BIBLIOTECA CRITICĂ

d. anghel

INTERPRETAT DE:

RODICA P. ANGHEL • PERPESSICIUS • SEXTIL PUȘCARIU • VICTOR EFTIMIU • MIHAIL SADOVEANU • ION MINULESCU • E. LOVINESCU • NATALIA NEGRU • TUDOR ARGHEZI • N. IORGA • O. DENSUSIANU • MIHAIL DRAGOMIRESCU • G. BOGDAN-DUICĂ • SILVIA T. BĂLAN • G. CĂLINESCU • POMPILIU CONSTANTINESCU • VALERIU RÂPEANU • CONST. CIOPRAGA • D. MICU • GEORGETA HORODINCĂ • ILARIE CHENDI • IZABELA SADOVEANU • I. BIANU • ȘERBAN CIOCULESCU • TEODOR VÂRGOLICI • ION VLAD • TUDOR VIANU • D. ANGHEL • C. D. ANGHEL • G. IBRĂILEANU • DUILIU ZAMFIRESCU • AL. CIORĂNESCU • VLADIMIR STREINU • ION ROMAN • M. I. DRAGOMIRESCU

Studiu introductiv, antologie
și ediție de
M. I. DRAGOMIRESCU

editura eminescu

Scanned with OKEN Scanner

„biblioteca critică“

D. ANGHEL

Studiu, antologie, tabel cronologic
și bibliografie
de
M. I. DRAGOMIRESCU

editura eminescu

Scanned with OKEN Scanner

RECEPTAREA CRITICĂ A OPEREI LUI D. ANGHEL

Colaborator la periodicele de la sfîrşitul secolului al XIX-lea (a debutat la *Contemporanul* din oct. 1890), D. Anghel îşi află locul, încă din 1897, într-un *Tablou al poeţilor noştri în viaţă*[1] — alcătuit de P. Vulcan — la rubrica *Independenţi.*

Ataşat, din ultimii ani ai boemei lui pariziene, grupului care va scoate *Sămănătorul,* el nu va fi ignorat de critică. Aceasta îi va comenta cărţile la apariţie, va caracteriza omul şi opera la dramatica lui moarte, apoi cu ocazia diferitelor aniversări.

Chiar primul volum, *Traduceri din Paul Verlaine* (1903), semnat împreună cu Şt. O. Iosif, este recenzat elogios de N. Iorga şi de S. Puşcariu, ultimul comentîndu-i şi versurile originale din perioadice, înaintea strîngerii lor în volum, făcînd o disociere, confirmată ulterior: „Anghel nu aparţine direct *Sămănătorului,* deşi publică în revista lor" şi-i laudă „talentul şi frumuseţea versurilor, parfumate de mirosul florilor din grădina sa"[2].

Cu toată opinia contrară a unor prieteni (S. Puşcariu, Izabela Sadoveanu), se poate spune că volumul de debut, *In grădină* (1905), a fost bine primit în mai toate principalele periodice ale vremii, fiind propus şi la un premiu al Academiei. Deşi Anghel făcea parte din redacţia *Sămănătorului,* nu aici va apare prima recenzie, desigur din cauza adversităţii de ideologie literară a lui N. Iorga, ci în *Literatură şi artă română,* la care Anghel colaborase, unde C. I. Prodan îl numeşte „poet al florilor', caracte-

1 *Revista poporului,* an. VI, nr. 11, noiembr. 1897, p. 111.
2 *Poeţii noi,* în *Junimea literară* — Cernăuţi, an. I, nr. 6, iun. 1904, p. 82—85.

rizare firească atunci, dar care va deveni restrictivă și chiar minimalizatoare odată cu diversificarea tematică a creației lui. Semnificativ ni se pare, pentru receptarea ca simbolist a lui Anghel, că exigentul O. Densusianu, conducătorul grupării de orientare simbolistă de la *Viața nouă*, adversar al sămănătorismului, scrie despre *În grădină*, înaintea lui N. Iorga și încă elogios, „o poezie aleasă, artistică", deși-i reproșează „unele inconsecvențe de ritm". N. Iorga crede că Anghel „e un poet, în bine și, întrucîtva, și în rău", în bine pentru „rafinarea simțirii sale pentru frumusețile naturii, pentru mișcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletului", și „meșteșugita turnare a unui vers aromitor, străveziu, plin de farmec blînd și dulce", în rău, din cauză că este „Poetul acestei îmbelșugate grădini, care e o grădină boierească, o grădină scumpă, o grădină pentru oameni avuți". Învinuirea li se pare nedreaptă lui E. Lovinescu și Ș. Cioculescu, care citează numele florilor — „cîmpenești" — din grădina lui Anghel, dar credem că întreaga ambianță, cu havuz și rafinament boieresc, îndreptățesc, din perspectiva lui Iorga, caracterizarea. Acesta, peste cinci ani, își va accentua și lărgi nemulțumirea : [Anghel] „caută în lumea florilor eroii săi într-o vreme cînd ni dădeam cu toții silința să aflăm literaturii române alte izvoare și alte îndreptare. Imnurile către florile scumpe [...] erau o sfidare [...] și de la o vreme simțeai, între atîtea miresme, puțin dezgust".

Prietenă din tinerețea lor ieșeană, de convergență socialistă și literară, Izabela Sadoveanu, cea mai fidelă și cea mai exaltată admiratoare, semnează o lungă recenzie apologetică : „Limba de o bogăție rară în imagini — adevărate pietre scumpe șlefuite [...], artist desăvîrșit [...], simțire aleasă și fină".

Cu tot raportul favorabil al lui D. C. Ollănescu — patronul grupului de la *Literatură și artă română* — comisia premiilor Academiei, prezidată de T. Maiorescu [adversar politic, la Iași, al tatălui lui Anghel], n-a acordat nici o parte din premiul Adamachi volumului *În grădină*, ci *Credințelor* lui Șt. O. Iosif, *Povestirilor* lui Sadoveanu și altora mai puțin valoroase. Tot atunci, *Poeziile* lui O. Goga au obținut în unanimitate premiul *Năsturel*, în întregime.

Scanned with OKEN Scanner

Cu *În grădină*, D. Anghel a devenit cunoscut în lumea literară, critica recunoscîndu-i talentul, dar cititorii — ca și Academia — au fost mai puțin receptivi la o poezie care ignora acutele aspirații sociale și naționale. Scriitorul își va aminti cu amărăciune : „Florile mele au durat un anotimp [...] și bietele volume, dispărînd din vitrine, s-au urcat în podul unui prieten, unde dorm și acum“ [3].

A doua etapă a receptării, 1907—1910, aduce recunoașterea maturizării lui artistice ca poet, prin volumul *Fantazii* (1909) și apariția unei faze noi a creației, cea semnată în colaborare cu Șt. O. Iosif, prin care devine autorul unor poeme dramatice, al unei comedii în versuri, creator de cronică rimată de autentică valoare, de proză poetică modernă. Aceste colaborări îi vor aduce o popularitate și în publicul larg, cititor al revistelor și ziarelor, D. Anghel devenind mai cunoscut ca autor al spumosului și incisivului *Caleidoscop* [...], decît al rafinatelor *Fantazii*.

Despre al doilea volum de versuri scriu elogios nu numai prieteni, Izabela Sadoveanu, I. Scurtu, E. Lovinescu, ci și critici din grupări literare mai curînd adverse. Astfel O. Densusianu va fi dintre primii comentatori, remarcînd „multă delicateță“, și „multă discreție“, sesizînd elementul modern, simbolist : „redarea acelui sentiment nedefinit, mistic, care ne cuprinde în fața unor taine ale vieții, și din acestea, cele mai deseori, se desface un simbol“. Și acum el găsește că : „Versul curgător și limba armonioasă... păcătuiește rar prin greșeli de versificație și cuvinte cam prozaice“. Lauda adusă poeziei lui D. Anghel, de către O. Densusianu, foarte sever cu poeții timpului, chiar cînd îi erau prieteni și colaboratori, a făcut senzație : „Fu sărbătoare cînd pe D. Anghel îl recunoscu poet în acest măcel capital“ [4]. O confirmare a prețuirii poeziei lui D. Anghel în cercul *Vieții noi*, vine din partea lui D. Caracostea, căruia în conferința *Poezia română de azi*, D. Anghel îi apare „un fin artist“, merituos prin „contactul cu părțile nouă ale literaturilor streine“, deși vede la el „mai mult o înclinare de a închega sensații rare, delicate, decît de a ne da poezii de

[3] *Intîiul volum*, în vol. *Povestea celor necăjiți* (1911), p. 59.
[4] Marin Bucur : *Ovid Densusianu*, Ed. Tineretului, 1967, p. 95.

adînci concepții"[5]. Și Mihail Dragomirescu laudă *Fantaziile*, pentru „minunate traduceri", „fantazia totdeauna delicată și subtilă", caracteristice simbolismului, după el, de care însă Anghel se și deosebește, fiindcă „nu întrebuințează forme prea nouă și prea căutate". Pentru el, unele poezii, dacă „n-au destulă rotunjime artistică, au concepție difluentă sau manieristă", în schimb merită aprecieri bune acele „bucăți caracteristice ca *Moartea Narcisului*, *Paharul fermecat*, *Metamorfoză*, *Ceasurile*, *Umbre*, *Nocturnă*, *Scrisoare* etc." și în primul rînd *Alesul*, în care poetul ajunge „să împreune într-o singură imagine, și într-o singură impresie, realitatea și fantazia". Nu scrie, despre volumul *Fantazii*, *Sămănătorul*, în declin, la care D. Anghel nu mai colabora.

O primă încercare de sinteză asupra poeziei lui Anghel este cea din *Dicționarul biografic. Figuri contemporane din România*, de Th. Cornel, T. Arghezi și R. Polyzu, fără ca articolul să fie semnat. Anghel e socotit „unul dintre poeții de seamă", aparținînd „mișcării literare moderne". I se reproșează, pe urmele lui O. Densusianu, „lipsuri de euritmie", însă „acoperite de sonoritatea colorată a limbei". „Nu are [...] însușirile poetului cugetător, ci toate caracterele poetului evocator [...]" de „un pesimism ușor, care mișcă sufletul fără a-l turbura ori descuraja".

E. Lovinescu făcuse o caracterizare a întregii poezii de pînă atunci a lui Anghel, în prima parte a articolului *Dioscurii* (1908), consacrat colaborărilor cu Iosif. Pentru el, Anghel „ne-a cîntat florile rare ale grădinii și nu pe cele ale cîmpului ; din grădină a ales tot ce e mai subtil". Îl consideră simbolist, prin „senzația nesfîrșitului în artă. Prin felul de a prelungi răsunetul unei poezii departe în inconștient, de a-i șterge conturul, de a lăsa părți de umbră în concepție". Dar mai departe scrie că e „romantic, dealtminteri, [...] prin inspirație, poetul ne evoca decorul și motivele marilor romantici". La apariția volumului *Fantazii*, E. Lovinescu scrie o cronică elogioasă, socotind că fantezia e însușirea lui de căpetenie, alături de „o desăvîrșită intuiție a unei arte discrete și rafinate", calități care fac din Anghel, „unul din poeții

[5] *Conferințele Vieții noua* (vol. colectiv), seria I, 1909, Ed. *Vieții noua*, 1910, p. 129—130.

noștri cei mai gustați și, desigur, cel mai artist". În *Critice* II, din 1920, lauda este repetată, „poetul cel mai artist al literaturii noastre noi".

Cele două volume de poezii l-au situat pe D. Anghel, în conștiința criticii contemporane lui, în primele rînduri ale tinerilor poeți, reținîndu-se modernitatea, de natură simbolistă.

Apariția unor creații semnate împreună cu Iosif pune, încă din timpul vieții, problema contribuției fiecăruia. Cei mai mulți, din delicatețe, evitau să o discute, deși unii cunoșteau modalitatea „colaborării" sau recunoșteau, în operă, personalitatea lui Arghel. Mihail Dragomirescu, scriind despre *Legenda funigeilor,* iar C. S. Făgețel despre *Cireșul lui Lucullus* au încercat să distingă ce aparține unuia și ce altuia. Lovinescu susținea că a luat naștere un scriitor nou „de care trebuie să ținem seama fără a încerca să știm și ce-a adus unul și ce-a adus celălalt". Peste 18 ani, Lovinescu își va schimba radical poziția. Au fost însă unii care, încă de atunci, au scris despre rolul preponderent, uneori exclusiv, al lui Anghel. Astfel, Ilarie Chendi, pe cînd era certat cu foștii lui prieteni, face o aluzie răutăcioasă, la motivele colaborării lui Anghel, pe care evoluția raporturilor dintre cei doi colaboratori o va confirma : „d-nii autori, cari colaborează la aceleași subiecte poetice, *contopindu-și personalitatea și împrumutînd-și reciproc inspirațiile cu o abnegație ciudată* [s.n.]" și citează cîteva versuri „iscălite odată numai de Anghel". Despre *Cometa, Caleidoscopul lui A. Mirea* și despre proză au scris încă de la apariție, recunoscînd prioritatea lui Anghel, uneori condamnînd pe Iosif că și-a pus semnătura pe opere care nu-i aparțin : Mihail Dragomirescu, N. Iorga, G. Bogdan-Duică.

Teatrul în versuri, semnat de Anghel și Iosif, tipărit în volum înaintea *Caleidoscopului,* intră în atenția criticii mai întîi. Despre *Legenda funigeilor,* apărută în revista apoi în editura *Viața românească,* scriu imediat, laudativ, criticii grupului. Ibrăileanu consideră că poemul „va rămînea prin frumusețea remarcabilă a formei, prin delicatețea și duioșia sentimentelor". Iar Izabela Sadoveanu remarcă exprimarea „în simboluri... prin care poezia nouă evocă, sugerează acele nelămurite și tainice impresii, izvorîte din necunoscutul ce domnește în-

Scanned with OKEN Scanner

dărătul aparenței lumii sensibile". Deci simbolism. Ilarie Chendi critică, tăios, intrarea celor doi poeți „în apele decadentismului", recunoscînd că „versuri frumoase se găsesc destule în *Legenda funigeilor*, încît sărăcia subiectului se acoperă", dar „unele părți se citesc ca proza cea mai searbădă". Și O. Densusianu remarca „nota simbolică", apreciind că aduce „mai multă artă decît se vede astăzi la noi [...] numai ritmul nu e bine condus peste tot". Mihail Dragomirescu, după ce sesizase într-o notă „influența lui Wagner și cu deosebire a lui Maeterlinck" în *Legenda funigeilor* și că „poemul păcătuiește prin vagul relațiilor de timp și spațiu, prin lipsa de motivare și contur", revine cu o analiză amplă și negativă : „nu întîlnim nici intrigă închegată, în care să se vădească un conflict [...] nici caractere [...] interesul poemei este numai liric". E. Lovinescu îi găsește „atîtea versuri minunate". De cea mai bună primire se bucură comedia în versuri *Cometa*. Mihail Dragomirescu începe cu o afirmație, reluată de mai toată critica, „această operă lirică-dramatică este atît în fond, cît și în formă, *numai* [s.a.] opera lui Anghel. Iosif poate va fi ajutat numai cu sfatul" însă „nu putem descoperi nimic, dar absolut nimic, din propria sa manieră". Deși remarcă influența lui Rostand și manierismul, laudă fără rezervele de altă dată, această creație a lui Anghel „cel mai minunat, cel mai îndrăzneț și mai sigur mînuitor al versului *comic* [s.a.] pe care l-am avut vreodată". Peste aproape un sfert de veac, va fi mai moderat : „conflictul e slab și intriga nu e destul de interesantă [...] nu e decît o operă de talent, remarcabilă prin forma fluentă". Pentru I. Minulescu, *Cometa* are o „atmosferă de ironie fină, voalată, de multe ori înțepătoare chiar, însă spusă cu mult bun simț și mai cu seamă cu multă artă". Lovinescu e la fel de entuziast : „*Cometa* e în adevăr un meteor al literaturii noastre [...] ne-a dat cu siguranță versul comic în toată strălucirea lui deși „nu e adîncă, n-are nici intrigă, nici caractere". Pentru O. Densusianu, valoarea e „mai mult literară decît dramatică", dar tocmai de aceea „în spiritul timpului", „al teatrului modern". Însă pentru Bogdan-Duică *Cometa*, deși „are frumuseți parțiale", este „un artificiu capricios", care „nu are valoarea unui fapt decisiv în dezvoltarea teatrului românesc".

Scanned with OKEN Scanner

Reprezentată, cu succes, abia la 3 oct. 1911, *Cometa* va avea cronici laudative, atît pentru text cît și pentru jocul tînărului Ion Iancovescu, scrise de Emil D. Fagure în *Adevărul*, D. Karnabatt în *Seara*, Ioan Nicoară [N. D. Cocea] în *Facla*, R. Cioflec și I. Minulescu în *Românul*-Arad, Lazăr Cosma în *Noua revistă română*, Constantin Triandafil în *Românul literar*, Corneliu Moldovan în *Țara nouă* etc.

Legenda funigeilor, mai puțin potrivită pentru spectacol, va fi reprezentată abia în 1922, de compania teatrală *Insula*, condusă de B. Fundoianu.

Carmen Saeculare, poem istoric, scris pentru aniversarea a 50 de ani de la Unire, a avut prima cronică, chiar în ziua spectacolului, scrisă „după manuscrisul autorilor" de Ion Scurtu, care explică semnificația celor două personaje : Doina „simbolizează graiul și sufletul neamului nostru", iar Danubiu „geniul bun al neamului și civilizația romană". Pentru O. Densusianu „Limba frumoasă, comparațiile nouă, versul curgător sînt calități [...], care n-au făcut totuși din el o operă de artă". La fel de rezervați, cu îndreptățire, sînt Mihail Dragomirescu în *Convorbiri critice* și G. Bogdan-Duică în *Luceafărul*. Critica de totdeauna va socoti *Carmen Saeculare* cea mai slabă creație dramatică semnată de Anghel și Iosif.

Primul volum al *Caleidoscopului lui A. Mirea* este pus de I. Scurtu în descendența lui Eminescu, cu distincția între „satira fulgerătoare și verva ei aprigă [...], a pesimistului revoltat, a judecătorului neîndurat și grav, care-i Eminescu, și între satira elegantă, uneori rafinată, nu arareori incisivă, de atîtea ori usturătoare, totdeauna uimitoare prin strălucirea ei, a domnului A. Mirea". Tot I. Scurtu scrie, la apariția volumului al II-lea al *Caleidoscopului*, că este „un triumf al imaginației poetice îndrăznețe, în colaborare fericită cu cel mai fin simț pentru armonia expresiunii artistice". Diluate pe multe pagini, articolele lui Scurtu au totuși unele observații substanțiale.

Critic aspru și opac al operei lui Anghel, victima unor versuri din *Caleidoscop*, G. Bogdan-Duică laudă unele poezii din volumul al II-lea al *Caleidoscopului*, dar face o apreciere generală negativă : „Este numai răsfățul unui poet care crede că în domeniul poeziei românești este

Scanned with OKEN Scanner

loc și pentru legea «tot ce zboară se mănîncă, tot ce *vreau* [s.a.] scriu»". Laudativă, subtilă, Izabela Sadoveanu vede în volumul al II-lea al *Caleidoscopului* „fantasmagoria de culori și lumine, jocul mereu reînnoit al unei fantezii de o bogăție uimitoare, [...] lacrima ce tremură în rîsul paiaței [...], durerea din care izvorîște gluma [...], umanitatea veșnică din sufletul poetului sub fluturii strălucitori ai fanteziei [...], acea izbucnire măreață și simplă, grea de emoție stăpînită, din lungile versuri cu ritmul larg, ce exprimă atît de just și cumpănit durerile și grozăvia lui 1907". Mai puțin entuziast, O. Densusianu apreciază „genul glumeț fără a cădea în trivial", crede că uneori autorii „caută *spiritul* [s.a.], dar fără succes", ba chiar, în alte cazuri, „pe lîngă lipsă de spirit e și lipsă de bun simț" (în *Pățania celor trei magi).*

Caleidoscopul lui A. Mirea este atacat, încă de la apariția în periodice, și pentru orientarea lui politică protestatară, îndată după Răscoala de la 1907. M. Dragomirescu regretă că autorii aruncă „batjocura peste unele manifestări ale vieții noastre politico-sociale din ultimul timp și glorificînd pe altele". N. Iorga apreciază „versurile impecabile, cu neașteptate și bizare rime, cu o virtuozitate de tehnică, admirabilă desigur", dar o socoate „foarte periculoasă" lovind „în dușmanii adevărați sau închipuiți", „vers de capriciu și patimă, de bătaie de joc pentru idei și pentru oameni [...] prin care poeții cei mai în vază din România sacrifică gustului puțin cam pervertit al bucureștenilor".

A doua prezență a lui D. Anghel în dezbaterile Academiei pentru obținerea unui premiu duce la o controversă, semnificativă pentru rezistența întîmpinată de poezia modernă în 1909. Duiliu Zamfirescu, autorul raportului, este convins că *Legenda funigeilor, Cometa,* și *Caleidoscopul lui A. Mirea* „sînt o fericită dovadă că poezia românească își caută o cale nouă [...] mînuind o limbă de o fluiditate extraordinară", cerînd, în secțiunea literară, să li se acorde întregul premiu Adamachi. Dar propunerea întîmpină opoziția lui Titu Maiorescu pe motiv că „Sufletul acestor poezii însă este exotic, este sufletul unei culturi străine", care nu poate fi dat „ca model de urmat pentru dezvoltarea noii poezii româ-

Scanned with OKEN Scanner

neşti". [6] Maiorescu nu era receptiv la poezia noastră modernă de după 1900. Duiliu Zamfirescu obiectează cu îndreptăţire că „poezia românească nu poate fi deci mărginită pentru totdeauna în cercul de concepţie estetică restrînsă în care s-a dezvoltat pînă acum, adică în cadrul naţionalismului [...], poeţii Iosif şi Anghel au făcut în această privinţă un mare pas înainte şi de aceea [...] îi consideră ca poeţi mari ai zilei de azi". Intervine în discuţie şi I. Bianu care relevă importanţa controversei, cerînd academicienilor să reflecteze temeinic. Se va ajunge la un compromis, Anghel şi Iosif obţinînd 2 000 lei din premiu, restul acordîndu-se lui C. Sandu Aldea (1 500) şi lui I. Ciocîrlan (500).

Proza semnată de Anghel şi Iosif a avut cronici în general favorabile. S-a remarcat prioritatea evidentă, ca autor, a lui Anghel. Ibrăileanu, mai tîrziu, va observa că „Iosif singur, n-a scris proză ca Anghel, ceea ce arată că dintre amîndoi, numai acesta din urmă era prozator". [7] N. Iorga chiar reproşează lui Iosif că şi-a pus semnătura pe amintiri care nu-i puteau aparţine, atingînd astfel ridicolul.

Prieten al ambilor scriitori, V. Savel este elogios dar Mihail Dragomirescu crede că *Cireşul lui Lucullus* este „o transpunere sarbădă fără păstrarea mijloacelor, a forţei, a realităţii, a profunzimii", găsind stilul „artificial cu aparenţa de ireproşabil şi agreabil". Însă tînărul I. M. Raşcu găseşte că acelaşi volum „respiră numai artă", şi vede în cei doi autori „creatorii romanului de mîine [...] modern, de analiză, aşa cum se înţelege el în Franţa" [8]. Nu de aceeaşi părere este E. Lovinescu, după care proza din *Cireşul lui Lucullus* „pluteşte între literatura ziaristică, aşa cum se face în marile cotidiene ale Franţei, şi între nuvelă". Mai remarcă — şi nu va fi singurul — „repeziciunea cu care sînt scrise şi uneori chiar [...] neîngrijirea limbii", dînd exemple care, uneori, conving. Evoluţia limbii române literare a confirmat, însă, îndrăznelile lui Anghel în folosirea neologismelor. Totuşi, E. Lovinescu apreciază în *Cireşul lui Lucullus* ceea ce

[6] *Analele Academiei române*, seria II, tom XXXI, Partea administrativă şi dezbaterile, 1909, p. 265—269.
[7] *Viaţa românească*, an. XV, nr. 11, noiembr. 1922, p. 239.
[8] (Evandru), în *Opinia*-Iaşi, an. VII, nr. 1052, 3 iul. 1910, p. 1—2.

Scanned with OKEN Scanner

este „fantezie, căldură și evlavie", ca și „dulceața învăluitoare a ritmului". Cu aceeași capacitate de pregnantă și concentrată caracterizare, din alte pagini critice despre Anghel, N. Iorga găsește aceste proze „strălucite ca stil, adesea superioare ca gîcire a sufletului, ca înțelegere a atmosferei culturale și politice, totdeauna amestecînd adînca simțire cu întorsătura de ironie a lui Cyrano".

Chiar cei care au obiectat caracterul „hibrid" al acestor creații, prin abaterea de la tiparele clasice, nu i-au putut nega virtuozitatea stilistică. În această perioadă Anghel și-a cîștigat printre scriitorii epocii un loc de frunte.

Între 1911 și 1914, se desfășoară ultima perioadă a activității literare a lui Anghel, dominată de proză și sfîrșită spectaculos cu sinuciderea lui. Importanța lui Anghel în viața literară a țării e mare, prin via lui prezență în revistele lui și ziarele timpului, prin volumele apărute și prin poziția lui de influent vicepreședinte al Societății Scriitoriilor Români și de inspector al Artelor. Aprecierile pozitive vor fi mai puțin numeroase decît ne-am aștepta, în schimb polemicile în jurul persoanei și operei lui vor fi mai vii. În epocă, proza lui nu se bucură de aprecierea deosebită pe care o va avea mai tîrziu. Comentariile critice vor începe odată cu apariția în periodice, înaintea volumelor. D. Tomescu regăsește în ea orientarea sămănătoristă a *Ramurilor* : „Avem nevoie de o tot mai intensă evocare a acestui trecut și e bine cînd ea se face cu mijloacele artistice de care dispune d-l Anghel"[9]. N. Iorga este entuziast „luînd toate subiectele pe rînd, de la schiță pînă la nuvela tragică [...] el țintește — și izbutește — să arate concurenților celor mai tari că pe terenul lor îi poate ajunge și — Doamne ferește — îi poate și întrece. Un mare talent liber, anarhic în perpetuă revoltă și în perpetuă producere, dînd pagini interesante și uneori pagini mari, unei literaturi pe care pretinde a o ignora în existența și în tendințele ei — acesta e scriitorul care, dacă va urma așa, poate fi, mîne măcar, cel mai de vază dintre tineri. Căci el are însușirea cea mai mare în literatură : se poate înnoi ori de cîte ori ia condeiul în mînă".

[9] *Amintirile d-lui D. Anghel*, în *Ramuri* — Craiova, an. VI, nr. 2 (19), 17 oct. 1910, p. 29.

Scanned with OKEN Scanner

Se scrie mai întîi despre volumul *Povestea celor necăjiți*, apărut primul. Ca și alteori, Izabela Sadoveanu este cel dintîi recenzent și cel mai elogios : „Strălucitele improvizări, în care «spiritul și fantezia» lui îmbracă «formele cele mai neașteptate și mai originale»“. Exigentul Ilarie Chendi, altădată aspru cu opera lui Anghel, încheie cronica lui deosebit de laudativ : „contribuie la combaterea barbariilor și a exagerărilor [...], dușman al superficialității, știe să încălzească pe cetitori pentru intensitatea simțirii și a frumosului. Și literatura contemporană se mîndrește cu dînsul !“

Excelentul volum *Fantome* se bucură de atenție mai ales din partea unor cronicari modești (A. D. Culea, D. C. Zavalide, P. Locusteanu, Ecaterina Pitiș, V. Savel, Ion Sîn Georgiu). În *Cronica* revistei *Ramuri*, C. I. Făgețel îl caracterizează ca „cel mai strălucit volum care ilustrează ultimul timp al literaturii noastre. Evocațiile sale sînt imnuri care ne răscolesc întreg sufletul“ [10]. Izabela Sadoveanu face observații interesante : „juvaere lucrate parcă în filigran [...], adevărate mărgăritare literare [...], complexitatea și infinita nuanțare a cugetării și simțirii [...], o putere de evocare unică în literatura noastră [...], fineță și pătrundere a firii omenești, acea filozofie largă și îngăduitoare, acea durere a milei atît de sobră în exprimare, acel umor și simț înalt al comicului, care îți arată și puterea artistului și calitatea cugetătorului plin de umanitate“.

Viața nouă publică prima recenzie despre *Oglinda fermecată* elogiind proza lui Anghel „de stilizări bogate, de arabescuri fine, de armonii legănătoare“, ca și „delicateța“ noului volum care adaugă ca „note nouă... un fel de misticism“, din „lumea sufletelor vizionare“. Acestor trăsături caracteristice simbolismului, recenzentul adaugă simbolurile cu care Anghel îmbracă motivele din mitologie și „efecte de culori strălucitoare, scînteieri policrome“ ale descrierilor, care i se par uneori „prea încărcate“. Tot despre *Oglinda fermecată* în *Flacăra, Cititor* (probabil C. Banu) face cîteva observații pătrunzătoare : „Nimeni ca dl. Anghel nu știe să redea melancolia tonurilor sumbre de penumbră, nici să evoce ecourile stinse ale trecutului, ori vedeniile cenușii ce populează

10 *Ramuri*, an. VI, nr. 21, aug. 1911, p. 509.

Scanned with OKEN Scanner

atmosfera în clar-obscurul serii și mintea noastră în starea aceea intermediară dintre somn și veghe. [...] Figurile lui sînt mai mari și mai complexe ca imaginea unui individ singur, [...] ele se completează cu suferința, cu misticismul, cu poezia marilor prototipuri de omenire, așa că tind să devină *simboluri* (s.a.). Un simbolist e d-l Anghel în nuvela sa *Adunătorul de stele* (greșit, de fapt : *Culegătorul de stele căzătoare*, n.n.), în *Hefaistos*, în *Fluturele morții (Fluturul morții*, n.n.) etc., dar un simbolist în sensul bun al cuvîntului"[11]. Este printre primele remarci asupra simbolismului prozei lui D. Anghel, alături de cea din *Farul*[12], revista unor simboliști din cercul *Vieții noi*. G. Bogdan-Duică, într-o lungă cronică, e mai puțin negativ ca altă dată, „poetul caută și conștient, nu numai inconștient, alte feluri ale frumuseții [...] (cititorii) vor ceti pe Anghel și pentru limba ce o scrie". Face și observații judicioase asupra structurii stilistice : „simpatică este substantivizarea. [...] Sintactic bate la ochi mai ales îndepărtarea verbului de subiect, cu scop ca între cele două părți ale propoziției să se închiză cuprins bogat de idei, de nuanțe". Deși reproșează unele influențe străine în lexic, Bogdan-Duică se arată mai receptiv.

I. Bianu propune la premiul Adamachi al Academiei *Fantome* și *Oglinda fermecată*, fără entuziasm și banal : „stil curgător și armonios, cu acel fin și drept simțimînt al limbii". Temele celui de-al doilea volum „cîteodată năzuiesc către extravaganță". Reproșează „artificiile de stil". Autorul i se pare „un pictor cu un fin simț al frumosului cu mare talent, care face însă numai schițe de acuarelă aruncate în fugă pe hîrtie, fără studiu și fără muncă, și lăsînd în ele toate greșelile care-i vin din întîia aruncătură". Stilul artistic al lui Anghel i se pare „vorbe și imagini care te miri pentru urîțenia lor".

După un asemenea referat, era firesc ca cele două volume să nu obțină premiul, nici parțial, distribuit poeziilor lui Cerna, unor traduceri din Sofocle și Horațiu și unui volum de filologie clasică. Cu toate că nu era gustată de Academie și nu numai de ea, proza modernă a lui Anghel găsea stima unor critici. Const. Paul [Const.

[11] *Flacăra*, an. I, nr. 19, 25 febr. 1912, p. 150.
[12] *Farul*, București, I, 24 febr. 1912, p. 3.

Scanned with OKEN Scanner

Banu ?] îi conturează scriitorului ajuns la maturitate artistică un portret admirativ, deși nu lipsesc rezervele : „Anghel e cel mai artist dintre literații noștri [...] de aici [...] muzicalitatea fără egal a prozei sale". Observă simbolismul acestei proze care sugerează mai mult decît exprimă, reproșîndu-i totuși că, „îi *va lipsi energia* [s.a.] [...] nu e aptă să traducă marile victorii sau marile căderi [...]. Cînd vine în contact cu lumea reală [...] poetul o îmbracă în mantia cochetă și nesigură *a ironiei* [s.a.] ia atitudine de spectator amuzat". Deși autor al cîtorva volume de proză lirică, Anghel nu era socotit un prozator în înțelesul curent al cuvîntului ci tot poet. Într-un plebiscit al *Rampei*, din 22 iulie 1912, Anghel nici nu apare printre prozatorii în viață, astfel clasificați : Sadoveanu, 169 de voturi ; Brătescu-Voinești, 133 ; G. Galaction, 120. Este însă, printre poeți, al treilea, cu 81 de voturi, după O. Goga (84), M. Codreanu (82), înainte de V. Eftimiu (80), Șt. O. Iosif (64), I. Minulescu (60), G. Coșbuc (38).

Despre ultimele două volume : *Triumful vieții* [1912] și *Steluța* [ian. 1913], se scrie puțin, poate și fiindcă apăruseră în formatul nearătos al „Bibliotecii pentru toți". Despre *Triumful vieții* G. Bogdan-Duică face observații asupra neglijențelor în exprimare. Tînărului Ion Vinea, semnînd Eugen Vinea, îi place mai mult decît precedentele volume, *Steluța*, din care îndeosebi *Într-un amurg de toamnă*. După Vinea, prin *Steluța* „Anghel renaște", îi cere însă „să se schimbe și să nu mai scrie versuri". Este unul dintre puținii contemporani care preferă nu poezia, ci modernitatea prozei lui Anghel. Pentru C. Sp. Hasnaș, *Steluța* continuă *Oglinda fermecată*. Criticului *Flacărei*, legată de partidul liberal, îi displac acele „erupțiuni de polemică socială", din *Mafia*, care ar cere „multe sacrificii de ordin artistic", întrebîndu-se cu falsă naivitate : „de ce să-și transforme d-l Anghel delicata-i muză într-un atlet al justiției sociale ?"

Surprinzător este însă că nu au scris la apariția volumelor de proză critici importanți și care le comentaseră pe cele anterioare : S. Pușcariu, N. Iorga, M. Dragomirescu, G. Ibrăileanu, E. Lovinescu. O. Densusianu a scris numai despre *Oglinda fermecată*. Influența lui Anghel ca vicepreședinte al Societății Scriitorilor Români și ca inspector al Artelor nu a putut estompa impresia

Scanned with OKEN Scanner

aventurii Anghel—Natalia Negru. Antipatia pentru om s-a răsfrînt prin reținere față de ultimele cărți. Doar sinuciderea și moartea lui au mai restabilit, oarecum, echilibrul sentimentelor, dar pentru prietenii și admiratorii lui Iosif, rezerva continuă.

Moartea lui Anghel, la 13 noiembrie 1914, prilejuiește, pe lîngă regretele de rigoare, o caracterizare a întregii creații și o primă situare a lui în ansamblul literaturii române. În necrologuri, de interes mai ales pentru caracterizarea omului (E. Lovinescu, C. Banu, V. Eftimiu, C. D. Anghel), aflăm uneori și aprecieri critice: „un mare scriitor s-a stins [...] cel mai activ dintre poeții tineri" (C. Sp. Hasnaș); „a fost unul din marii virtuoși ai poeziei noastre dar mai ales unul din cei mai mari maeștrii ai prozei noastre, în care a pus mlădiere, culoare, mult talent, foarte mult meșteșug și uneori încă mai mult suflet" (N. Iorga); „Fuga omului slab de realitate și refugiul în lumi străine de dînsa caracterizează toată poezia lui Anghel [...] expresia măiastră în cizelare parnasiană [...] simbolismul lui este poezie bolnavă, dar este poezie [...] [Anghel a creat] genul anemic și hibrid al poemii în proză [...] Dar din proza nuanțată și diafană [...] vor avea ce să aleagă viitorii creatori de valori poetice — și abia într-însții Anghel va fi glorificat cu adevărat" (Ion Trivale); „poet cu fantezie bogată și neastîmpărată, înamorat de forme și de culori, de sonorități și de imagini [...] o operă restrînsă dar strălucitoare [...], a sporit vocabularul literar cu o serie de neologisme, pe care simțul său artistic, infailibil în această privință, le-a fixat în forme definitive" (G. Topîrceanu). După necrologul din *Flacăra,* E. Lovinescu revine, peste cîteva luni, într-un amplu articol. Despre proză crede că n-a cucerit „nu numai mulțimile, [...] dar nici pe puținii cititori pricepuți [...] nu vom găsi un om care trăiește, o povestire închegată, o cercetare. Nimic epic, nimic obiectiv [...] Anghel nu a avut simțul prozei [...] nu ne-a dat niciodată o povestire vertebrată [...] imaginile scapără, colorile strălucesc, perioadele cad sonore și ritmice [...]. Forma se revarsă din belșug dăunător cuprinsului [...]. Genul acesta de proză poetică e un gen mort [...]. Anghel cade într-un manierism obositor".

Scanned with OKEN Scanner

Critica literară din timpul vieții lui Anghel este împărțită în aprecierea operei lui Anghel, cei mai mulți preferă poezia, cîțiva proza.

Izbucnind primul război mondial, încă înainte de moartea lui Anghel, aspirațiile naționale solicitînd toate energiile, preocupările literare au trecut, cum era și firesc, în umbră. În anii războiului (1916—1918) despre Anghel nu s-a mai scris.

Între cele două războaie mondiale, Anghel fără să aibă prețuirea cuvenită, nu a fost uitat, cum cred E. Lovinescu și Ș. Cioculescu. M. Sadoveanu a fost primul dintre prieteni care și-a publicat amintirile despre Anghel, în martie 1919, urmat de V. Savel, în noiembrie 1920.

Apariția volumului *Helianta* (1921) de Natalia Negru, în care sînt publicate și fragmente din scrisorile lui D. Anghel, apoi, în 1922 — la 50 de ani de la naștere — a volumului său de *Poezii*, iar în 1924 — la 10 ani de la moarte — a volumului de *Proză*, ambele prin grija lui C. D. Anghel, a stimulat, pentru un moment, interesul pentru opera lui.

Cu vechea lui ostilitate, G. Bogdan-Duică își publică notele la un curs universitar, într-o redactare stîngace, făcînd observații aspre despre limba operei lui Anghel, considerîndu-l „talent de-a doua mînă, cu inegalități de creație", care „s-a dus fără să lase nici un gol". Îi dă replica un permanent admirator al lui Anghel, Perpessicius : „Sînt opinii severe și sterilizante. Anghel își prăpădește pulberea de diamant a aripelor sale în mîinile cam aspre ale d-lui G. Bogdan-Duică" [13].

Primul volum consacrat lui D. Anghel este cel al Silviei T. Bălan, lucrare modestă. Autoarea schițează viața poetului, folosind mai ales elementele autobiografice din proză. În ciuda criticii de prestigiu, Silvia T. Bălan, ca și Claudia Millian, preferă pe „poetul florilor", găsind *Fantaziile* artificiale. Recunoaște „măiestria limbii, căreia poetul i-a dat un timbru nou". Crede că parnasianismul dar mai ales simbolismul [Verlaine] a lăsat urme în poezie. Proza este expediată în 8 pagini, cu referiri doar la *Fantome* și mai ales la *Oglinda fermecată*, prin care „Anghel a introdus în literatura română proza fantezistă și simbolistă", influențată de *Petits poèmes*

[13] *Mișcarea literară*, an. I, nr. 6—7, 20—27 dec. 1924, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

en prose de Baudelaire. În concluzie, îl consideră pe Anghel „creatorul prozei române moderne". Silvia T. Bălan ignoră celelalte trei volume de proză, ca și poeziile și prozele din periodice, deși apăruseră în volumele din 1922 și 1924 și toată opera în colaborare. Această ultimă lacună îl face pe Ibrăileanu să ceară cu îndreptățire „să avem odată curajul de a caracteriza pe Anghel și prin aceste opere [...] Anghel, frustrat de opera sa de maturitate, operă eminentă [...], va rămîne, *pe nedrept* (s.a.), prea sărac".

Interesante sînt amintirile fraților poetului : C. D. Anghel și Paul D. Anghel, ale acestuia relatate de Vlad P. D. Anghel și de Rodica Anghel. De asemeni cele ale lui Clarnet din *Mitif, poetul florilor* (1929).

Cei care l-au cunoscut destăinuie cum lucra Anghel la operele în colaborare. Convingătoare sînt îndeosebi mărturiile celor care au semnat opere împreună cu el, Leon Feraru : „îi transcriam cuvintele vrăjite", I. Minulescu : „Dinamica lui creatoare avea nevoie de o colaborare geamănă [...] în dedublarea lui, în nu importă cine altul", Victor Eftimiu : „colaboratorul juca mai mult rolul unui stimulent decît al coautorului, Anghel dicta, preumblîndu-se prin odaie, celălalt făcea mai mult oficiul de secretar". Aceste afirmații sînt confirmate de V. Savel, E. Lovinescu, C. D. Anghel și de alții. Aproape toți criticii, G. Ibrăileanu, Izabela Sadoveanu, N. Iorga, Ilarie Chendi, M. Dragomirescu, E. Lovinescu, Al. Ciorănescu, P. Constantinescu, Ș. Cioculescu, analizîndu-i opera de colaborare, recunosc prioritatea sau exclusivitatea paternității lui Anghel. Doar Vladimir Streinu face opinie separată. Interasantă este, în această privință, schimbarea părerii lui E. Lovinescu, care, în 1908, scria că din această colaborare a ieșit „un poet nou", care nu e nici Anghel, nici Iosif, părere menținută pînă la ediția definitivă a *Criticelor* (1926), cînd chiar titlul capitolului indică o răsturnare de opinie : *D. Anghel. Colaborația lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif n-a produs un poet nou, ci a continuat pe D. Anghel,* apoi, precizînd că „prin biruința elementului celui mai viguros, colaborația a confirmat numai talentul lui Anghel". La reproșul lui Perpessicius

Scanned with OKEN Scanner

că nu dă și „rațiunea acestei revizuiri“ [14], Lovinescu răspunde că în înțelegerea nouă a adevărului a fost ajutat „de confidențele lui Anghel, după desfacerea colaborației, și de declarațiile tuturor celor care au colaborat incidental cu Anghel“, părere pe care și-o va menține în *Istoria literaturii române contemporane* (1927 și 1937) și în *Memorii* (1930). Însă analiza de către E. Lovinescu a acestor opere semnate în colaborare rămîne în linii mari aceeași ca la apariție, doar cu o mai mare concentrare.

E. Lovinescu regretă că opera lui D. Anghel a fost „înconjurată de la început cu un văl de discreție, iar, mai tîrziu, cu un văl de uitare cu totul nemeritate față de importanța ei în evoluția literaturii noastre [...] întrucît întreaga poezie contemporană își recunoaște într-însul unul din filoanele inspirației sale“. Găsește explicația în manualele școlare care îl ignoră. Totuși, el își micșorează entuziasmul cu care întîmpinase la apariție această poezie. În *compendiul* din 1937, înscriindu-l în *Poezia de fantezie*, deci în afara celei simboliste, îl găsește de un „modernism cuminții și academic ce-i constituie originalitatea punții de trecere spre poezia de astăzi“. Scriind că *În grădină* are „încă o vagă mireasmă sămănătoristă, prin sentimentalismul minor“, e convins că „numai în *Balul pomilor* [...] îl găsim pe viitorul Anghel, poetul fanteziei“, ignorînd că această poezie a apărut la patru ani după volumul *Fantazii*. Greșeala vine din folosirea ediției de *Poezii*, din 1922, în care *Balul pomilor* este intercalat în ciclul *În grădină*. Cel mai important critic dintre cele două războaie apreciază că în al doilea volum de versuri „fantezia pășește în primul plan și îi dă o originalitate și-o valoare actuală, cu stabilirea unor noi raporturi între lucruri și-o invenție de figurație — punct de plecare al întregei literaturi contemporane, emancipată de alte preocupări decît cele estetice“. Totuși e un „artist de o sensibilitate minoră“, realizat mai profund în *Puterea amintirii* și în *Vezuviul*. E. Lovinescu își menține părerea negativă, din 1915, doar mai puțin tăioasă, despre proză, în care Anghel a rămas „poetul ce-și schimbă doar unele moduri ale expresiei [...] proză poetică grațioasă și ușoară [...] poezia infuză a nostalgiei [...] impresionism cu infiltrații de ziaristică [...] po-

[14] *Universul literar*, XLII, nr. 12, 21 mart. 1920, p. 11.

Scanned with OKEN Scanner

emele sale în proză, unele parabole, altele legende [...], imagini împinse în cadența unei cantilene obositoare ; unele particularități topice [...], dau acestei proze un caracter de manierism insuportabil [...]. Genul însuși este, dealtfel, hibrid și sensul poetic, simbolul sau anecdota se înecă, de cele mai multe ori, în verbozitate retorică". E. Lovinescu recunoaște însă că, dacă proza lui Anghel n-a avut succes la cititori, „tinerii scriitori, de o vocație incertă", au devorat-o și au imitat-o, însă lipsiți de „fantezia și de talentul real al lui D. Anghel". În 1937, el comentează proza o dată la *Memorialistică*, ca deschizătoare de drum, apoi în fruntea capitolului *Epica modernistă, fantezistă, pamfletară, lirică, eseistică, pitorească*, Anghel fiind urmat de Al. T. Stamatiad, A. Maniu, N. Davidescu, I. Minulescu, T. Arghezi, I. Vinea etc. Pentru modernismul și pentru valoarea prozei lui Anghel, E. Lovinescu ar fi putut afla argumente și în volumul *Proză* din 1924, pe care nu-l comentează. Prin personalitatea și influența lui în epocă, părerile lui Lovinescu au fost cel mai însemnat moment al receptării operei lui Anghel între cele două războaie, fixîndu-i un loc de deschizător de drumuri în poezie, dar neînțelegîndu-i modernitatea prozei.

Un mare număr de tineri scriitori interbelici scriu cu simpatie despre D. Anghel. B. Fundoianu, promotor al avangardei literare românești, îl consideră „Un aristocrat. Poate singurul adevărat nobil al literaturii noastre [...]. Un curios romantic rătăcit în veac" și reprezintă *Legenda funigeilor* în 1922, prin Compania teatrală *Insula*. Pentru N. Davidescu „D. Anghel era un trubadur grav, protocolar aproape ; inspirația lui romantică pînă la boemă literară [...] se desfăcea într-o aprigă căutare de sonorități verbale de imagini, mai ales vizuale, de simboluri mintale [...]". Despre primul volum afirmă că „mișcă aproape exclusiv noțiunile poetice ale semănătorismului literar", dar în *Fantazii* „orizonturile inspirației sale capătă perspective necunoscute, forma se amplifică și devine mai vie, mai maleabilă, mai sugestivă, iar comparația se îmbogățește, pînă la imagine, cu o vibrație caldă și amplă". Al. Iacobescu găsește că poezia lui Anghel, deși „nouă ca inspirație, e turnată în tipare vechi". Mai scriu : Claudia Millian, Cezar Petrescu, Const. Stoika, făcînd o interesantă paralelă Anghel—Rollinat, D. Karnabatt, Ion Gane,

Scanned with OKEN Scanner

George Dumitrescu, D. Densusianu-fiul, Mihail Moșandrei și Tiberiu Iliescu care explică lipsa de prețuire a operei lui Anghel prin aceea că „s-a confundat adesea conduita sa morală cu momentele de artă rară care-i aparțin".

Toate istoriile literare interbelice îl menționează (P. V. Haneș, Gh. Cardaș ș.a.). N. Iorga recunoaște că Anghel „se ridică prin marile însușiri de formă, prin orizontul de vast intelectualism, prin elasticitatea de spirit zglobie, ironică", deși are „o perversă rafinare". *Legenda funigeilor* i se pare „de un romantism decadent", într-un metru „obositor de monoton", doar *Cometa* are „o reală frumusețe a versului". Încheierea este în spirit sămănătorist : „niciodată poezia românească n-a fost mai adînc influențată de cele mai sfidătoare cenacluri pariziene". Pretinsa lipsă de gust literar a lui Iorga nu se confirmă în aprecierea prozei „partea cea mai deosebită a operei lui Anghel". Dar ecoul lui N. Iorga era acum mai palid, mai ales asupra tinerilor scriitori. Deși îl analizează pe Anghel la *Poezia lirică sămănătoristă,* M. Dragomirescu conchide că „și *Metamorfoză* și *Paharul fermecat* sînt două capodopere ale gîndirii simboliste românești și rivalizează cu ale lui Minulescu, întrecîndu-le însă printr-un fel de convingere adîncă și dureroasă". Teatrul e încadrat în *Drama poporanistă,* M. Dragomirescu făcînd ierarhizările sale : „nici *Legenda funigeilor* nici *Cometa* nu sînt capodopere", ci „opere de talent". În *Istoria literaturii române* (1940), D. Murărașu acordă un spațiu mic lui Anghel, în subcapitolul *Vestitori ai unui lirism nou,* ca „tradiționalist ca inspirație, dar cu totul modern ca sensibilitate și subtilitate de expresie [...]. Nu avem un simbolist prin îndrăzneli înnoitoare ale versului, avem însă preocuparea de expresie muzicală". Despre proză scrie 3 rînduri nesemnificative. În ediția din 1946 analiza este mai amplă iar încadrarea literară mai precisă : „Truda perfecțiunii și picturalul îl leagă de parnasieni, așa cum versul înzestrat cu muzicalitate și putere de sugestie îl leagă de simbolism". D. Murărașu este printre puținii istorici literari care, eronat, analizează opera semnată în colaborare în paginile consacrate lui Iosif. Recunoaște însă în *Cometa* „preponderența" lui Anghel.

La începutul deceniului al 5-lea, prin G. Călinescu și T. Vianu se realizează o adevărată reevaluare a operei lui

Scanned with OKEN Scanner

Anghel, cu importante și îndelungate ecouri pînă în epoca noastră. G. Călinescu reproduce în primele pagini dedicate lui Anghel în *Istoria literaturii române...* articolul pe care îl consacrase, cu doi ani înainte, poeziei lui. Îl așază pe Anghel în capitolul *Simboliștii,* precizînd de la început : „Cu drept cuvînt D. Anghel este socotit printre cei dintîi simboliști". Amintind, îndoielile unora, adaugă : „Dar, simbolist, în fond, D. Anghel este mai autentic decît alții, cu toate acele contraste și amestecuri ce constituie o personalitate". Apoi, ca pentru a susține ideea, introduce o amplă caracterizare a simbolismului. Pe Lovinescu, care îl situase pe Anghel la *Poezia de fantezie,* G. Călinescu îl combate, fără să-l numească : „Pentru că Anghel și-a intitulat o culegere *Fantazii,* a rămas un fel de clișeu critic că poetul e fantezist [...]. Fantezist în înțelesul care se dă azi cuvîntului, de călător în plină aventură, Anghel nu este [...]. Fantezismul poetului este în bună parte o înclinare către feerie, moștenită de la Eminescu, comună epocei și întărită prin anume urmări ale romantismului și parnasianismului din Occident". El consideră că „elogiul florilor din *În grădină* e un ecou (prin Samain) al simbolismului mallarméean". Formula va face carieră în epoca noastră, cu ignorarea înrîuririlor din Verlaine, Moréas, Jammes etc. G. Călinescu îl apropie și de „universul de corespondențe al lui Baudelaire".

Importanța poeziei lui Anghel este reliefată mai puțin prin aprecieri valorice cît prin spațiul acordat, caracterizările nuanțate și, mai ales, prin citate numeroase și ample. În aceeași opoziție nenominalizată cu E. Lovinescu, care admirase *Balul pomilor,* G. Călinescu o consideră „de un prost gust evident", lăudînd *Cîntecul greierului,* „poemul cel mai izbutit, plin de superbe versuri și de apropieri", din care citează șase strofe. Situarea lui Anghel în altă ierarhie a poeziei noastre este confirmată și în alte pagini, reproșînd manualelor școlare că „nu amintesc de Al. Macedonski, D. Anghel și alți valoroși poeți români, în timp ce pe P. Cerna, îl trec printre clasici".

Insuficientă este caracterizarea operelor în colaborare, amintind doar *Caleidoscopul lui A. Mirea,* din versurile căruia „cele mai multe nu mai distrează astăzi și rezistă doar acelea cu un nucleu liric, cum e *Diligența,* poem simbolist al vechiculului", citat în întregime ca și *Afișe...* Peste aproape 20 de ani G. Călinescu va adăuga cîteva

Scanned with OKEN Scanner

observații devenite curente : „Scrierile în colaborare cu Șt. O. Iosif poartă în doze felurite parfumul anghelian. *Cometa* mai mult decît toate [...]. *Legenda funigeilor* dimpotrivă e mai iosefiană".

Proza lui Anghel, minimalizată de E. Lovinescu, își găsește la Călinescu locul meritat ca „excepțională și revoluționară. Fără ea nu s-ar înțelege proza de mai tîrziu a lui T. Arghezi care perfecționează și sistematizează maniera anghelianâ". Apreciindu-i modernitatea, Călinescu descoperă în ea „stilul Arghezi și Urmuz", căci „comparația simplă e părăsită pentru o asociație plastică, dînd naștere la un univers nou, fantastic, creat după legi absurde din simplul plac al ochiului". Umorul modern al acestei proze este cu pătrundere înțeles : „A vedea animalul ca obiect, inertul ca animal, partea ca entitate independentă și colectivul ca individ, acesta este umorul întrevăzut de Anghel și continuat de alții și care constă în definitiv în a strica cu fantezia și în cea mai perfectă ținută de seriozitate descriptivă logica acestei lumi, recompunînd una complet gratuită". Sînt observații care constituie cîștiguri certe ale interpretării, reluate de unii cercetători.

În același timp cu G. Călinescu, Tudor Vianu evidențiază rolul important al lui Anghel în modernizarea prozei românești, punîndu-l în descendența lui Macedonski și Petică : „Pînă la Galaction și Arghezi, D. Anghel ne oferă sinteza cea mai rotunjită a curentui estetic și intelectualist". Reliefînd calitățile variate ale prozei lui D. Anghel, T. Vianu crede în „puținătatea înzestrării sale vizuale", afirmație contrazisă argumentat de Șerban Cioculescu, în monografia din 1945, printr-un întreg capitol, *Viziunea plastică*. T. Vianu subliniază calitățile expresive, moderne ale prozei lui Anghel : „Talentul cu care el a întrebuințat neologismul, proscris de poetica tradițională, conferă cazului său literar însemnătatea unei pietre de hotar în dezvoltarea stilistică a prozei mai noi... Manevrarea neologismului este la el mult mai sigură și mai firească" decît la Macedonski. De asemenea este „un mijloc al umorului său" folosind „două serii de termeni, derivați din două obîrșii felurite, dintr-una savantă și mai nouă și dintr-alta populară și tradițională". Prin analiza stilului este caracterizat scriitorul : „Pendularea între registre stilistice deosebite este atitudinea unui sceptic care în-

Scanned with OKEN Scanner

cearcă să se salveze prin umor din melancoliile care îl bîntuie". Concluzia lui Vianu este o caracterizare valorică importantă : „Nimeni, în aceeași măsură cu Anghel, n-a scos din folosirea neologismului mai multe valori ale fineței stilistice".

Din numeroasele citate reiese că și G. Călinescu și T. Vianu au folosit ori s-au restrîns voit doar la volumul postum *Proză,* din 1924. Este drept că aici, apărînd ultimele proze, Anghel ajunsese la un mare rafinament și la deschideri moderne, remarcate de cei doi critici. Se resimte totuși, pentru imaginea globală, lipsa comentării prozei din *Fantome, Oglinda fermecată* etc.

Pentru Alexandru Ciorănescu, *Legenda funigeilor,* analizată în cadrul *Dramei idealiste,* este „produsul imaginației bizare și a spiritului caustic și oarecum demonic, al lui D. Anghel, adulterat cu lîncezeala lirică și sentimentalismul patetic al lui Șt. O. Iosif". O găsește valoroasă „prin frumusețea expresiei, prin varietatea formelor și prin multiplicitatea mijloacelor poetice, care fac din această legendă poate cea mai desăvîrșită declamație pură a teatrului românesc". În *Cometa* vede „una din cele mai reușite întrupări ale teatrului simbolist", convins că „ceea ce interesează în *Cometa* nu e drama ci poezia". Limba „e poate cea mai sprintenă și mai colorată din cîte a cunoscut versul dramatic românesc", „alimentată din experiența lui A. Mirea".

Prima monografie completă *Dimitrie Anghel, Viața și opera* (1945) de Șerban Cioculescu sintetizînd informațiile și părerile critice, într-o lectură personală a întregii opere, incluzînd și colaborările, a rămas pînă astăzi cea mai importantă exegeză despre autorul *Fantaziilor. Redactată,* cum ne spune autorul, în trei săptămîni [15], desigur după îndelungate reflecții și cercetări, ea este o teză de doctorat, susținută în iunie 1945 (conducător științific : T. Vianu) și apărută spre sfîrșitul aceluiași an. Titlul consolidează o eroare mai veche, căci Mitif a semnat D. Anghel, nu Dimitrie Anghel.

Viața este schițată nu numai după mărturiile prozei ci și din alte surse, mai noi. După Ș. Cioculescu, „Anghel își trădează [...] structura sufletească romantică", prin

[15] Al. Raicu, *Avanpremiere editoriale. Șerban Cioculescu : Itinerar critic,* III, în *Luceafărul,* an. XII, nr. 4 (874), 27 ian. 1979, p. 7.

Scanned with OKEN Scanner

„neliniștea și neastîmpărul, cu propensiunea către suferință [...] înclinarea către «ciudat» [...] către fantastic [...] covîrșit de pasiuni [...] hărțuit de simțiri și de idei contradictorii", remarcînd că „Anghel își explică pe cale ereditară *Temperamentul romantic*", cum își intitulează unul din capitole, trezind rezervele lui P. Constantinescu și Perpessicius.

Constatînd că Anghel a rămas „statornic credincios metricei tradiționale", Ș. Cioculescu afirmă că poetul, deși „a luat contact cu unele din operele simboliștilor", „nu și-a putut propune a fi simbolist și nu a luat parte în țară la polemici teoretice, nici nu s-a afiliat vreunui curent". Totuși „De la simbolism, Anghel a luat [...] intimismul muzical [...] corespondențele sufletești [...] se folosește de simboluri, își intelectualizează simțirea, își primenește lexicul [...], caută rime rare, respingînd însă versul liber, asonanțele și alte procedee formale simboliste", alegînd „ceea ce i-a convenit". Aprecierea lasă în afară, în această privință, proza, ale cărei trăsături simboliste sînt și mai evidente.

Poetul este cercetat, mai întîi, în *Metrica și versul* lui, găsind că, în primul volum, alexandrinul de 18 silabe „în definitiv se compune din două versuri de 9 silabe juxtapuse", și că „Anghel este un meșter al versului melopeic, de vrajă insinuantă și învăluitoare. În schimb nu caută rimele rare". În *Fantazii* este evidențiată varietatea metrică și a rimei prin uzul neologismelor ca și „alegerea epitetului rar și a metaforei", pentru ca în *Caleidoscopul lui A. Mirea* Anghel să devină un improvizator strălucit sub influența lui Rostand, la care Perpessicius, în recenzia din *Lumea,* adaugă pe Musset, Banville, Gautier și Verlaine, exprimînd rezerve și la ideea că „poetul nu adoptă asonanțele", ca simboliștii.

Urmărind *Evoluția lirică a lui D. Anghel,* Ș. Cioculescu amintește versurile eminesciene ale debutului, apoi găsirea unui drum propriu prin *În grădină,* unde recunoaște, ca și G. Călinescu, influența lui Samain. Credem însă că trebuie menționat mai curînd Verlaine, din care Anghel traducea, odată cu elaborarea primului volum, în care se disting certe ecouri verlainiene. Analiza poeziei este bogată și exactă, definitivînd repere fundamentale ale cercetării ei. Se relevă că senzațiile olfactive nu au tendința decadentă a multor simboliști, „acela de a pre-

Scanned with OKEN Scanner

găti oniricul", şi că „Anghel nu descoperă relaţiile unui suflet modern, chinuit de *spleen*, cu splendorile morbide ale florilor exotice". Primul volum i se pare „poezie parcă de album de domnişoare, prin convenabilitatea simţirii". Şi Şerban Cioculescu crede pe drept, că „adevărata personalitate lirică a lui Anghel se afirmă în *Fantazii*", unde „din înregistrator pasiv al unor stări de conştiinţă predominate de afect, se transformă într-un fantezist lucid şi intelectualizat", reluînd şi caracterizarea de către Lovinescu a lui Anghel ca un „homo dûplex".

Ş. Cioculescu dă importanţa cuvenită creaţiei semnate cu Şt. O. Iosif incluzînd-o în conturarea imaginii scriitorului, căci „îi aparţine lui Anghel", Iosif făcînd, mai totdeauna, „oficiul de secretariat". Îl contrazic Perpessicius şi mai ales Vladimir Streinul, hotărît dar neconvingător.

D. Anghel *Prozatorul* este văzut în cîteva ipostaze: *Artistul, Povestitorul, portretistul şi memorialistul,* apoi în *Viziunea plastică,* în dezacord cu M. Dragomirescu şi E. Lovinescu, remarcînd „intuiţiile critice ale lui N. Iorga", Ş. Cioculescu susţine că „proza lui D. Anghel manifestă, la o treaptă mai ridicată, efortul încordat al artistului, în frămîntarea pastei informe a limbii", dar că „dispune de o invenţie redusă, împrumutîndu-şi uneori însuşi subiectele cu aparenţă imaginativă, experienţei personale". Proza este cercetată cu pătrundere şi subtilitate, relevîndu-i „motivele", „fantasticul", „concepţia... patetică şi mistică", „talentul de portretist, subiectiv şi liric". Pe bună dreptate afirmă: „Dintre toţi memorialiştii noştri, nici unul n-a stăpînit ca D. Anghel potenţialul emotiv, de natură muzicală, şi talentul de a comunica emoţia". Pompiliu Constantinescu vede în capitolul despre proză „un act de dreptate care se face autorului, venind după paginile reparatoare din *Istoria literaturii române*", a lui G. Călinescu, iar Perpessicius „nu numai bine gîndit dar ducînd mai departe ingenioasele observaţii din *Arta prozatorilor români*". Interesant, prin noutate, mi se pare capitolul *Influenţa lui Dimitrie Anghel,* deşi cîteva filiaţii mai fuseseră remarcate.

Apărută într-o epocă nepropice, nici pentru scriitor, nici pentru monografist, prima carte valoroasă consacrată lui D. Anghel nu s-a bucurat de ecoul cuvenit. Abia în ultimii ani au devenit frecvente referinţele la ea ca la o exegeză fundamentală.

Scanned with OKEN Scanner

Ş. Ciocîlescu a întocmit în 1947 şi o ediţie a poeziei lui D. Anghel incluzînd *Caleidoscopul lui A. Mirea,* cu un amplu studiu introductiv, rămasă însă în şpalt din motivele amintite.

Cele trei *Cronici literare,* radiofonice, ale lui Pompiliu Constantinescu, din 11 martie, 21 iulie şi 1 dec. 1945, apărute în volum abia în 1967, n-au avut în epocă decît un ecou limitat. Cronicarul reia deseori, aşa cum se întîmplă, poate firesc de la un moment dat, şi cu alte exegeze asupra operei lui Anghel, afirmaţii anterioare, îndeosebi ale lui E. Lovinescu şi G. Călinescu, dar cu formulări personale şi pregnante. Pentru el, Anghel continuă „tradiţia artistică a lui Macedonski, a fantezismului şi a unui anume simbolism, clasicizant" şi „reprezintă şi o etapă a prozei artistice, atît de cultivată de moderniştii şi o iniţiere în teatrul poetic", fiind „însuşi Precursorul". *În grădină* este „un exerciţiu de expresie [...] un simbolism convenţional", dar în *Fantazii* Anghel e „de o siguranţă, de o transparenţă şi de-o coeziune cu totul remarcabile". Pentru Pompiliu Constantinescu poezia lui Anghel este o „fericită îmbinare între romantism şi simbolism, fuzionînd confesia cu construcţia şi sugestia". Ca şi E. Lovinescu, citează în întregime poezia *Vezuviul* fără să amintească semnătura Ola Canta, a unei presupuse colaborări cu Leon Feraru. Şi el recunoaşte că opera semnată cu Iosif „poartă exclusiva pecete a fanteziei lui Anghel".

Ca şi G. Călinescu, dar cu alte exemplificări, Pompiliu Constantinescu vede în Anghel prozatorul, un precursor al lui Arghezi şi Urmuz, apreciindu-i, nu numai „o pînză nostalgică de evocări şi de fantome fumurii", ci şi „verva satirică", „colorata violenţă", „o invenţie verbală surprinzătoare", remarcînd varietatea modalităţilor stilistice.

Ultima cronică se referă la monografia lui Ş. Ciocîlescu, făcînd unele completări şi rezerve, printre care regretul că lipseşte un capitol despre „ascendenţii naţionali şi străini". Surprinzătoare mi se pare afirmaţia că la Anghel nu întîlnim „tehnica muzicală a simboliştilor". Găsind monografia „plină de tot interesul", ar fi dorit „un capitol de sinteză în care poetul şi prozatorul să apară unitar". Pentru el, „Anghel nu este desigur un scriitor de primă importanţă".

Scanned with OKEN Scanner

Interesul pentru D. Anghel stîrnit de G. Călinescu, T. Vianu și, mai ales, de monografia lui Ș. Cioculescu, se încheie în 1946 cu volumașul *Poezii,* avînd o sumară și nesemnificativă prefață a editorului, D. Murărașu, și cu evocarea de către T. Arghezi a unui moment dramatic din ultimii și nefericiții ani ai poetului. Cîtva timp, D. Anghel nu va mai fi nici reeditat, nici comentat. Manualele școlare îl ocolesc — dealtfel nu fusese un răsfățat nici al celor antebelice. În 1952, programa analitică de liceu îl dă doar ca exemplu negativ : *Descompunerea artei unor scriitori talentați, efect al influenței simbolismului : Al. Macedonski, D. Anghel.* Abia în 1954, la 40 de ani de la moartea poetului, T. Vârgolici scrie despre începuturile lui literare, amintind legăturile din tinerețe cu mișcarea socialistă. În programa analitică a liceelor, D. Anghel apare abia în 1958 la capitolul *Simbolism,* cu o caracterizare generală, tot atunci în programa analitică a Universităților.

O nouă etapă în receptarea operei lui Anghel se deschide cu ediția *Poezii și proză* (1957) [16], în al cărei studiu introductiv, *Un scriitor uitat : Dimitrie Anghel,* Valeriu Râpeanu realizează prima reconsiderare critică de pe poziții marxiste a scriitorului, republicată cu completări și corectări în volumul *Noi și cei dinaintea noastră* (1966). Criticul face, mai întîi, o prezentare sintetică a vieții lui Anghel, care „a tăiat căi noi în literatura noastră". Apoi îi caracterizează structura artistică prin „fantezie, lirism, subiectivitate", remarcînd că firea pasională a lui Anghel se răsfrînge în operă, că „a fost un suflet chinuit, cuprins de mari frămîntări", dar că opera lui reflectă și „aspirația către fericire", literatura română cunoscînd prin el „un proces de interiorizare, de esențializare". Descifrînd influențele sămănătoriste din proză, face interesante apropieri și disocieri de Macedonski, Mateiu Caragiale, Gîrleanu, I. A. Bassarabescu, Cezar Petrescu și Ionel Teodoreanu. Valeriu Râpeanu nu uită că „Dragostea de oameni este una din trăsăturile constante ale personalității lui Anghel", și că, deși „iubitor al trecutului", a fost „un partizan al progresului, al înnoirii". În con-

[16] D. Anghel, *Poezii și proză.* Ediție îngrijită și note bibliografice de Mihail Dragomirescu. Cuvînt înainte de Valeriu Râpeanu. Bibl. pt. toți, 1957, 407 p.

Scanned with OKEN Scanner

cluzie, Valeriu Râpeanu dă o dreaptă apreciere de valoare, numindu-l pe Anghel „unul din cei mai talentați poeți ai generației“ sale, a cărui operă „oferă necontenit alte sugestii, deschide perspective noi în înțelegerea evoluției literaturii noastre“ [17].

După volumul *Poezii și proză*, recenzat de Șt. Rîmniceanu (George Munteanu), Petre Pascu și Șerban Cioculescu, interesul pentru D. Anghel crește.

După edițiile din 1956 și 1957, M. I. Dragomirescu dă în 1960 prima sa cercetare asupra lui Anghel aducînd, cu sprijinul unor documente și informații de la familia scriitorului ca și prin cercetări proprii, noi date despre viața și activitatea acestuia. Creșterea interesului pentru D. Anghel se observă și prin publicarea de către G. Călinescu a unei completări la capitolul despre D. Anghel din *Istoria literaturii române de la origini și pînă astăzi*.

Reintroducerea lui Anghel în programele analitice, din 1958, are ca rezultat apariția unei ediții în Biblioteca școlarului, în *Prefața* (16 pag.) căreia, Margareta Iordan reia, din perioada sociologismului, ideea nedreptățirii lui Anghel de către „critica și istoriografia burgheză“, citîndu-l pe... Gabriel Drăgan, dar uitînd de Vianu, Călinescu și Cioculescu, care au pus în evidență calitățile operei lui. Prefațatoarea scrie despre unele aspecte simboliste ale poeziei, deși „nu i se integrează cu totul“, remarcînd tematica de actualitate a *Caleidoscopului lui A. Mirea*, o oarecare orientare sămănătoristă a prozei și tendințele ei de critică socială.

Ion Vlad publică în 1963 un amplu studiu *Dimitrie Anghel — restituire critică*, reluat parțial în *Dimitrie Anghel prozatorul* din volumul *Convergențe*. El observă „fuziunea dintre biografia scriitorului și motivele operei“ și că „Anghel afirmă ideea poetului-cetățean, prezent în contemporaneitate“. Subliniază, de asemenea, „o varietate stilistică și compozițională remarcabilă“. I. Vlad urmărește *Formula epică a prozei* lui Anghel, rolul povestirii, portretul (amintind de Bassarabescu și Brăescu), frecvența laitmotivului, a comentariului liric, „introdus de el în proza românească“, influența prozei franceze de orientare simbolistă „cu multiple interferențe în plastica impresionistă“, exemplificînd dar neidentificînd mode-

[17] *Op. cit.*, p. 84.

Scanned with OKEN Scanner

lele. Nu-i scapă talentul de pamfletar al lui Anghel, care „se diferențiază nuanțat în funcție de obiectul intrat sub observația sa“ și-i anunță pe Arghezi și Cocea. Criticul analizează cu subtilitate „poezia lucrurilor și locurilor“, „portretul narativ“, „comentariul livresc“ sau „asocierea participării emoționale a cititorului“. Anghel prozatorul este apreciat ca „scriitor original... cu o sensibilitate excepțională, trăind mereu neliniștea creației și dorința autodepășirii [...] prin el proza a descoperit soluții și valori noi : a evoluat spre cultivarea atentă a expresiei, a devenit mai bogată în posibilități de exprimare“.

Tot despre *Proza lui D. Anghel,* scrie în 1968, un întins studiu, inclus apoi în volum, Virgil Ardeleanu, cu aceeași introducere, comună ultimelor studii, despre lipsa ei de prețuire, și apropierile de Macedonski, Bassarabescu, Arghezi, Urmuz. Evaluarea prozei lui Anghel e la înaltă cotă : „întemeietorul poemului în proză la noi“, „autentică ipostază modernă“, „conștiință artistică mereu trează“. Totuși rezervele nu lipsesc. Cu toate că admisese „dotația epică“, e de acord că „suflul său epic e extrem de scurt, aproape inexistent“. Criticul admite că „Anghel ajunge, intuitiv, să se situeze, în mare, pe o sensibilă traiectorie simbolistă“, dar „nu denotă o gîndire simbolistă ci o mimare a simbolismului“ și „rămîne un poet care mai mult anunță simbolismul“, „e simbolist în măsura în care nu e sămănătorist“, în unele proze fiind „un fantezist de structură romantică“. Punctînd aspectele moderne ale ultimelor proze ale lui Anghel, în care află „risipă de umor, melancolie și scepticism“ și argumentîndu-le prin ample și adecvate citate, V. Ardeleanu ajunge la concluzia, exprimată și de alții, că D. Anghel este „un precursor autorizat al prozei moderne“.

În micromonografia sa, T. Vârgolici remarcă anevoioasa pătrundere în public a operei lui Anghel, deși poezia lui nu e criptică. Sesizînd „idei și principii estetice simboliste“, nu-l consideră cu totul un simbolist, întrucît îmbină, „echilibrat, trăsăturile liricii românești tradiționale cu elementele inedite ale simbolismului“. Vede, pe urmele lui E. Lovinescu, în Anghel, un temperament „înclinat structural spre fantazare“ care „aspira mai mult în mod romantic decît simbolist, spre o iluzorie lume fericită“. Ca și Valeriu Râpeanu, găsește că Anghel oscilează între „decepție și sete de viață“, și că „în proză s-a lăsat

Scanned with OKEN Scanner

sedus de unele teze ale ideologiei sămănătoriste". T. Vîrgolici îl consideră printre „cei mai de seamă poeți din prima jumătate a acestui secol" și „creatorul poemului în proză în literatura noastră". Interesantă e caracterizarea prozei lui Anghel ca „realism liric", observîndu-se că el fantazează „din dorința de a depăși realitatea care-l nemulțumește". Monografistul reia observația făcută încă din timpul vieții scriitorului, că proza lui „cultivă așazisul stil-artist". De remarcat capitolul *Publicistul,* în care sînt amintite luările de atitudine ale lui Anghel în problemele sociale, politice și morale ale timpului, dezvăluind o admirabilă conștiință cetățenească.

T. Vîrgolici adoptă părerea lui V. Streinu că din colaborarea Anghel—Iosif a ieșit „un alt poet", dar admite că „partea de contribuție a lui Dimitrie Anghel se evidențiază cu pregnanță în volumele de proză" și că în *Legenda funigeilor* și în *Cometa,* „operă de fantezie și vervă imagistică, se simte în primul rînd personalitatea artistică a lui D. Anghel iar în *Carmen Saeculare* aceea a lui Șt. O. Iosif". Concluzia lui T. Vîrgolici că D. Anghel e un „scriitor remarcabil", care a deschis „perspective noi atît în poezie cît și în proză" este azi, în general, acceptată.

Extinderea și adîncirea cercetărilor ultimelor decenii despre opera lui D. Anghel își capătă confirmarea în studiile pe care i le consacră unii lingviști. Mihaela Mancaș în *Ritmul prozei lui Dimitrie Anghel* afirmă că ritmul „se realizează sintactic prin procedee specifice poeziei, și nu prozei, cum ar fi antepunerea determinării, situarea sistematică a verbului la începutul sau la sfîrșitul frazei ș.a.". Aceste observații și altele făcute deseori de critica literară află la Mihaela Mancaș o sistematizare și o argumentare lingvistică. Este studiată și exemplificată realizarea ritmului, mai întîi prin paralelisme sintactice, inversiuni poetice, repetiții, laitmotive etc., apoi prin structurile sonore, în ritmica lor aritmetică și în cea tonică, ilustrîndu-le și prin ruperea frazei în „versuri", cum se făcuse de către alții cu proza lui Sadoveanu. Ș. Ciocu-lescu va surprinde și el în proza lui Anghel „un mare număr de versuri alexandrine", dînd cîteva exemple. M. Mancaș demonstrează „paralelismul existent între construcțiile sintactice simetrice și succesiunea regulată de silabe accentuate și atone în cadrul aceleiași fraze", ex-

Scanned with OKEN Scanner

plicînd, prin aceasta, lirismul și natura ei poetică. Nu sînt, însă, date exemple și din ultimele proze, apărute în volumul din 1924, care aduc elemente moderne de stil.

*

După interesul deosebit trezit la apariție, colaborările literare ale lui Anghel n-au fost comentate prea des, nici între cele două războaie, nici în ultimele decenii. După replica dată lui Ș. Cioculescu, în 1946, de V. Streinu, după prima reeditare a *Caleidoscopului lui A. Mirea,* în 1956, abia peste cîțiva ani, Șt. Cazimir publică studiul *A. Mirea, precursor al lui Topîrceanu,* susținînd că A. Mirea este un „aliaj poetic cu timbru calitativ deosebit" și de Anghel și de Iosif, care „nu pot fi considerați înaintași ai lui Topîrceanu, A. Mirea însă, cu prisosință". Însă referirile lui Șt. Cazimir sînt caracteristice numai personalității artistice a lui Anghel : actualitatea tematicii, fantezia bogată, verva spumoasă, bogăția excesivă a neologismului etc.

În monografia consacrată lui Iosif, capitolul *A. Mirea,* referindu-se la *Caleidoscopul lui A. Mirea,* I. Roman susține că aici se produce „aliajul", care dă „un poet nou", simțindu-se obligat să apere rolul lui Iosif în aceste colaborări. Sînt evidențiate atitudinile critice față de stările sociale, modernitatea, prin sensibilitate și expresie, prin frecvența neologismelor și prin versificație. Este amintită lupta celor doi pentru drepturile breslei și rolul pe care l-au avut în înființarea Societății Scriitorilor Români. Capitolul se încheie cu prezentarea dramaticei rupturi dintre ei.

Tot Ion Roman reeditează cea mai mare parte a colaborărilor. În *Prefața* la ediția de poezii semnate de Anghel și Iosif, intitulată impropriu de editor *Caleidoscopul lui A. Mirea,* I. Roman discută și paternitatea colaborării, susținînd editarea lor în afara operelor celor doi scriitori — ceea ce el a și făcut — negînd, neconvingător, prioritatea lui Anghel și încercînd și o identificare a contribuției fiecăruia.

Dintre numeroasele articole despre Anghel, cîteva sînt consacrate colaborărilor. Al. Piru scrie despre traducerile din Verlaine, acceptînd că Anghel a selectat poeziile, Iosif colaborînd „probabil" la versificație. Zaharia Sîngeor-

Scanned with OKEN Scanner

zan, comentînd pe Pompiliu Constantinescu, se ridică împotriva negării de către acesta a contribuției lui Iosif la colaborările cu Anghel, care ar reprezenta „o sinteză lirică în care amîndoi poeții pot fi recunoscuți". Argumentarea este redusă la aserțiuni, urmînd amplelor citate din Pompiliu Constantinescu. În schimb, Z. Sîngeorzan a „descoperit" printre volumele „neîndoielnic rodul unei fecunde colaborări", *Oglinda fermecată*.

Pe linia Lovinescu, G. Ibrăileanu, Pompiliu Constantinescu și Șerban Cioculescu, M. I. Dragomirescu consideră că opera de colaborare a lui Anghel îl reprezintă trebuind să-i fie restituită în ediții și în interpretare. În susținere, aduce argumente stilistice, comparînd texte din proza semnată de Anghel în colaborare cu cea purtînd propria semnătură.

Vicu Mîndra în subcapitolul *Vis și luciditate*, din volumul *Clasicism și romantism în dramaturgia românească (1816—1918)*, comentează *Legenda funigeilor* ca „una din cele mai captivante creații ale feeriei românești", datorită și „strălucirii neobișnuită a versificării și sentimentalității limpezi, care captează fiorul metafizic în reprezentări accesibile". V. Mîndra crede că piesa este inspirată dintr-o legendă „din familia variantelor Zburătorului" și că „în pofida ambianței gotice" în ea există „disponibilități către clasicitate". Despre *Cometa* se afirmă că este „punctul cel mai de sus al comediei lirice de salon".

*

De la reeditarea lui în 1956 și 1957, interesul pentru opera și personalitatea lui D. Anghel a fost permanent : reintroducerea în programele analitice ale liceelor și universităților (1958), publicarea unor inedite (poezii și scrisori), reeditarea operei, comentarea în istorii literare și în monografii cu caracter mai larg, studii monografice, eseuri, o teză de doctorat, numeroase studii și articole, comemorări etc.

Deși, din păcate, nu s-a realizat o ediție în format mare, cu aparat critic, opera lui Anghel a fost reeditată, în ultimele decenii, aproape în întregime, în ediții de masă, îndeosebi în *Biblioteca pentru toți*. Pare de necrezut, dar în ultimii 23 de ani, opera lui Anghel a apărut

Scanned with OKEN Scanner

în 350 000 de exemplare, adică de cîteva ori mai mult decît în cei 52 de ani anteriori.

Aniversarea, într-un nou climat ideologic, a semicentenarului morții lui Anghel, la 13.XI.1964, face ca el să-și recapete locul printre scriitorii noștri valoroși, vorbindu-se mai mult și favorabil despre personalitatea și opera lui. George Ivașcu îl numește *Un simbolist sui-generis*, care dă „consistență poeziei simboliste la noi", „un mare scriitor", proza căruia depășește ca „valoare artistică poezia lui". Cu aceeași ocazia pioasă, Ovidiu Papadima slăvește pe acest „mare și autentic scriitor", respingînd „legenda unui scriitor simbolist sau precursor al simbolismului" ; altfel de cum îl caracterizase cu 30 de ani mai înainte, cînd îl trecuse printre poeții decadenți, acumulînd „o zgomotoasă celebritate", dar, ne prevenea atunci exegetul gîndirist : „în adorația mulțimii e ceva din dușmănia cu care privea în Evul mediu arderea pe rug a cărților blestemate și a oamenilor asemenea", opera rămînînd „doar ca un jeratic cu luciri stinse și cenușa unei vieți ce se împrăștie în uitare". Din acest holocaust, din perioada în care erau arse cărțile lui Sadoveanu, Ovidiu Papadima salvase doar volumul *În grădină*, prin care „Anghel rămîne ca poet". Zaharia Macovei descoperă ediția intermediară franceză *Chansons populaires de l'Espagne* publicat de Léo Rouanet după care Anghel a tradus *Poeziile populare spaniole*.

Folosind achizițiile Muzeului literaturii române, Perpessicius și Horia Oprescu publică poeziile de tinerețe și scrisori ale lui D. Anghel marcînd și astfel interesul crescînd. Perpessicius, constant admirator al lui Anghel, îi publică 11 poezii inedite din *Caetul Versuri. Mitif. 1890*, cunoscut și lui Lovinescu, și trei scrisori din aceeași perioadă a adolescenței. Comentînd aceste prime încercări literare, Perpessicius dovedește că ele erau simple pastișe eminesciene, apoi discută scrisorile într-o bogată investigație istorico-literară. La semicentenarul morții lui Anghel, Perpessicius scrie despre *Poezia lui Dimitrie Anghel*, găsind-o „mai complexă decît pare", inserînd *În grădină* „stadiului presimbolist al liricii noastre" iar *Fantazii*, simbolismului. Socotindu-l pe Anghel „un mare artist al verbului", atrage atenția asupra inspirației lui folclorice, care ar merita interesul cercetătorilor.

Scanned with OKEN Scanner

Horia Oprescu publică în volumul *Corespondență,* din 1969, pe lîngă scrisori semnate de Iosif, Iorga, Sadoveanu etc., un mare grupaj din cele trimise de Anghel Nataliei Negru, apărute, trunchiat, și în volumul *Helianta* din 1921. Însă datarea și interpretarea editorului este, uneori, deficitară. Unele scrisori au mai fost publicate de Augustin Z. N. Pop.

În monografia *Simbolismul românesc*, 1966, Lidia Bote citează și comentează opera lui Anghel ilustrînd astfel diferite ipostaze ale simbolismului românesc : izolarea de lumea burgheză, apropierea de pictura impresionistă, desprinderea de sentimentalismul post-eminescian, ironizarea artei oficiale, influența simboliștilor francezi dar respingerea ermeticilor, atracția pentru muzică, muzicalitatea și valoarea sugestivă a cuvintelor, poezia evaziunii, lirismul indirect, sugerat, intimism, morbidezza dar și vitalitatea, misterul, poezia citadină, natura, temele sociale, autohtonizarea simbolismului la noi etc. Remarcăm și la Lidia Bote citarea pentru proză aproape numai a ediției din 1924, cu neglijarea volumelor antume.

Încadrarea fără echivoc a lui D. Anghel în simbolism de către Lidia Bote este consolidată și de locul pe care i-l dă în *Antologia poeziei simboliste românești* (1968), cu 21 de poezii — întrecut numai de Bacovia — și prin trecerea lui în *Prefață* printre „marile figuri" ale curentului, alături de Macedonski, Minulescu și Bacovia. Confirmînd dificultățile încadrării lui, D. Anghel este trecut de N. Davidescu în volumul *Din poezia noastră parnasiană* (1943), fără însă ca Margareta Dolinescu să-l amintească în cap. *Reflexe parnasiene în lirica românească,* din vol. *Parnasianismul* (1979). Nici din volumul *Poeții de la „Sămănătorul"* (1978), alcătuit de Petre Homoceanu, nu lipsește, publicîndu-i-se 17 poezii, multe dintre ele simboliste. În cele două ediții ale volumului *Sămănătorismul* (1970 și 1971), Z. Ornea îl citează de 24 și respectiv 21 de ori, afirmînd că „Anghel, negreșit un autentic simbolist în structurile sale intime", a fost „foarte apropiat nucleului sămănătorist, ba chiar, după retragerea lui Iorga, membru în redacția *Sămănătorului*", în fapt o fisură prin care se insinua simbolismul, ceea ce n-a scăpat vigilenței ideologice a lui Iorga. În capitolul despre *Sămănătorism* din *Istoria filozofiei românești* (1980), Z. Ornea îl situează pe Anghel „în spațiul literaturii să-

Scanned with OKEN Scanner

mănătoriste", căci, alături de alți scriitori valoroși, „reprezintă, pe plan literar, mișcarea de la *Sămănătorul*".

*

În istoriile literare din ultimii ani, D. Anghel și-a găsit locul cuvenit. D. Micu îl prezintă mai întîi, în 1964, în cursul universitar (16 p.) și în formă mai succintă (6 p.) de la E.P.L., tot în 1964, unde renunță la biografie și discută încadrarea lui în simbolism. În ediția dezvoltată din 1970 [18], îl înfățișează amplu (20 pagini mari), folosind ultimele cercetări, mai ales la biografie, corectînd și amplificînd. Prima ediție face distincția față de pastelurile lui Alecsandri, arătînd că el cucerește prin „sugerarea mirosurilor", prin muzicalitate și prin sentimentul de nostalgie. Reluînd de la Călinescu apropierea de Samain, D. Micu o completează, cum făcuseră și alții, cu Musset, Verlaine, Moréas. Afirmația lui că Anghel „n-a scris poezii de iubire" însă e contrazisă de poeziile *Dragoste, Amintire, Moartea Narcisului, Scrisoare, Ex-Voto, Spre Cythera, Puterea amintirii* etc. D. Micu găsește că *Fantazii* este superior prin varietatea motivelor, între care „tema mării apare pentru întîia dată în literatura noastră". Aprecierea valorică explicită lipsește, suplinită însă de citate concludente. Dintre colaborări amintește doar *Caleidoscopul lui A. Mirea,* „în cea mai mare parte, neîndoios, opera lui Anghel", dar la care „Steo a avut un rol activ măcar în cizelarea versurilor sau în abordarea unor motive". Prozei i se dă un spațiu mare (7 pagini), exemplificîndu-i pe larg — din toate volumele — diferitele aspecte : poetic, liric, descriptiv, plastic, rafinat, evocator, feeric, fantastic, ironic, satiric, umanitar etc. Ca poet al amintirii îl apropie de D. Zamfirescu și I. Pillat. Remarcă importanța lui Anghel în evoluția prozei noastre artistice, susținînd că, în folosirea frazei arborescente, Anghel îi depășește pe Eminescu și Odobescu. Nu ne-a convins afirmația că stilul lui Anghel este unul scriptic și nu spontan, cînd știm că el își dicta creația. Nu lipsesc rezervele : procedeul de antepunere este „obositor", stilul, deși distins, elegant, este „artifios și manierizant". Concluzia e derutantă : „Fără a fi un mare scriitor, Dimi-

[18] *Inceput de secol. 1900—1916. Curente și scriitori,* Ed. Minerva, p. 402—422.

Scanned with OKEN Scanner

trie Anghel a avut în istoria literaturii române un rol considerabil".

Problema, dificilă, a încadrării lui Anghel într-un curent literar, este reluată de D. Micu într-un studiu apărut la centenarul scriitorului. Mai întîi respinge de plano încadrarea lui în sămănătorism sau poporanism, fără a-i aminti și combate pe cei care le susțin cu argumente care meritau atenție. În primul volum D. Micu vede simbolismul „difuz peste tot", deși „conținut în romantism". Mai cert îi apare simbolismul în *Fantazii* prin tema mării, a ținuturilor exotice, prin atmosfera stranie, prin compoziția rafinată. Dar nu e un „simbolist pur" ci „în aceeași măsură romantic și totodată, în doze variate... clasic și parnasian". În proză găsim un romantism „modificat, ba chiar absorbit..., revărsat în simbolism", prin nevroză, maladiv, subtilitate, corespondențe, intelectualitate, spirit urban și modern. Caricaturalul și grotescul prozei ar prefigura pe Arghezi și pe Urmuz, amintind că observația a făcut-o Virgil Ardeleanu. După D. Micu, Anghel e „dacă se poate spune un simbolist baroc", îndeosebi în proză, prin „imaginea bogată și rară". De o „fantezie barocă", în poezia lui Anghel scrisese și Silvia T. Bălan. Acum, concluzia e mai pozitivă : „un scriitor dintre cei mai reprezentativi... de la începutul secolului [...] *momentul* Anghel a înscris o experiență de pe urma căreia întreaga ei evoluție artistică ulterioară avea să se resimtă adînc și fecund".

Anterior istoriei sale literare, C. Ciopraga remarcă [19] „discordanțele operei lui Anghel", asemeni „omului contradictoriu" : deși evocă trecutul, stilul e modern și elegant; temperament impulsiv e totuși visător ; izolat de lume, în *Mafia* este violent, cu structura socială a timpului. Paralelismul om-natură din *În grădină* este „corespondență simbolistă", totuși „e dominat de sensibilitate romantică". Dar, cu toate că „dispunea de mijloace artistice superioare altora", „n-a ajuns la marea poezie". În istoria sa literară [20], C. Ciopraga îl grupează, lovinescian, printre *Poeți de tranziție. Fanteziști. Elegiaci* (17 p.). Ca și alți cercetători din ultimele decenii, de-

[19] *Recitind pagini de D. Anghel*, în vol. *Portrete și reflecții literare*, E.P.L., 1967, p. 69—76.

[20] *Literatura română între 1900 și 1918*, Ed. Junimea, 1971, p. 335—351.

Scanned with OKEN Scanner

plînge rezistența pe care a întîmpinat-o poezia lui Anghel în epocă și mai tîrziu. C. Ciopraga este printre puținii care scriu despre valoarea artistică a scrisorilor lui către Natalia Negru, reproducînd una. Pentru el, poetul este „un modernizant, muzical și fantezist", la care „lecția parnasiană [...] se asocialză supleței stilistice simboliste", deși „structural romantic". Spre deosebire de Samain parfumurile au la el „efecte de terapie etică". *Fantazii* are o mai mare varietate și profunzime tematică și „un lirism fin, ușor intelectualizat". Dintre colaborări amintește *Caleidoscopul lui A. Mirea,* „pendulînd între umor și ironie". Despre dramaturgie afirmă că lipsa adîncimii este „compensată prin imaginație și fluiditate". Proza caracterizată mai sumar (cea din ediție din 1924 nu este citată) are „înclinare spre feeric și fantastic". Este o proză lirică, modernă, stilul „excelînd prin suplețe și plasticitate". C. Ciopraga regretă că, avînd atîtea calități „prozatorul s-a menținut în miniatură".

Ion Rotaru [21] îl consideră pe Anghel „temperament tumultuos în adîncuri" dar și „un mare rafinat". Caracterizarea „Albert Samain român" este și excesivă și, mai ales, restrictivă prin omiterea afinităților cu Verlaine, Moréas, Regnier. Simbolismul lui ar fi predominant și în volumul de debut prin „efluviile florale, lipsa descripției și muzicalitate". Este citată poezia *Fantazie,* într-adevăr cea mai simbolistă a primului volum, găsindu-i-se un posibil „punct de plecare" într-o proză de Jules Laforgue. Istoricul literar, ca și predecesorii, vede accentuîndu-se simbolismul în volumul *Fantazii,* prin „poezia interioarelor intime, a lucrurilor încărcate de amintiri [...] nostalgia evadării" etc. I. Rotaru ezită în discutarea paternității *Caleidoscopului lui A. Mirea,* totuși crede că „bucățile mai incisive îi pot fi atribuite" lui Anghel și îi recunoaște „meșteșug" și o valoare incontestabilă mai ales în direcția criticii sociale. Nu sînt amintite celelalte opere în colaborare. I se recunoaște meritele de prozator „anticipînd pe moderniștii fanteziști", tinzînd spre poem, „capodopera fiind parabola *Culegătorul de stele căzătoare*".

[21] *O istorie a literaturii române,* vol. II, Ed. Minerva, 1972, p. 157—163.

Scanned with OKEN Scanner

*

Centenarul nașterii lui D. Anghel, 16 iulie 1972, l-a readus în conștiința opiniei publice. La începutul anului 1972, Teodor Vîrgolici îl aduce în amintirea cititorilor [22], iar M. I. Dragomirescu clarifică problema, numai aparent minoră, a felului cum trebuie scris numele scriitorului — *D. Anghel* sau *Dimitrie Anghel?*, dovedind că prima formă este cea corectă, exprimînd voința scriitorului, stabilită la apariția operei în periodice și în volume. Totuși eroarea va persista la unii și în articolele publicate în timpul centenarului și după aceea, pînă la ultima ediție, în 1978.

În iulie 1972, apar numeroase articole comemorative : Șerban Cioculescu își afirmă preferința pentru proza lui Anghel „poate mai rezistentă la gustul de astăzi, decît poezia lui", Ion Apetroaie găsește că „este o sensibilitate și un artist modern, și nu cum s-a spus, numai un precursor al modernității veacului nostru" [23]. Ion Adam își intitula semnificativ articolul din *Scînteia, Centenarul unui scriitor încă necunoscut pe măsura meritelor sale.*

Georgeta Horodincă îi aduce omagiul cel mai substanțial prin volumul *D. Anghel. Portret în evantai* (1972). Autoarea folosește cercetările anterioare, uneori citîndu-le, și unele investigații proprii, într-o construcție eseistă de reinterpretare, utilizînd diferite metode critice : psihanalitică, existențialistă, structuralistă, tematistă, sociologică etc. Viața și opera lui Anghel se luminează reciproc în cele două mari compartimente ale cărții : *Structura biografică* și *Structura poetică.* În primul capitol, *Neintegratul,* aflăm că Anghel a fost dintre acei tineri care s-au desprins de clasa lor, aderînd la un socialism sentimental și realizîndu-se într-o creație contestatară, implicită și explicită, mai întîi prin evadare în universul naturii, ulterior prin critică socială directă. Personalitatea complexă și contradictoriu dramatică și prin aceasta modernă — e un merit al lucrării că insistă reliefînd-o — este explicată psihanalitic prin ereditatea antagonică : mama visătoare, delicată, cultivată — iubită de Mitif — și tatăl practic, violent, ambițios, — urît de poet. Autoa-

[22] *România literară,* an. V, nr. 5, 27 ian. 1972, p. 7.
[23] *D. Anghel modernul,* în *Cronica,* Iași, an. VII, nr. 28 (336), 14 iul. 1972, p. 4.

rea imaginează o dramă a Erifiliei, „pustiul acelei vieți sarbede care era căsnicia ei", recunoscînd-o în personajul doamna Vuia, al cărui soț nu se gîndește decît cum să-i distrugă grădina atît de dragă, ceea ce și face după moartea soției. Ispititorul paralelism e infirmat de faptul că grădina de la Cornești și-a păstrat și după moartea Erifiliei toată strălucirea pe care a cîntat-o poetul și de care își amintesc frații, iar presupusa indiferență a tatălui față de amintirea soției este contrazisă de chipul ei pe mormîntul ridicat de soț — care nu s-a recăsătorit — în curtea bisericii conacului din Cornești. Structura poetică este privită prin „oglindirea chipului creatorului în oglinda creației", în cele două ipostaze fundamentale : *Narcis* „poetul retras în contemplarea propriei sale frumuseți" și *Hefaistos*, scriitorul avînd „curajul de a se privi pe sine fără menajamente, de a recupera adevărul vieții în dauna frumuseții", proiectîndu-se „într-o societate care îl ignoră sau îl desconsideră". Justă este observația că în evocarea trecutului scriitorul a urmărit „regăsirea acelui fragment de univers în care mirarea ingenuă a copilului a făcut cunoștință cu lumea". Nouă și interesantă este observația asupra proustianismului „avant la lettre" la Anghel, prin memoria afectivă care învie trecutul. Interpretarea tematistă e vădită cînd găsește „În structura poeticei lui Anghel, luna, oglinzile și apele, trei elemente care au comun luciul, resimt o mare afinitate unele pentru altele". Adevărată și frumos spusă e ideea că „Poezia, dragostea și moartea" alcătuiesc „trinitatea care se rotește necontenit în mitologia intimă a lui Anghel". În *încheiere* face creației lui Anghel o caracterizare care surprinde : „Nu e un poet mare, versurile lui sînt deseori dulcege, nu puține pagini de proză sînt scrise în grabă, aproape negramatical, opera sa, dacă operă este, are un caracter nedefinitivat și pe alocuri desuet", mărturisind că a atras-o destinul omului Anghel, de „erou modern, naiv și ridicol, sincer și trucat [...] personaj infernal distribuit într-o melodramă". Eseul Georgetei Horodincă este interesant ca portret al lui Anghel, imaginat cu mijloacele criticii moderne, cu sugestii uneori captivante și noi, deși cu o vădită căutare a originalității, uneori mai frumos decît adevărat, neezitînd pe alocuri de dragul construcției să forțeze faptele. Nu aduce multe aprecieri de valoare asupra operei, în afara nedreptei negări

Scanned with OKEN Scanner

din final, contrazicînd de fapt, fără să o dezbată, întreaga străduință și realizare a criticii noastre din ultimele decenii în recuperarea și valorificarea unei creații care își are un loc important în literatura română de la începutul acestui secol.

Tot în 1972 Georgeta Horodincă scoate împreună cu M. I. Dragomirescu o ediție selectivă [24], căreia îi scrie *Postfața*, o sintetizare a ideilor eseului.

Apărută în momentul centenarului lui Anghel, cartea Georgetei Horodincă prilejuiește numeroase cronici care — cum era și firesc — nu se mărginesc la aprecierea cărții ci exprimă și păreri deespre D. Anghel, despre personalitatea umană și despre opera lui : „personalitatea pe alocuri ușor efeminată", „personaj de răscruce" (N. Ciobanu), „puțini au fost poeții din vremea lui, care să-și fi lăsat mai puternic amprenta asupra urmașilor", „faza lirică mai dulceagă, după gustul nostru, din placheta *În grădină*" (Ș. Cioculescu), „opera sa nu este doar evaziune ci și denunț al stridențelor" (Alex. Ștefănescu), „o agitație interioară și un dramatism, care-l apropie considerabil de vremea noastră" (Al. Săndulescu), „suav pînă la leșin și agitat pînă la isterie", „estetismul e slăbiciunea care-l ține pe poet minor" (Paul Georgescu), „una din singularele figuri de «avangardiști», în estetica poeziei și sensibilității lirice a literaturii noastre în ultimele cinci decenii" (Mircea Vaida), „aversiune față de materialismul rapace al clasei căreia îi aparținea" (G. Gibescu), „de atîtea ori în conflict cu epoca", „a fost un autor stimat și citit [...]. Nimic din destinul artistului de avangardă", „firesc ar fi fost [...] să se afle alături de Macedonski [...] de un Minulescu [...] de moderniștii care începeau să se afirme", „nu cumva el poate fi mai curînd corelat cu Vlahuță de care-l apropie nu numai expresia, în bună măsură din descendență eminesciană [...] dar mai ales spiritul discursiv", „a lîncezit în apele sămănătorismului și ale unei poezii odihnitoare și minore". (Alexandru George).

Periodicele din ultimele decenii poartă mărturia interesului continuu al lui Ș. Cioculescu pentru scriitorul despre care a scris cea mai bună monografie de pînă

[24] *D. Anghel, poezii și proză*, antologie, postfață și bibliografie de Georgeta Horodincă, text stabilit de Mihail I. Dragomirescu, colecția „Arcade", Ed. Minerva, 1972, 270 p.

Scanned with OKEN Scanner

acum. Ediția din 1957 este comentată de el în două articole, cu știuta-i acribie filologică. De reținut este surpriza lui de a fi descoperit că poetul „s-a simțit legat de particularitățile provinciale moldovenești în limbajul său artistic", ceea ce impune noi reflecții asupra „rădăcinilor adînci ale acestui poet" socotit de unii „exponent al culturii occidentale". Ca și în monografie preferă poezia *Fantaziilor* celei din *În grădină,* dar e cucerit de „timbrul emotiv" al prozei mai mult decît de cel al versurilor. La centenarul nașterii lui Anghel, Ș. Cioculescu îl vede ca *O autentică personalitate* realizată deplin în *Fantazii,* atingînd în cronica rimată „cel mai înalt nivel, pînă astăzi neatins", proza fiind „de tranziție între aceea a lui Macedonski și aceea a lui Anghezi", și mai rezistentă gustului de astăzi decît poezia. La 60 de ani de la moartea poetului, scrie despre el ca „poet al feericului", îndeosebi în versurile din *În grădină* care i se par acum „destul de tradiționaliste". Despre colaborări crede în continuare că sînt creația „csavi-exclusivă a lui D. Anghel". Prozele i se par „parcă mai moderne în tehnica și procedeele lor decît însăși creația lirică". Peste cîțiva ani, recenzînd o nouă ediție a prozei, balanța gustului se echilibrează, „e îndeobște fără discuții admisă egala măiestrie [...] în proză ca și în versuri". Definind proza ca „amestec ciudat de intelectualitate rafinată și de sentimentalism astăzi cam desuet", crede că „citită în «doze» mici [...] este un rar prilej de încîntare". Trebuie amintit aici studiul *Critica literară și D. Anghel.* Dacă are adeziunea noastră părerea lui Ș. Cioculescu că în epocă „poetul a fost întîmpinat în genere cu deosebită stimă", nu sîntem întru totul de acord că „prozatorul a fost unanim admirat". Rezervele lui E. Lovinescu, M. Dragomirescu, G. Bogdan-Duică, I. Bianu, respingerea de la premiile Academiei și faptul că volumele de proză n-au fost recenzate de S. Pușcariu, M. Dragomirescu, G. Ibrăileanu etc. ne-a convins că în timpul vieții scriitorului proza nu îi era de ajuns de apreciată. Părerea că între cele două războaie critica „situează în felul cel mai echitabil opera lui Dimitrie Anghel" e discutabilă, dacă ne referim la E. Lovinescu, dar întemeiată dacă îl privește pe G. Călinescu : „poate cea mai bogată și înțelegătoare interpretare" și pe T. Vianu : „deosebit de judicioasă". Cu mo-

Scanned with OKEN Scanner

destie, Ş. Cioculescu se opreşte înaintea celui mai temeinic studiu dedicat lui Anghel : monografia sa din 1945.

Asiduu cercetător al vieţii şi operei lui Anghel, M. I. Dragomirescu este realizatorul unor ediţii, bibliografii, prefeţe, studii şi a unei teze de doctorat. După contribuţiile, mai mult documentare, din 1960, scrie *Prefaţa* la ediţia din 1968 a poeziilor lui Anghel pe care îl vede „modern prin sensibilitate [...] rafinat şi totuşi accesibil [...] dînd expresie îndoielilor şi căutărilor caracteristice epocii noastre". Observă înnoirea operei lui după 1907, cînd trece „de la refugiul în natură şi fantezie [...] la cel direct al ironiei, satirei şi pamfletului". Tot M. I. Dragomirescu cercetează *Pseudonimele lui D. Anghel* : care sînt (argumentînd identificarea fiecăruia), cînd apar, cum sînt folosite şi ecoul în epocă. De asemenea, semnalează o atitudine progresistă a lui Anghel, cînd ia apărarea unui învăţător ameninţat să fie destituit ca element subversiv [25]. În *Prefaţa* la ediţia *Proză* din 1975, o găseşte „superioară poeziei prin sinteza realizată între sentimentalismul visător al primelor creaţii şi spiritul caustic al *Caleidoscopului lui Mirea*". Deşi recunoaşte slăbiciunile acestei proze de tip simbolist, în care epicul se estompează, crede că aici Anghel îşi valorifică „toate laturile originalei lui personalităţi". După 30 de ani de la cea a lui Şerban Cioculescu, M. I. Dragomirescu susţine în 1975 a doua teză de doctorat, consacrată lui Anghel.

Intrarea definitivă a lui D. Anghel în patrimoniul literaturii române este vădită prin continua editare, comentare, citare a lui. Prefaţatorul ultimei ediţii [26], Eugen Marinescu, raportează poezia lui Anghel la simbolismul francez şi la pictura impresionistă, contestînd sămănătorismul, chiar şi în proză. Susţine o echivalenţă Anghel—Iosif în colaborări, fără noi argumente. Urmăreşte pe larg locul grădinii în opera lui Anghel şi prezintă succint proza, mai ales prin citate, pentru aprecieri recurgînd la Călinescu, Vianu, Cioculescu, P. Constantinescu.

[25] *Dimitrie Anghel protestatar* în *Manuscriptum*, an. I, nr. 2, 1971, p. 171—173.

[26] *Dimitrie Anghel — Versuri şi proză*, ediţie de Eugen Marinescu, colecţia „Lyceum", nr. 222, Editura Albatros, 1978, p. L+187.

Scanned with OKEN Scanner

*

În succesivele etape ale receptării operei lui D. Anghel, revin cîteva probleme, nu rareori controversate, dar despre care astăzi se poate încerca, pe baza unei aprecieri generale, o concluzie : valoarea și orientarea artistică a fiecărui volum și a întregii opere, rolul lui Anghel în colaborarea cu Iosif și caracterizarea ei artistică, romantismul, simbolismul, parnasianismul, sămănătorismul operei, situarea lui D. Anghel în evoluția literaturii noastre etc.

În grădină este un volum de afirmare a talentului său dar, în ansamblul întregii creații, de o valoare minoră, cu sentimentalismul lui, tributar pe alocuri eminescianismului și lui Verlaine, îmbinînd romantismul cu simbolismul. *Fantazii* rămîne deplina realizare în poezie ; prin rafinamentul artistic ce îmbină o sensibilitate vie cu o fină vibrație intelectuală, cu mai mare varietate de teme, versificație și modalități artistice mai riguros stăpînite. Simbolismul e mai pronunțat, romantismul estompat, parnasianismul, pe alocuri, evident. Critica literară, cu excepții nu dintre cele mai prestigioase, consideră *Fantazii* o culme a poeziei lui Anghel și a primelor decenii ale literaturii noastre. Neglijate sînt ultimele șapte poezii, citate mai ales *Puterea amintirii, Balul pomilor* și *Cîntecul greerului,* apreciată de Călinescu. S-a format convingerea, îndeosebi de la E. Lovinescu, că în colaborări preponderent este rolul lui Anghel care le elabora direct, prin dictare, Iosif participînd, probabil, prin propunerea unor teme, prin unele soluții artistice, cizelări etc. Acestuia i se acordă un oarecare rol în *Legenda funigeilor* și în *Carmen Saeculare. Caleidoscopul lui A. Mirea,* de un succes răsunător la apariție, rămîne și astăzi valoros prin verva spumoasă și versificația strălucită. Teatrului poetic i se recunoaște mai mult frumusețea versurilor decît valoarea dramatică. Proza de colaborare, mai ales *Portrete,* ca temă și ca scriitură, este socotită a lui Anghel, un exercițiu pentru viitoarea lui afirmație în acest gen. Puțin menționate și apreciate sînt colaborările cu Victor Eftimiu și Leon Feraru ; doar *Vezuviul* se bucură de atenția lui E. Lovinescu și P. Constantinescu. Dintre volumele de proză ale lui Anghel, *Fantome* a fost socotit valoros, îndeosebi pentru capacitatea de a evoca poematic trecu-

Scanned with OKEN Scanner

tul, *Oglinda fermecată* părînd, cu îndreptățire, exemplară pentru simbolismul prozei lui Anghel. Mai puțin au fost citate celelalte volume, dintre care sînt amintite doar unele texte : *Întîiul volum, Prinosul unui iconoclast, Mafia* etc. Proza lui Anghel, apreciată insuficient la apariție și între cele două războaie, a căpătat locul meritat abia prin T. Vianu, G. Călinescu, Ș. Cioculescu care au relevat și importanța celei apărute în volum postum, în 1924, anticipînd prin modernitate pe cea a lui T. Arghezi și Urmuz. Cercetătorii mai noi, Valeriu Râpeanu, T. Vârgolici, Ion Vlad, V. Ardeleanu, G. Horodincă, M. I. Dragomirescu acordă prozei însemnătatea și valoarea pe care o merită.

Încadrarea într-un curent literar a acestui colaborator la *Sămănătorul* și *Viața românească,* care a ocolit revistele simboliste, a întîmpinat totdeauna dificultăți. De la G. Călinescu, deși ezitările nu au lipsit, D. Anghel este socotit un scriitor simbolist, cu unele influențe parnasiene și romantice în poezie și sămănătoriste în proză. Importanța lui Anghel în evoluția literaturii române a fost scoasă în evidență mai ales după moarte, considerat ca un deschizător de drum spre noi direcții literare. Astăzi Anghel are un loc de cinste în literatura română ca unul dintre cei mai însemnați scriitori de la începutul secolului, studiat, amplu editat, comentat de critici și de istorici literari.

M. I. DRAGOMIRESCU

Scanned with OKEN Scanner

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Am grupat antologia de față în patru părți: 1. *Omul*; 2. *Poetul*; 3. *Prozatorul*; 4. *Colaborările literare*, orientat de înseși liniile fundamentale ale opiniilor. Din criticii mai importanți (N. Iorga, Mihail Dragomirescu, E. Lovinescu, Ș. Cioculescu etc.) am selectat mai multe fragmente incluse în secțiuni diferite. Constrîns de spațiul limitat, am renunțat, cu regret, la unele texte, pe altele dîndu-le fragmentar, fără citatele mai ample din operă, optînd pentru esențialul aprecierilor critice. Am încercat să compensez absențele, prin comentarea lor în studiul introductiv. Nici în antologie, nici în prefață, n-am ocolit părerile negative. Rînduiala textelor a fost făcută cronologic în fiecare secțiune, dar la un loc cînd sînt mai multe de același autor, într-un singur grupaj. La colaborările literare am reprodus mai întîi pe cele care vorbeau despre modul elaborării, după aceea aprecierile despre aceste opere. Bibliografia opiniilor critice este alfabetică, pentru a facilita consultarea și a ajuta la urmărirea părerilor unui critic, ținînd seama că prefața și antologia urmăresc în timp evoluția receptării critice. Textele au fost reproduse potrivit normelor editoriale curente, păstrîndu-se particularitățile limbii scriitorului și actualizîndu-se ortografia.

M.I.D.

Scanned with OKEN Scanner

OMUL

Scanned with OKEN Scanner

RODICA P. ANGHEL

D. ANGHEL VĂZUT DE FRATELE SĂU

Posed de la tatăl meu Paul Anghel (1869—1937), fratele mai mare al poetului Dimitrie Anghel, cîteva note biografice scrise aproximativ între anii 1934—35, despre copilăria şi adolescenţa poetului Mitif. [...]

Iată notele tatălui meu :

„Străbunii poetului erau aromâni, atît din partea bunicului cît şi a bunicei dinspre tată. Ei emigraseră din Macedonia din cauza tiraniei lui Ali-Paşa, pe care o exercita asupra acestei provincii.

Dintre fraţii bunicului veniţi în ţară, s-au instalat care la Iaşi, care la Vaslui — familia Orneşti, iar o soră s-a măritat la Teleorman cu un oarecare Noica, străbunul Prof. Dr. Noica. [...]

Grădina casei, această nesecată şi minunată sursă de inspiraţie pentru poet, era presărată cu mari rondoane şi straturi în care-şi etalau gingaşele podoabe de flori a căror variaţie în specie şi colorit te orbeau.

Chioşcuri multiple, discret învăluite într-un verde veşmînt de flori şi plante agăţătoare, erau situate în diferite colţuri pitoreşti ale grădinii. Era unul sub un pletos frasin care-l acoperea complect sub ramurile-i adînc aplecate, alcătuind ca o vastă umbrelă şi unde-i plăcea tatălui poetului să stea de vorbă cu invitaţii sau diferiţii oameni de afaceri: Un alt chioşc era cocoţat ţanţoş pe o movilă mare izolată şi lîngă un dud uriaş sub care-i plăcea lui Mitif să asculte fermecat trilurile grangurilor.

Marginile grădinii erau conturate de tot felul de copaci şi pomi cu enorme coroane cu ramuri bogate şi stufoase. Acolo îi plăcea lui Mitif să se cocoaţe, făcîndu-şi cuibare şi ascunzişuri din scînduri şi perne mari, prin cele mai stufoase şi adînci colţuri ale copacilor şi unde,

Scanned with OKEN Scanner

apărat de ochii iscoditori ai celor din casă, citea cu nesaț tot soiul de romane sustrase abil din biblioteca răposatei mame. În iluzia lor, copiilor li se părea grădina infinit de mare și se credeau protejați în ascunzătorile lor de căutările meditatorilor, dar nu mică le era dezamăgirea și necazul cînd se vedeau descoperiți și poftiți la lecții. Printre alte podoabe ale grădinii mai era o cișmea, între între patru straturi de flori, din care curgea nencetat o apă limpede și rece ca roua. Îndărătul ei era un havuz mare în care se scurgea apa din cișmea.

Desigur că această grădină constituia cu toate formele-i neîntrecute, leagănul duios și vesel al copilăriei lui Mitif și izvorul divin al inspirației poetice care n-a întîrziat să se manifeste atît de subtil în volumul de poezii *În grădină*. Primele noțiuni le primi de la C. Novleanu care avea și rol de pedagog, frate cu P. Novleanu, profesor și director la „Institutele Unite". [...]

Primii ani de curs primar i-a făcut la școala primară a lui Caracaș, o școală particulară din strada Armenească. Aci îi surprinseră moartea prematură a mamei, astfel că rămaseră în îngrijirea bunicei lor.

Ea era o femeie bătrînă și bolnavă care căuta prin afecțiunea și îngrijirea ei să-i facă să nu observe prea mult lipsa mamei. Astfel de îndată ce se întorceau de la școală, bunica-i lua într-o cupea, cu care făceau zilnic o plimbare pînă la Pester, o grădină frumoasă în care este astăzi instalată „Școala Normală Vasile Lupu". După ce se jucau cît voiau în acest paradis al florilor, se întorceau în oraș unde se opreau mai întîi în față la Tufli, iar apoi la madame Alexandru, care servea la trăsură înghețată (după obiceiul de pe atunci). Aceasta dura pînă la vacanță cînd bunica se ducea la Marienbad spre a-și face cura, iar copiii luau drumul Corneștilor.

Mai învățau cu o guvernantă franceză, care la umbra unui nuc bătrîn din via de la Cornești le istorisea episoade tragice din timpul războiului franco-german. Aceasta n-a rămas mult la moșie spre marea satisfacție a lui Mitif. [...]

Mitif și la Paris nu se ocupă decît de literatură, și nu voi să știe decît de creațiile artistice și de poezie. În zadar au încercat frații săi să-l convingă să obțină un titlu academic, ba chiar să se înscrie la o școală de economie politică și drept, unde după prima lecție a refuzat

Scanned with OKEN Scanner

categoric să mai asiste la o a doua. Au încercat apoi să-l înscrie la o școală de arhitectură ca să-i fie mai aproape de firea lui artistică, dar nici aci n-a putut urma.

Mitif, după plecarea fratelui în țară, a continuat ani de zile să ducă o viață de boem, întovărășindu-se cu mai mulți scriitori și artiști și împreună studiind și apropiindu-și comorile artistice din metropola Parisului. [...]"

[*Jurnalul literar*, I, nr. 1, 1 ian. 1939, p. 2.]

PERPESSICIUS

UN CAPITOL INEDIT DIN BIOGRAFIA LUI DIMITRIE ANGHEL

[...] Între documentele pe care Muzeul literaturii române le-a achiziționat de la nepoatele lui Dimitrie Anghel [...] se află [...] un „caietel", confecționat chiar de autor, din bună hîrtie de scrisori, velină gălbuie, de format mic, în care sînt transcrise, cursiv, dar cît mai caligrafic cu putință, și cu o totală lipsă de ortografie, treisprezece titluri, în ordinea ce se poate urmări la *Anexe*, inclusiv cele două piese ale debutului : *Zîna codrilor de brad*, a cincea, și *Plînset de grieri*, a zecea din ciclu. Poeziile sînt datate [...] Dacă *Zîna codrilor de brad*, cea mai puțin flagrantă, *eminescianamente* vorbind, dintre textele adolescentului Anghel a putut face pe comentatori, și pe bună dreptate, să vorbească de „exclusiva" sau de „copleșitoarea" influență a lui Eminescu, majoritatea celor unsprezece titluri ale „caietelului" ilustrează cît se poate de plastic, cît de pătruns era Anghel, la vîrsta aceasta, de poezia nefericitului Hyperion, și cît de iscusit se dovedise el în arta de a-l pastișa. Căci nu numai temele, figurația, vocabularul și imaginile sînt ale idolului, ce încă mai supraviețuia, dar și anume metafore, exclusiv eminesciene, transferate cu matrițele lor cu tot de la original la copie. [...] Alexandru Blancfort, alias Țucu de mai sus, căci al lui e misteriosul pseudonume, ce urma artele frumoase, în speță pictura, la Florența, căruia-i dedica, în 1890, ciclul celor treisprezece poezii ale caietelului

Scanned with OKEN Scanner

pe care l-am descris mai sus, și prietenul căruia îi trimite, între 5 noiembrie și 25 decembrie 1890, cele trei scrisori, ce se pot citi mai departe. [...]

Bogate în detalii, de familie sau de locală politică ieșeană, precum alegerile comunale din toamna anului 1890, cînd socialiștii nu depun listă, cele trei scrisori ale lui Dimitrie Anghel către Țucu aduc în scenă existența cîtorva buni prieteni ieșeni ai poetului, Blancfort, Cazaban, Silică, părtași la lecturi și taifasuri, dar mai cu seamă întregesc portretul moral al tînărului de optsprezece ani, Dimitrie Anghel. Nota dominantă ce se degajează printre stîngăcii epistolare, glume repede retractate și confesiuni psihologice, copleșite de lungi descrieri poetice, este setea lui de prietenie, de comunicare deschisă, abilitatea de a atenua imputările, delicatețea cu care dă sfaturi și tonul comic-doctoral cu care, întemeiat pe autori cu autoritate, avertizează asupra pericolelor ce i-ar putea pîndi prietenii, acolo, în străinătate. „Alteori, cînd mă întorc sara spre casă, îi scrie în prima scrisoare, îmi aduc aminte ce făceam mai an pe vremea asta, cum stăteam sări întregi la palavre", ceea ce nu numai că împinge biografia cu un an înapoi, în 1889, dar îi și smulge o frază cu rezonanță biblică, cu adevărat frumoasă și demnă de prestigiosul prozator ce avea să devină două decenii mai tîrziu : „*Și acum unde ești tu, și unde-s eu, și unde e vremea aceea ?*" Acum, mai adaugă, departe de prietenul care-i cunoștea versurile, percepe melancolia „plînsetului de grieri", cu care abia debutase, o lună înainte, în *Contemporanul*, dar care, după cum reiese din însăși mărturisirea lui („Acuma înțeleg versurile, ce le-am scris odată, și pe care nu le-am înțeles nici eu, nici tu, atunci..."), fusese compusă mai de timpuriu. [...] A doua epistolă prinsă mai toată cu elaborarea unei poezii de circumstanță, legată de iminenta căsătorie a prietenului său, care-l invita, pare-se, să-i scrie un epitalam („Cît despre versuri, mi-i cam greu să-ți fac în astă sară... căci știi că în poezii de-ocazii nu sînt tocmai meșter, dar pentru tine-oi face-o și p-asta"), aduce un detaliu, ce, la prima vedere, surprinde la acela care nu excelase în frecventarea școlii, mai mult, care și legase, de-a binelea, la vremea aceasta, cartea de gard. Ce-l mîhnește mai mult din știrile ce-i comunicase Blancfort sînt cele ce privesc pe Cazaban, pe care el, Anghel, îl știa „băiat bun la suflet și adevărat prieten". Și, după

Scanned with OKEN Scanner

aceea, cu îngrijorare : „Cu arhitectura cum o duce el pe-acolo, urmează într-adevăr, sau numai înșală pe tată-său degeaba ? Ce dracu, macar atîta să facă, că de alta nu mai are de ce se apuca. De aceea sfătuiește-l tu cum va fi mai bine, ca să nu cumva să se ducă de rîpă, de unde nici dracul nu l-a mai scoate“, și accentele acestea de predică sînt nu numai dovada unei mari castități sufletești, dar și conștiința unei inocențe absolute, pe care numai un artist de vocație, chiar dacă timid, o resimte cu intensitate. Și pentru că Blancfort, de ale cărui progrese se și interesa, urmează pictura și pentru că, de bine, de rău, a scos-o la capăt cu epitalamul, îi oferă alternativa : „Dacă nu-ți place, fă tu mai bine și taci, iar dacă îți place, atuncea te-aș ruga să-mi faci și mie pe un colț de pînză un portret — ceva — dar, rogu-te, peisaj să fie“ — și nu e singura enigmă stilistică din cuprinsul acestor atît de înduioșătoare totuși confesiuni epistolare. Cea de-a treia epistolă, deși mai convențională, într-un fel, prin excesul ei de compoziție, cînd încearcă să explice pricinile tristeții și urîtului ce-l stăpînesc, invită totuși la cîteva confruntări biografice deosebit de prețioase. Că nu iubirea e pricina tristeții lui, Anghel e pe deplin convins : „Iubirea nu o cred, căci am iubit și eu odată, ți-o spun acum și ție, dar a fost așa de trecătoare, ca clipa unui fulger — atît — și-i mult de-atunci, și n-a mai rămas decît cenușa“ și — raportate la ciclul pastișelor eminesciene și, mai ales, la cele două poezii de iubire izbutite, în care emoția circulă ca o sevă caldă — rîndurile acestea ascund totuși, cu discreție, o taină. Și mai departe : „Deci nu ea (iubirea) poate fi cauza întristării mele. Din contra, ar trebui să mă bucur, căci mai e timp destul, știi cum spune vorba din poveste : înainte mult mai este“, și dacă vom fi descifrat bine și această enigmă stilistică, în sensul că aluzia folclorică deschide o zare asupra viitorului, atunci astfel de presentimente au de ce să ne tulbure cînd le întîlnim sub condeiul aceluia ce două decenii mai tîrziu avea să cunoască torturile lui „Hercul înveninat de haina-i“, care avea să spintece hîrtia cu stiletul demoniacelor sale epistole de iubire, ce i se cunosc, și care avea să cadă, în cele din urmă, răpus sub săgețile neînduplecatului Eros.

Despre lecturile lui Dimitrie Anghel, la timpul acesta, al debutului la *Contemporanul* și al inițierilor socialiste,

Scanned with OKEN Scanner

am spus cîte ceva, dar lista se cere completată cu două nume, pe care ni le aduce întîia epistolă, din 5 noiembrie 1890, către Alexandru Blancfort : Schopenhauer și Tiberghien. Avînd despre italieni, pe care-i cunoștea de la Cornești, cîteva idei preconcepute și ținînd să-și ferească prietenul, care nu era un discipol al lui Stendhal, de vreo neplăcere din partea italienilor, Anghel nu scapă prilejul să-i caracterizeze, întemeindu-se pe o mare autoritate : „Și nu de alta, zice el, dar am înaintea mea o carte a lui Schopenhauer, în care, într-un pasaj, vorbește de italieni, și iată într-o bucată cum glăsuiește cuconu Schopenhauer : *„Le trait dominant dans le caractère national des italiens c'est une impudence absolue* etc.“, și pînă aci, citatul se întîmplă a fi aidoma cu cel din Schopenhauer : *Pensées, maximes et fragments,* traduit, annoté et précédé d'une vie de Schopenhauer par H. Bourdeau, deuxième édition, Paris, 1880, capitolul *Caractères des différents peuples,* p. 164. Însă, cum restul citatului e mai concentrat, s-ar putea să fie vorba de vreo altă traducere, afară de cazul cînd adaptarea nu e chiar opera corespondentului nostru.

Tiberghien, în schimb, nu se bucură de aceleași onoruri. Lectura lui nu-l poate consola de singurătatea ce-l apasă și mai tare după plecarea lui Paul, fratele său, să facă medicina la București. Pe seama lui Tiberghien își îngăduie glume ireverențioase și chiar violențe cînd, excedat peste măsură, îl surghiunește „în fundul supatului“ sau în propria și pitoreasca sa relatare : „Căci de Tiberghen și Kindermachen m-am plictisit pînă în gît, drept îți spun că nu mai pot. Așa, mai ieri am venit tîrziu acasă, mi-am aprins lampa, m-am pus în pat frumușel ș-am luat pe Tiberghen în mînă, să mai citesc ceva despre *L'existence éternelle et la vie.* Și încep : «*L'essence et la vie / sont / opposées entre elles comme l'éternité et le temps...*» Pînă aici pricep, îmi place chiar ; cetesc înainte, și dau de niște absurdități așa de prostești, că de ciudă îl azvîrl în fundul supatului, sting lampa, închid ochii frumușel și... înțelegi ce s-a întîmplat pînă a doua zi. Și să nu crezi că mi s-a întîmplat numai o dată treaba asta. Hei, numai bietul Tiberghen știe cîte buiasuri a mîncat și de cîte ori a stat zile întregi în fundul supatului.“ Dar pentru a gusta întreaga savoare a acestui regim de recluziune, pe care tînărul poet atît de puțin

Scanned with OKEN Scanner

deschis filozofiei, îl impune bietului Tiberghien, e de trebuință să vedeți cum arată la față și volumul. În timp ce Schopenhauer, cu toate atracțiile literare ale opusculelor sale filozofice, e abia o broșură, G. Tiberghien, căci așa e pe legea lui corect, e un ditamai ceaslovul, în 8°, de format mare, de 600 de pagini, pe hîrtie cretată, și, dacă va fi fost legat, cu atît mai masiv, și-și spunea pe toate datele lui bibliografice : *La science de l'âme dans les limites de l'observation,* Bruxelles, 1862 [...]

Cunoscut sau nu în cercurile intelectuale ale Iașilor și în cel literar al *Contemporanului,* al cărui simpatizant declarat Dimitrie Anghel era, numele lui G. Tiberghien (1819—1901), principalul reprezentant al filozofiei lui Krause în Belgia, cum spune Emile Bréhier, rămîne, prin cel puțin una din lucrările lui, înscris, ca o albină în fildeș, în epistola din 5 noiembrie a poetului, către Alexandru Blancfort. Că, totuși, în ciuda nereceptivității aparente, ceaslovul acesta de psihologie va fi lăsat vreo urmă în formația sufletească a poetului, iată ce este mai mult ca sigur, așa cum au lăsat și legăturile lui cu mișcarea socialistă din anii tinereții, chiar dacă opera lui literară nu reflectă, afară de micul poem în proză *În grădină,* factice și convențională compoziție din anii călătoriei la Roma, nici un ecou.

[*Limbă și literatură,* 7, Buc., 1963, p. 5—28. Reprodus din vol. *Alte mențiuni de istoriografie literară și folclor* (III), E.P.L., 1967, p. 65—98.]

SEXTIL PUȘCARIU

DIMITRIE ANGHEL

[...] Cînd l-am întîlnit întîia oară la Paris, Anghel cel cu privirea senină și veșnic setoasă de dezmierdări era acolo de mulți ani, fără să-și bată capul ce avea să facă după ce-și va fi cheltuit și miișoarele ce-i mai rămăseseră din averea pe care o păpase. În odaia lui din rue Vaugirard avea un alcov în care era un pat uriaș. În acesta numai rar dormea singur, pierzîndu-se cu totul, slab și

Scanned with OKEN Scanner

micuț, în așternutul cu două perne. Se scula la amiaz, petrecea după-amiezile pe bulevarde, în cafenea sau acasă cu o carte bună. Seara trecea aproape regulat pe la Bullier.

În camera aceasta mă lua adesea cu sine, ca să-mi citească poezii din scriitorii săi favoriți, simboliștii, decadenții francezi, și, mai ales, din Baudelaire și Verlaine, din care a tradus în românește atît de frumos. Cu privirile pierdute în zare, el recita monoton și cu voce nazală :

Il pleure dans mon coeur
Comme il pleut sur la ville...

În muzeul Luxembourg mă opri odată înaintea unui portret : „Ai citit ceva de el ?“ Era capul blond al unui tînăr cu ochi albaștri, cu un nume nemțesc : Rodenbach. Fundalul tabloului îl formau niște turnuri de biserică și acoperișurile înalte ale orașului Bruges. *Bruges-la-Morte*, cum își intitula el curiosul său roman ce se petrece în această Veneție în care canalele sînt moarte, pe cînd eroina moartă supraviețuiește în adorarea bărbatului ei. *L'arbre*, altă povestire de Rodenbach, pe care am citit-o la recomandarea lui Anghel, m-a impresionat puternic.

Poezii scria de mult Mitif. Le publica odinioară în revista *Contemporanul*. Dar nu era productiv. Purta luni de zile cu sine cîte o strofă înainte de a-i da forma definitivă și a o așterne pe hîrtie cu slova lui măruntă. La Paris, în contact cu Iosif și animat de cercul nostru literar, se întorcea din ce în ce mai des la subiectele neterminate de odinioară și, treptat, înflori întreagă grădina copilăriei lui.

Nervos, autoritar și fără prea multă considerație față de oamenii care îl plictiseau sau îi erau indiferenți, avea puțini amici și aproape numai prieteni efemeri de cafenea. În afară de cercul nostru, nu se întîlnea decît cu Th. Djuvara.

Mai avusese un prieten la Paris, de care îmi vorbea cu multă admirație și duioșie. Se numea Comșa, un băiat subțire, manierat și foarte inteligent. Era din Sălișteș, de lîngă Sibiu, frate mai mare al financiarului Ionel Comșa. Prin el îl cunoscu pe filosoful Nietzsche, care tocmai la începutul acestui veac murise nebun. *Zarathustra* acestuia îl mișcă pe Anghel mai mult decît își dădea seama.

Scanned with OKEN Scanner

Ajungîndu-i gîndurile sale, el se simțea mai bine singur. Cu capul plecat într-o parte, cutreiera străzile Parisului sau se ascundea într-un boschet al grădinii Luxembourgului, unde putea visa atît de bine. Aici ducea uneori cîte o carte cu sine din care ne citea prietenilor ; în fața un vers fericit, el ridica ochii de pe volumul de poezii și clipind din ochi exclama entuziast : „Iată o bucată ruptă din eternitate".

După ce plecarăm din Franța, n-a mai stat nici el mult acolo, ci s-a așezat la București, unde în curînd apăru volumul lui de versuri, cu o copertă de Kimon Loghi. Poeziile lui, sclipind ca niște nestemate, de o bogăție de metafore de o rară originalitate, fură apreciate imediat de cunoscători.

De cîte ori mergeam la București, totdeauna căutam să-l întîlnesc și petreceam serile împreună. El îmi povestea despre planurile lui literare. Devenise foarte productiv. Activitatea lui febrilă cred că i-a zdruncinat, împreună cu traiul dezordonat ce-l ducea, nervii, care nu prea erau odihniți nici cînd plecase de la Paris. De la o vreme aflai că era bolnav și că incendiul, căruia îi căzură jertfă și manuscrisele sale, l-a alterat foarte mult. Atunci îi făcui rost de un ajutor bănesc de la *Societatea pentru cultură* din Bucovina, știind că se găsește în calamități financiare. Voiam ca și românii din afara hotarelor să sară să ajute pe frații lor liberi, nu să aștepte totdeauna sprijinul lor.

Pentru cea din urmă dată l-am văzut la Cernăuți, unde scriitorii din țara veche veniră să țină o ședătoare literară. La o masă prietenească au fost oaspeții mei înainte de ședătoare. [...]

Cînd ne scularăm de la masă, buna dispoziție era atît de mare, încît la ședătoare autorii își reciteau operele cu zîmbetul pe buze și cu un patos neîntrecut. Cel mai bine dispus era Anghel. Luîndu-mă la o parte, îmi comunică planul unei drame, pe care o purta, cum îmi mărturisi, de mult cu sine : un tînăr talentat, în puterea vîrstei, nu-și poate duce la îndeplinire, din cauza lipsei de parale, opera pentru care își simte vocația. Tatăl său, un zgîrcit bătrîn, nu voia să-l ajute. „Ce crezi, acest tînăr talentat n-are dreptul să omoare pe tatăl său, care nu mai e bun de nimic ?" I-am răspuns că, din punct de vedere al artei, acest drept îl are, dacă autorul va ști să motiveze îndea-

juns fapta lui. „Probabil însă, că eu n-aș citi scrierea aceasta, care nu e pe gustul meu, căci și eu, ca cititor, am dreptul să-mi aleg lectura.“ Am văzut că nu i-a plăcut răspunsul meu, căci calitatea de supraom dădea, precum credea el, drepturi ce trebuie să fie recunoscute.

Puțin după aceea urmă acea faptă care nici celui mai mare poet nu i se poate ierta : fugi la Paris cu soția prietenului care îl adăpostise în casa sa cînd era bolnav. Atunci îmi adusei aminte de subiectul dramei pe care mi-l comunicase și care purta titlul *Dreptul la fericire*.

De atunci nu l-am mai întîlnit. Mergînd la București eu nu-l mai căutam, iar, precum auzii, el mă ocolea. Aș fi putut să-i povestesc și eu subiectul unei schițe intitulată *Rușinea inimii*.

După ce Natalia Iosif deveni soția lui Anghel, căsnicia acestora ajunse, după spusele cunoscuților, un iad. Vorbe crude și bătăi alternînd cu orgii, care îl făcură pe bietul Mitif să piară văzînd cu ochii. Într-o zi, puține luni după moartea lui Iosif, care, poate, îi apărea ca un strigoi cu ochi mari și mustrători, urmară cele două împușcături fatale. Femeia se alese cu o zgîrietură și cu spaima ; poetul se nimeri mai bine.

Acum cresc, poate, florile atît de dragi lui în grădina morților, pe un mormînt pe care nu-l udă, însă, lacrimile unei soții și ale unui prieten.

[*Călare pe două veacuri*, E.P.L., 1968, p. 210—214.]

VICTOR EFTIMIU

D. ANGHEL

Iată-l și pe Anghel în lumea amintirilor și nu alături de Iosif și de Chendi ori de Gîrleanu, ci printre fantomele lui Oscar Wilde, Verlaine și Jean Moréas. Printre ei îl văd. Anghel a fost mai mult ca oricînd Anghel în zilele cînd Cartierul Latin își trăia cei din urmă ani, cînd Oscar Wilde rătăcea, detronat și sărac, printre săracii din jurul Școalei de Arte frumoase, cînd Verlaine își purta piciorul reumatizat prin cîrciumile și spitalele Parisului ori își tocea nodurosul ciomag pe ulițele strîmte de pe muntele

Sfintei Genovieva și cînd Jean Moréas, care începea să fie consacrat, își exercita paradoxala vervă elenică prin cafenele celebre.

Vremea aceea, mai mult ca oricare alta, îi plăcea lui Anghel să și-o amintească. Era tînăr atunci și bogat, urzea cele dintîi vise, împletea cele dintîi versuri. Scria strofe inspirate, fără să știe că e poet și fără să-și închipuie că, mai tîrziu, va fi nevoit să scrie ca să trăiască.

Douăzeci de ani trecuseră de-atunci, dar amintirea aceasta era mai vie în sufletul său decît acești din urmă ani, care au început frumos, cu o prietenie literară, cu succese literare și au continuat apoi cu o dragoste vinovată, chinuitoare, apoi cu dezastre, apoi cu monotonie, alterată cu mizerii cotidiane, de toate felurile, din toate părțile, ca să culmineze tot printr-un dezastru, de data aceasta final și, pentru el, mîntuitor.

Printre scriitorii noștri, de obicei aspri în legăturile lor de toate zilele, lipsiți de acea simpatică mlădiere a oamenilor cărora le zicem „bine crescuți", Anghel răsărea ca un civilizat, atît prin lumea în care trăise, cît, mai ales, prin sufletul său delicat și foarte sensibil. Avea o eleganță înnăscută în mișcări, în îmbrăcăminte ; ochiul său era mai deprins ca al oricui să prindă nuanțele cele mai discrete. De aceea literatura lui e plină de imagini, de aceea a iubit și a cîntat fluturii multicolori și florile stropite cu toate luminile.

Născut dintr-un tată avut, un fantastic alcătuitor de himere agricole și dintr-o mamă orientală, ce i-a trecut în suflet toate amintirile și basmele Bosforului, Anghel avea mlădieri și visări de femeie și avea fantezia dezordonată și, poate, violența tatălui său.

Era ciudat în aprecieri, inegal și capricios cu prietenii, pătimaș în credințe, rigid cu cei antipatici și viforos cu cei ce-l supărau. Ar fi ucis într-o clipă de mînie, dar n-ar fi jignit niciodată cu o vorbă rea ori cu un gest disprețuitor. Cu prietenii era cald, foarte comunicativ, duios, sincer.

Poezia lui Anghel e numai o parte din sufletul său. Căci sufletul său deschidea un amestec de sentimentalism și ironie franceză, de fantezie și melancolie orientală, ca un ecou de doină și ca un refren de poveste.

Parisul de altădată — și care n-a putut fi Parisul de mîine — trăia în ochii lui luminînd din suflet.

Scanned with OKEN Scanner

*

În proza lui este o năvală de poezie, care vine de pretutindeni, impetuoasă, fecundă, obsedantă, obositoare. Fiecare pagină e un poem în proză cu imagini multe și grele, evocatoare și nebuloase, deschizătoare de orizonturi largi și de armonii intime, ca un cîntec de Grieg.

E ceva din Grieg în tot ce a scris Anghel. Poate fiindcă în Grieg sînt ciudate refrenuri de muzică românească, iar în sufletul lui Anghel se apleca cerul Moldovei.

Poate că *dorul* ce tremură în amestecatele noastre suflete orientale și nordice și-a găsit expresia lui muzicală în doinele cîntărețului scandinav.

Nu vi se pare că la *Legenda funigeilor* se poate adapta minunat muzica lui *Peer-Gynt* ?

*

Anghel a scris o proză poetică, plină de nuanțe. pentru un public care nu simte amănuntul ci vrea, ca și în teatru, o acțiune precipitată, fără literatură, brutală în conciziunea și claritatea ei. De aceea, foarte puțini cititori avea Anghel și, dintre ei, mai puțini erau cei care îi cereau :

De la musique, avant toute chose.

Anghel n-a pus în picioare oameni și n-a inventat conflicte, dar a deschis perspective și a creat o atmosferă... Proza lui Anghel era atmosferă... În ea suspina trecutul și scăpărau oglinzi fermecate.

În florile lui trăia dorul de paradisul pierdut, amintirea grădinilor fabuloase, din care a fost gonit cel dintîi om. Cîntecul unui greier îi dădea nostalgia celor dintîi vremi ale pămîntului, îi evoca imensa liniște de la începutul lumii și nețărmurita ei singurătate. Fluturii săi erau mătăsuri, zdrențe de catifea, panglici care s-au înălțat de pe umărul unei femei, lumini de baluri, răsfrîngeri din lumea celor o mie și una de nopți.

Erau în proza lui privelişti albe de lună, sub care zboară, argintind, funigei, iar crinii înalță cădelnițe de cleștar.

Era o fugă de cuvîntul ce vine prea repede și prea ușor armonios, o căutare de imagini neașteptate, pră-

Scanned with OKEN Scanner

fuite de stele, venind ca reflexul unei oglinzi verzi, din fundul cel mai depărtat al apelor ei moarte.

*

Eu nu-l văd pe Anghel aplecat pe un strat de flori și nici visînd într-un ceardac moldovenesc ci, luminat violent, în mînă cu o cupă, pe buze cu surîsul, și cu ochii foarte departe. Așa l-am văzut de multe ori, cînd am băut cu el vin bun, în ceasuri tîrzii, la mese cu flori și femei frumoase la alte mese.

Țiganii cîntau românește opere străine, lungeau notele ca într-o manea și-n ochii lui Anghel mureau poate amintiri, poate doruri de o viață nouă ; regretul vremilor apuse amesteca în ochii lui speranța unei sărbători viitoare, cu multă lumină și cupe strălucitoare, cu lăutari îmbrăcați în roșu, cu femei încărcate de vesele bijuterii și cîntece triste, triste, și versuri de Rodenbach, evocînd ceața nordului și parcuri desfrunzite, pe care tristețea le închide ca într-un imens grilaj negru...

[*Flacăra*, IV, nr. 5—6, 22 noiembr. 1914, p. 30—31 (Reprodus din *Fum de fantome. Evocări*, Ed. Casei Școalelor, 1940, p. 55—58, unde este intitulat *D. Anghel*).]

MIHAIL SADOVEANU

AMINTIRI DESPRE D. ANGHEL

În 1903 a venit din Paris, unde petrecuse mulți ani, un fecior de bani-gata, legat cu toți snobii și băieții de petrecere, puțintel obosit de o viață agitată. Profilu-i fin, cu barbișon brun, buzele-i subțiri și cam răutăcioase, ochii uneori cu scînteieri metalice, întreaga-i înfățișare de om mărunt, nervos, îmbrăcat după ultimul jurnal, contrastau cu timiditatea și neglijența lui Șt. O. Iosif și cu toată șleahta de boemi care se adunau la șfarțuri în cafenelele bucureștene : la „Imperial“ ori „Bulevard“.

D. Anghel sau, cum îi ziceau prietenii, *Mitif*, isprăvise în luminosul, enervatul și agitatul Paris aproape

toată moștenirea părintească. Nu făcuse nimic acolo. Însă văzuse, observase, cetise, trăise în atmosfera aceea unică. Și poetul care dormita în el deodată se trezi de-al binelea, cînd debarcă în patrie. Și toată lumea putu vedea cu surprindere de la o zi la alta dezvăluindu-se un poet nou, original, plin de fantezie și de fineță.

Anii tinereții zburaseră zglobii. *Mitif* nu mai era tînărul pletos de odinioară. Avea o interesantă chelie, pe care o aprecia întrucîtva și Cincinat Pavelescu. Prietenii lui cei vechi îl știau drept un ușurel diletant. Prietenii lui cei noi, prietenii de literatură, găseau în el un scriitor format, pornit să muncească intens și energic.

În cîțiva ani, a risipit în dreapta și-n stînga, în volume și reviste, impresii, povestiri, teatru, poezii, într-un fel de înflorire bogată și grăbită de trandafir de seră. Versurile — *În grădină* și mai ales *Fantazii* — sînt unice în literatura românească. Sensații delicate, reverii stranii și evocări bizare, o lume de mirezme, de fiori și aparițiii... Bogata-i fantazie s-a vădit și în lucrările pe care le-a scris în colaborare cu Șt. O. Iosif : *Caleidoscopul, Legenda funigeilor* și *Cometa.*

De un gust subțire și sigur, de o ironie iute și tăioasă, Anghel era necruțător cu mulți dintre obișnuiții cafenelelor artistice. Sarcasmul lui a tulburat multe priviri și a stîrnit multe dușmănii.

— Nu pot suferi mediocritatea ! declara el, c-un gest de disperare.

— Totuși, încerca unul dintre noi, nu-i lipsit de talent...

— Ce talent ? și buzele i se încrețeau amar sub mustața-i tușinată. Nu recunosc așa ceva. Nu există talent. Nu există decît inteligență, muncă și stăruință.

Unii din noi încercau să rîdă. Anghel devenea sever.

— Vorbesc foarte serios, declara el. Cei lipsiți de inteligență și gust, cei ce nu știu ce vor, cei care n-au ambiție și stăruință nemărginită nu vor putea realiza nimic serios. Mediocritatea, prostia ori incultura lor mă exasperează. Aceștia nu sînt artiști.

Preocupările, ca și lecturile lui, erau numai de artă pură. Izgonea din juru-i ca pe ceva brutal retorismul patriotic și orice fel de literatură cu tendințe didactice. Literatura, zicea el, trebuie să fie numai estetică și numai realizare artistică.

Scanned with OKEN Scanner

Într-un rînd, în odăița lui curată și cu gust și artistic mobilată, la al patrulea etaj în Calea Victoriei, am lunecat eu și el într-o discuție lungă, prietinească și caldă, amestecată cu amintiri, cu mărturisiri și profesii de credință... Își aducea aminte de tatăl lui, — un tip curios, un om care exploata zeci de moșii și visa culturi rare de orez și trestie de zahăr în țara noastră, care a adus coloniii agricole de italieni la una din moșiile lui, care grămădise în remize enorme tot felul de mașinării și unelte agricole perfecționate.

— Toate începuse a le întrebuința, zicea el, și toate au fost în scurt scoase din funcțiune de vatavi și feciori boierești... Acum stăteau grămădite în șuri și remize, ca niște schelete de bizare animale antediluviene... Oameni politici, speculanți, arendași, moșieri treceau necontenit prin casa noastră ; masa era totdeauna întinsă, vinurile bune curgeau din bielșug... Mama, cu finu-i profil grecesc, trecea ca o umbră delicată prin odăi și saloane... Tata, agitat și fierbînd întruna în planuri și afaceri... Acestea sînt imaginile de demult ale copilăriei mele... Toate s-au dus, s-au prăbușit... Speculațiile au adus ruină... Scheletele antediluviene parcă au înviat, au înghițit tot și s-au dus, lăsîndu-ne săraci... A murit mama, s-a prăbușit și tata sub ruini, și noi ne-am risipit în lume cu puținul ce ne-a mai rămas din dezastru.

Stătea lungit pe-o canapea cu mîinile sub cap, cu ochii în tavan, cucerit de amintiri.

— Copilăria mea a fost bogată și fericită, urmă el. Cei dintăi ani ai mei s-au îmbătat de lumină și de verdeață. De atunci mi-a rămas o infinită iubire pentru natură... Îmi pare că artistul nu poate trece ușor peste manifestările ei multiple și extraordinare. Aspectele și variațiile ei trebuie să fie pentru noi tot așa de interesante ca și manifestările pasiunilor omenești. Nu înțeleg să dau omului mai mult loc în artă decît naturii înconjurătoare...

În privința aceasta găsea cu mine un punct de contact, și discuția urmă caldă, cu observații și mărturisiri asupra acestui mare mister care ne înconjoară : natura veșnic în mișcare, veșnic înnoindu-se, veșnic variată, eternă ca viața, ca moartea, ca infinitul.

Anghel a trecut repede prin literatura noastră : ca și una din minunatele flori pe care le-a iubit și le-a cîntat.

Scanned with OKEN Scanner

A murit deodată, dramatic, în plină putere de producție. Trupu-i firav, în care se potoliseră pasiunile, fruntea mare și palidă, sub care adormiseră de veci delicate flori de fantazie încă neînflorite, buzele subțiri, închise pentru totdeauna zîmbetului sarcastic și vorbei înaripate, — toate le-am dus într-o după-amiază de toamnă la „Eternitatea“ ; și pe toate le-a acoperit într-o clipă, în chip simplu și grozav, țărîna, pe cînd din cerul de amurg al Iașilor începuse să cadă cei dintîi fluturi de ninsoare.

[*Însemnări literare*, I, nr. 5, 3 mart. 1919, p. 4—6 (Reprodus din *Opere*, vol. 19, E.P.L., 1964, p. 105—108).]

ION MINULESCU

AMINTIRI DESPRE DIMITRIE ANGHEL

[...] toți boemii bucureșteni căzuseră de acord că numai la cafeneaua lui Papa Kubler se putea consuma convenabil, discuta serios, cugeta profund și realiza opere de artă nemuritoare. [...]

În această babilonie de oameni cu idealuri comune, dar cu credințe felurite, Dimitrie Anghel se evidenția ca un exemplar unic. Mitif, după cum îl numeau prietenii lui intimi, consuma de obicei la masa semănătoriștilor, unde pontifica Ștefan O. Iosif, dar discuțiile literare nu le provoca decît la masa simboliștilor. Deși admirator sincer al versurilor lui, eu încă nu-l cunoșteam personal, ba ceva mai mult, mă temeam chiar să-i fac cunoștință, fiindcă Anghel era mai totdeauna instalat la masa semănătoriștilor, pe care eu personal o ocoleam cu dezgustul instinctiv al papagalului pentru pătrunjel. Iată însă, că într-o bună zi, Anghel, în urma unei discuții violente cu tovarășii lui de consumație, părăsește masa semănătoriștilor și se așază nepoftit la masa simboliștilor, impunîndu-și prezența în mijlocul nostru, cu autoritatea spontană a unui aristocrat care și-ar fi regăsit niște rubedenii de care se înstrăinase fără voie. Gestul lui hotărît mă cucerise sufletește. Figura lui Anghel, în clipa aceea, avea

Scanned with OKEN Scanner

ceva din grandoarea plastică a „omului cu spadă", faimosul portret al lui Greco. Ne-am vorbit fără să ne mai prezentăm [...]

[...] într-o după-amiază, Iancu Păucescu își face apariția din nou, în cafenea, se oprește în fața mesei mele și grăbit, fără să-mi mai dea bună ziua, sau să se așeze pe scaun ca de obicei, mă întreabă dacă sunt dispus să merg la Constanța, ca să țin de urît lui Mitif, care fusese numit inspector domenial. Și de teamă, probabil să nu care cumva să refuz, Păucescu adăugă la propunerea ce-mi făcuse și oferta postului de secretar al contenciosului Administrației domeniale. [...]

A doua zi, instalat într-un compartiment de clasa I cu bilet de liber parcurs, priveam cu voluptate geamantanul, plin de tot felul de cărți și mai ales de volumele de versuri ale poeților francezi, de care știam că Anghel este tot atît de îndrăgostit ca și mine. Biblioteca lui rămăsese aproape toată la Paris, iar corifeii generației de atunci nu ajunseseră încă prin librăriile Bucureștilor și cu atît mai mult ale Constanței. Bagajul meu, dar, ne putea fi de folos, deopotrivă amîndurora.

Păucescu avusese dreptate. Mitif se găsea pe vremea aceea într-o criză sufletească, ucigător de dureroasă. Încetul cu încetul însă, compania mea avea să i-o atenueze, grație preocupărilor de ordin literar, pe care le împrospătam zilnic, singurele medicamente cu care se poate vindeca un poet, chinuit de obsesia unei așa-zise femei fatale.

În fostul palat al Prințului Sturdza Vițel, de pe terasa căruia coboram direct în mare, eu și cu Anghel am trăit o toamnă, o iarnă și o jumătate de primăvară, ca doi pustnici, care, retrași de lume, ne întreceam, care de care, să ne ridicăm mai mult spre cer. Pentru noi, marea nu era decît oglinda magică, pe care Dumnezeu ne-o pusese la dispoziție, anume parcă, să ne putem răsfrînge în ea înălțimile în care ne plăcea să credem că ne-am instalat cu mult mai comod decît în canapelele cafenelei Kubler. Numai că eu nu știu dacă i-am putut fi de folos cu ceva lui Mitif. Sfîrșitul lui tragic mi-a dovedit că poeții, mai ales, suferă cîteodată de anume boli, pe care nu le poate tămădui nici chiar leacul divin al poeziei. În schimb, pentru mine, Dimitrie Anghel a fost

Scanned with OKEN Scanner

primul ghid, care mi-a ajutat să-mi fac prima ascensiune pe Mont-Blanc, şi de acolo, să mă avînt mai departe, acolo de unde nu-ţi poţi da seama dacă te urci spre cer, sau te cobori spre pămînt. Cînd am sosit la Constanţa, Mitif sfîrşise tocmai traducerea completă a popularelor spaniole [...].

Atmosfera orientală a oraşului dobrogean îi aminteşte probabil capodopera lui Moréas, pe care Anghel îl iubea, după cum mi-am dat seama, nu numai cu sensibilitatea lui de poet, dar şi cu acea mîndrie discretă dar persistentă, pe care ţi-o dă conştiinţa aceleiaşi rase. Moréas, se ştie că deşi a scris în limba franceză, era grec de origină. Or, strămoşii lui Mitif îi lăsaseră ca moştenire, printre alte frumoase calităţi de poet român, şi mîndria de a fi putut exclama, şi el ca şi Moréas „Et in Arcadia ego". [...]

Anghel nu s-a mai întors la Constanţa. În schimb, eu m-am mai întors, dar ce folos, dacă n-am mai găsit nimic din ce ar fi putut să-mi aducă aminte de el.

Nu mai există nici palatul Prinţului Sturdza Viţel, nici ruinele templului lui Poseidon... Şi ceva mai mult, îmi dam seama că nu mai sînt nici eu cel care eram altădată... Din tot ce mă apropiase odată de Anghel, nu mai îmi rămîne astăzi decît amintirea... *Aducerile-aminte* ale lui Henri Bataille, pe care şi eu, ca şi Mitif, a trebuit să le transcriu tot dintr-un volum prăfuit de timp... Nu mi-au mai rămas decît aducerile-aminte... aceste odăi fără zăvoare, pe care de la un timp încolo, simţi nevoia să le zăvorăşti, de teamă să nu care cumva să intre în ele prea curînd musafirul nepoftit, care nu pleacă niciodată singur, după cum dealtfel a şi dovedit-o plecînd mai întîi cu Henri Bataille şi în urmă cu Dimitrie Anghel.

[Conferinţă la Radio, 15 noiembr. 1932 (Reprodusă din vol. *Articole vorbite*, Editura Cartea Românească, 1974, p. 107—115).]

E. LOVINESCU

AMBIANŢA LITERARĂ A EPOCEI: D. ANGHEL

[...] Întreaga operă a scriitorului a fost, dealtfel, înconjurată de la început cu un văl de discreţie, iar, mai

Scanned with OKEN Scanner

tîrziu; cu un văl de uitare, cu totul nemeritate față de importanța ei în evoluția literaturii noastre. Căci, dacă discreția de la început e încă explicabilă, prin faptul apariției poeziei lui Anghel în plin sămănătorism, uitarea de astăzi nu mai are nici o explicație, întrucît întreaga poezie contemporană își recunoaște într-însul unul din filoanele inspirației sale, ceea ce nu e, de pildă, cazul lui Coșbuc sau Goga. Motivul stă, poate, în cărțile de lectură, în care poeziile sînt alese după criterii mai mult naționale ; același motiv va întîrzia, probabil, și scoborîrea poeziei d-lui Arghezi în masele cititoare. Pe scriitor nu l-am cunoscut, așadar, decît în epoca lui de maturitate și de notorietate a colaborării cu Șt. O. Iosif, cînd insistența *Vieții românești* căuta să repare deficiența *Sămănătorului*. Nu era, desigur, un om comod : mic, cu extremitățile fine, denotînd o altă rasă și, în orice caz, un alt punct de origine decît cel obișnuit al scriitorului român, rural prin definiție, cu un cap piriform terminat printr-o bărbiță, cu obrazul prematur brăzdat de cute adînci, cu o chelie aproape totală, cu o voce guturală și răgușită, spontan și impulsiv, Anghel aducea cu dînsul o notă de distincție, de rafinament, de cavalerism, dealtfel repede deviat în violență și agresivitate ; avea „un punct de onoare", pe care ținea să și-l apere prin redacții, la nevoie chiar cu revolverul aruncat pe masă ; amenințările lui, subliniate cu aceleași argumente decisive, izgonise, astfel, pe multă vreme, din cafenea pe unii scriitori, terorișți și ei la rîndul lor cu alții, căci, teroarea se combate numai prin teroare ; „punctul de onoare" în anii ultimi ai vieții lui era o femeie, devenită apoi soția lui, pe care voia să o impună prin orice metode și în literatură și în stima unor confrați fără respectul sentimentelor și slăbiciunilor lor intime... În afară de aceste vîrtejuri pasionale, relațiile cu dînsul aveau fondul de constanță implicat de prezența caracterului, orgoliul și irascibilitatea lui putînd fi ușor ocolite [...] Cunoscînd de mult constituirea triunghiului vieții în sînul tovărășiei A. Mirea, noi urmăream cu toții convulsiunile produse în temperamentul pasional, violent, dar, în definitiv, cavaleresc, cu ascuțite dezbateri de conștiință, al lui Anghel, ca și în dragostea totală, umilă, a mult dezarmatului Șt. O. Iosif. Mocnite multă vreme în mocirla minciunii și trădării, ele au dus la ruptura definitivă și la

Scanned with OKEN Scanner

căsătoria lui Anghel, — adică la punctul de plecare al unor noi complicații. Cum suferința lui Anghel nu obișnuia să ia forme confidențiale nici față de prieteni, voiesc să fixez momentul unei spovedanii unice, care a durat, ce e dreptul, o noapte întreagă. Circumstanțele vieții lui intime devenise de mult obiectul tuturor discuțiilor publice, cînd mă trezii, într-o seară, cu vizita lui ; bănuind răsturnarea paradoxală a poziției sale conjugale prin restabilirea unui nou triunghiu, odată cu reapariația lui Iosif, agitat, poetul se învîrtea prin odaie fără odihnă. Îl ura pe fostul său colaborator ; îl urmărea în toate insuficiențele lui fizice, cu amănunte meschine, în lipsa de caracter și de demnitate ; îi ataca violent *Cântecele* apărute nu de mult, privindu-le ca expresia fără artă a unor sentimente fără demnitate.

„Suferință din iubire, da, da, striga el, o înțeleg și o aprob, dar nu în platitudine scîncită și miloagă de mic dor, ci transfigurată prin prestigiul artei."

Cu orgoliu, scoase apoi din buzunar poezia *Vezuviul*, în care tragedia vieții lui intime ia forme de simbol și se îmbracă într-o expresie virilă și somptuoasă. Citind-o cu glasul său răgușit, se întrerupea mereu : „Asta înseamnă a preface viața în artă, nu a o exprima elementar : «te iubesc», «mor de dragul tău», «nu mai pot», «fie-ți milă» — cum face Iosif".

În realitate, era gelos de situația și nu de arta lui, gelozie dezlegată, dealtfel, de orice iluzie asupra ființei, pentru care suferea :

„— E rea, rea, perora el scos din lunga lui tăcere comprimată, cum nu-mi puteam închipui că poate exista răutate. Din primele zile a început prin a mă persecuta în prieteni, de care ținea să mă izoleze, în simple cunoștințe, în literatura mea făcută înainte, din care m-a obligat să scot părul blond și ochii albaștri, sub cuvînt că aș fi avut un mare amor pentru o damă blondă. Am răbdat totul, din convingerea că mă aflam în fața unei forme excesive și deviate de dragoste. Acum cîteva zile, într-un moment de liniștire, ne întorceam ușurei, cu speranțe reînnoite, de la cinematograf ; cînd să deschid ușa casei, bag de seamă că încercasem o cheie streină ; o pun în buzunar și scot cheia cea bună. Ea îmi observă jocul și, odată intrați în casă, mă fulgeră aspru :

— Ce cheie ai ascuns în buzunar ?

Scanned with OKEN Scanner

Mirat, o scot din nou ; ea o priveşte cu atenţie :

— Are şi număr. În sfîrşit, totul s-a demascat.

— Ce s-a demascat ?

— Femeia cu părul blond şi cu ochii albaştri nu e o fantomă a imaginaţiei mele bolnave, aşa cum mi-o spui mereu, ci o realitate ; iată-i cheia de la cameră.

Încercai să rîd.

— Îţi vine să şi rîzi ! O cheie cu număr nu poate fi decît o cheie de cameră de hotel.

Privesc cu atenţie cheia, care avea, în adevăr, număr ; mirarea mea era cu atît mai mare cu cît nu ştiam nici eu de unde răsărise în buzunarul meu.

— Acum nu-ţi mai vine să rîzi, strigă din nou ea cu glas strident subliniat de zgomotul unui vas spart.

Începea, aşadar, lupta clasică, cu perini aruncate, cu vase sfărîmate, cu scaune trîntite, cu ţipete isterice ; într-un tîrziu, pe ruinele odăiei, mi-aduc deodată aminte de proveniența cheei. Încep să rîd şi mă apropii de ea afectuos :

— Potoleşte-te, dragă ; ştiu acum de unde-i cheia !

Tăcere.

— Ghiceşte de unde e ?

Iarăşi tăcere.

— E de la biroul meu de la Casa Şcoalelor.

Fusesem, în adevăr, numit de cîteva zile referendar literar la Casa Şcoalelor, îmi luasem postul în primire, fără să mă fi prezentat însă efectiv la lucru. Ea nu voia să creadă.

— Ştii ce, caut eu să o conving, hai să ne culcăm şi mîine dimineaţă mergem să verificăm amîndoi.

— Asta mi-o spui, ţipă ea, ca să-mi potoleşti nervii ; speri că pînă mîine lucrurile se vor linişti de la sine.

A preferat deci să ţipe, să blesteme, să-l regrete pe Steo pînă a doua zi, cînd, luînd o trăsură, mergem la Casa Şcoalelor. Intrăm în birou, pun cheia în uşă şi... mă uit în ochii ei, aşteptînd miracolul... L-am aşteptat în zadar... în ochi nu se văzu nici o bucurie, cînd cheia se învîrti lin în broasca uşei, — ci numai necaz — necazul că n-a fost aşa cum susţinuse dînsa ! Era evident că ar fi preferat ca cheia să fi fost de la camera «femeii cu părul blond» decît de la uşa biroului meu... În clipa aceea unică mi-a căzut, în sfîrşit, vălul de pe ochi şi am înţeles realitatea în toată goliciunea ei. Gelozia sălbatică,

Scanned with OKEN Scanner

cu care mă persecuta de atîta timp, nu venea din iubire, ci dintr-o răutate elementară, din nevoia de a chinui, de a tiraniza ! Femeia cu părul blond fusese numai un pretext... M-am convins, aşadar, că nu e altă soluţie decît divorţul."

Nu-l puteam, firește, decît îndemna la acest demers, redactînd chiar împreună cererea, pe care urma s-o înainteze a doua zi tribunalului...

Nu l-am mai văzut apoi cîteva zile... cînd într-o dimineaţă radioasă de primăvară, în pulberea de aur a soarelui, cu flori la piept, zării o pereche tînără, fericită, plutind ca într-o apoteoză, braţ la braţ, pe Calea Victoriei... Era Anghel cu nevastă-sa... Cum mă văzu, el întoarse grăbit capul într-o vitrină, iar femeia fatală mă fulgeră cu o privire de ură... Am înţeles încă o dată înţelepciunea poporului ce te îndeamnă să nu-ţi vîri niciodată degetul între copac şi scoarţă.

[*Memorii, 1900—1916*, Ed. Cugetarea, Buc., 1930, p. 197—204 (Reprodus din *Scrieri*, vol. 2, Ed. Minerva, 1970, p. 126—132).]

NATALIA NEGRU

[DESPRE D. ANGHEL ŞI ŞT. O. IOSIF]

—[...] Căci pe Iosif l-am iubit mereu şi-l iubesc şi acum...

— Pe Anghel, nu ?

— N-am pe masa mea nici o fotografie a lui Anghel. Era un om infinit superior lui Iosif. Anghel era foarte inteligent. Era seducător ca un demon. Dar o fire insuportabilă. [...] la apariţia lui Dimitrie Anghel în menajul nostru, fericirea casnică era sfîrşită. A, nu, Anghel n-a stricat o căsnicie. El a apărut la timp, că avea ceva drăcesc, magnetic, care-l mîna numai în locuri din care el putea să profite. Cînd s-a ivit, s-a făcut lumină. Nu-mi plăcea deloc capul lui de satir, cu barbişe spaniolă, cu faţa de harap, cu ochii oblici şi pătrunzători, de fakir.

Scanned with OKEN Scanner

Avea o inteligență de rară cruzime. Mă tortura cu vorba. Zvîrlea numai cuțite.

Steo nu se temea de intrarea lui Mitif între noi. Pîndisem un moment și mărturisisem lui Iosif că nu-l mai pot iubi din pricina firii lui de boem dezordonat, care lăsa de dorit începînd de la conduita lui față de mine, pînă la aceea față de el însuși ; se neglija complet ca sănătate, ca higienă, ca tot. El era bolnav săracul, dar eu nu știam. Așa că i-am spus :

— „Dragă, eu iubesc pe X...“

— Mă rog, X era Anghel ?

— Nu. Era altcineva. Nu-i pot spune numele.

— Iosif ce-a răspuns ?

— Eu îl iubeam ca o soră. — Pare-se că nici el n-ar fi voit mai mult. N-a simțit durerea mărturisirii mele. Materialmente noi eram despărțiți. [...] Anghel era volubil și picant. Acidulat ca o șampanie. Pe urmă nu mai știu cum s-au petrecut lucrurile. Fapt e că pe mine morbidezza lui Iosif mă desprinsese de el. Încet, încet, ajungeam să-i las lui sentimentalismul și lui Anghel erotismul.

— Bine, bine, atunci nu mai pricep cum s-au împins lucrurile atît de departe în 1914...

— Despărțirea mea de Anghel începuse înainte de căsătoria mea cu el.

— ... ?

— Fiindcă avea un fond de nesinceritate, care, ce e drept e omenească, iar el o ascundea foarte bine, dar în raporturile cu mine a dat-o pe față. [...] Cînd Anghel a introdus acțiunea mea de despărțire [...] Iosif [...] m-a luat deoparte și mi-a spus : „Liuș, dragă, eu peste doi ani mor, cum a și murit bietul de el, nu e bine să te lași condusă de Mitif.“ Ei, n-am putut. Trebuie să fiu înțeleasă și să se țină seama că în acest conflict intim intră și o seamă de elemente pe care nu le pot mărturisi [...] Fără să mă fi căsătorit cu el, eu eram despărțită legal de Iosif, prin voința lui Mitif. Acest lucru înfăptuit, intenția lui de a mă lua sub protecția sa, dispăruse. Dimpotrivă eram sfidată, bruscată, disprețuită. Era o fire impetuoasă Anghel. Gelos pînă la absurditate. Mai multe zile de-a rîndul m-a ținut încuiată în casă, singură, ca într-un turn, sfîșietor despărțită de fetița mea, în impo-

Scanned with OKEN Scanner

sibilitate de a-mi relua libertatea, cu ferestrele mascate, cu lumina aprinsă. Simțeam pașii lui Anghel, căci venea din cînd în cînd acasă și asculta să știe ce fac, auzeam ușa încuindu-se după el, pașii pierzîndu-i-se în curte [...] Eram condamnată la moarte de el, pe care începusem să-l ador [...]

... Eu insistasem ca după ce mă luase de la Iosif să-mi dea măcar această reparație morală de a legitima legăturile mele cu el. Imediat ce formele s-au îndeplinit, eu mi-am luat catedra, tatăl meu a împărțit copiilor averea, aveam mijloace să trăiesc onorabil. Pe urmă surprinsesem la el și oarecare înscenări pentru a-mi stimula dezgustul [...] I-am spus : „M-am redresat. Vreau să te las. Nu te pot suferi". După asta s-a dezlănțuit teroarea [...]

Anghel făcuse din mine o sclavă. Manifest îmi arăta că nu-l mai interesez, îmi povestea ca să mă umilească, chiar cele mai recente aventuri ale lui. În 1914 la mijlocul lui noiembrie (greșeală, de fapt, octombrie, n.n.) mi-a povestit iar un roman al său. I-am răspuns răspicat : „Dacă mai continui cu povestea asta eu plec imediat". Mi-a răspuns : „Dacă faci un pas, te împușc". Am crezut că glumește și am continuat să merg spre ușe ! El însă a scos revolverul [...] și a tras. Eu am căzut. Impresionabil cum era, a crezut că m-a omorît, de aceea glontele următor și l-a tras lui în piept [...] În timpul primelor zile de îngrijire, Mitif mi-a trimis mereu bilețele, scrise cu creionul (cîteva din ele mai păstrez) în care mă ruga să-l iert, îmi dorea însănătoșire și îmi făcea promisiuni foarte încîntătoare. Eu nu-i răspundeam. Exasperat, într-o zi el a cerut să fie adus cu patul lîngă mine. Tocmai cînd îl trecea prin coridor, familia mea a surprins faptul și l-a împiedicat. Am și astăzi credința că dacă îl aducea lîngă mine, noi ne-am fi împăcat și el s-ar fi însănătoșit [...] Nu era prea gravă rana lui. Îi fusese atinsă baza unui pulmon. Putea să scape. Dar familia lui l-a luat la Iași... Lui însă îi era frică să se ridice sănătos din pat. [...] Probabil că cineva — nu știu cine anume, dar din familia mea, fără îndoială — lăsase să se înțeleagă că este inevitabilă Curtea de Jurați. Anghel care era foarte demn, n-ar fi suferit o înjosire ca asta. Putea să trăiască, însă. Eu aș fi fost aceea care m-aș fi opus ca lucrurile să ajungă pînă acolo. Am o scrisoare de la domnul doctor

Scanned with OKEN Scanner

Pîrvulescu din Iaşi, în care mi se scrie că Mitif a murit cu dorul de a mă mai vedea. Chiar în timpul suferinţei lui [...] mi-a scris multe scrisori tandre şi disperate, care însă nu mi-au parvenit toate. Mi le opreau părinţii [...]

[R. Dianu, *Cu d-na Natalia Negru despre Iosif, D. Anghel şi despre alţii*, în *Rampa*, XIV, nr. 3322, 18 febr. 1929, p. 1 şi 3).]

TUDOR ARGHEZI

D. ANGHEL

Literatura noastră are tot mai multă nevoie de un cronicar cu mîna permanent în zăbranic, şi scriitorul este redus în ultimile vremuri, tinere şi noi, la rolul meschin de cioclu şi de jăluitor.

Pe cînd bătrînii au apucat anotimpul de bumbac şi lînă al vîrstei şi, tricotaţi pînă la urechi, păşesc liniştiţi subt văzduhul trist şi subt umbrela groasă, ca nişte negustori cu firmă veche, cunoscută, cei tineri fac pe cocorii şi supuşi unui sezon artistic, fragil şi scurt, se duc, unii prin ceruri şi alţii cu aripile moi ca o jupă, pe ploaie, la faţa pămîntului de noroi.

Cine poate să spuie dacă Anghel a trecut în spaţiu prin turlele vieţii cele mai înalte sau prin fereastra cea mai de jos ? Rănit şi bolnav, a fost găsit în obscuritatea bisericii, prunc plăpînd şi strivit în uşile de fier. Cîteva zile, el s-a mai zvîrcolit în sîngele lui pe lespezi, cu degetele rupte, cu pieptul sfărîmat.

Ne-am adus aminte, la moarte, de poet, care ne-a fost un adversar şi, într-un fel, un prieten. Ne-am adus aminte de chipul cum ne primise în republica literară, nedumerit, supărat ca un străbun şi excitat ca un juvenil.

Ne-am adus aminte că ne cunoscusem şi că ne-am despărţit.

În capul de arab urît al lui Anghel, stagna privirea vastă, candidă şi profundă a unui cerb cu coarnele-ncurcate-n aer, dar cu copită delicată, aşezată-n trotuar... Surîsul lui era subtil şi lin, într-o figură ca bronzul, de-o

Scanned with OKEN Scanner

vechime primitivă... Numai neastîmpăr, nerăbdare și dogoare de rug, el trebuie să fi trăit zile de zeci de ori mai lungi decît realitatea, și suferințe de mii de ori mai crîncene decît obștește.

El putea să discute totul, liniștit : suporta contradicția cu o minte pregătită de reflecte și lectură. Îndată ce imaginea femeii, iubită cu exces, frămîntată dintr-o carne solemnă, debordantă și copleșitoare, făcea obiectul unei nemulțumiri, unei aluzii, Anghel se ridica, se arunca impetuos, își făcea din orișicine un vrăjmaș, provoca și pe Joe, care putea să-l puie-n lanțuri și să-l culce, sub greutatea veșnică a fierului dumnezeiesc, pe o stîncă furtunoasă, de pustie.

Atunci el știa să renunțe la toată bucuria naturii lui, făcută ca să strălucească și să se mistuie-n lumină, putea să rupă o prietenie, să renege un trecut, putea să pară excentric și posedat. Tremurul, durerea lui, geamătul surd pe care-l scotea ființa lui încolțită de ură și ațîțată de păreri de rău, trebuiau văzute la lucru.

Și, de fapt, apărîndu-și femeia și instinctul, el avea și sarcina tragică de-a păzi osemintele așezate-n sufletul său, ale unui fost tovarăș, care se mai mișca... Spada lui, necontenit întinsă, bănuind umbra, suspectînd tăcerea, avea să apere în femeia scumpă și tortura unui prieten, ucis de sărutarea lui predestinată și veninoasă, ca sărutarea celui ce iubește fără de minciună.

Doi ani întregi trecură între antagoniști... Îl întîlneam uneori și am fi voit să-l întrebăm : unde te duci ? Fața lui era atît de muncită, mîhnirea lui pentru trecut atît fără de scăpare, încît ne simțeam chemați către infernul lui, deopotrivă de osîndit și de burghezi și de artiști, către suferința lui secretă — și datori cu o mîngîiere.

Și totuși, într-o seară, nu prea de mult, Anghel puse capăt anilor, trecuți fără lămurire. Silit de o împrejurare, el veni să bată-n ușa noastră. Răzimat de un prieten, un om discret și înțelept, el înainta în lungul vestibul cu precauțiunea unui luptător ostenit, care-și păzește talpa de pămînt. Subt culoarea lui neutră simțirăm o paliditate extremă. Sufletul lui se zărea ca o frunză, abia ani-

Scanned with OKEN Scanner

nată încă de copac. Anghel crezuse că loveşte-n uşa unui inamic ; el întîlni un tovarăş adevărat, care s-a căsnit să-i previe sentimentul de umilinţă.

Asigurat, el se aşeză şi aprinse cu greutate o ţigară. Fiinţa lui palpită ca o pasăre prigonită. Prietenește l-am prins în braţe. Simţirăm crescînd repede, ca o furtună de sentimente ce trebuia să se spargă, o dragoste bună, de frate. Prin ochii lor concentraţi trecu o lumină lenevoasă de consimţitoare blîndeţe. Puturăm vorbi şi puturăm întemeia o situaţie care sfîrşi prin dispariţia lui...

Anghel, cel care contestase cu violenţă pe atîţia, care insultase prin scris femeia, era dezarmat în faţa unui atac. Un articol apăruse în ziarul la care noi funcţionam atunci — injurios.

Numele şi persoana soţilor Anghel erau înconjurate de ostilitatea tuturora, pentru că între dînşii fusese strivită fiinţa de catifea şi floare a poetului Iosif, care lăsase în orchestra simplă şi bucolică a vîntului cîntece curate şi de-o naivitate dulce. Asasinatul iubirii trecea în sarcina lor, şi Anghel, care a trebuit să expieze greşeala tragică de-a fi iubit cu o sinceritate mîndră, pe femeia prietenului său celui mai mare, simţea crescînd acuzaţia în privirea, în cuvintele reci ale contimporanilor săi şi o vedea, pretutindeni, exagerată.

Cine putea fi vinovatul, cînd în această treime de forţe chinuite, fiecare fusese distrus ? Mai mult orgoliu dintr-o parte sau mai multă credinţă din alta, ar fi redus tragedia la o povestire scrisă pentru moralizarea mulţimei. Natura reuneşte însă uneori într-un punct, şi cel mai frumos, toată fatalitatea ei nepăsătoare.

Noi nu vom putea să uităm vreodată mărturisirea sufletului său încercat de vulcanice suferinţe. Vocea lui, privirea lui, hotărîrea lui s-au imprimat în noi cu o culoare de neşters. Şi bucuria noastră cea mai fericită a fost atunci cînd, ajungînd să liniştim sufletul poetului, am cîştigat din strîngerea mîinilor lui, prelungă, o emoţie de încredere mută.

[*Cronica*, I, nr. 1, 12 febr. 1915, p. 4—6 (Reprodus din *Scrieri. 27 Proze*, Ed. Minerva, 1975, p. 119—122).]

Scanned with OKEN Scanner

POETUL

Scanned with OKEN Scanner

N. IORGA

UN POET AL FLORILOR: D-L D. ANGHEL

D-l D. Anghel, care scrie de vreo cincisprezece ani și s-a ridicat astăzi mult mai sus decît începuturile sale sfioase, de tînăr eminescian supus, la *Contemporanul* din Iași, e un poet, în bine și, întrucîtva, și în rău. În acești cincisprezece ani d-sa s-a gîndit neîncetat la rafinarea simțirii sale pentru frumusețile naturii, pentru mișcările tainice, trecătoare, fugare ale sufletului și la meșteșugita turnare a unui vers aromitor, străveziu, plin de un farmec blînd și dulce, a unui vers în simplicitatea părută a căruia este atît voință și muncă. A izbutit. În cartea sa de astăzi, *În grădină*, sunt flori pe care nu le privești numai din treacăt, ci vrei să le ai lîngă tine, bucurîndu-ți simțirile de însușirile rare ce sunt cuprinse în ele. Nu o dată ești silit să cetești de mai multe ori versul frumos, după care vine altul, rareori tot așa de frumos, dar totdeauna măiestru alcătuit, răbdător și cu o nesfîrșită dragoste lucrat. Oamenii fără gust și fără simț muzical, cari se prăpădesc după defilările de silabe ale d-lui Haralamb Lecca, să-și dea osteneala să compare. Dar cărți cum e aceasta se scriu numai o dată. Pe urmă trebuie să vie altceva. Ce anume? Poetul acestei îmbelșugate grădini, care e o grădină boierească, o grădină scumpă, o grădină pentru oamenii avuți, trebuie să-și amintească totdeauna că bogăția unui suflet de scriitor poate să aibă numai două izvoare: sau o cetire foarte întinsă, necontenit înnoită și aducînd o cugetare spornică de toate zilele, sau coborîrea, umilirea sufletului către natura întreagă și către toți oamenii, contopirea cu întreaga făptură. D-l Anghel n-are decît să aleagă.

[*Sămănătorul*, IV, nr. 15, 10 apr. 1905, p. 235 (Reprodus din vol. *Oameni cari au fost*, I, E.P.L., 1967, B.P.T., nr. 368, p. 92).]

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL: „ÎN GRĂDINĂ"

D-l D. Anghel este un poet cunoscut şi apreciat printre poeţii tineri de astăzi; cunoscut prin eleganţa şi măiestria versificării şi apreciat pentru originalitatea şi *morbidezza* cîntării sale.

Aş putea adăuga că d-sa mai posedă şi o paletă bogată şi scînteietoare de culori, cu care înviorează şi încălzeşte producerile unei năzdrăvane, dar simpatice fantazii.

Delicat mînuitor al lirei, versurile sale croite din cel mai ales material al limbii sunt de o formă impecabilă, dulci în armoniosul răsunet al ritmului, şi plăcute în gingaşa îmbinare a rimei.

Melancolic, ca toţi cei cari urmăresc un ideal neatins şi-şi iau drept călăuză roiul amăgitoarelor închipuiri, tînărul poet îşi caută totuşi sprijin şi mîngîiere în arta sa, pe care o iubeşte, în care crede şi pe care o slăveşte mai cu însufleţire decît pe oricare plăcere şi bucurie a vieţii.

Dealtfel poetul trăieşte pe alte plaiuri, se luminează de alţi sori şi nădăjduieşte să ajungă la deslusirea tainelor naturii pe alte căi decît acelea rezervate prozaicilor muritori, şi iată cum de astă dată, într-un poem, în care sunt cîntate, descrise şi adorate florile, caută el să statornicească o relaţiune între însuşirile naturii şi însuşirile fiinţei omeneşti. Un adevărat simbolism!

Din acest punct de vedere, lucrarea este nu numai frumoasă, dar este şi cuprinzătoare de o adîncă şi amabilă filozofie. [...]

[...] *Maghiranul* este un poem de nostalgie amoroasă, precum *crizantema* simbolizează nostalgia neîndeplinitelor fericiri.

Nimic mai duios şi mai pătrunzător decît *Murmurul fîntînei*, în care „plînge povestea vremilor trecute", precum *În Luxemburg* găsim nu numai un tablou minunat al frumoasei şi cunoscutei grădini, ci şi înfiripărea unei idile amoroase, pline de duioşie, care se sfîrşeşte, ca mai toate idilele acestea, printr-o deziluziune.

Scanned with OKEN Scanner

Poemul este alcătuit din 20 de pasteluri, și le pot numi cu tot dreptul astfel, căci în ele sunt icoane și zugrăveli ale naturii, precum sunt și frămîntări și avînturi ale inimii, cercetări și hotărîri ale minții. Partea descriptivă este însă pretutindeni foarte bogată și vie și nu știu dacă delicatețea cu care e scrisă, de pildă, bucata *După ploaie* nu atinge înălțimea celor mai frumoase pasteluri ale lui Alecsandri. Și cu toate acestea, nota generală a întregului poem este, cum am zis, o originală *morbidezză*, o melancolie blîndă și plăpîndă, care însă nu supără nervii, nu obosește, nici nu deznădăjduiește pe nimeni, dimpotrivă parcă din treaptă în treaptă, urcînd pînă la capăt, te-ai simți învăluit de o atmosferă caldă și mirositoare, ce te predispune să înțelegi mai bine și să admiri mai departe. [...]

În considerația tuturor acestora, am onoare a vă propune să acordați d-lui D. Anghel o parte din premiul Adamachi.

[*Analele Academiei Române*, seria II, tomul XXVIII, Partea administrativă și dezbaterile, 1905—1906, 1906, p. 326—328.]

O. DENSUSIANU

D. ANGHEL, „FANTAZII"

În același timp în care apare volumul de poezii al d-lui Goga, despre care s-a vorbit în revistă, iese la iveală și volumul d-lui Anghel, ca un contrast al celui dintîi. Nici nota veche și romantică a lui Eminescu, nici nota poporanistă și grosolană, care scoboară atît de mult producția literară de la noi în ultimul timp, nu se va întîlni în aceste din urmă versuri ale d-lui Anghel.

D-sa are un suflet nou, care își găsește de multe ori forme deosebite de exprimare și mai totdeauna motive cu o nuanțare proprie de sentimente. [...]

În special la d. Anghel orice fel de sentiment, fie de iubire, fie de admirare a naturei, fie de descurajare, fie de acea taină care chinuiește pe toți cei ce se înalță

Scanned with OKEN Scanner

deasupra celor comuni, e redat totdeauna cu multă delicateță, cu multă discreție [...]

Dar acolo unde D. Anghel se ridică cu adevărat dintre cei mai mulți care scriu astăzi e desigur în redarea acelui sentiment nedefinit, mistic, care ne cuprinde în fața unor taine ale vieții, și din acestea, cele mai deseori, se desface un simbol. De pildă în *Nemulțumitul* :

Se înnălța pe urmă și iar venea aproape
Să-mi plîngă sub fereastră — o jalnic Ocean
Ce-ți mai lipsește oare cînd ai atîtea ape,
Și-n ele atîtea perle și aur și mărgean ?

Nu-i oare adevărat că toți — ca și oceanul — bogați, ori săraci, cît timp voim ceva în viață nu sîntem niciodată mulțumiți ?

În altă parte viața noastră e simbolizată ca un drum pe care-l facem numai dintr-o pornire neexplicabilă :

Că fiștecare din noi își dă seamă
Că-n urma trăsurei ceva se destramă.
Și-aceea nu-i drumul, ci-i biata viață ;
Că dulcea mireasmă prin noapte drumeață,
Nu-i miros de floare, nici vrajă, ci-i dorul.

Versul curgător și limba armonioasă a d-lui Anghel păcătuiește rar prin greșeli de versificație și cuvinte cam prozaice.

Volumul se termină cu cîteva bucăți cu motive populare care deși mai bine alese decît se vede la alții, sînt mai prejos de cele dintîi.

[*Viața Nouă*, V, nr. 3, 15 mart. 1909, p. 59—60.]

[MIHAIL DRAGOMIRESCU]

„FANTAZII" DE D. ANGHEL

Este un volum, care, pe lîngă cîteva minunate traduceri (toate cu fond popular, cu deosebire spaniole, grecești, italiene, maghiare, — unele balade, dar cele mai

Scanned with OKEN Scanner

multe lirice), cuprinde multe din poeziile originale ale acestui poet în care fantazia totdeauna delicată și subtilă pune în relief mai mult impresiuni decît sentimente, iar dintre sentimente, mai mult pe acelea care ne învăluie sufletul, ne farmecă, ne pătrund, dar fără să ne zguduie sau să ne avînte cu putere. Este inspirația caracteristică simbolismului, care prin esență este mistic, deopotrivă depărtat de energia combativă și de intelectualitatea explicativă ; dar, deosebindu-se de el prin faptul că, spre a ajunge la desăvîrșită expresiune, nu întrebuințează forme prea nouă și prea căutate, care am fi vrut totuși să nu se izbească prin nici o incorectitudine, nici în stil, nici în versificație, nici, în genere, în limbă. *Anghel* este un suflet delicat, primitiv și senin în care lucrurile, resfrîngîndu-se, lasă parcă înăuntrul lui, mai numai umbra formelor lor, și, în afară de rare cazuri *(Alesul)*, mai numai reflexele culorilor lor. Seninătatea dorințelor și părerilor de rău, ce se întrupează în mirajul unei lumi gingașe și fantastice tăinuite în sînul realității brutale, de care poetul nu vrea să știe nimic — aceasta este impresia fundamentală ce ne lasă aceste poezii.

Bucățile n-au toate aceeași valoare : unele n-au destulă rotunjime artistică, au concepția difluentă sau manierată, altele pun prea mult preț pe impresia externă și nu răsună destul în sufletul nostru, altele parcă au o formă prea amplă pentru conținutul lor. Dar nu acestea sînt hotărîtoare în judecata ce trebuie să dăm asupra volumului, ci cele cîteva bucăți caracteristice ca *Moartea Narcisului, Paharul fermecat, Metamorfoză, Ceasurile, Umbre, Nocturnă, Scrisoare* etc., dintre care unele au și fost analizate, relevate cu laude și chiar reproduse, la răstimpuri, în această revistă. Un loc aparte, atît ca valoare, cît și prin faptul că reprezintă o *altfel* de artă decît cea din celelalte bucăți este *Alesul*. Pe cînd în celelalte bucăți, *Anghel* caută în sînul realității să descopere, cu sentimentalitatea lui mistică, o lume nouă țesută de umbre și reflexuri, în această poezie, el ajunge, ca în adevărata poezie clasică, să împreune într-o singură imagine și într-o singură impresie, realitatea și fantazia. Creația fantastică nu se mai țese ca un simbol deosebit în sînul și oarecum la spatele realității, ci în însuși această realitate, făcînd una cu dînsa : simbolul este tocmai această desăvîrșită împreunare de real și de ideal —

Scanned with OKEN Scanner

semnul artei clasice. E singura poezie dealtminteri în care sufletul lui *Anghel* apare mai energic şi mai plin de avînt [...]

Este un drum sănătos — în orice caz mai sănătos — pe care ar putea să meargă mai departe.

[*Convorbiri critice*, III, nr. 5, 25 mai 1909, p. 408—410.]

TH. CORNEL, T. ARGHEZI, R. POLYZU

ANGHEL D. D.

[...] În creaţiaunea sa personală, d. Anghel se arată cu calităţi poetice reale, dar şi cu lipsuri, din cele mai uimitoare : lipsuri de euritmie. Frumuseţea şi puritatea limbei întrebuinţate îl seduc în aşa chip încît, neîngrijindu-se să construiască bine, îşi îngăduie neiertate falşificări de accente tonice, uneori exagerate, cari dau versului, plăcut în sine, oareçari asprimi de armonie şi chinuiesc cadenţa [1]. Aceste greşeli de muzicalitate sunt însă acoperite de sonoritatea colorată a limbei în care scrie d. Anghel, limbă bogată şi mlădioasă, şi ele nu sunt deloc generale. Totuşi, trebuie să amintim că poetul, care scrie în versificaţia cea mai regulată, observînd o metrică severă şi un calcul de simetrie riguros, trece drept părtaş al simbolismului în literatura română. E destul să spunem că lipsurile de euritmie, precum şi tot procedeul poetic de care se serveşte dînsul, îl depărtează neîndoios de aşa-zisul, de răunumitul „simbolism“, care se întemeiază pe armonia perfectă a ritmurilor, pe versificarea liberă îmbogăţită numai de asonanţe şi pe mutaţiuni verbale ce nu se găsesc în producerile poetice ale d-lui Anghel.

*

Deosebirea aceasta făcută, se cade să spunem că d. Anghel este un poet sensibil, destul de fin ca să se impuie cititorului rafinat, îndeajuns de stăpîn pe arta lui spre a evoca imagini de un caracter cu adevărat maies-

[1] În traducerile şi operele originale, făcute în colaborare cu d. Şt. O. Iosif, nu se observă asemenea anomalii de ritm.

Scanned with OKEN Scanner

tuos. Sensibilitatea sa este aproape feminină, iar înțelegerea sa artistică, în ceea ce privește descripția, este absolut minunată și atinge un înalt grad de expresiune. Este unul din aceia care posedă darul plasticității în imagini. Și, ca atare, este neîncetat preocupat de aspect, de vibrația sentimentelor gingașe, iar nu de esența pe care o traduce vibrația ori de adevărul fundamental al aspectului.

Nu are, prin urmare, însușirile poetului cugetător, ci toate caracterele poetului evocator care alunecă armonios peste adîncile probleme ale vieții, aduse în cuprinsul unghiului viziunii sale.

*

Un semn deosebit și firesc al personalității sale este lirismul logic felului său de a concepe și în acest lirism, aproape exclusivist, deschis numai culorilor, miresmelor, conturelor, feeriei de lumină, poetul dă probe de un pesimism ușor, care mișcă sufletul fără a-l turbura ori descuraja. Dragostea, nevoia organică de a vieții în nemărginit, trecutul, sunt pentru el adevărate tezaure din care știe cu destulă artă să tragă emoții estetice delicate foarte personale. Dar toate se reduc la ființa lui, prin care se căznește a fi uman și a-și crea o umanitate ; totuși umanitatea-i, specială și ea, este o întrunire de închipuiri, extatic chemate, ce n-au caracterele neștirbitei esențe omenești, — închipuiri frumoase numai, fără nici un sens hermetic.

D. Anghel mai este un scriitor de mult spirit, precum se vede din unele poezii satirice din *Fantazii*, iar în colaborare cu prietenul și tovarășul său congenial, d. Șt. O. Iosif, poetul Anghel a creat pe mult apreciatul scriitor fără trup (și numai spirit) A. Mirea [...]

[*Figuri contimporane din România. Dicționar biografic*, 1909, p. 67—68.]

N. DAVIDESCU

POEZIA LUI D. ANGHEL

D. Anghel era un trubadur grav, protocolar aproape ; inspirația lui, romantică pînă la boemă literară în fond,

Scanned with OKEN Scanner

se încadra în forma rigidă a unei pudice mîndrii și, temîndu-se parcă necontenit de o excesivă publicitate a sentimentelor sale inițiale, se desfăcea într-o aprigă căutare de sonorități verbale, de imagini, mai ales vizuale, de simboluri mintale. Cuvintele aveau pentru el, ca pentru orice artist, dealtfel, un farmec misterios, de-sine-stătător, rezonanțe independente, pe care le folosea în poezia sa :

Împărecheri ciudate de slove... o, cuvinte !
Ce farmec se deșteaptă cînd vă rostește gura...
De n-ați fi fost voi, oare, atunci cu ce veșminte
S-ar fi-mbrăcat pe lume și dragostea și ura ? etc. ...

Prin aceasta însă poetul se apropie temeinic de estetica poeziei noi. [...]

Nu a putut, firește, să-și ducă inspirația pînă la această savantă și grea orchestrație verbală și, poate, lucrul acesta se soldează cu un cîștig, pînă la urmă, pentru această poezie. Poezia lui rămîne astfel în cadrul unei eleganțe reci, statuare pe alocuri, cu prețioase găselnițe de adjective, de atribute, și cu cochete întorsături de frază :

În fiecare seară, de-un timp, stau cu mirare
Și-ascult ce straniu cîntă tumultuoasa mare.

Sau :

Să-mi lămuresc ce-o doare cînd spumegă de ură,
Ce vrea să spuie marea cu-nfricoșata-i gură.

(D. Anghel, *Cum cîntă marea*)

„Tumultuoasa mare" și „Înfricoșata ei gură" sunt, desigur, în această bucată, atribute fericit găsite ; fără a fi deloc buimăcitoare specific surprinzătoare, reușesc, totuși, să creeze o sugestie și să impună versului un prestigiu la care fondul lui inițial nu ar putea, altfel, să ajungă. Mai mult chiar, marea care „spumegă de ură", e pur și simplu prostesc ; impresia aceasta însă e ștearsă de turnura grațioasă și gravă a versului următor. Eminescu a spus ceva similar : „mișcătoarea mărilor singurătate". Adjectivul și aici a dat, el singur, tot imensul prestigiu al acestui admirabil vers, și a făcut din trei cuvinte o vastă imagină a mării.

Scanned with OKEN Scanner

Poezia lui D. Anghel are două etape, caracterizate prin cele două volume tipărite de el : *În grădină,* apărut prin 1905, și *Fantazii,* apărut în 1909. Primul volum mișcă aproape exclusiv noțiunile poetice ale semănătorismului literar. Florile sunt subiectul unic al lui. Fetele cari oftează, rîndunelele, furnicile, maghiranii, dulcea limonadă a clarului de lună, betelele înduioșător de inutile, ferestrele deschise, tainic și trist, seara, formează aproape tot materialul poetic al acestui volum. D. Anghel însă era, dacă nu chiar un prețios artist, cel puțin un poet de real talent. Nimicurile cu care epoca sa literară îl împovărase și i le impusese, fără leac, căpătau, sub inspirația lui, un prestigiu pe care contemporanii săi de scris nu reușiseră să-l aibă, și care arunca, peste un motiv ușor, strălucirea unei grave inspirații [...]

Sunt începuturile puternice ale poeziei sale de după aceea, cu elementele care urmau să se caracterizeze și să facă din el un adevărat poet de antologie, ceva mai tîrziu. *În grădină* este astfel doar preludiul cîntecului care avea, din nenorocire, să se sfîrșească, bruscat, cu *Fantazii,* cîțiva ani mai tîrziu. Acest volum ajunge totuși pentru a înscri determinant numele poetului în literatura noastră contemporană. Materialul poetic al lui D. Anghel se lărgește, dintr-o dată, cu acest volum, sub influența poeziei noi franceze. Viața lui lăuntrică se intensifică, din punct de vedere artistic, orizonturile inspirației sale capătă perspective necunoscute, forma se amplifică și devine mai vie, mai maleabilă, mai sugestivă, iar comparația se îmbogățește, pînă la imagine, cu o vibrație caldă și amplă. În tot acest răstimp a tradus din Victor Hugo, din Verlaine, din Henry de Régnier, din Samain, s-a familiarizat, prin asimilarea lecturilor precedente, cu literatura modernă a Apusului, cu Rodenbach, ca și cu Saint-Pol-Roux, cu Ibsen, ca și cu Francis Jammes, și, cum nu era deloc străin de noile noastre tendințe literare, a scris acele admirabile poezii intitulate *Moartea Narcisului, Fantazie, Visul sepiei, Darul valurilor, Omul din lună, Paharul fermecat, Dumineca* sau *Ex-voto.*

Inspirația lui capătă o înfrigurare și o vioiciune care depășesc caracterul inițial al poeziei sale, în esență contemplative ; sunt sclipirile repezi ale unei conștiințe sortite să vadă, acolo unde melancolia stagnantă cuprinsese, liniștitor, viața, și mișcarea tragică a conflictelor sufle-

Scanned with OKEN Scanner

teşti. Vechile motive din volumul *În grădină* revin numai pentru a fi îmbogăţite şi reîmprospătate cu împletirea şerpuitoare pe osatura unei cercetări de sine :

Şi mîna, mîna-i fină, sculptată cu iubire,
De-ai spune că artistul pe cînd cioplea din daltă
În marmora rebelă, suprema-i amintire,
Pe fruntea lui modelu-şi purta mîna cealaltă.

D. Anghel devine cu această poezie un poet al senzaţiilor subtile, în care tragicul se amestecă cu tristeţea calmă şi în care teama vibrează cu ecouri prelungi la fiecare pas, nedumeritoare şi gravă, ca într-o desăvîrşită cutie de rezonanţă. [...]

Poezia lui Anghel însă, fără să piardă nimic prin cetirea ei astăzi, cîştigă mult prin plasarea ei în timp. D. Anghel a fost, în mijlocul epocei literare de acum 12—15 ani, un căutător de lucruri noi, şi versul lui s-a străduit îndelung pînă să ajungă la desăvîrşirea lui relativă sub care se prezintă ; şi-a voit o inspiraţie de-sine-stătătoare, în mijlocul contemporanilor săi, şi a reuşit să şi-o găsească şi, vîslaş, mai mult nefericit în raport cu puterea lui sufletească, pe marea tuturor greutăţilor inerente începuturilor, drumul tras de el a însemnat o originalitate în plus în scrisul românesc. [...]

[*Flacăra*, VII, nr. 27, 15 sept. 1922, p. 591—592 (Reprodus din vol. *Aspecte şi direcţii literare*, Ed. Minerva, Buc., 1975, p. 227—230).]

G. BOGDAN-DUICĂ

D. ANGHEL, „POEZII"

(„În grădină" — „Fantazii"
Inedite — Traduceri)

I

Lui Anghel i s-a atribuit o virtuozitate de stil, ce şi el şi-o atribuia. I s-a recunoscut astfel *forma*, pe care el a căutat-o cu multă pasiune.

De unde-i venea pasiunea formei ne-o spune (imitînd pe Hugo și Vlahuță) *Imnul* cu care-ncep *Fantaziile*. Deși credea că cuvintele sînt „împărecheri de slove“ (?, deși nu bănuia „din ce adînci nevoi au răsărit“ ele, cu alte vorbe), deși nu avea idee de psihologia limbii, deși localiza nașterea ei chiar în „peșteri“, deși tot imnul este numai o simplistă mirare a unui nepriceput, el totuși simțea perfect că vorba are farmec, că este juvaer vrednic de îngrijit.

Cuvîntul nou, încă neîntrebuințat în vers, îi plăcea strașnic.

„S-au stins într-un aflux de sînge bujori roși“ — cuprinde un franțuzism (de origine latinească). „În ganga unei strofe“ — traduce în „slove“ femininul francez „gangue,“ care este însă de origine germană. Poezia *Nemulțumitul* este bogată-n vorbe rare-n versul românesc: „alge“, „dune“, „estacade“ (francez); „milenarii“ (francezul: millénaire). De-aiurea versul: „Și peste tot mișcarea cabolzilor pe schele“ — ne-aduce alt nemțism, al cărui sens de spirit al casei, pentru cunoscători, nu s-ar admite pe schelă decît prin nota „Kobold-ii“ sînt și „neckisch“ (glumeți).

Fiindcă ne aflăm tocmai la mitologia germană însemn aici și *Visul unui Nibelung*, cu vorbele: „Fafner“, „Wotan“ și — grecescul „Oedip“, acesta de dragul rimei „chip“. „Meduzele“, „crabii“ și „noctilucii“ ornează *Visul sepiei*. În *Reverie* apare: „fiord“, „albatros“, „escadrele“. Cuvinte moderne, tehnice apar în *Fantazie*: „telegraf“, „leit-motif“, „portatif“, „partitură“. *Paharul fermecat* ne aduse: „metempsichosă“, „email“.

Exemplele sînt suficiente ca să arate că D. Anghel ținea foarte mult la importul de noțiuni și cuvinte culturale; așa de mult, încît uneori parcă nu știi alege: lua vorbele de dragul situațiilor (de ex. în *Fantazii*), în care erau necesare; sau alcătuia situațiile de dragul vorbei, care voia să-i apară, o chema să-i apară? Iar dacă vorba se arăta la coada versului, în rimă, el putea să-și sporească mîndria artistică și cu conștiența că a îmbogățit dicționarul rimelor. [...]

Anghel era un vînător imprudent de forme, care-i păreau tezaure chiar și cînd nu aduceau celor mulți nimic afară de sunetul străin, exotic, iar celor puțini — cam tot atît. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Restul formelor este tradițional ; nivelul sintactic este păstrat : etimologia corectă, — cu cîteva excepții.

Astfel i-au scăpat lui Anghel greșeli de care maeștrii poeziei române nu se pot face vinovați. „Merg spornic rotașii și-o clipă mă sperii / Văzînd de pe lături cum fug prăștierii.“ „Sperii“, tu ? eu ? Dacă-i eu, cum pare, nu merge ; se cere „speriu“.

Tot acolo în *Călătorii*, altfel o poezie reușită : „Un miros de floare de cine *știi* unde“. „Știi“ are a face cu cine ; deci : „știe“ ! „Aș vrea ca s-adorm.“ „Ca“, la ce ? „Nimeni să-ndrăznească măcar să m-atingă.“

Este o negațiune schilodată de un „nu“.

În rezumat : Anghel a încercat să sporească cantitatea de noțiuni poetice ; le-a luat din toate regiunile cunoscute lui : botanică, zoologie, oceanografie, geografie, mitologie și le-a turnat în versuri pe care, la intrarea lor în marșul metric, rar l-au încălzit, dar l-au răcit adeseori. Iar această operațiune stilistică el o numea *intelectualitatea* poeziei ! Principiului intelectualizării nu i se poate opune nimic ; dar fiecare caz își caută aprecierea sa specială, își are condițiile sale, determinările sale. Dacă toate ar fi luat vînt și întindere, am fi asistat la un proces de aristocratizare a poeziei ; dar aceasta nu s-a întîmplat. Epoca noastră nu s-a prea simțit atrasă de *cazurile* lui Anghel, rămase particularități ale poeziei lui reci.

II

Forma căutată presupune o prealabilă sau (mai ales) concomitentă chibzuire a creatorului : Preferințele sale cărei vorbe să i le dea ? Chibzuirea răcește. Urmărind, alegînd mereu forma, Anghel și-a redus căldura valorilor de conținut. Sau, din contră, puținătatea acestuia i-a dat răgaz să caute forme „artistice“, pretinse artistice ? Cine să știe !

Versul lui larg — ajunge pînă la 18 silabe — se apropie de proză, prin forma lui chiar. El cere să fie umplut, cere mult. Și Anghel umple, uneori chiar prozaic, cu cuvînt prozaic. [...]

Formalismul lui Anghel s-a întîmpinat, așadar, cu alte lipsuri ale personalității sale, care nu aveau acea

Scanned with OKEN Scanner

putere de inspirație ce trece totdeauna pe deasupra banalului, pe deasupra logicului de manual sau de firesc raționament simplu ; și astfel aliat cu ele, ușor îi fu să așeze opritori ferecate în drumul spre culmi de Parnas.

Pînă în secția *poeziilor nepublicate în volum* avem, în această ediție, 50 de poezii. Măsurîndu-le numai cu gustul meu, ele s-ar aprecia așa : mai aproape de poezia bună stau *Ex-voto* ; apoi *Dragoste, Farmec de noapte, În Luxemburg, Umbre, Nocturnă, Scrisoare, Călătorii* ; — apoi *Măghiranii, Melancolie, Cum cîntă marea* ; — și poate încă vreo două-trei poezii. Celelalte au trecut între morți, de pe acum. Și cine știe dacă vor mai trăi mult și acele ce încă satisfac o critică blîndă ? !

În colecția *În grădină,* Anghel a încercat o noutate : poezia florilor. Noul, neobișnuitul încordează. Senzaționalul se elimină, însă, de la sine ; rămase intimul, gentilul, delicatul florilor ; rămase acum, apoi, mai tîrziu ; veni și reveni ; și cu repetirea veni și monotonul. Monotonul răcește. În zadar uneori cîte o flacără de fantazie ori cîte un accent mai cald încearcă să dea viață, totalul rămîne rece : în cazul cel mai bun rămîne domol ; iar cînd enumerarea (ca, de pildă, în *Florile,* strofa 4 și 5) împiedică contopirea elementelor într-o totalitate strînsă, de efect îndreptat unitar spre o țintă, atunci și domolul se retrage și face loc banalului. Recitesc *Florile* și nu înțeleg cum poetul a putut vorbi totuși de o *„fantazie uriașă“*, cînd din uriaș, în strofele sale, nimic nu se vede. Seacă și chinuită ieși din condei *Floarea Soarelui* ; compoziție artificială au acele *Crizanteme* cu așa de greu încopiata strofă a doua ; *Cîntecul greerului* este forțat chiar spre absurd. Și toate, într-un înveliș de limbă aleasă, ce rar greșește. *

De la închingarea în formalism a *În grădină* pînă la libertatea *Fantaziilor* ar fi să fie departe. Unde Anghel era liber de noua ambiție de-a constitui „marmoreene“ metre : în proza sa, un curs sentimental mai amplu te ia adeseori cu sine ; deși proza artistică pretinde, și ea, o izolare a subiectului, o împingere încolo a tot ce îm-

* Din neîngrijirile limbei, mai notez : „Dar cine nu-și încearcă oare-odată în viața *lui* norocul ?“ (Nu *lui* ci *sa* !) — „Cîntărilor vieței azi *prețuiesc* tăcerea morții“ — este o îndrăzneală stilistică ce nu ia cu sine înțelesul lui *prefer* (care nu-i poetic însă !). „Ofelíei“, în loc de Oféliei ; „Arianii“, în loc de Ariàdnii, admise din cauza rimei.

Scanned with OKEN Scanner

preună prea strîns, din prea multe părți, cu viața, totuși ea, proza, primește mai mult conținut empiric, neîmpiedicată lărgește fraza, ca să reție și rețină mai cu înlesnire caracterul fenomenelor zugrăvite și lasă mai mult loc de joc scriitorului. Așa în *Fantome,* de exemplu. Mie chiar mi se pare că Anghel nu a înțeles că în el viețuia un prozaist mai puternic decît poetul și că de-aceea, necultivînd-o, nu a dat nici în proză ce ar fi putut să dea, grație libertății de expresie ce proza i-o asigură. [...]

Dar oricît *Fantomele* ne-ar explica de unde vine predilecția sa pentru fantastic și oricît de dispuși am fi să-i facem acestuia loc în artă, nouă cerîndu-ne să nu-l tîlcuim cu mijloacele rațiunei, lui cerîndu-i să fie capabil a ne sugera sentimente, a ne tremura în inimă plăcerea estetică, totuși — pînă la *Visul sepiei* eu nu pot merge. O sepie chemînd pe Semiramida (!) să locuiască în palate-n mare etc., etc., pentru ca și ea să aibă prilej de a-i „însemna splendoarea c-o dungă de cerneală !" Spiritualul s-a întins aici și a răsturnat esteticul, ca și în *Fantazie,* ca și în *Metamorfoză,* poate și în *Paharul fermecat* care-i interesant, rămînînd rece ca și celelalte.

Între cei doi poli indicați se așază celelalte fantazii, în dreapta și în stînga, în scară de afinități.

III

Proporția de bine și rău, adică nu de rău, ci de slab, este cam aceeași în secția *Poezii nepublicate* încă în volum, între care : *Răzbunarea bujorilor* are originalitate, iar *Himera* este, fără îndoială, o perlă de fantazie cu fond filozofic-etic.

Colaborările lui Anghel sînt interesante.

Toată proza din *Fantome* este închinată Iașilor, cetății în agonie ; Anghel, împreună cu Șt. O. Iosif, îi cîntă aici orașului său de naștere un imn de reînviere *Închinare Iașului* asupra căruia atrag îndeosebi atențiunea : imnul este așezat estetic, dar și pe temelii etice, ca și *Înainte* colaborat tot cu Șt. O. Iosif.

Colaboratorul Leon Feraru l-a dus pe Anghel spre aberațiuni *(Halucinații)* ; spre personificări *(Vezuviul),* care au rămas o fantazie rece, pe-alocurea spirituală ; sau spre monologul *Orologiului,* care este atît de isteț, încît știe că — infinitul este rotund. [...]

Scanned with OKEN Scanner

De bun sfîrşit, traduceri : *Motive greceşti, italiene, spanioleşti* : Celebra baladă *Agnes* a lui Aranyi, după care urmează şi mai celebra baladă scandinavă *Oluf*, excelent tradusă. D-l I. Minulescu a dat ajutor la o traducere din H. de Régnier *(Oraşul francez)*.

IV

[...] Anghel a fost o distracţie a generaţiei sale ; talent de-a doua mînă, cu inegalităţi de creaţie şi diversităţi de proprie apreciere ; poet prea puţin în contact cu mersul vulturesc al lumii, cu ideile mari ale ei, ale ei din trecut şi din prezent ; spirit prin felul său despărţit de tot ce-i mare, sublim în om, în fire, el era osîndit să rămîie departe de ceea ce calcă în fruntea omenirei ; el numai a mers cu ea, pierdut în tumult ; în mici colţuri ale existenţei sale a găsit cîteva motive de contemplaţie estetică ; le-a fixat în vers, de cîteva ori foarte frumos ; şi apoi s-a dus fără să lase nici un gol, deoarece golul lăsat a fost imediat umplut de succesori cari, cu puţine opintiri, s-au ridicat uşor pînă la înălţimea lui.

[*Societatea de mîine*, I, nr. 34 şi 35, 7 şi 14 dec. 1924, p. 680 şi 698—699.]

SILVIA T. BĂLAN

OPERA POETICĂ
A POETULUI DIMITRIE ANGHEL

1. *În grădină*

[...] Subiectul poemului *În grădină* sunt florile.

Anghel e un sensitiv. Sufletul său, în care se agită simţiri ciudate, meloncolii închise şi duioşii gingaşe, răspunde impresiilor ce i le dă natura, adîncindu-le şi împrumutîndu-le timbrul individualităţii sale. [...]

La Anghel, deci, simţul mirosului e atît de sensibil încît e capabil să excite fantazia sa. Această influenţă

Scanned with OKEN Scanner

a simțurilor asupra fantaziei și asupra sufletului e una din trăsăturile caracteristice ale poetului nostru, iar originalitatea poeziei sale se datorește mai cu seamă capacității ce o are de a da senzațiilor celor mai subtile și abstracte, celor mai efemere și inexplicabile, pe cari mirosul le evocă, o realitate pitorească în colori vii.

Astfel Anghel, privit din acest punct de vedere, se apropie de curentul decadenței și al simbolismului din literatura franceză, care e caracterizat mai ales printr-un senzualism extraordinar, care devine izvor de inspirație poetică, și prin darul de a reda cu cuvinte senzațiile pe cari acest complex vag de înfiorări, ce nu pot fi strînse într-o formă absolută, le excită. [...] Sensibilitatea simțurilor, mai ales cea a mirosului, face ca între Anghel și Baudelaire să existe o asemănare considerabilă. [...]

„Eul sentimental" la Anghel e de o subtilitate rară și de o sensibilitate atît de complicată, încît toată originalitatea și estetica operei sale literare se datorește putinței de emoție ce o posedă. [...]

Atît poezia parnasiană, cît și cea simbolistă au lăsat urme în creațiunile poetice ale lui Anghel ; influența simbolismului e însă mult mai considerabilă. Ca și simboliștii, Anghel întrebuințează ca element de evocație simbolul, imaginea în a cărei haină strălucită se ascunde o idee sau un sentiment. Astfel rodul copt, care cade din naltul pomului, e simbolul dragostei ce moare, crizantema evocă chipul fecioarei îmbătrînite, florile care se trec, fiind mereu înlocuite de altele, apele înghețate ale șipotului sînt imaginea neîntreruptei agonii care stăpînește firea și toate manifestările ei.

În poezia simbolistă peisajul ocupă un loc însemnat, dar nota originală a peisajului simbolist este, pe lîngă impregnarea lui cu sentimente, și transformarea obiectelor materiale în imagini sugestive și sensitive, cari uneori se apropie chiar de halucinație, ca în versurile lui Verhaeren. Volumul *În grădină* e un mănunchiu de peisajii, dar peisajii privite prin prisma senzațiilor, împerechiate cu sentimente subtile, cu voluptate senzitivă, cu idei originale, cu întîmplări neuitate din viață. Natura îi oferă lui Anghel izvoare de inspirație poetică nesecate și el a asociat-o întotdeauna sentimentelor sale celor mai profunde și gingașe.

Scanned with OKEN Scanner

Şi la Anghel aspectul real al naturii este supus unei transformări în imagini sugestive ; imaginea vizuală se preface în alta abstractă : romanița e zîmbet omenesc, iasomia sfială feciorelnică, trandafirul mîhnire şi dragoste pătimaşă.

În aceste imagini ne uimeşte mai ales trecerea neaşteptată de la aspecte concrete la imagini abstracte. Direcția simbolistă culminează în *Impresionism*. Impresionismul este dispariția deosebirii între abstract şi concret, amestecul de vis şi realitate. Iată deci o altă apropiere între Anghel şi poeții francezi simboliști. Ca şi aceştia, Anghel operează cu particularități tehnice de tot originale şi interesante ; o mireasmă, senzația abstractă şi atît de vagă, e caracterizată printr-o imagine concretă. Iarba

> Miroasă dulce cum miroasă un aşternut păstrat de zestre.

Sau :

> Vîntu-i bălsămat şi dînsul ca o năframă cînd o scuturi.

> Mon âme est un velours douloureux que tout froisse

exclamă *Albert Samain*. [...]

Mai puternic se resimte în poezia lui Anghel influența senzualismului, care constituie o notă dominantă a poeziei franceze simboliste. Simțurile ce se agită prin contactul cu lumea care ne înconjoară excită fantazia, trezesc noi sentimente, influențează gîndirea. Senzațiile devin astfel izvoare de inspirație poetică. Poeții simboliști ştiu să aprecieze acest izvor de inspirație, care explică, în mare parte, originalitatea lor de poeți noi ; ei îl cîntă în invocări lirice, ca acest vers al lui Albert Samain :

> Non sens, nos *sens divins*, sont de beaux enfants nus...

Senzualismul este moştenirea cea mai prețioasă lăsată simboliştilor de ilustrul lor precursor *Baudelaire*. Senzațiile provocate de colori, miresme şi sunete au fost cîntate de acest poet genial în strofe strălucite. Simboliştii, mai ales *Verlaine*, au continuat aceste noi căi indicate de Baudelaire cu nemuritorul său vers :

> Comme de longs échos qui de loin se confondent...
> Les *parfums*, les *couleurs*, les *sons* se répondent.

Scanned with OKEN Scanner

Analizînd poezia *După ploaie* am relevat înrudirea senzitivă dintre Anghel și Baudelaire. Amîndoi sunt de o sensibilitate extraordinară, mai ales față de miresme și amîndoi ne uimesc prin darul ce-l au de a da expresie desăvîrșită și realitate pitorească senzațiilor celor mai subtile și abstracte. Însă poetul nostru a rămas străin față de înclinarea spre tot ce e macabru, imoral, depravat, bolnav ; impasibil față de acel „malsain" care constituie originalitatea operei lui Baudelaire. Anghel e înzestrat cu simțuri de o susceptibilitate aproape bolnavă, cu o senzualitate ce se complace în bizarerii ; totuși, condus de simțul său estetic rafinat, el n-a călcat niciodată peste limitele impuse de estetica cea mai pură și desăvîrșită.

Pentru evocarea senzațiilor atît de complicate, imateriale, simboliștii au creat o limbă capabilă de a reda aceste senzații în nuanțele lor cele mai nedeslușite. Idealul lor era să creeze o limbă care să fie accesibilă tuturor simțurilor „résumant tout, parfums, sons, couleurs", zice *Rimbaud*. Ei se străduiau să apropie limba lor poetică de efectul, ce numai muzica îl poate avea, evocînd acel ceva inexplicabil, capriciile visării și complexul vag de impresii subtile : simboliștii sunt muzicieni și pictori.

[...] Melancolia languroasă, ritmul muzical și elementul pitoresc al versului său îl apropie pe Anghel mai ales de Verlaine, dintre ale cărui versuri a tradus împreună cu Iosif.

Dar în ce privește forma poetică, Anghel, peste tot, a acceptat estetica parnasienilor, nu pe cea a simboliștilor. Din punct de vedere tehnic simboliștii s-au străduit să dezrobească versul francez de sub jugul formei ritmului și al rimei fixe. Pe cînd cei mai mulți din simboliști se mulțumiră de a subtiliza numai versul, păstrînd încă — cu unele modificări — rima, alții, cu *Gustave Kahn* în frunte, inventară versul liber.

Anghel, dimpotrivă, disciplinează inovațiile cari le introduce în limbă și imagini, prin severitatea unei forme fixe, pe care nu o schimbă în întreg volumul *În grădină* [...] Ca și parnasienii, Anghel a fost mereu preocupat de cultul formei, de cizelarea minuțioasă a versului, de căutarea rimei impecabile și a frumuseții de o exactitate formală desăvîrșită.

Un alt moment, care face ca Anghel să se asemene mai mult cu parnasienii decît cu simboliștii, este proce-

Scanned with OKEN Scanner

deul care-l întrebuințează Anghel pentru a face legătura între imagine și ideea, pe care vrea să o înfățișeze prin simbol. În această privință simboliștii au tras consecințele extreme din principiul sugestiei. Obiectul să nu fie numit, ci sugerat ; cititorul să savureze frumusețea poeziei, bănuind, ghicind numai ideea poetului, învăluită în imagine ca într-o ceață diafană : iată idealul poeților simboliști.

Acest procedeu, curat simbolist, Anghel numai rareori îl întrebuințează ; în poemul *În grădină* îl aflăm numai în două poezii : *Gherghina* și *Floarea-soarelui,* parte și în *Măgheranii.* Mai des îl vom afla în volumul *Fantazii.*

Dealtfel, Anghel stabilește destul de limpede legătura între imagine și idee ; adesea amîndouă sunt unite chiar prin conjuncțiuni comparative. [...]

Alteori imaginea și ideea se desfășoară paralel ca în *Crizanteme, Dragoste, Amintire, În furtună* etc.

Dar de obiceiu, Anghel ne reprezintă întîi imaginea, iar apoi urmează deducția cu privire la sentimentul sau ideea pe care poetul vrea să o exprime. E același procedeu ca și la parnasieni și pentru care putem induce ca model subtila poezie *Le vase brisé* de Sully Prudhomme.

Dar în fond, ce izbitoare e deosebirea între parnasieni și Anghel ; căci pe cînd principiul poeziei parnasiene este impersonalul, impasibilitatea în artă, scrierile lui Anghel au drept notă caracteristică oglindirea individualității sale în tot ce el a creat.

2. *Fantazii*

In această colecție de poezii ni se deslușește o altă notă caracteristică a operelor lui Anghel, anume fantazia puternică, vie, fecundă.

Acestui dar poetul datorește în mare parte originalitatea creațiunilor sale. Căci imaginile pe cari fantazia sa le creează sunt neobișnuite, uneori bizare, splendide ca un foc artificial ce țîșnește în întunerecul nopții. Dar mai neobișnuite, mai ciudate, mai nebănuite sunt împerecherile acestor imagini, combinațiunile neașteptate de forme și colori, de plante, vietăți și lucruri, existente și născocite, combinațiuni de elemente din cele mai eterogene, cari totuși, rînduite de fantazia măiastră a poetului, se în-

Scanned with OKEN Scanner

cheagă într-un întreg de o armonie estetică neîntrecută. Aceste alcătuiri fantastice de imagini împodobesc lucruri și ființe ca ornamentele complicate, în care o floare împrumutată din natură, însă împletită cu linii stilizate, cu arabescuri întortocheate, va țese motive bogate, fermecătoare. [...]

Numai o fantezie complicată, bizară, e capabilă să zugrăvească astfel de imagini stranii, cari ne înfățișează un colț luat parcă de pe o planetă moartă, despoiată de atmosferă.

Uneori această fantezie barocă se mistuie în imagini sinistre, ca cea a omului din lună, care sub masca unui rîs amar și sarcastic a îngropat „tot ce-a ars într-însul" odinioară.

Sau, zguduită de extazul născocirii, se pierde în halucinațiuni și atunci o poveste minunată, ca cele din o mie și una de nopți, se petrece în sticla străvezie din fundul paharului de ceai.

Formele acestea ale fantasticului dau poeziei cuprinse în acest volum o notă deosebită. E nota artificialului, datorită în întregime virtuozității uimitoare a fantaziei, cu care poetul nostru e înzestrat.

[...] Melancolia dorului ce-l ia pretutindeni călătorul și durerea pentru „biata viață ce se distramă în urma trăsurii", învăluiesc mica poezie într-o atmosferă plină de emoții. Una din cele mai reușite compoziții e poezia *Fantome* ; e incarnarea idealului simbolist, de a nu știrbi farmecul sugestiei prin exprimarea directă a ideii sau sentimentului ; imaginile simbolice se perindă fără ca înțelesul lor să fie accentuat sau măcar arătat vag, printr-o aluzie. În *Visătorul* poetul repetă, cu o singură modificare mică, chiar crezul simbolist indicat de Baudelaire :

Sunete, culori și forme, asta-i toată viața noastră.

Pentru ca să relevăm universalitatea poetică a lui Anghel, nu vom trece cu vederea tabloul realist redat în poezia *În port*. E un tablou care ar putea trece drept o fotografie exactă, dar artistică, dacă norul de „miros de smoală, de flori, de portocale" nu ar trezi în noi senzații și dacă poezia nu s-ar încheia cu duioasa imagine evocatoare de sentimente a farului aprins, care „pare-n întuneric un Christ umblînd pe ape" [...]

Scanned with OKEN Scanner

[...] Am relevat nota caracteristică a poeziilor cuprinse în volumul acesta, constatînd că se disting prin virtuozitatea fantaziei, care le dă nota artificialului. Artificialul în poezie însă e ca flacăra ce orbește, dar care nu dă căldură.

Și tocmai căldura sufletească face din poezie elementul sugestiv care ne ademenește. Vibrarea sentimentului împrejmuie, în schimb, cu vraja sa, fiecare poezie din volumul *În grădină*. Și aici fantazia joacă un rol important ; dar — după cum am amintit — ea nu se oprește ca în *Fantazii* la imaginile din lumea exterioară, ci pătrunde în sanctuarul sentimentelor noastre și astfel răscolește tot complexul de idei și emoții în sufletul cetitorilor.

Aceste momente ne vor determina să considerăm poemul *În grădină* drept volumul său de maturitate poetică. [...]

[*Opera literară a poetului Dimitrie Anghel*, Ed. Cultura Națională, 1925, p. 19—40.]

E. LOVINESCU

D. ANGHEL

1. Poezia lui de tranziție spre poezia nouă. 2. „În grădină". 3. „Fantazii".

1. Filonul poeziei lui D. Anghel s-a prelins între două strate literare impermeabile. Dedesubt, stratul literaturii sămănătoriste, valorificată prin ideologie națională și socială, i-a împiedicat penetrația și actualizarea. [...] Deasupra, — în afară de considerațiunile personale a căror motivare se poate găsi în *Caleidoscopul lui A. Mirea* — stratul criticii didactico-raționaliste a d-lui M. Dragomirescu de la *Convorbiri critice*, dealtfel fără răsunet literar, se opunea acestei poezii de pur estetism [...] oprit în revărsarea sa de ideologia sămănătoristă și condamnat de raționalismul didactic, subțirele fir al poeziei lui D. Anghel s-a strecurat, totuși, prin aceste straturi impermea-

Scanned with OKEN Scanner

bile pentru a forma un autentic punct de plecare al poeziei moderne.

Din faptul de a fi îndeplinit un astfel de rol istoric, nu înseamnă, însă, că trebuie să privim poezia lui Anghel ca o poezie revoluționară, întrucît, nici prin calitate sentimentală, nici prin expresie, nu reprezintă un salt în necunoscut ; sub raportul formei, ea s-a dezvoltat normal din brazda eminesciană ; iar ca sensibilitate, ce contrastează în forma ei ultimă cu poezia sămănătoristă sau cu retorismul lui Cerna, se situează, totuși, în poezia contemporană franceză a unui modernism cuminţit şi academic ce-i constituie originalitatea punții de trecere spre poezia de astăzi.

Cine a avut în mînă caietul de poezii de tinerețe ale lui Anghel — inedite sau culese din foile ieșene — cunoaşte tiranica obsesiune eminesciană sub care i s-a format talentul : cu evoluția de mai tîrziu, obsesia s-a risipit, desigur, fără să fi împins emanciparea pînă la crearea unui nou material de expresie. Într-un discurs rostit la dezvelirea bustului lui Eminescu de la Galați, Anghel a fixat cu patetism tragedia poeților postemineseieni ; geniul sleiește solul de producție a speciei sale literare ; el e copacul uriaș, în umbra căruia vegetația se ofilește ; însăși evoluția artei se determină prin apariția succesivă a marilor creatori de sensibilitate şi expresie, dăunători urmaşilor absorbiți în sugestia noii formule ; au trebuit, astfel, cîteva decenii pentru ca literatura noastră să se poată emancipa întrucîtva, de obsesia eminesciană. Fără a fi atît de pronunțat ca, de pildă, la Şt. O. Iosif sau Cerna, eminescianismul formal este, totuşi, evident şi în opera matură a lui Anghel ; deşi dezvoltată în sînul unei concepții poetice inactuale, sub acest raport, acțiunea de emancipare a lui Coşbuc şi Goga e mai categorică ; nu e vorba numai de ruralismul şi provincialismul limbii acestor poeți ardeleni ci şi de expresia figurată, de armonia şi de structura strofei lor, în totul altele. Cu toate că a lucrat în linia evoluției viitoare a limbii noastre poetice, Anghel nu s-a arătat o personalitate revoluționară ; fără vigoarea plebeie a altora, elegant, urban, moderat, el n-a rupt tiparele expresiei convenite, cum o va face ceva mai tîrziu, de pildă, d. Minulescu, ci

Scanned with OKEN Scanner

și-a menținut oarecare aderențe cu trecutul, îndreptîndu-l încet ca pe o albie, spre noile destine poetice ale unei rafinări și ale unei transparențe pe care el nu le putea realiza încă deplin. Din punctul din care judecăm noi astăzi, eleganța formală a lui Anghel ne pare prea academică, versul prea definit, strofa prea arhitehtonică, limba prea puțin personală ; văzută însă în mediul său imediat de formație, deși captează filoane existente, această expresie poetică, fără originalitate prea distinctă, a servit, totuși, drept filtru prețios prin care s-au eliminat impuritățile plebeie ale poeziei sămănătoriste.

Acesta este, dealtfel, și sensul precis al poziției lui Anghel în evoluția literaturii noastre : dacă nu reprezintă încă o transcendență, reprezintă, totuși, o filtrare și o rafinare a materialului poetic ; în năvala realismului sămănătorist și a ruralismului ardelean, fără să ajungă la o desăvîrșită spiritualizare și mai puțin la „poezia pură", ea realizează o sublimare și o rafinare a elementului poetic, în care poezia contemporană își recunoaște un bun al său. Poezia lui Anghel este o pură problemă de sensibilitate fără altă finalitate : ea nu e covîrșită nici de elementul intelectual și, deci, nu se rezolvă în „concepții" de caracter mai mult retoric, cum se rezolvă într-o bună parte a operei lui Cerna, ce-și închipuia că menirea poeziei e să dezvolte idei generale, nici nu-și trage substanța din sentimente colective formate dintr-un aliagiu de elemente eterogene greu de determinat. Inactuală în momentul ei de producere, moment dominat de finalismul și etnicismul sămănătorist și apoi de raționalismul didactic, poezia lui Anghel este actuală acum și aproape singura — pe lîngă poezia lui Macedonski — spre care poeții se mai îndreaptă azi.

2. Cînd d. Iorga învinuia poeziile de debut ale lui Anghel de a fi „imnuri către flori scumpe de oraș mare" făcea exces de zel de ruralism : fără a fi vizdoage, ciubotica cucului sau gura leului, florile lui Anghel, măghiranul, nalba, sînzienile, gherghina, sulfina și chiar floarea soarelui răspîndesc, potrivit ambianței epocii, încă o vagă mireasmă sămănătoristă, prin sentimentalismul minor, în ton de „sensiblerie", în care „versul rar" se ascunde în dosul unor efuziuni sentimentale destul de curente. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Tot așa, în destul de multă dulcegărie — se consumă mult „dulce“ în aceste versuri de tinerețe — îndestul de mult sămănătorism, ca de pildă :

Un zbor de foi de pretutindeni a prins încet-încet să cadă :
Ca niște vești trimise-n taină de pe la frați și surioare

(Schimb de vești)

sau îndestul de mult didacticism, într-o expresie infiltrată de eminescianisme ca „dulce vrajă“, „dulce somn“, „dulce larmă“, „noaptea deznădejdei mele“, „clipe senine“, găsim și versuri prețioase sau numai citabile. [...]

Și s-ar putea cita întreg *Balul pomilor*, în care, evadînd din dulcegăria sentimentală, îl găsim pe viitorul Anghel, poetul fanteziei.

3. Și în *Fantazii* stăruie uneori aceeași sensibilitate minoră cu relicvii de „clipe sfinte“, „casa dragei mele“, „mîna adorată“, „mîndra mea“ și chiar la rima „toate cele“ în forme însă mai orchestrate ca, de pildă, în *Moartea Narcisului*, în care repetirea frazei muzicale anunță arta nouă. Ceea ce pășește, însă, în primul plan al noului volum, fără exemplu în trecut, adică putința de a schimba ordinea lucrurilor, de a face noi asociațiuni, de a fixa sensul realității prin alfabetul nou al imaginilor inedite, și — mai puțin decît a crezut-o el însuși — de a polei cuvîntul rar [...] cu stabilirea unor noi raporturi dintre lucruri și o invenție de figurație — punct de plecare al întregei literaturi contemporane, emancipată de alte preocupări decît cele estetice. Dar la acest artist de o sensibilitate, dealtfel, după cum am spus, minoră, găsim, de cel puțin două ori, și o simțire profundă, tragică aproape, ce și-a găsit expresia lapidară în *Puterea amintirii* :

Oricum, pînă la capăt aminte ne-om aduce,
Și oricît de departe destinele ne-or duce,
Mereu și pretutindeni, oricînd și orișiunde,
Cînd mi-oi suna eu lanțul, al tău îmi va răspunde !

și o expresie somptuoasă, de fantezie organizată în *Vezuviul*, pe care numai lungimea ne împiedică de a o cita în întregime.

[*Istoria literaturii române contemporane*, III, Ed. Ancora, 1927, p. 243—254 (Reprodus din *Istoria literaturii române contemporane*, I, Ed. Minerva, Buc., 1973, p. 531—537).]

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL

Cu drept cuvînt D. Anghel este socotit printre cei dintîi simboliști, dar nu fără aparență de adevăr alții se miră că un poet așa de sonor în formă și de limpede în conținut poate fi scos din ceata celor mai autentici clasici. E de la sine înțeles, că oricît de nou ar fi un scriitor, el nu ar putea să se rupă de vremea lui, iar Anghel care combina strofe împreună cu Iosif și era contemporanul epigonilor lui Eminescu, trebuia întîi de toate să respire aerul vremii. Dar simbolist, în fond, D. Anghel este, mai autentic decît alții, cu toate acele contraste și amestecuri ce constituie o personalitate. [...]

Aproape la toți simboliștii, contemporani ai lui Anghel, și mai ales la Samain, parcurile, grădinile, florile sînt reprezentări tipice. Tendința spre descripție sau spre feeric aduce în această poezie (inspirată în secol și de grădinile Parisului) lebede, păuni, statui, avuzuri, țîșniri de apă. Rămîne din domeniul inefabilului sentimentalismul vaporos și extatic, gestul de a cădea în leșin din cauza suavității.

Nu mai încape îndoială că elogiul florilor din *În grădină* e un ecou (prin Samain) al simbolismului mallarméan. Tema acestor poezii, întunecată uneori de descripție și de un început de afabulație, este intrarea în extaz sub efluviile edenice ale mirosurilor [...]

Cu toată precizia epică a „steagului alb“ ridicat de o floare beligerantă, războiul e propriu-zis o confuzie de parfumuri, ca în universul de corespondențe al lui Baudelaire, în vreme ce îngerul spunînd o baladă e serafimul mallarméan. Greșala lui Anghel este de a da contururi acestei lumi de substanțe învălmășite și de a o transforma într-un tablou feeric, pe bază de personificări. Atunci florile sunt „fete“ îmbrăcate în „frumoase rochii“, crinul e regele lor înveșmîntat în hlamidă, pomii înfloriți sunt cavaleri care joacă menuet. Toate aceste artificii se estompează însă în unda tărăgănată a versului. Cînd iese din zona langoarei, Anghel rămîne interesant tot prin senzațiile subtile ale rafinatului care-și constituie un univers intim, ce nu e geologia sălbatecă ci spațiul uman și așa-

Scanned with OKEN Scanner

zisa „natură moartă". El a cîntat mireasma rufelor [...] saloanele, fotoliile, oglinzile, pianul [...] paharul cu ceai (cu un mic feeric care e mai mult o analiză a delicateței de ton a lichidului) [...] mănușile, nimicurile femeii [...] apoi susurul jocurilor de apă în parcuri [...] porumbeii și păunii de pe lîngă casă [...] undirea sonoră a ceasurilor [...]

Pentru că Anghel și-a intitulat o culegere de versuri *Fantazii*, a rămas un fel de clișeu critic că poetul e fantezist. Termenul e destul de vag. Fantezist în înțelesul care se dă azi cuvîntului, de călător în plină aventură, Anghel nu este și ce izbește la el e tocmai hotărîrea de a sfîrși un poem. Cultivarea imaginii inedite și a cuvîntului rar e în preocuparea oricărui poet și astăzi Anghel ar trebui să ne pară perimat. Fantezismul poetului este în bună parte o înclinare către feerie, moștenită de la Eminescu, comună epocei și întărită prin anume urmări ale romantismului și parnasianismului din Occident. Victor Eftimiu este un fantezist. În poezia intitulată *Fantezie*, Hamlet atras la Elseneur de mirosul de roze, vine, în neagra-i mantă, să culeagă un trandafir, dar acesta, rupt, se scutură, trezind eroului anume vagi gînduri asupra „nebunei lui amante". Prin urmare suntem în fața unui gest fabulos, căruia i se dă o discretă accepție simbolică, și la drept vorbind mai mult alegorică. Efectul cel mai fad al acestei literaturi este feeria *Trandafirii roșii* de Zaharia Bârsan. Toate basmele avînd simbolica lor, fantezia lui Anghel stătea în combinarea de noi mituri, cu material îndeosebi din lumea florilor. De aci lungul basm cu flori (neterminat) *Răzbunarea bujorilor*, de un epic plictisitor, unde se amintește de un fiu de craiu bezmetic care stă să intre în grădina cu flori a unui bătrîn. În *Schimb de vești* vîntul sosește la stăpîna grădinii însoțit de două foi de viorele, care povestesc cu cîtă greutate au adus drept amintire un strop de rouă. Apoi sosește fulgul de zăpadă etc. și fenomenul autumnal se preface într-o falsă dramă florală. De asemeni *Balul pomilor*, admirat de unii, este de un prost gust evident în acea antropomorfie totală care artificializează lumea vegetalelor, lipsind-o de sublimul inconștienței inerte. [...]

De notat că lui Anghel îi plăcea mediocrul pictor de basme decorative Kimon Loghi pentru că-l socotea înainte de toate poet, neînțeles de „sufletele comune și lipsite

Scanned with OKEN Scanner

de orice fantezie", care fantezie însă — lucrul se lămurește pe deplin — stă în faptul că „mai toate tablourile lui ascund un simbol, cum este de pildă eterna tentație a Evei ; așa de frumoasă, o rochie strînsă cu o eșarpă albă, aproape diafană o îmbracă ; cu o mînă își ascunde fața întoarsă, ca înspăimîntată de păcat, pe cînd cealaltă mînă se întinde atrasă în neștire de mărul oprit. Sunt două sentimente în luptă și artistul a știut cu mijloace așa de simple, modernizînd legenda biblică, să înfățișeze această dramă".

„Fantezia" lui Anghel e fabulosul alegoric, însă din ea a derivat și un imagism, care trebuie înțeles în sensul lui Jules Renard, pe față imitat în proză. Imaginea constituie în sine un poem total, fiind o reprezentare semnificativă care stabilește instantaneu o relație neprevăzută, îmbogățind concepția despre Univers. Poezia nu e decît o iritare a așteptării, o pînză albă pentru izolarea metaforei. Azi, din cauza versurilor languroase și a obișnuirii ochiului cu metaforele, imagismul lui Anghel se șterge și nu se poate dovedi decît prin izolare. Astfel marea e figurată în mărgăritare și trîmbiți [...] luna, în oglindă [...] ori într-o mască [...] oceanul ca un locuitor al codrilor de mărgean. [...]

Totuși metaforele-poantă sunt prea rare ca să facă din Anghel un imagist tipic. Laturea care a avut un efect mai considerabil în bine și în rău este alta. De obicei poezia se slujea de imagini spre a colora o percepție prestabilită (oricît ar fi fost de idealistă) a universului. Anghel pornește de la o temă, care e la punctul de plecare o curată abstracțiune, și o comentează metaforic pînă la epuizarea tuturor relațiilor cu putință. Imaginile formează însă o rețea organică a cărei funcție este de a revela corespondențele oculte între toate părțile lumii. Poemul cel mai izbutit, plin de superbe versuri și de apropieri este *Cîntecul greerului,* în care nu se face deloc descripția insectei, ci se studiază raporturile între această formă minusculă și durabilă cu întreg cîmpul cosmic, pînă la Facere. [...]

[*Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent,* Ed. Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 608—611.]

Scanned with OKEN Scanner

[ACTUALITATEA LUI DIMITRIE ANGHEL]

I

[...] Timpul l-a favorizat pe Anghel și l-a dezintegrat dintr-o asociație nefirească, și ca temperament și ca orientare literară ; pentru fixarea fizionomiei lui individuale se pun astăzi atîtea întrebări. Aparține Anghel unei tradiții autohtone de poezie, dinafara sămănătorismului, în care nu poate fi încadrat, este un scriitor izolat, fără ascendenți și urmași, sau este un scriitor de tranziție spre modernism, și care sînt, în acest caz, inovațiile lui de viziune și limbă în direcția aceasta ?

Se poate răspunde, fără oscilații, la toate interogațiile. Anghel continuă, cu mijloace personale, tradiția de artă inaugurată de Macedonski, în înțelesul de estetism și gratuitate, insula izolată în plin sămănătorism ; din fantezismul lui derivă o întreagă serie de „fantezişti“ cu înclinații spre umor și lirism livresc, iar locul lui este bine delimitat, într-un sector de tranziție, de la macedonskism, peste sămănătorism, spre simbolism și estetismul modern. Sînt merite istorice netăgăduite, la care trebuie să adăugăm că el reprezintă și o etapă a prozei artistice, atît de cultivată de moderniști, și o inițiere în teatrul poetic, prin *Legenda funigeilor,* legendă dramatizată, și *Cometa,* comedie de salon, în care spiritul și fantezia primează.

Și totuși, a-l fixa numai în relațiile lui istorico-literare, într-o filiație și într-un fel de presimbolism, nu înseamnă a-i acorda o importanță prea mare ; înfățișează Anghel un univers, indiferent de ce proporții și adîncime, de cîtă complexitate și noutate de expresie, în evoluția liricii noastre ? Sau este numai un artist, un rafinat al cuvîntului, un șlefuitor de senzații rare și un spirit pentru care gratuitatea artei este jocul suprem și însăși rațiunea de a fi a scrisului ? Nu vom răspunde la această întrebare, cerînd ca toată opera lui — vers, proză și teatru — să corespundă unei viziuni unitare, să se-ncadreze ca pietre de edificiu într-o construcție organică și organizatoare de lumi interioare ; ne vom adresa nu-

Scanned with OKEN Scanner

mai poetului din *În grădină* (1903) și *Fantazii* (1909), ca să putem răspunde mai puțin evaziv și mai simplificat.

Impresia noastră este că ciclul *În grădină* este, mai curînd, un exercițiu de expresie și mai puțin de fantezie și sensibilitate ; un simbolism convențional dă fiecărei flori un suflet și o personalitate ; ca într-un fel de album se perindă, filă după filă, o serie de desenuri, a căror tehnică generală este uniformă ; numai amănuntele individuale răsar, ici și colo, într-o imagine nouă, sugestivă, într-o sclipire ce se detașează ostentativ de întreg, ca o indicație surprinzătoare ; incontestabil, avem în față un artist, prețuitor fin al detaliilor, dar o viziune integrală nu se organizează pe măsură ce parcurgi izolat poemele ; versurile inexpresive abundă, unele obsesii verbale eminesciene te urmăresc și impresia de exercițiu, care tinde totuși la altceva decît majoritatea contemporanilor sămănătoriști, este nedezmințită ; artistul însuși se caută, iar poetul nu izbutește să se descopere ; sensibilitatea e fragmentară, ca și expresia ; tehnica este prea uniformă și o monotonie distinsă se desprinde stăruitor din volum.

În *Fantazii* artistul este de o siguranță, de-o transparență și de-o coeziune cu totul remarcabile ; materialul în care lucrează este uimitor de nou față de cel din ciclul florar, și o facultate dominantă — fantezia — se desfășoară prodigios, organizînd poemul, cu un instinct sigur, arhitectural al întregului, ca și al amănuntului ; artistul este un maestru, fantezistul un virtuos ; rămîne să descoperim universul lui interior, conținutul pe care se sprijină un edificiu în care aspectul mozaical al poemelor este evident. Anghel este un om orgolios, mîndru, distant, căruia îi place să se exprime aluziv, învăluindu-și confesia într-un simbol, transparent, sugestiv, de senzații rare, migălos șlefuite ; el își transpune sentimentele în peisagii de o încîntătoare magie, în imagini strălucitoare dar reci. Nimic din egotismul și personalismul lui Macedonski la acest macedonskian, ca filiație, nimic din romantismul amator de confesie directă și de conflict cu societatea ; o atitudine aristocrată de *noli me tangere,* o izolare între peisagii polare sau submarine, între simboluri livrești *(Fantazie)* sau florale, ca-n *Moartea Narcisului,* între umbre sublunare și relicve arheologice, într-un muzeu sau în reveria transcrisă atît

Scanned with OKEN Scanner

de clar, din fundul unui *Pahar fermecat* de ceai, o identificare într-un crin agonic *(Metamorfoză)*, o împerechere pasională evocată sub descrierea colorată a unei prisace *(Alesul)*, o gelozie încrustată într-o salbă de pietre rare și într-un simbol splendid articulat *(Vezuviul)* — remarc o singură confesie directă și expresivă *(Puterea amintirii)* — iată universul moral al poetului stăpînit de iubire, cu toate sau aproape toate stările ei : chinurile, plăcerile, amintirile și regretele. Anghel, omul, a fost, pare-se, un pasional erotic, dar artistul este un pudic, un aristocrat în sensul unor mărturisiri aluzive, indirecte, transpuse-n senzații ca și obiective, în reverii cu aer impersonal și-n simboluri mozaicale, dar limpezi și arhitectural organizate ; lirismul lui este autentic, universul lui moral este rezultatul unei experiențe umane, numai materialurile sub care le voalează sunt cît mai inanimate, mai departe de tot ce este omenesc. Fantezismul lui Anghel nu este un simplu joc fermecat în vid, o pură gratuitate sau un estetism decadent, născut din mirajul verbal, dincolo de care nu palpită o sensibilitate ; dintr-o fericită îmbinare între romantism și simbolism, fuzionînd confesia cu construcția și sugestia, și-a fixat un loc în lirica noastră contemporană, în plin sămănătorism, ca o insulă de mărgean într-o mare de impurități.

Poet al iubirii, Anghel este un artist de subtile și strălucite resurse, ca în acest splendid *Vezuviu*, pe care-l citez ca pe un poem antologic al liricii lui aluzive și al liricii noastre în genere [...]

[...] Poem aluziv, de mare vigoare pasională, turnată-ntr-un simbol, admirabil organizat ca întreg, și de o abundență sugestivă excepțională în amănunte ! Macedonskian ca filiație, ca discreție sentimentală și impersonalitate artistică a subiectivismului, Anghel se situează la polul opus.

[Conferință la Radio, în 11 martie 1945 (Reprodusă din vol. *Scrieri*, I, E.P.L., Buc., 1967, p. 24—30).]

III

[...] Se cunosc cauzele care-au ținut în umbră, în timpul vieții, opera de vers și proză a lui Dimitrie An-

Scanned with OKEN Scanner

ghel ; strivită între sămănătorism și poporanism, arta lui rafinată l-a împins la o izolare firească și l-a scos din atenția criticii de curent prin însuși caracterul ei diferențial. Dacă, la un moment dat, a început să se bucure de oarecare notorietate, faptul se datorește, în chip paradoxal, colaborării reale sau numai nominale cu Șt. O Iosif, care-și stabilise o repede reputație de liric sentimental, pe potriva gustului vremii.

[...] Anghel e socotit, pe bună dreptate, un precursor, exercitînd, cu strălucire, un interimat, de care pare-se nu era conștient, cel puțin în temeiurile de orientare teoretică ale artei lui ; căci, într-adevăr, inovațiile lui, deși au luciditatea inteligenții artistice, nu pornesc dintr-o poziție speculativă, așa cum va izvorî revoluția estetică simbolistă. Dealtfel, Anghel, cunoscător al simbolismului francez, nu este el însuși un simbolist, ascendenții lui fiind Gautier și Banville. Parnasianismul și fantezismul, ca estetică a contururilor plastice și ca limpezime a viziunii lirice, stau la temelia artei lui poetice ; nu este vorba, repetăm, de o atitudine teoretică, ci de o filiație organică ; și cu atît mai evident este aceasta cu cît se strecoară în alte opere infiltrații din Maeterlinck și Rostand, din temperamente și estetici atît de opuse. Într-un sector din proza lui artistică s-ar putea găsi și infiltrații din estetismul lui Wilde, din care a și tradus *Pescarul și sufletul său.*

Anghel era o inteligență artistică selectivă, asimilînd tot ceea ce consuna cu sensibilitatea și cu idealul lui.

Dacă pentru intersecțiile autohtone, Macedonski este cu siguranță identificat drept un temperament și un artist cu care are unele asemănări și pe care-l continuă, într-un fel de literatură străină nu s-au făcut toate sondagiile care să-i surprindă filiațiile. [...]

Liric abuziv de alegorii strălucite, prin bogăția imaginilor, mai ales în *Fantazii,* fugind de confesia directă, teatralizată, a marilor romantici, Anghel își maschează sensibilitatea individuală sub construcțiile unei fantezii de un accentuat caracter al discreției. Fără a folosi tehnica muzicală a simboliștilor, nu recurge nici la deznădejdile despletite ale romanticilor, ca să facă un spectacol patetic din suferință. Tocmai aci este originalitatea și poziția intermediară a lirismului lui, cu inconvenientele acelei răceli șlefuite și de strălucire imagistă, care îl de-

Scanned with OKEN Scanner

părtează deopotrivă de romantism, ca și de simbolism ; arta lui este formal nouă și estetismul ei este însăși nota diferențială, în raport cu poezia vremii în care scrie. [...]

[...] Cu toată remarcabila lui figură, Anghel nu este desigur un scriitor de primă importanță în istoria literaturii noastre ; este totuși un literat destul de valoros și un artist cu distinctă înfățișare ca să merite truda unei monografii ; efortul unei precise situări în timp, ca și încercarea de a-l valorifica în sine, peste contingențele istorico-literare, trebuiau conjugate într-un studiu de amploare.

[*Scrieri*, I, E.P.L.. 1967, p. 34—37.]

VALERIU RÂPEANU

UN SCRIITOR UITAT: DIMITRIE ANGHEL

(Poezia)

[...] Dacă ar fi să comparăm destinul operei lui *Dimitrie Anghel* nu numai cu acela al lui Panait Cerna, ci și cu al altor confrați de generație înrudiți prin structură, temperament și chiar prin mesaj, am înțelege cît de nedreptățit a fost „poetul florilor". Iosif, Goga, Bassarabescu, ca să ne oprim numai la trei din reprezentanții acelei generații din care făcea parte și Dimitrie Anghel, deși n-au lăsat o operă calitativ superioară, au trăit totuși în conștiința cititorilor, lucrările lor s-au bucurat de o mai largă răspîndire, verdictele critice au fost cu mult mai numeroase și mai pozitive. Apreciat doar de oameni cu pregătire literară, Dimitrie Anghel nu era un poet pe gustul unui public deprins cu o lirică ce cultiva comparația, imaginea directă, versul adevărurilor didactice, retorice și sentimentale. De aceea edițiile din opera lui s-au succedat la mari intervale de timp. [...]

Revalorificarea critică a lui Anghel a fost anevoioasă deoarece la prima vedere poezia lui părea lipsită de mesaj social. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Prezentă în conștiința criticii, acceptată ca una din valorile reale ale literaturii noastre, intrată în mai mare măsură decît altădată și în sfera de interes a publicului, opera lui Dimitrie Anghel nu mai este astăzi uitată. Dar numele său nu-i pe deplin însușit, nici cunoscut așa cum se cuvine la marile și adevăratele sale dimensiuni : ca un inovator, ca un scriitor ce a tăiat căi noi în literatura noastră. Pentru că poezia și proza lui nu au numai o excepțională valoare literară, ci și una istorică. Din această perspectivă vom încerca să creionăm acum portretul lui Dimitrie Arghel. [...]

Cele două principale caracteristici : lirismul și subiectivitatea, pe care Șerban Cioculescu le socotea definitorii pentru proza memorialistă și autobiografică a lui Dimitrie Anghel, reprezintă caracteristicile esențiale ale întregii sale opere. Celelalte trăsături ale prozei și poeziei lui Anghel sînt corolarele treimii : fantezie, lirism, subiectivitate, ce sintetizează structura artistică a scriitorului.

Dimitrie Anghel a fost poetul și prozatorul fanteziei. Proiectarea în trecut sau în viitor — în lumi de vis, în țări imaginare, pe tărîmuri feerice — a gîndurilor și sentimentelor este atitudinea cea mai frecventă a scrisului său. Anghel e unul din scriitorii cei mai subiectivi ai literaturii noastre. Literatura lui este în primul rînd mărturisire, autobiografie, și tot ce a dat mai bun stă sub acest semn, chiar dacă poezia sa ne apare uneori livrescă și elaborată.

Poetul nostru a fost înainte de toate o fire pasională, romantică uneori, și această trăsătură și-a pus din plin amprenta asupra operei.

Poezia lui izvorăște din cele două mari coordonate ale sufletului său : bucuria și durerea. Prima, rară și trecătoare, era prilejuită de contemplarea naturii, a vieții ei neprihănite — expresia desăvîrșirii, a seninătății — și de momentele sublime de reverie, de transpunere în vis. Cea de-a doua, durerea, provine din contrastul izbitor dintre ceea ce adora și idealiza Anghel și datele care formau coordonatele existenței de fiecare zi. Poezia lui Anghel este expresia nemijlocită și nefalsificată, dar nu integrală, a sufletului său. Anghel a fost mereu zbuciumat, mereu chinuit de furtuni lăuntrice. Cu toate acestea, poezia și proza sa se caracterizează de cele mai multe ori printr-o rară discreție. Chiar deznădejdile și durerile

Scanned with OKEN Scanner

sfîşietoare nu sînt exprimate în versuri lacrimogene, zgomotoase, strident-oratorice. Contradicţiile izbitoare dintre dorurile poetului şi împrejurările existenţei sale i-au smuls, ce-i drept, accente de durere, dar niciodată strigăte de disperare. Izvorul operei lui Anghel este, ca şi la Macedonski, repulsia faţă de mercantilismul rapace şi faţă de lipsa de armonie şi frumuseţe. Poetul avea o structură sufletească predispusă spre vis. Tot ce a cîntat cu predilecţie Anghel sînt elemente pe care poetul sensibil nu le văzuse preţuite în societatea îngustă şi meschină.

A fost un suflet chinuit, cuprins de mari frămîntări, cu o constituţie psihică deosebită, cu simţurile ascuţite, cu o sensibilitate de-a dreptul neobişnuită. Ceea ce la Macedonski era poză şi afectare, gest retoric, grandilocvent, la Anghel constituia expresia unor mari drame lăuntrice şi uneori chiar a unui dezechilibru nervos. Din portretele şi amintirile celor ce l-au cunoscut, Anghel ne apare un astfel de caracter, plin de sinuozităţi, cu meandre bruşte. [...] Opera lui, proza şi poezia, reflectă chiar sub această aparenţă calmă, senină, olimpiană dacă vreţi, aspiraţia către fericire a unui suflet ales, dorinţa spre echilibru sufletesc. Armonia poeziei şi prozei lui Anghel reiese tocmai din sinteza meşteşugită a contrastelor, a acestor puternice frămîntări lăuntrice.

Am stabilit mai sus o apropiere între sursele atitudinii lui Macedonski şi Dimitrie Arghel faţă de societatea contemporană. Dacă privim în continuare evoluţia operei lor vom observa că amîndoi au întruchipat idealul lor de frumuseţe, în *floare,* devenită o chintesenţă şi o întruchipare a purităţii. Interesant este un fapt : poeţii români dinaintea lui Anghel, prin excelenţă romantici, nu vor fi sensibili faţă de acest element al lumii vegetale nici ca atribut decorativ, nici ca simbol. Codrul, copacii, arborii, acestea sînt elementele naturii care i-au impresionat pe Alecsandri, Eminescu (*Floare albastră* e un ideal moral), Coşbuc, Vlahuţă. Chiar Dimitrie Anghel în primele sale poezii de factură eminesciană vorbeşte despre „zîna codrilor de brad". Desigur — aşa cum vom arăta mai jos — este vorba şi de o influenţă livrescă, dar *floarea* ca prezenţă şi simbol apare într-un moment de sensibilizare a simţurilor, de rafinament, de introspecţie maximă. Romanticii priveau natura în ceea ce avea ea maiestuos, amplu, furtunos. Cutreierau păduri, ascultau glasul pă-

Scanned with OKEN Scanner

sărilor, amicii copilăriei lor erau copacii bătrîni, noaptea o vedeau venind dinspre codri, răsăritul sau apusul soarelui îl priveau lîngă rîuri învolburate, străjuite de păduri sau munți. Macedonski, pînă la *Poema rondelurilor*, vorbește nu atît de floarea în sine, cît de vegetația luxuriantă a Bucureștiului, orașul lalelelor și al trandafirilor.

Dar poezia română odată cu Anghel cunoaște un proces de interiorizare, de esențializare. Sufletul poetului se exprimă nu în cadrul nesfîrșit al naturii, ci în perimetrul grădinii. [...] D. Anghel se apropie de lumea florilor și găsește aici un mediu care simbolizează aspirația sa către puritatea morală, vis și ideal. Anghel umanizează universul vegetal, atribuindu-i reacții și sentimente omenești : durerea, suferința, melancolia, coordonatele specifice simțirii sale. Principala facultate a florilor la Dimitrie Anghel este suferința sau, mai degrabă, o nostalgie discretă, nepercepută decît de sufletele sensibile. [...]

Dar poezia și proza lui Anghel respiră și optimism, dragoste de viață, pe care nu o umbrește violența unor accente de tristețe, și ele prezente de-a lungul operei sale. Așa cum am spus, literatura lui Anghel este alimentată neîntrerupt de aceste două izvoare ale sufletului său chinuit. Alternanța între bucurie și tristețe se definește de minune în aceste două versuri :

Și-n mine, cînd e întuneric și cînd se face iar lumină,
Ca-ntr-o odaie-n care-apune ori bate soarele-n ferestre.

(Dragoste)

Tristețea își are sorgintea tocmai în luciditatea poetului care asistă neputincios la destrămarea visului și a idealului său. De aceea o permanență a poeziei și prozei lui Anghel o constituie regretul după clipele fericite : este un poet al amintirii nostalgice, și pe rînd elementele naturii îi dezvăluie povestea vremilor trecute. Duminica așteptată altădată devine monotonă, apăsătoare :

Cum te-așteptam odată, Duminică Prea-Sfîntă,
Și cît îmi pari acuma de tristă și pustie...
Salonu-i gol, și-n umbră doar samovarul cîntă,
Asemeni unui popă ce-ngîn-o leturghie.

Obsesia duminicii plicticoase, deprimante, apare pentru întîia oară în literatura noastră la Dimitrie Anghel.

Va mai reveni între cele două războaie mondiale la poeți ca Demostene Botez.

Ajunși aici, va trebui să facem o precizare esențială pentru a înțelege mai clar rolul istoric al lui Dimitrie Anghel în literatura română încă nerelevat pînă acum : odată cu el apar în poezia și proza noastră cîteva din frămîntările și angoasele omului modern. Cenușiul cotidian, repetiția uniformă a vieții lipsite de poezie și de frumusețe îl obsedează. Dar, mai presus, D. Anghel este poetul liniștii și al armoniei diafane :

> Un cînt, cît de duios, acuma n-ar fi el oare-o pîngărire,
> Cînd e atîta armonie în neîntrerupta, sfînta pace ?
>
> *(Melencolie)*

Noaptea și acalmia îi provoacă o puternică bucurie ; extazul nu-l molestește, ci-i dă impulsuri, îi redeșteaptă aspirații pînă atunci înmormîntate [...]

Toate aceste trăsături, doar schițate, sugerează o altă trăsătură a lui Dimitrie Anghel : dragostea de frumos. De fapt, poezia și proza lui Anghel sînt un imn închinat frumuseții, armoniei, gingășiei, fiecare în parte oferind în același timp un mijloc de evaziune din realitate.

De ce ?

> Fiindcă versul e o metamorfoză,
> Un strai de feerie țesut cu nopți de trudă
> Spre-a-mpodobi a vieții realitate crudă...,

spune într-una din bucățile *Caleidoscopului* său A. Mirea, și în tonul ușor glumeț al acestor trei versuri aflăm una din cele mai complete profesiuni de credință.

Anghel a crezut în frumusețe. Și în tînărul poet care trece solitar prin piața Barberini recunoaștem desigur pe Dimitrie Anghel din anii visurilor și idealurilor încă nesfărîmate [...].

[...] Anghel afirmă o nestăvilită dragoste de viață, ce irumpe ca un șuvoi cristalin. Există la Anghel o permanentă teamă de moarte, o bucurie nemăsurată cînd constată triumful vieții : „Și eu sper, căci afară e iarăși primăvară, crenguțele zvelte de liliac au început să înverzească, cornii pretutindeni după zăplazuri par împodobiți cu mimoză, și cine trăiește încă nu poate rămîne străin și cu brațele încrucișate cînd o viață nouă izbucnește și reîncepe triumfătoare pretutindeni..." *(Triumful vieții)*.

O atitudine similară întîlnim și la Baudelaire : „Cînd eram copil, am simțit în inimă două sentimente contradictorii : oroarea vieții și extazul vieții".

Din același sentiment izvorăsc diafanele imnuri închinate florilor, care îi vorbesc lui Anghel, în primul rînd, prin miresme [...]

Desigur, descifrăm aici un ecou al literaturii baudelairiene. Așa cum observa unul din exegeții avizați ai lui Baudelaire : „Aspectul cel mai frapant, cel mai original și de asemeni cel mai cunoscut al universului poetic al lui Baudelaire este locul capital pe care îl ocupă domeniul olfactiv, puterea sugestivă a mirosurilor și a parfumurilor.

Parfumurile îi deschideau lui Baudelaire singurul domeniu unde era fericit din plin : o lume a visului său, o lume imaginară a amintirilor epurate." (Lloyd James Austin, *l'Univers poétique de Baudelaire,* Ed. Mercure de France, 1956, p. 220 și următoarele.)

Și la Anghel ne întîmpină o adevărată orgie olfactivă, o predilecție pentru mirosurile lumii vegetale. Pentru el senzațiile olfactive sînt „graiul lucrurilor, sufletul vieții deșteptate din somn" *(Floarea de aloes).* Chiar florile cu înfățișare modestă capătă o atracție cu totul deosebită atunci cînd poți să le percepi mireasma [...]

Dar atari preferințe se subsumează unei atitudini mai generale în opera lui Anghel. Scriitorul a manifestat o înclinație evidentă pentru morbid, pentru stările de suflet anihilante, pentru atmosfera misterioasă. Poetul s-a simțit atras de firile bizare, ieșite din comun, a căror taină nu o poate descifra, viața lor rămînînd pentru el și pentru toți cei din jur o enigmă. Tipurile acestea sînt privite cu încîntarea omului care iubește singurătatea deplină și admiră pe cei ce o pot realiza, reușind să păstreze în jurul existenței lor un văl dens de mister. Marchizul din *O taină,* boierul alienat din *Un om straniu,* locatarul ciudat din *Misterul din strada Navarre* sînt cele mai grăitoare exemple în acest sens. Alteori, Anghel închină pagini întregi stărilor fizice și spirituale provocate de injectare cu morfină *(Morfina).* Citim aici un ecou al *Paradisurilor artificiale* ale lui Baudelaire, care spunea că „adevărata realitate nu o aflăm decît în vis".

Anghel a iubit depărtările, tărîmurile exotice, misterioase, a cîntat porturile, corăbiile și călătoriile — înaintea lui Ion Minulescu, fiind și din acest punct de vedere un precursor —, fiordurile și ținuturile muntoase, poienile, grădinile și parcurile. La poetul *Fantaziilor,* corăbiile, călătoriile, nostalgia sudului nu revin atît de des și de obsedant ca la Minulescu și nici nu se transformă în manieră. [...] Marea, la Dimitrie Anghel, ca și la Macedonski, este un factor dinamic, regenerator, un spațiu infinit, apt să pună în valoare mari elanuri și mari disponibilități sufletești. Este o diferență sensibilă între vagul nostalgic al poeziei lui Minulescu, între extazul ei edulcorat uneori și această imagine vitalistă, în care marea ne apare ca și la filozofii antici drept „albia primordială a vieții". (Vezi, în acest sens, *Din lirica mării,* antologie și prefață de Vasile Nicolescu, E.P.L., 1964.) Nici senzația destrămării nu-i atît de pregnantă ca la Bacovia, nu vizează însăși structura materiei și a ființei, ci reprezintă mai degrabă o suavă dezagregare feerică.

Îngemănarea între ceea ce datorează poetul simbolismului și ceea ce este propriu ființei sale apare uneori atît de inseparabilă, încît cu greu putem descifra influențele livrești. Dealtfel, oricît ne-am strădui, nu vom putea stabili decît cu aproximație și numai parțial strămoșii direcți ai poetului. [...]

Poate impopularitatea operei lui Anghel se explică și prin faptul că înțelesul ei este uneori mai greu de pătruns, mai puțin explicit. Crescut la școala simbolismului, Anghel a cultivat corespondențele. Multe din poeziile sale sînt construite în întregime sau în parte pe asemenea echivalențe, simboluri, ce vor numai să indice, să sugereze vag o stare de spirit.

Cum spunea Paul Valéry, „gîndirea trebuie să fie ascunsă în versuri ca substanța nutritivă în fruct. Un fruct este hrană, dar el nu pare decît deliciu." Or pentru prima dată în literatura română gîndurile unui poet se înfățișau astfel cititorului. Dar, așa cum observa George Călinescu, Anghel nu a reușit să se integreze perfect acestui postulat, esențial dealtfel, al esteticii simboliste. Poetul simte nevoia să-și tălmăcească simbolurile, să ofere cheia lor. De aceea sensul poeziei lui Anghel este de cele mai

Scanned with OKEN Scanner

multe ori ușor lizibil. Simbolul devine un pretext sau un simplu accident. În majoritatea cazurilor, deși poetul a vrut să păstreze o atmosferă de mister, de vrajă, să sugereze inefabilul, nu a reușit. [...]

[...] Anghel se vădește, deși pornit de la cîteva date esențiale ale poeziei simboliste, a fi un scriitor prin excelență transparent, datorită străduinței neîncetate de a da claritate ideii, de a-și destăinui stările sufletești. Cred că și el a fost conștient de o cerință esențială a poeziei moderne și în cea mai mare parte a reușit să o realizeze artistic. Ne referim anume la ceea ce spunea T. S. Eliot : „Singurul mijloc de a exprima un sentiment sub forma artei este aflarea unui corelativ direct, cu alte cuvinte, a unei serii de obiecte, a unei situații, a unei suite de evenimente care să constituie formula acestui sentiment particular".

Cel mai adesea Dimitrie Anghel a întrebuințat comparația. O temeinică și judicioasă analiză asupra acestei probleme aflăm în monografia lui Șerban Cioculescu. Florile, ca în general întreaga natură, alcătuiesc pentru Anghel o inepuizabilă și surprinzătoare sursă, căreia i se adresează ori de cîte ori vrea să limpezească, să precizeze ideea, sentimentul. [...]

Dar pe măsură ce pătrundem în universul operei lui Anghel, mereu alte și alte fapte vin să ne solicite atenția. L-am cunoscut pînă acum pe Anghel ca pe un poet duios, preferînd mai ales tonurile discrete, delicate, gingașe. Dar Anghel nu s-a realizat numai în acest registru. În opera lui accentele dure, violente, vehemente n-au lipsit. Sarcasmul lui Dimitrie Anghel este rezultatul aceleiași atitudini în fața lumii. Sarcasmul său vine din dragoste pentru tot ce este frumos, nobil, ales, pentru marile pasiuni și frămîntări omenești. Poezia *Omul din lună* reprezintă cea mai fidelă autodefinire în acest sens, o splendidă portretizare a celei de a doua ipostaze a personalității scriitorului. [...]

[...] Prozatorul și mai ales poetul și-a construit mereu o lume plăsmuită din imagini de fericire. Anghel este poetul reveriei, al dorului nesfîrșit de spații îndepărtate, realizînd neîncetat iluzii care se risipesc. Umorul poeziei

Scanned with OKEN Scanner

lui Anghel de aici izvorăşte, din contrapunerea acestor două ipostaze : visul înaripat, romantic şi luciditatea omului modern, ce realizează numaidecît neputinţa împlinirii lui. [...] visul său atinge peisajele îndepărtate, fiordurile, mările, munţii, poienile. Imaginaţia poetului merge spre spaţiile liniştite în care domneşte armonia naturală.

O adevărată voluptate îi stîrneşte contemplarea lumii păsărilor :

> Ce zarvă e în lumea porumbilor în zori
> Şi cîtă bucurie în jurul casei voastre :
> Priveşte, vin păunii cu crestele albastre
> Şi cozile invoalte ca un ghiveci de flori.
>
> *(Pastel)*

Fantezia sa feerică poate pătrunde chiar dincolo de aparenţa lucrurilor. [...]

Spre deosebire de proză, Anghel a fost în poezie mai puţin pictural. Foarte rar vom întîlni determinative aparţinînd domeniului coloristic, senzaţiile vizuale fiind aici estompate. Determinativele în poezie sînt în majoritate de natură morală, olfactivă şi gustativă. Ele sînt imprecise şi nu vin decît să sugereze foarte discret şi vag înfăţişarea grădinii. Anghel nu a fost un pastelist. Florile, şi în general toate elementele naturii, nu sînt diferenţiate decît foarte rar, şi atunci destul de schematic, din punct de vedere al înfăţişării lor, al imaginii sub care se prezintă ochiului. Epitetele sînt vagi, cu o valoare evocativă redusă : florile sînt „plăpînde", întîlnim „albe flori de mărgărint", faţa iasomiei este „neprihănită" *(In grădină)* [...]. În poezie, ca şi în proza lui Anghel, revin mai ales culorile primare, nu cele derivate şi în special cele semnificînd suavitatea, imaculatul, puritatea.

D. Anghel mînuieşte un vocabular de o întindere remarcabilă pentru vremea sa, în compoziţia căruia intră elemente din sfere cît mai deosebite. [...] Sînt solicitaţi de Anghel termeni aparţinînd unor domenii diverse ale ştiinţei, moderni, abia asimilaţi sau încă nepătrunşi atunci în limba literaturii noastre beletristice. [...]

Colegii i-au deplîns moartea prematură. Se stingea unul din cei mai talentaţi poeţi ai generaţiei viguroase de scriitori care s-a afirmat la începutul secolului nostru. [...]

Destinul literar al lui Dimitrie Anghel este departe de a fi încheiat. Pentru că opera lui oferă necontenit alte

Scanned with OKEN Scanner

sugestii, deschide perspective noi în înțelegerea evoluției literaturii noastre.

[*Un scriitor uitat: Dimitrie Anghel*, prefață la *Poezii și proză*, Biblioteca pentru toți, 1957 (Reprodus din studiul *Două destine literare: Panait Cerna și Dimitrie Anghel*, în vol. *Noi și cei dinaintea noastră*, E.P.L., 1966, p. 64—84).]

CONST. CIOPRAGA

D. ANGHEL

[...] Pe o mare întindere, opera lui Anghel, respirînd melancolie, străbătută de *fantome* ale trecutului, e o literatură de revelații, înscriindu-se prin aceasta în matca tradiției moldovenești. Latura novatoare sub aspectul expresiei îl diferențiază însă prompt, artistul fiind un modernizant, muzical și fantezist, cu un simț al frazei excepțional în epocă. Lecția parnasiană, asimilată inteligent, se asociază supleței stilistice simboliste, sinteza învederînd finețe desăvîrșită. Structural romantic, poetul tradusese din romanticii francezi și germani, din clasici mai puțin. Realitatea îl solicită în diverse forme, în numele ei deplîngînd pe cei care „nu știu să deschidă ochii spre viață și să privească în jurul lor" *(Puteri ascunse)*. Într-o expoziție a pictorului Verona apreciază nota de veridicitate [...].

[...] Manifestele teoretice îl interesează puțin. „A crea e a renaște mereu, e a supraviețui zilei de ieri și a păși pe ziua de mîine"... *(Reflecțiile unui respins)*. Dintr-un prolog la *Cometa* rezultă că poezia ar fi „însăși *cadențarea ce-o are universul*". Altfel spus, poezia surprinde ritmul vieții universale, respirația secolelor, marile impulsuri ale umanității. La Anghel, formularea are în vedere ritmurile pitagoreice, *cadența muzicală* aptă să inculce sublimul. În perspectivă ideală, „arta le poate înnobila pe toate", scriitorul zicîndu-și „fantezist" și „uvrier al frumosului". *Visătorul* — termen echivalent cu „fantezis-

tul“ — caută insistent mirificul, considerîndu-se bogat cu esențele :

Sunete, culori și forme, asta-i toată viața noastră.

Pe de o parte, preferințe plastice, cromatice, pe de alta simboliste. Aparent, trăsăturile se îmbină, însă termeni ca *vis, reverie, vrajă, himeră, fantezie, fantomă, fantomatic* creează o atmosferă de impalpabil. Poezia lui Anghel, departe de a fi picturală, descriptivă, se complace în fabulos. Prioritatea revine imaginilor difluente, vagi, fantezia urmărind întregirea realului. „Mie mi-e drag să evoc lumea fantasticului și ea vine ca un bun prieten ce-i sînt“, notează poetul *Pe un volum de Charles Perrault*. Totul tinde la realizarea unei armonii ideale, ca în *Melancolie* :

Cu visuri, cu gîndiri frumoase, cu fantazia mea, cu viață
Învins de-o milă nesfîrșită, aș vrea să-npoporez natura ;

Lumea dorită aparține idealului, nu istoriei, colaboratorul din 1910 al *Vieții sociale*, revista lui N. D. Cocea, semnalînd alarmat *mafia* claselor dominante împotriva „mulțimii indiferente“.

[...] Practic, fantezia e caracteristică artistului în ansamblu, înclinat să sesizeze invizibilul, captivat de „miresme dulci“ sau meditînd pe litoralul pontic. E posibil ca modelul Samain să fi exercitat vreun impuls în direcția elogiului florilor ; volumul acestuia, *Au jardin de l'Infante*, apăruse în 1893, în momentul instalării lui Anghel la Paris. Fondul de impresii personale, gata să se cristalizeze estetic, era mult mai vechi. „Eu mi-alesesem lumea florilor, căci în lumea lor mi-am petrecut copilăria“ *(Întîiul volum)*. Puritatea infantilă și exuberanța floral sînt valori aproape echivalente, cu repercusiuni profunde în senzații și amintiri. Contrar lui Samain, la Anghel parfumurile devin un instrument de purificare, cu efecte de terapie etică :

Miresme dulci de flori mă-mbată și mă alintă gînduri blînde....
Ce iertător și bun ți-i gîndul, în preajma florilor plăpînde !

Întreaga substanță a volumului din 1905 se anunță semnificativ cu aceste revelații din poezia *În grădină*, uvertură a poemului floral. Transfigurate la modul romantic, sub acțiunea vrajei selenare, florile, respectiv

parfumurile, se înscriu în sfera simbolurilor gingașe. Formula *Farmec de noapte,* titlu al unei poezii, definește sintetic un climat. [...]

Modernul Anghel percepe prin intermediul inimii, într-o stare de extaz patetic. Interpret rafinat, cu aplicație pentru sublimul odorifer, el relevă corespondențe între psihologia umană și regnul floral. Crinul, mărgărintul, iasomia traduc în microparadisul grădinii senzația de euforie, chiar dacă melancolia intervine. Procedeu fundamental : poetul contemplă o floare *(Măgheranii, Crizanteme),* apoi semnificațiile sînt dilatate prin comparații simbolice :

Atîtea amintiri uitate cad abătute de-o mireasmă :
Parcă-mi arunc-o floare roșă o mînă albă de fantasmă,
Și-un chip bălan lîng-o fereastră răsare-n fulger și se stinge...
(În grădină)

Filmul astfel regizat e succesiv feeric, tandru sau elegiac, potrivit analogiilor urmărite. Ca simbolist, Anghel cultivă cu detașare comentariul fragmentarist, extrăgînd cîte un sens, oscilînd între luciditate și reverie. Tînăra frumusețe din fresca lirică *Dragoste* stă culcată în decor cu miresme de iarbă, de sînziană și sulcină. Monologul interior (al privitorului) subliniază relația peisaj-erotică :

Tu dormi și eu visez pe gînduri, că trec și zilele de vară
Și că la anul, poate, fruntea ce-acum așa de blînd ți-o razimi
De brațul meu, n-o s-o mai razimi, și gîndul ăsta mă omoară.

Nimic despre portretul femeii, primordial rămînînd „gîndul", colportor de neliniști. Florile se dematerializează, parfumurile, volatile, dispar, — perspectivele oricărei iubiri nu pot fi altele. „Cu iarba ne-a crescut amorul, și cade-acum cu ea sub coasă ! / Ah ! gînd mîhnit, ce vrei tu ? Spune !"... Alternanța de planuri de la vizual la reflecție, de la concret la impalpabil devine procedeu. În petalele trandafirilor „trăiesc mîhnirile și plînge norocul zilelor de vară" *(În grădină).*

Bărbatul cu ochi migdalați, scăpărător și ironic, savurează eminescian poezia calmului cosmic. Noaptea cu

„grămezi de stele“ și havuzuri murmurătoare dă curs halucinației din *Liniște* :

> Iar eu, păşindu-le pe urmă, trec ca o umbră fericită
> Ce-ar rătăci pierdută-n tihna Cîmpiilor Elizeene.

Nici unui alt poet din epocă nu-i convine ca lui Anghel verbul „a fantaza“, chiar dacă lingviștii recuză termenul. Într-o *Fantazie* cu arome de parc vechi, „cu alei ude“, „jocuri de apă“ și „miros trist de roze“, se ivește fantoma lui Hamlet la Elseneur. În *Umbre* se desfășoară „dulcea fantasmagorie“ a trecutului. Raportat la Renoir și Luchian, pictori ai florilor, Anghel li se alătură mai mult prin sugestie decît prin cromatică. Infante cu „frumoase rochii“, speciile sînt diferențiate cu cîte un epitet moral, iasomia fiind „sfioasă“, romanița „rîzătoare“, stînjenelul — „visător“ ; cicoarea are „privire omenească“, crizantemele exală tristețe, gherghina stă „rece și nepăsătoare“. Crinul cu „hlamidă regească“ și măgheranii simbolizînd modestia, contrastează. „Tăcuți și triști, se trec în taină, / Cu fruntea la pămînt plecată.“ Drept compensație, noaptea măgheranii biruie strălucirea vedetelor diurne. Fantazia cu momente de halucinație acustică și optică merge totuși prea departe, căzînd în artificiu. Banalii pruni din *Balul pomilor,* poezie mult citată odinioară, dansează „menuete“, întrecîndu-se în „cochetării și grații albe“. Transfigurarea caișilor și prunilor invadați de floare în cavaleri și domnițe, pentru efecte de fast scenic, nu-și atinge ținta.

După cum nu e pictural, poetul, traducător din Verlaine, nu e totuși nici ostentativ muzical. Exprimarea în surdină și plăcerea indefinitului țin de simbolism. Nostalgia mării, parcurile, havuzurile, mirajul exotic, din al doilea volum, se constituie în viziuni echilibrate, care nu au nimic comun cu nevrozele și spleenul. Accentul cade pe sinteză, pe esența unui moment sufletesc revelator. Fie *Spre Cythera,* fie în piața Barberini din Roma sau extremul nord, fantezistul rămîne în nota sa, ca și în peisajul național cu bujori, măgherani și nalbe. Se poate spune că poetului, mai degrabă romantic, de o discreție împinsă pînă la impersonalitate, îi sînt specifice stările sufletești neutre, fără exuberanță și tristeți dramatice.

Scanned with OKEN Scanner

Temelor mai grave din *Fantazii,* cu un orizont mai amplu, le corespunde un lirism fin, ușor intelectualizat. De reținut, în prelungirea volumului inițial, o piesă excelentă, *Moartea Narcisului,* sugerînd simbolic etapele dragostei în declin. Orchestrare savantă a unei teme clasice, micul poem în cinci părți constituie în poezia epocii un triumf al bunului gust, motivul conducător fiind reluat cu elemente noi, într-un acompaniament surdinizat de violoncele [...]

Funcționar la Constanța (1905—1907) [...] lui Anghel îi plăcea să admire „tumultuoasa mare" pentru a-i dezlega misterul (*Cum cîntă marea)* sau să-și imagineze zbuciumul oceanului : *Nemulțumitul.* Poezia neptunică găsește în Anghel un reprezentant atent la sensurile durabile ale elementelor, net deosebit de Minulescu. Tabloul caleidoscopic al portului cu „lung miros de smoală, de flori, de portocale" pare o pînză impresionistă în maniera Seurat. [...]

Cu marea lui imaginație, tentat de cunoașterea întregului univers, Anghel are sentimentul ubicuității. Pe urmele Erifiliei, Anghel pătrunde într-un orient de basm, cu frumuseți enigmatice și „zgomote de-alămuri". În fundul paharului cu ceai *(Paharul fermecat),* „sub lumini multicolore" se disting porticuri aurite, carete și cadîne. Prin solitudini polare trec păsări necunoscute, „escadre albastre", un „cîntec straniu" sfărîmînd „tăcerea eternă". Fantezia cheamă un soare unic : „să stea deasupra noastră, rotind ca un inel" *(Reverie).* De pe „discul lunii", o mască rîde „amar și straniu", disprețuind pămîntul *(Omul din lună).* Feericul submarin, cu alge, meduze și lanipioane venețiene, pare un decor pentru un balet în viziunea lui Serge Lifar : „Ce mici și ce sărace-s splendorile terestre / Pe lîng-acele-ascunse în marea mea adîncă" *(Visul sepiei).* De la mineralul aprins *(Vezuviul)* la zenit, din prezent spre ere de început ale planetei, perspectivele se încrucișează. [...]

Reveria lui Anghel, desfășurată spațial, pare a-și găsi punctul de plecare în Eminescu. La fiorul cosmic nu ajunge, deși bolta cu trenă de pulberi planetare generează *„negre și mari melancolii".* Tinzînd spre limpezimile aeriene, poetul rămîne la dicțiunea clasică, preferînd bogăției de mijloace sobrietatea, distincția simplității. O tehnică impecabilă, pe măsura fanteziei, transformă materia

Scanned with OKEN Scanner

comună în jerbe de lumină și cadențe cantabile. Cea mai exactă caracterizare a personalității artistului îi aparține lui Anghel însuși : „Un suflet de poet“ e un clopot, sensibil la orice atingere, dînd sclipire cuvintelor : „Cuvinte, juvaere, ecouri depărtate / Al altor suferințe și bucurii — cuvinte“ *(Imn)*.

[*Literatura română între 1900—1918*, Ed. Junimea, Iași, 1970, p. 340—346.]

D. MICU

UN SIMBOLIST BAROC

A mai discuta dacă Dimitrie Anghel este sau nu un poet simbolist nu are, desigur, nici un sens. În ce alt curent ar putea fi integrat, de vreme ce semănătorist sau poporanist nu-l putem socoate în nici un caz, oricît a colaborat la *Semănătorul* și la *Viața românească* ? Cînd se pune însă chestiunea de a justifica această încadrare, cu textul în față, operația nu se realizează fără a întîmpina dificultăți. Ibrăileanu contesta de-a dreptul justețea unei asemenea situări, susținînd că în lirica lui Anghel pot fi identificate „toate caracterele poeziei vechi“ inclusiv „ceva din Vlahuță“.

Într-adevăr, ce e simbolist într-o strofă ca aceasta ? :

> Sfioase-s bolțile spre sară, și mai sfioasă-i iasomia :
> Pe fața ei neprihănită se-ngînă-n veci melancolia
> Seninului de zare stînsă, și-n trandafiri cu foi de ceară
> Trăiesc mîhnirile și plînge norocul zilelor de vară.

Din Vlahuță nu e nimic aici (și nici în alte piese ale volumului *În grădină* ; poate în unele poezii de debut), dar este mult din Eminescu. Asemenea în alte bucăți, numeroase, ca, spre exemplu, *Dragoste* sau *Crizanteme*, unde amanții plîng îmbrățișați într-un decor patriarhal. [...]

Pretutindeni, în volumul *În grădină* : retorică sentimentală (însă foarte stilizată), efuziune și fabulație. Totul este spus clar, explicit ; stările sufletești, priveliștile sînt numite, iar nu sugerate. Nu o dată, compoziția trădează o elaborare didactică. [...]

Scanned with OKEN Scanner

[...] poemele sînt extrem de „construite", ele posedă în latura formală un echilibru clasic. Preocuparea pentru perfecția execuției este vizibilă în permanență. D. Anghel și-a șlefuit versurile cu scrupulozitatea unui meșter parnasian.

Simbolismul nu e, totuși, exclus. Masiv nu-l identificăm nicăieri, dar el există difuz peste tot. [...]

Se pot cita nu doar versuri izolate, contaminate de simbolism, ci strofe întregi care, instaurînd clarobscurul, situează priveliștile într-o zonă incertă, între realitate și vis, unde contururile tind să se dizolve, unde nu știi dacă florile sînt „flori de umbră sau dacă-s flori adevărate". [...] Această diafanizare a tablourilor, crearea de „atmosferă", imprecizia, vagul, starea de vis, împreună cu langoarea, cu sensibleria efeminată, de tip Samain, cu *morbidezza*, de *fin de siècle*, mai acuzate în alte poezii (*Florile, Măgheranii, Crizanteme, Melancolie* etc.), împreună cu efluviile de miresme, răspîndite în tot cuprinsul cărții și producînd o senzație de topire, de leșin, legănarea muzicală, melopeică, a versurilor, țin, evident, de simbolism. Fără a fi specific respectivului curent, imagismul e de asemenea un constituent ce separă poezia lui Anghel de lirica tradițională, unind-o cu cea modernă. [...]

Conținut în romantism, în întîiul volum, simbolismul tinde, în cel de-al doilea, să se structureze autonom, distanțîndu-se de modurile poetice preexistente. Nu, desigur, în *Moartea Narcisului*, care ne menține... *În grădină*, dar în o seamă de alte poeme, unde motivele sînt inedite (marea, ținuturi nordice și extrem-orientale, orașe cu turnuri), compoziția e de o simplitate rafinată, iar imaginile au o eleganță de lucru rar, irizări de pietre prețioase. *Fantazii* e cartea unui poet care a călătorit, a contemplat monumente arhitectonice, statui, a citit poezie simbolistă de tendință academizantă (Henri de Régnier, Moréas), și-a rafinat gustul, și-a modernizat uneltele. Orientat spre straniu, spre insolit sau, în tot cazul, spre ceea ce iese din cotidian, poetul mîngîie cuvintele ca pe niște bijuterii [...] Nici acest volum nu aparține însă integral simbolismului, ba, în anumite aspecte, se apropie chiar mai mult decît cel precedent de parnasianism. Prozodia, fără a se înălța la un grad superior de perfecțiune în vreo bucată sau alta, se diferențiază de cea din *În grădină* prin varietate, prin punerea în funcție a mai multor tipuri de

Scanned with OKEN Scanner

vers (în timp ce dincolo se găsesc exclusiv versuri lungi), iar tablourile sînt conturate mai precis, stările psihice apar mai coerente, mai puțin vaporoase și, în genere, totul atestă o supraveghere intelectuală a emoției, o stilizare mai pronunțată a materialului poetic, o mai sublimată lucrare artistă. Raportate la poezia română anterioară, *Fantaziile* se înfățișează mult mai modern decît simfonia florală din *În grădină*, iar în succesiune istorică *modern* este, la noi, tot una cu *simbolist*. Dacă le confruntăm însă cu ortodoxia estetică a simbolismului internațional, ele sînt pasibile de a fi condamnate pentru erezie, pentru nediferențiere de parnasianism. (O asemenea culpă apasă dealtfel chiar asupra multora dintre simboliștii francezi). Într-un cuvînt, Dimitrie Anghel nu e, în poezie, un simbolist pur ; este, în aceeași măsură, romantic și totodată, în doze ce variază de la un poem la altul, clasic și parnasian.

Dar în proză ? Aici lipsa de omogenitate, din punctul de vedere pe care l-am adoptat, se declară și mai categoric. Dominantă rămîne atitudinea romantică. Ea se traduce în voluptatea solitudinii, a reveriei, a regresiunii în timp și dispersării în spațiu, în dragostea de natură, în înclinația către straniu, către fabulos, în profesarea unei retorici sentimentale, în cultul nopții, al serii și amurgului, în nevoia de vis [...]

Revenind la observația inițială, ea se verifică prin întreaga operă a scriitorului, proză și versuri. Simbolist, D. Anghel este prin citadinism și intelectualitate, prin rafinament, prin muzicalitate și creația de atmosferă, prin starea de *morbidezză* atît de caracteristică scrisului său. Dar simbolismul n-a mistuit în sine de tot romantismul originar, nu l-a prefăcut pînă la nerecunoaștere. Pe de altă parte, el și-a apropiat, odată cu acest romantism, principii opuse de creație. Efuziunea romantică este permanent contracarată de tendința clasicizantă către echilibru și măsură, de gust, acestora asociindu-li-se exigența parnasiană a formei desăvîrșite. Un amalgam de moduri artistice, prin care Dimitrie Anghel devine un scriitor dintre cei mai reprezentativi ai perioadei de la începutul secolului ! Această perioadă cumulează caracteristici tipice etapelor de tranziție, printre care, îndeosebi, amestecul de stiluri. În decursul primelor două decenii ale veacului nostru, ca dealtfel și în ultimul din cel prece-

Scanned with OKEN Scanner

dent, coexistă orientări artistice dintre cele mai divergente, de la romantismul de tip eminescian la modernismul radical, ce prefigurează (prin Tristan Tzara, Ion Vinea, Adrian Maniu) dadaismul și suprarealismul.

Ne găsim într-o perioadă barocă. Barocul nu definește însă doar epoca în totalitate, ci pătrunde și în interiorul operei unor scriitori. Poezia, dar mai cu seamă proza lui Anghel oferă cazul tipic. Autorul *Oglinzii fermecate* e, dacă se poate spune, un simbolist baroc, așa cum C. Hogaș este baroc (observația lui Șerban Cioculescu) în linie clasicistă. Corelînd elemente ale unor stiluri divergente, barocul tinde prin aceasta la somptuos, la o cît mai vastă bogăție de forme, la obținerea de efecte decorative cît mai spectaculoase. E ceea ce tocmai am constatat în proza lui D. Anghel. Pasiunea acestui scriitor pentru ornamentație, pentru fast, pentru imaginea bogată și rară, pentru stilul înflorit o întrece pe aceea a lui Macedonski și a discipolilor săi de la *Literatorul,* prin care simbolismul românesc se situase, de la naștere chiar, în zona barocului. Simțul măsurii însă, gustul, îl previn împotriva pericolului unor exagerări, unor îngrămădiri neartistice de forme, unui mișmaș imagistic, pericol pe care Macedonski nu l-a știut întotdeauna evita. Pentru literatura română, pentru proză îndeosebi, rămasă în tipare improprii cuprinderii tuturor nuanțelor de sensibilitate, *momentul* Anghel a înscris o experiență de pe urma căreia întreaga ei evoluție artistică ulterioară avea să se resimtă adînc și fecund.

[*Viața românească*, XXIV, 7 iulie 1972, p. 61—71 (Reprodus din vol. *Lecturi și păreri*, Ed. Dacia, Cluj-Napoca, 1978, p. 72—89).]

GEORGETA HORODINCĂ

ARTIFEX

[...] Să vedem cum se reflectă creația în propriul ei creator.

Poetul îmi înlesnește foarte mult această sarcină întrucît actul creator are pentru el semnificația unei des-

coperiri obiective și valoarea unei revelații asupra lui însuși. Sufletul poetului este „albia primordială a vieții", pe fundul căreia se depun, ca după furtunile maritime, nisipurile. Apa străvezie a poeziei este rezultatul decantării [...]

Dar în cursul acestui proces de decantare se naște nu numai poezia, ci și poetul. Creatorul se descoperă pe sine însuși în actul creației. Ridicîndu-se deasupra furtunilor vieții și lăsînd să se depună aluviunile sufletului, el devine fiul propriei sale creații, un personaj nou, compozit, esențializat, diferit de omul zilnic care este jucăria sentimentelor fruste, netrecute prin retorta de alchimist a artistului. Asupra acestui personaj, care, în procesul creației, se elaborează pe sine însuși, Anghel ne atrage mereu atenția. Criptice sau mărturisite, profesiunile de credință și artele poetice sunt la el foarte numeroase [...]

Relația poetului cu veșnicia, care formează obiectul oricărei arte poetice, ne apare, așadar, în cazul lui Anghel sub două aspecte esențiale : o dată se prezintă ca un circuit închis, e o metamorfoză, a doua oară se prezintă ca un proces deschis, a cărui rațiune interioară se proiectează în afară; e o geneză.

Primul aspect stă sub semnul artei poetice pe care, în spiritul unei frumuseți narcisiste, Anghel a intitulat-o *Metamorfoză*. Poetul florilor se vede pe sine însuși transformat în crin. Mîna care-l culege îl distinge din mulțime pentru a-l încredința unui destin rezervat aleșilor. Un destin privilegiat și tragic în același timp, căci mireasma care urcă sub lună pentru a lua o formă desăvîrșită și eternă lasă în urmă stîrvul florii rupte din grădină. Pentru a da frumuseții o formă veșnică, floarea efemeră s-a metamorfozat în propria ei imagine ideală. Făptura trecătoare a poetului consumă propria ei substanță pentru a se transforma într-o operă de artă. Eternitatea e avidă de sînge, ea cere poetului jertfa supremă. Încă din clipa în care simte chemarea înălțătoare și ineluctabilă a artei, alesul este însemnat de moarte. Nupțiile sale cu mireasa nemuritoare sunt în același timp fastuoase funeralii *(Alesul)*. Ca și aurul lui Wothan, poezia nu se poate obține decît cu prețul vieții *(Visul unui Nibelung)*. Fluturul cel mai frumos sosește în clipa în care neobositul colecționar închide pentru totdeauna ochii *(Fluturul morții)*.

Scanned with OKEN Scanner

Fatalitatea îl urmărește pe poetul care, asemeni unui Narcis, caută frumosul numai în el însuși. Frumusețea fascinată de propria ei imagine este sterilă, se autoconsumă, destinul ei se împlinește prin metamorfoză, nu prin creație, prin moarte, nu prin expulzarea unei vieți noi. Îndrăgostit de sine însuși, Narcis s-a transformat în asfodel, floarea morții. Poetul, adept al frumosului în sine, suferă o metamorfoză asemănătoare, ființa pămîntească hrănește cu jertfa ei veșnicia.

Metaformoza este destinul pe care Anghel îl descoperă atunci cînd, pentru a se consola de dezamăgirile vieții, caută refugiu în lumea tuturor posibilităților, în lumea reveriei. Sepia care contemplă sărăcia decorului terestru cu gîndul la spectacolul mirific al comorilor ascunse sub valuri e însuși poetul care transferă în albia eternă a mării, ca într-o intangibilă patrie sufletească, împlinirea tuturor nostalgiilor sale [...]

Poetul însuși, visătoare sepie, s-ar fi alăturat entuziast splenditului alai pentru a însemna cu o „dungă de cerneală" trecerea reginei.

Peisajul vieții apărîndu-i iremediabil tern, poetul se desfată cu propria lui închipuire care înscenează un grandios spectacol. Dar toată această feerie imaginară dispare secerată de o tristă realitate : Semiramida nu și-a sădit grădinile în mare. Poetul e condamnat să contemple mai departe aceleași sărace splendori pămîntene „visînd lîngă ferestre" la o irealizabilă frumusețe. Fantezia lui nu a creat o lume, s-a consumat într-un joc de artificii și s-a stins acoperindu-se cu propria ei cenușă. Metamorfozat în sepie, poetul încearcă același destin care se întoarce simbolic asupra lui însuși. Reveria lui trezită de un imbold delicat al realității, după ce descrie o grațioasă volută, se întoarce întotdeauna, ușor dezamăgită, la punctul de plecare. Construcția suavă pe care poetul a elaborat-o în compensația unei realități deziluzionante își revelează la sfîrșit inconsistența, dispărînd în neantul unei întrebări fără răspuns. Poetul este mereu victima contemplației narcisiste a propriei sale imaginații. Într-una dintre cele mai frumoase poezii ale sale, *Paharul fermecat*, fantezia sa bogată îl face eroul unei grațioase idile pentru a-l lăsa, la sfîrșit, nedumerit și singur [...]

Acestei irealizabile nostalgii opera lui Anghel îi datorează însă, după cum am văzut, o prețioasă structură

poetică. Reveria unui univers narcisist, îmbătat de propria lui frumusețe, fantomele ideale, armonia nevăzută, efluviile imaginației care se risipesc ca miresmele înainte de a se materializa, oglinzile care răsfrîng peisaje onirice, toate aceste produse ale unei fantezii fascinate de ea însăși tind să înlocuiască în ochii poetului spectacolul demoralizant al vieții și să ne ofere imaginea unei lumi spiritualizate, înnobilate de visare. [...]

Patriei spirituale alcătuite din fantazii și fantome, poetul i se integrează în ipostaza sa de floare și asemeni fragilelor produse ale fanteziei, se consolează cu iluzia unei veșnicii cîștigate chiar cu prețul efemerității. Simbolul floral în care se ascunde poetul și fantomatizarea artistică a realității sunt în aceeași măsură expresia unei concepții estetice pasive. Metamorfoza frumosului este traducerea în limbaj estetic a unei atitudini defensive în plan social. Anghel s-a mărginit mult timp la o reacție de apărare în fața realității pe care o numea brutală, retrăgîndu-se în mitul frumosului gratuit, situat în afara vieții sociale. Mai tîrziu, cînd a simțit necesitatea intervențiilor polemice în viața cetății, această atitudine pe care atît de exact o exprimă floarea inofensivă continuă să se manifeste sub forma unei orgolioase solitudini. Bine observa M. I. Dragomirescu, gherghina mîndră și solitară e o altă transpunere, de astă dată accentuat alegorică și de aceea nereușită, a poetului însuși. Caracterul defensiv al ipostazei narcisiste, florale, e subliniat metaforic de predestinarea fatală sub a cărei jurisdicție se află. Vocația poetului apare net ca o decizie exterioară în fața căreia el se pleacă, măgulit de alegere, dar nu mai puțin resemnat. În această ipostază, poetul își suportă, nu-și creează destinul. Poezia e rezultatul unei metamorfoze.

Dimitrie Anghel nu se poate însă menține exclusiv într-o atitudine socială defensivă și în poziția statică a unei flori. În 1909, într-o artă poetică intitulată *Himera*, dă primele semne de saționetate. [...]

Cuvintele de care ne slujim pentru a ne înțelege unii cu alții și a ne împărtăși bucuriile și durerile au făcut întotdeauna obiectul unei atenții speciale din partea poetului. În fruntea volumului *Fantazii* închina un imn acestor prețioase ustensile ale poeziei care includ un timp mai

Scanned with OKEN Scanner

vast decît acela al unui singur om, unindu-se astfel, ca și arta, cu veșnicia :

Cuvinte, juvaere, ecouri depărtate
Al' altor suferințe și bucurii — cuvinte,
Cu voi trăiesc trecutul, și clipa care bate,
Și viața care-ncepe dincolo de morminte.

Cuvintele i se păreau materialul cel mai apt să reflecte mișcarea perpetuă a vieții și să o transmită viitorului prin intermediul unei imagini care să fie în același timp copia momentului trecător și un fragment de veșnicie. [...]

Dar poetul este stăpînul cuvintelor, relația lui cu universul este deci dublă, comunicarea fiind în același timp creație, iar creația, comunicare. Să-l privim la lucru. Arta lui folosește toate resursele comunicării. Ea se înrudește cu îndemînarea pictorului de a pune culori dramatice pe tabloul unui dezastru („Colorez cerul ca de-o auroră, apoi ca un pictor grăbit arunc flăcări ici-colo, sub streșine vechi, pun umbre mari de fum pe care le despletesc în șuvițe"... etc.) și mai ales cu arta de-a descoperi sufletul muzical al lumii, căci oratoria naturii e onomatopeică. Poetul își potrivește vocea după murmurul fîntînii în care cîntă „glasuri ce vin de dincolo de moarte" pentru a intona „un cîntec" etern ca armonia naturală a apei. El este o făptură muzicală ca greierul care cîntă însăși melodia insesizabilă a vieții. Geneza universului, nașterea soarelui care-și căuta „o formă și-un contur", ritmul planetei noastre care-și stabilea continentele și speciile, tot acest spectacol cosmic a fost acompaniat de cîntecul greierului, rapsodul „ce-a rupt pacea înaltelor platouri / Și-a deșteptat visarea funebrelor păduri".

[...] Încă de la început, reflecția lui Anghel asupra creației s-a cristalizat în jurul acestei imagini duble a artistului. Prima sa artă poetică, intitulată *Tovarășilor mei* (1899) schițează reflexul ambivalent al muncii artistice. Este de ajuns să strălucească soarele, veșmintele colorate ale florilor își etalează strălucirea, în timp ce ochii frumoși ai fetelor trebuie să-și istovească vederea pentru a crea spuma unei horbote „de-odăjdii sfinte". Dantelele sunt altfel de flori, a căror delicată frumusețe se obține numai cu o grea trudă. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Fruntea artistului, destinată cununelor veşnice, este aşadar în acelaşi timp fruntea îngîndurată a unui om care munceşte cu rîvnă, pîndit de nesiguranţă. Fiul Erifiliei se simţea, pe de o parte, obligat să sublinieze grandoarea muncii poetice, al cărei rezultat nu este un obiect concret, ci o vibraţie sufletească, o fantomă, o simplă adiere a spiritului, fără consecinţe în lumea materială. De aceea o punea la adăpostul marelui exemplu al naturii care produce frumuseţi gratuite, ca florile, şi tot de aceea dezvăluia afinitatea ei cu veşnicia. Pe de altă parte, poetul simţea nevoia să dea meşteşugului său semnificaţia unei îndeletniciri omeneşti ca oricare alta. Frumosul se asociază lesne în mintea oamenilor cu frivolitatea şi cu lipsa de efort. Pentru mentalitatea curentă, visătorul e un individ fără ocupaţie, poetul e un pierde-vară. Dar visătorii obosesc în meseria lor cel puţin tot atît cît arendaşii, poezia este osîndă, versurile sunt o horbotă minuţioasă care, pe lîngă devotament ideal, cere, ca orice produs omenesc, timp, energie şi strădanie. Mai clară devine dualitatea pe care Anghel o atribuie condiţiei de artist atunci cînd acţiunea sa nu se mai rezumă la îndemînarea de a crea horbote şi veşminte somptuoase, ci devine o acţiune ofensivă, mai utilă şi mai eficientă. Poetul părăseşte figura frumoasă, dar tristă a Narcisului, care nu face altceva decît să-şi contemple chipul în oglindă, pentru a lua înfăţişarea zeului făurar Hefaistos. Puterea lui e puterea focului care luminează şi arde, el împrăştie întunericul la adăpostul căruia se petrec toate fărădelegile, denunţă şi distruge pe inamicii frumosului, ai vieţii libere şi fericite. [...]

Muritor care aspiră la desăvîrşire şi demiurg care munceşte din greu pentru a da semenilor săi veşminte luxos brodate sau foc prometeic, artistul îşi asumă nu numai o dualitate ideală, ci şi una reală, demistificată. Cele două componente ale imaginii sale nu întîrzie să devină una pentru alta obiectul unei imperceptibile persiflări. Odată începută, acţiunea critică, insinuantă şi radicală ca focul nu se poate să nu-l cuprindă în raza ei şi pe creator. Pe nesimţite, chipul artistului încadrat în cununa veşnică a foilor de laur începe să zîmbească ironic. El însuşi şi noi împreună cu el am crezut în seriozitatea lui de demiurg şi în autenticitatea efortului său de meşteşugar al fanteziei. Eroare, demiurgul e un presti-

Scanned with OKEN Scanner

digitator, făurarul și-a mînjit intenționat figura cu funingine.

Încă din *Caleidoscopul lui A. Mirea,* poetul se prezintă cu oarecare ostentație în postură de saltimbanc: „Eu, pentru bani, îmi joc la poartă ursul"... și face haz de mercantilismul lui, căci „vinde azi rime" așa cum vindea odinioară rachiu bunicul său. Acestea sunt, desigur, metafore ironice destinate adversarilor literari, dar ele reflectă totodată un efort autocritic de demistificare. Intrînd în rolul de saltimbanc, poetul are în minte toate culisele actului de creație, toate efectele de perspectivă cu ajutorul cărora creează iluzia unei noi realități și simte nevoia să dezaprobe zgomotos o anumită imagine idilică despre poet. Creator de lumi și salahor al condeiului este poetul, dar și prestidigitator abil. El construiește din nimic un univers care nu există decît ca o imensă iluzie. Niciodată Anghel n-a putut înlătura definitiv sentimentul unei culpabilități infantile care are ca revers un orgoliu hipertrofiat. De aceea, pentru el, artistul este demiurg și harnic muncitor, dar și „copil ce se joacă, suflînd așternutul ușor de praf ce s-a depus peste o lume veche". Anghel reușește într-adevăr să discearnă în condiția sa de artist toate aspectele, să mistifice și să demistifice prin ironie postura sa de creator. Putem spune că a băut pînă la fund cupa destinului său. Dar să privim mai îndeaproape acest proces complex.

Creatorul lumii fiind un artist, universul e o operă de artă, un permanent spectacol. Lumea e un imens teatru, o scenă pe care eternul artist care e Dumnezeu vine să-și comunice sentimentele, să-și reveleze chipul, să-și exprime aspirația spre ideal. În nopțile senine parada regizată de el a stelelor ne oferă spectacolul grandios al infinitului. Vîntul, marea, cerul, toate elementele naturii, am văzut, țin și ele să se manifeste, viața e o permanentă comunicare, o permanentă revelație a esenței prin intermediul formelor care tind să se desăvîrșească. În aceste condiții, arta devine și ea un mijloc de a expune atenției noastre o scenă, de a ridica intempestiv o cortină. Caleidoscop sau arcă, în intenția poetului arta este concomitent spectacol și geneză. *Caleidoscopul lui A. Mirea* are semnificația unei mostre. [...]

Obsesia teatrului, a unei lumi artificiale care ne dă atît de bine iluzia realității, nu l-a putut, în aceste con-

Scanned with OKEN Scanner

dițiuni, ocoli pe Anghel. Poetul se arată foarte impresionat de misterul artei spectacolului care are darul de a ne introduce în intimitatea oricărui mod de creație. Din elemente disparate, din jocuri de perspectivă, din obiecte cu o destinație mediocră, se naște o lume nouă. Regizorul e un adevărat demiurg care trezește latențele ascunse, dîndu-le un rol în lumea nouă al cărei autor este. [...]

Fantezia poetului acționează sub impulsul nevoii de ordine. Lucru normal, impulsul oricărei creații fiind înlăturarea haosului chiar și atunci cînd intenția artistului este de a înfățișa o lipsă de coerență și de ordine. Dar foarte semnificativ e faptul că Anghel se gîndește pe sine în postura ordonatorului și că simte nevoia să ne facă martorii acestui moment precis care precede ridicarea cortinei, momentul în care împarte rolurile și pregătește decorul. E un mod de a ne mărturisi că el este demiurgul, dar și că demiurgul este un regizor.

Lumea teatrului, poetul ține să precizeze, este o lume falsă. [...]

Spectatorul e sfătuit să se lase cucerit de iluzie, fără a încerca să-și verifice impresiile. [...]

Ca un cunoscător al culiselor creației, poetul nu întîrzie să vadă că și lumea este o scenă pe care ne sunt prezentate drept realitate multe efecte iluzorii. Anghel a fost întotdeauna ispitit să vadă în decorul natural corespondentul (sau reminiscența) unor produse artificiale, să împrumute, cu alte cuvinte, naturii caracteristicile mediului de cultură în care trăim. Iarba din livadă are mirosul „dulce“ al unui „așternut păstrat de zestre“, o stea albă se desenează pe cerul matinal „ca pe o mătase decolorată“, soarele oprit la orizont pare „o candelă între coloanele unui templu“. Luna e o „oglindă“, nuferii sunt „picuri de ceară“, vîntul e parfumat „ca o năframă cînd o scuturi !“ Îndărătul cadrului natural, autentic, se întrevede posibilitatea unei vaste iluzii căreia îi cădem cu toții victimă. Universul fiind opera unui artist, decorul ar putea fi un decor de teatru. Cerul, un simplu „tavan rulant“ care se schimbă după anotimp, copacii, o butaforie „mînjită“ în grabă cu clorofilă pentru a obține iluzia unei reînnoiri a firii. Îndreptîndu-se spre cîmpul de luptă, soldații au aerul neverosimil al unei armate de operetă.

Scanned with OKEN Scanner

[...] Poetul se simte obligat să smulgă măștile, exemplarele adunate de el în *Arca lui Noe*, „pure sau impure", sunt confruntate cu propria lor esență. Figuranți sau personaje principale, toți se urcă pe puntea navei pentru a-și juca rolul. Poetul își rezervă însă dreptul de a le confrunta cu imaginea ideală pe care vor să o mimeze și a cărei defectuoasă copie sunt. În mod normal, operațiunea de demistificare îl cuprinde și pe el. [...]

Trebuie să recunoaștem că, reflectată de propria lui operă, figura Creatorului are un aspect prea puțin solemn și sacru. Jumătate în glumă, jumătate în serios, poetul îl prezintă pe ziditorul lumii depășit de propria lui creație care urmează un destin mai mult sau mai puțin independent de intențiile auguste. Ca să descoperim artistul suprem ascuns „sub pseudonimul de girafă", ne trebuie oarecare imaginație. Poetul, căruia fantezia nu-i lipsește, descoperă cu ușurință sub un „tamazlîc eterogen" figura unitară a Atotputernicului, dar pentru a ne revela discrepanța dintre ceea ce a voit artistul să facă și ceea ce de fapt a realizat.

Demiurgul este victima creaturilor sale care-i desfigurează chipul. Poetul este și el rodul creației sale, a cărui soartă va decide, de fapt, dacă propria lui ființă este destinată memoriei sau uitării definitive.

[...] Construindu-și lumea lui ideală, poetul reflectă involuntar structura societății în care trăiește și care imprimă în lipsa oricărui alt exemplu caracterul ierarhic existent chiar unui spirit dezgustat de nedreapta ei organizare, cum este Anghel. Religia creștină, în care a fost crescut poetul, nu făcea decît să dea un cadru, să ofere o nuanță poetică și o autoritate în plus construcției sale inspirate de principiile organizării sociale existente.

Umilit și dezamăgit socialmente prin specificul îndeletnicirii sale, poetul concepe o răsturnare a valorilor recunoscute în favoarea celor pe care le reprezintă artistul, intelectualul, profesionistul dezinteresului material. În locul autorității tatălui, onest negustor, și al autorității statale care reprezintă puterea concentrată a negustorilor și a burtăverzimii, poetul așază o instanță spirituală, un monarh al fanteziei și al artei. Dumnezeu e un artist pentru că poetul vrea să servească societății o lecție, să-i învețe pe despiritualizații săi contemporani să prețuiască arta și pe slujitorii ei. În dorința sa de a înlocui o auto-

Scanned with OKEN Scanner

ritate contestabilă printr-una proprie care să-l reprezinte pe el însuși ca poet și să dea onorurile cuvenite meseriei de poet, Anghel a păstrat schema organizării sociale existente. Poetul nu e decît un uzurpator al autorității paterne și al autorității statale burgheze. Dacă în societatea organizată exclusiv în folosul profitorilor, poetul nu-și poate afla locul onorabil datorat muncii sale dificile, atunci cel puțin în lumea ideală a fanteziei lui să ocupe locul suprem al ierarhiei. Din răzbunare, acest outsider social se instalează idealmente în vîrful piramidei. Mai mult decît atît, el încearcă să-și întreacă rivalii, vremelnici stăpîni ai lumii, prin veșnicia care este hărăzită autorității spirituale a artei. Zeu nemuritor este poetul sub înfățișarea modestă pe care i-o cunosc contemporanii.

Om și demiurg, poetul e o ființă care face parte în același timp din ordinea vremelnică a lumii și din împărăția veșnică a artei. Calitatea de zeu a artistului poate fi lesne exploatată împotriva lui ; ea nu trebuie să ne facă să uităm cerințele omenești și trecătoare ale calității sale de muritor. Societatea care refuză artistului un loc oficial în diviziunea muncii îi oferea în schimb cu plăcere un mit compensativ. Poetul, geniu nativ, scînteie de origine divină, creează cu ușurința unui zeu, fără efort, prin privilegiul calităților sale excepționale. Munca fiindu-i necunoscută, nu e de mirare că poetul e întotdeauna sărac. Cu acest mit a polemizat Anghel, subliniind necontenit calitatea poetului de neobosit lucrător pe un tărîm lunecos și adesea înșelător. Poetul, producător de valori spirituale, trebuia să capete un loc printre semenii săi, producători de bunuri materiale. Poezia, rodul reveriei și al fanteziei, trebuia să fie recunoscută ca un produs cu valoare socială asemeni grînelor.

Construindu-și așadar o reprezentare mitologică a condiției artistului, poetul ducea o polemică deschisă cu structurile sociale ale timpului său, transplantîndu-le totodată în lumea sa ideală. [...]

Narcis, Hefaistos, Demiurg, Anghel a încercat mereu veșmintele veșniciei. Dar, deși avea un orgoliu exploziv, lesne inflamabil, n-a fost sigur că i se potrivesc. De aceea le-a și desacralizat, ironizîndu-le.

În 1912, cînd Caragiale împlinește șaizeci de ani, Anghel publică meditațiile sale asupra unui tablou colectiv al „Junimii". Fotograful a înregistrat imparțial chipurile

tuturor membrilor cunoscutei societăți, intrînd apoi „pentru totdeauna în camera-i obscură“ [...]

Cine privește cu atenție figura sărbătoritului din descripția lui Anghel înțelege că lozul cîștigător nu stă înscris în numărul pe care l-a hărăzit întîmplarea. Chipul lui Caragiale apare stăpînit de o patimă virilă, ocnaș osîndit la muncă veșnică de nimeni altcineva decît de el însuși.

Enigma veșniciei are un obraz omenesc, sculptat de încordare lăuntrică și de intransigență.

Anghel a zugrăvit în acest omagial portret al marelui Caragiale un ultim autoportret ideal.

[*D. Anghel. Portret în evantai*, Ed. Cartea Românească, 1972, p. 217—241.]

PROZATORUL

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL: „POVESTEA CELOR NECĂJIȚI"

În proza noastră de astăzi, d-l Anghel reprezintă un gen aparte. Este genul foiletonist, atît de puțin cultivat în presa românească. Pentru reușirea în acest gen trebuie să fii stăpîn pe două înalte calități de scriitor: o fire impresionistă și un dar deosebit de analiză. Iar d-l Anghel dovedește a le avea în măsură mare pe amîndouă. D-sa este o comoară de impresiuni și de reflexiuni, înregistrate în calea vieței, și variația de preocupări îi este atît de mare, încît printre colegii săi apare ca unul care are mai multe de spus. Este un fel de literatură cultă pe care o scrie d-l Anghel, fără a se ține aici de o formă numită artistică. Nu sînt bucățile acestea nici schițe, nici nuvele, după toate normele de compoziție tipiconară, ci fragmente rupte din viață, în cari se relevă deopotrivă poetul de fantazie ca și cugetătorul combativ, în chipul cel mai condensat. Și pe de-a întregul un subiectivism de o melancolie specială înfășoară aceste pagini, dîndu-le o notă anumită de individualitate cu finețe multă și cu capriciile inerente firilor subtile.

Cîteva din aceste fragmente seamănă a parabole. Pe un fond poetic sau legendar sau pe o amintire se brodează o întîmplare în jurul căreia se grupează cu multă artă și putere de invențiune situații pitorești, sombre uneori și vesele altă dată, sau stări sufletești de oameni necăjiți, cari se potrivesc ca o concluzie la o serie de adevăruri. La început ne prezintă pe omul misterios și chinuit care pornește în căutarea norocului pe pămînt și nu-l găsește decît într-un vis, visat în umbra unui copac bătrîn, din care deșteptîndu-se se convinge repede că soarta lui rămîne aceeași din trecut: săpatul ogorului altuia! A doua bucată, *Sămănătorul*, apare ca un fel de ironie la adresa cunoscutei parabole biblice. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Originalitatea acestor subiecte și multele observațiuni spirituale sînt incontestabile și fac din excursiunile acestea, așa-zicînd simbolice, ale d-lui Anghel o noutate literară, o nuanță proprie în proza de azi.

Nu mai puțin ne interesează însă continuarea amintirilor sale, în special a celor literare, cu cari autorul se îndeletnicește cu atîta predilecție. Epizoduri din viața-i proprie și a scriitorilor străini pe cari i-a văzut și cunoscut sau cu cari a avut vreo atingere sufletească constituiesc, de vreo cîțiva ani încoace, o rară plăcere pentru cititorii d-lui Anghel. Aceste pagini își au farmecul lor rar de intimitate și de sentiment și ne dau o probă de un gust rafinat în aprecierea frumosului artistic. [...]

Cine, ca Anghel, vorbește de un prieten mort în tinerețe cu gingășia cu care ar vorbi despre o floare este un suflet de artist subtil și merită recunoștința noastră pentru darurile lui bogate ce ne dă. Și cazul acesta îl observăm și în alte cîteva pagini din noul volum. Găsim aici o cucernicie rară pentru natură și vietățile cari o însuflețesc : găsim o legătură, bine aprofundată, între vis și realitate ; o înclinare nostalgică pentru legende și basme, cărora le face o frumoasă apologie. Și acestor înclinări se datorește și simpatia pentru anumiți poeți contimporani, cum este „corsarul oriental“ Jean Moréas, sau Oscar Wilde, pentru cari reclamă, cu drept cuvînt, simțul frumosului și al eleganței.

Mărturisim, de încheiere, că cu însușirile schițate aici în fugă d-l Anghel, muncind cu aceeași stăruință cu care de un timp încoace ne-a surprins (peste puțin îi apare un nou volum !), e pe calea cea mai bună a ne da tuturor celor ce ne năzuim de mult pentru deșteptarea publicului și ridicarea lui spre orizonturi mai largi estetice o bună și iscusită mînă de ajutor în această operă. D-sa este un element astăzi care contribuie la combaterea barbariilor și a exagerărilor din lumea creării literare și artistice. Dușman al superficialității, știe să încălzească pe cetitori pentru intensitatea simțirei și a frumosului. Și literatura contemporană se mîndrește cu dînsul !

[*Povestea celor necăjiți*, în *Luceafărul* — Sibiu, X, nr. 11, 1.VI.1911, p. 264—265 (Reprodus din vol. *Pagini de critică*, E.P.L. 1969, p. 445—448).]

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL — „FANTOME"

În orice operă nouă a delicatului și prețiosului artist D. Anghel, găsești frumusețI nouă, lucruri fine și, sub aparența unui ușuratec fantezist, un cugetător subtil, nuanțat, ingenios și pătrunzător. Fiecare volum nou apărut mi se pare întotdeauna, fără greș, cea mai desăvîrșită dintre toate operele sale de pînă atunci și fiecare bucată din volum e o bucată pe care trebuie să o admiri în întregime și apoi „să o guști" frază cu frază, pentru ca să-i resimți farmecul și desăvîrșirea pînă în cele mai mici amănunțiuni. [...] Această lume de „Fantome" e plină de un realism atît de ascuțit, încît figurile din ea se desprind din cadrul lor cu relieful unor ființe vii și au o putere de viață ciudată, mai puternică decît realitatea, sînt obsedante ca vedeniile din friguri, te urmăresc, te stăpînesc și te încîntă, te atrag cu farmecul lor primejdios de apariții „de dincolo", din țara Himerii și a Amintirii. Ce minunate sînt în acest gen paginile *Fantome*, *Altă poveste*, *De vorbă cu un afiș* și acele juvaiere lucrate parcă în filigran, acele poeme, adevărate mărgăritare literare : *Ceasornicul bunicăi* și *Revista nocturnă*.

Viziunile pline de amănunțimi realiste avînd însă culoarea și atmosfera vieții din vis, complexitatea și infinita nuanțare a cugetării și simțirii pe care o răsfrîng, dau scrierilor lui D. Anghel o putere de evocare unică în literatura noastră. Cu ce aș putea compara zugrăvirea aceea a Tîrgu-Cucului în flăcări, tabloul acela sumbru de o putere, de un colorit, de o vivacitate extraordinară ?... Și totuși nici viziunea acestei Ghehene înspăimîntătoare, nici puterea de viață cu care întrupează apoi din cenușă tot furnicarul din Ghetto blestemat al Iașilor nu ar fi de ajuns pentru a trezi în suflet emoția complexă și stăpînitoare a bucății *Tîrgu-Cucu*, dacă n-ar fi acea fineță și pătrundere a firii omenești, acea filozofie largă și îngăduitoare, acea durere a milei atît de sobră în exprimare, acel humor și simț înalt al comicului, care-ți arată și puterea artistului și calitatea cugetătorului de umanitate care redă colțul acesta de lume.

Scanned with OKEN Scanner

Portretele sale, dintre care unele învăluite într-o poezie de o transparență ideală, pe un fond de o sensibilitate delicată și înfrînată, cum e *Mama, Tata* etc., altele de o fanteziè, de un humor, de o ironie și de o fineță încîntătoare : *Un om straniu, Mihai Kogălniceanu, Papa Weigand* și acea scînteietoare și ciudată creațiune a Himerii : *Cifrele*, altele mărite, exagerate, sombre și enorme, caricaturi monstruoase și pline de puterea adevărului, cum e *A. D. Holban*, formează o galerie, în care originala și tranșanta personalitate a lui D. Anghel se desfășoară în toată mlădierea și infinita ei varietate.

Și ce limbă ! Cuvintele pare că au fost trecute prin focul sensibilității și miile de fațete ale cugetării sale, pentru a alege expresia pură și strălucitoare, diamantul din cărbuni și din cenușă. Fraza și-a pierdut vechea și rigida articulație pentru a deveni acea formă mlădioasă, plutitoare și ușoară, care îmbracă cu atîta grație și docilitate viziunile capriționse, ușoare și schimbătoare ale acestei fantezii în veșnică mișcare și neașteptate izbucniri. Întregul nostru grai pare că a fost desfăcut în elementele cele mai simple, pilit, șlefuit, cernut și răscernut pînă ce a devenit aproape un ce fără materialitate, pentru a se schimba apoi, — în creuzetul sufletului poetului, în acel minunat material de compoziție din care-și poate țese dantelele măiestrite, bătute în pietre scumpe și făuri săgețile de oțel atît de tari și mlădioase. Limba noastră a devenit în sfîrșit, în scrierile lui Anghel, în stare de a reda „nuanța“ în miile ei de variațiuni, jocul caprițions al spiritului și fineța cugetării în toate subtilitățile ei.

[*Viața românească*, VI, nr. 9, sept. 1911, p. 451.]

I. BIANU

D. ANGHEL : „FANTOME“ ; „OGLINDA FERMECATĂ“

D-l D. Anghel este unul dintre scriitorii cei mai rodnici ai zilelor noastre. În anii din urmă, numele său, singur sau însoțit de al unui tovarăș, îl vedem prin toate

Scanned with OKEN Scanner

revistele în josul scrierilor în versuri sau în proză și pe afișurile teatrului ; iar volumele mici și îngrijit tipărite apar repede unul după altul. [...]

Acuma d-l Anghel se prezintă cu două volumașe de proză la premiul Adamachi, care surîde tuturor ispititor prin divizibilitatea lui. [...]

Fantomele sînt mai ales amintiri sau povestiri triste, unele chiar lugubre. În fruntea lor este *Mama,* o frumoasă elegie în proză, ieșită din inima unui băiat care de-abia și-a cunoscut mama pierdută în copilărie, de care își aduce aminte vag, al cărui nume l-a rostit puțin, încît îi zice : „O negură te învăluie și parcă din neguri e urzit și conturul tău". Pe dulcea mamă pierdută o revede apoi în lumina trandafir, misterioasă a Orientului, pe țărmii Bosforului.

Vorbește apoi într-același ton elegiac către un : „prieten bun, fantomă acuma și tu, nu știu de ce-mi amintesc de tine în seara asta misterioasă"...

Vedeți : „prieten bun", ajuns și el fantomă, revenind în amintirea scriitorului într-o seară care este „misterioasă". Efectul de înduioșare trebuie să se producă asupra cititorului ! Cu atît mai vîrtos, cu cît prietenul pierdut este îngropat de cel care își spune jalea „în țintirimul îndepărtat de țară".

Amintirile melancolice din trecutul dulce, dar pierit, urmează astfel una după alta, toate povestite în acel stil curgător și armonios, cu acel fin și drept simțămînt al limbii, care este o calitate mare în tot ce iese din condeiul d-lui Anghel.

Epilogul, cu care volumul se încheie, este adresat tuturor acestor amintiri dulci și melancolice, depărtate în ceața trecutului, tot mai groasă și mai nepătrunsă. Acest epilog este o perlă de proză.

Titlul *Oglinda fermecată* este explicat prin subtitlul *Fantazii.* Cele 18 bucăți, care formează acest volum, sînt luate într-adevăr din domeniul închipuirilor, care cîteodată năzuiesc spre extravaganță. Imaginația poetului este însă stăpînită cu multă măsură și cumpătare.

Citind acest volum am avut de multe ori impresia neplăcută, că artificiile de stil se fac tot mai dese și că se face prea de multe ori întrebuințare, cîteodată fără potrivire, de unele cuvinte de efect. Așa : în pagina 1 de două ori se spune că „cerul *vînăt* se *ofilia*" ; „firele de

Scanned with OKEN Scanner

mătase întinse pe războaie... *fulgerară*“ (p. 80); lumini clipesc și *fulgeră* pe aurul de la icoane“ (p. 91); „lumina... dădu năvală, aprinzînd *fulgere* pe o panoplie cu arme“ (regretabil pleonasm, căci panoplie fără arme ?...) (p. 113); „merse spre o panoplie unde *fulgerau* armele“ (p. 114); dar chiar și „*fulgerătoare* clapele din fildeș ale clavecinului străvechi !“ (pag. 154). Prea fulgeră toate ! Dar „alba *tăcere* a început să cînte“ (p. 155) — *tăcere* care începe *să cînte* ? !

Mai sunt și alte curiozități : la pag. 40 spune că păsările zboară „lăsînd o dîră albă de fulgi după ele“, și se repetă mai jos că din zborul păsărilor „o ploaie de fulgi ținu toată ziua !“ apoi (p. 43) „corul multelor păsări reîncepu din nou, fulgii albi se risipiră și jucară în aer“. Tot cu desăvîrșire fals. Dacă păsările și-ar împrăștia penele în aer, cum spune d-l Anghel, în „ploi de fulgi care țin toată ziua“, ar rămînea repede toate golașe.

D-l Anghel mi se pare ca un pictor cu un fin simț al frumosului și cu mare talent, care face însă numai schițe de acuarelă aruncate în fugă pe hîrtie, fără studiu și fără muncă, și lăsînd în ele toate greșelile care îi vin din întîia aruncătură, și face multe asemenea schițe, căutînd efectul numai prin culorile vii ! [...]

Întîlnești cîteodată vorbe și imagini de care te miri pentru urîțenia lor. Așa (p. 19) : „Veneau flăcările călătoare, *rănind* cuprinsul verde...“ Rănirea este aici urîtă, pentru că este cu totul nepotrivită : flăcări călătoare care rănesc un cuprins verde ! ! Dar acea urîtă stropșire de vorbe : *cleștar* și *chilimbar,* care dacă s-au potrivit în povestirile sau descrierile țărănești ale lui Delavrancea, de la care mulți le-au luat, sunt numai urîte și false în stilul rafinat al d-lui Anghel.

Nu mai caut însă asemenea mărunțișuri.

Este — cred — locul potrivit ca să atragem deosebita băgare de seamă a scriitorilor tineri și a Academiei asupra unei observații făcute în treacăt întîia oară în zilele trecute de un cronicar literar atent și ager (N. Iorga, în *Neamul românesc literar,* 1912, p. 242), despre producția contemporană a literaturii noastre : „Stilul prozei, ca și al poeziei, trăiește și prin sine. Numai cît de la o bucată de vreme *el se învață, se generalizează,* ajunge la îndemîna oricărei dibăcii, care a putut prinde meșteșugul calificativelor, al cadențelor sonore, al sugestiilor

subtile. Dacă nu se vede azi, se va vedea mîine. Clișeul eminescian e acum cunoscut. *Clișeul impresionist al descrierilor de natură,* al incidentelor de persoane, va ieși în vînzare cu siguranță și va fi recunoscut ca articol de comerț."

Aceste îngrijiri mi le aduc aminte unele calificative, unele „cadențe sonore" prea des repetate, care par a fi îndrumate spre a se face clișeuri chiar sub pana unui scriitor de talent și valoarea d-lui Anghel.

Scrierile d-sale au însă fără îndoială atît de înaltă valoare în literatura zilelor noastre, încît i se cuvine fără îndoială o bună parte din premiul Adamachi.

[*Analele Academiei Române,* seria II, tom. XXXIV, 1911—1912, p. 185—189.]

EUGEN (ION) VINEA

„STELUȚA", „FANTAZII" ȘI „PARADOXE" DE D. ANGHEL

Steluța lui D. Anghel e fără-ndoială singura care merită a fi citită, dintre cărțile apărute de cîteva luni încoace. Am deschis cu plăcere și cu satisfacție anticipată cartea maestrului. Nu sînt mulți ani de cînd în liceu, în oră, citeam pe furiș *Fantome* al doilea volum, dacă nu mă-nșel, al d-lui Anghel. Apoi un volumaș foarte drăguț : *Din lumea celor necăjiți (Povestea celor necăjiți* — n.n.), al cărui format mic și flexibil îngăduia foarte bine ca să fie citit la adăpost sub pupitru. Dar de atunci a mai trecut vreme, și admirația mea, ca o stampă veche și prăfuită, s-a decolorat. Stilul acela languid, prelung, muzical ca o frază de Chopin, începuse să mă cam neliniștească. Ușurința de atunci, tinerețea și flexibilitatea condeiului lui Anghel, începuse să piară : rugina îngreuia vîrful peniței. Umezeala vechimei mucegăia foile. Un copac tînăr crescuse măreț spre cer și încremenise aerul între crengile sale lungi și suple. Frunze dantelate ca un desen arab crescuseră pe ramurile verzi ; flori rare tremurau ca un joc de lumini în apele asfințitului. Dar de la o vreme, crengile nu mai aveau neteda lor strălucire

Scanned with OKEN Scanner

și mlădioasa lor tinereță. Ele creșteau acum, dar frunzele se făceau mereu mai dese, florile se îngrămădeau unele peste altele, noduri groase se iveau pe alocuri. Copacul de miresme, frunze și lumini îmbătrîneau, și din vigoarea sa senilă — ca mușchiul pe un trunchi putred — răsăreau fără orînduială eflorescențele. Ramurile erau buburoase de atîtea frunze.

Oglinda fermecată avea bucăți frumoase, dar unele nu puteau fi citite cu tot eroismul și cu toată răbdarea lectorului. Epitetele, metaforele foiau, se suprapuneau ca niște etaje, fraza se lungea, se pierdea ca un fir de ață luat de vînt : capătul nu se mai vede. *Istoria românilor* a lui Iorga era mai clar scrisă.

Și cînd, într-un almanah, am avut nerozia să parcurg începutul unui roman proiectat de fostul meu maestru, a trebuit să cedez nerăbdării, să ies afară în aer curat. Eram amețit și cu pleoapele roșii. Ce bine mi-ar fi prins un piramidon !

Curioasă reîntoarcere. Noua carte a lui Anghel e limpede. O citești toată. Fantaziile, portretele, nuveletele și paradoxele se succed cu ușurință.

Steluța : ni se povestește frumos emoțiunea încercată, cînd într-un orășel liniștit și monoton de provincie, un taraf de lăutari, după ce a preludat cîteva clipe (pag. 4, Bibl. p. toți, No. 870) cîntă *Steluța* lui Vasile Alecsandri.

Intr-un amurg de toamnă, cuvinte cam prea străine limbii (ambianță) nu cășunează celei mai bune piese din volum. [...]

Pe un volum ce nu se mai citește : O pioasă reamintire a lui Păun-Pincio...

D. Anghel a muncit. La început a scris *În grădină* versuri proaste și țăcănitoare. Pe urmă trecînd la proză și-a făcut un stil, un stil frumos și personal. Cugetările sale erau banale ca și acum, subiectele sale sînt arareori neobișnuite, dar forma salva fondul banal și de o sentimentalitate adesea burgheză, îi dădea o iradiantă strălucire și un farmec ademenitor. În fața unei cărți de Anghel ești ca în fața unui flacon de parfum. Trebuie să destupi și să respiri mireasma. De un timp, iată reumatismul stilului lui Anghel. Și acum după ce toți îi pusese-

Scanned with OKEN Scanner

răm cruce, și d. Arghezi îl numea „un poet retras din literatură", mai nainte de a i se cînta un *De Profundis*, Anghel renaște în ceea ce a fost, Isus Cristos să ni-l ție. Dar putem cere maestrului Anghel : să se schimbe ; și să nu mai scrie versuri.

[*Facla*, 9, IV, nr. 5, 9 oct. 1913, p. 2 (Reprodus din vol. *Publicistică literară*, Ed. Minerva, 1977, p. 31—33).]

N. IORGA

D. ANGHEL

Poetul Dimitrie Anghel care a murit la Iași, de mîna sa, într-o tragedie care poartă pecetea neîndurată a sorții, a fost unul din marii virtuoși ai poeziei românești, dar mai ales unul din cei mai mari maeștri ai prozei noastre, în care a pus mlădiere, coloare, mult talent, foarte mult meșteșug și uneori încă mai mult suflet. El n-a fost un militant politic. În anume chestiuni judeca altfel decît noi, ba chiar diametrul opus. Dar, totuși, noi îl putem privi ca pe unul din „ai noștri".

Și anume pentru că întreaga lui generație nu s-a putut sustrage de la aceeași conștiință, de la simțul aceleiași datorii. Tradiționaliști naționali, realiști democrați, așa am fost toți, așa suntem astăzi cei rămași în viață. Am putut spune, pentru un motiv ori altul, și lucruri deosebite, dar sensul operei noastre e același la toți.

Și de aceea regretatul scriitor nu va putea fi așezat în istoria sufletului românesc decît în cadrul unei lupte în care n-a purtat o sabie, ce e dreptul, dar asupra căreia a proiectat razele luminoasei sale arte.

Și cei ce trec împreună către urmași au motive de a simți mai adînc loviturile fatale care-i împuținează.

[*Neamul românesc*, IX, nr. 46, 23 noiembr. 1914, p. 3 (Reprodus din vol. *Oameni cari au fost*, II, E.P.L., 1967, B.P.T., nr. 369, p. 11).]

Scanned with OKEN Scanner

D. ANGHEL

[...] Şi în proză, el rămîne, nemijlocit, poetul ce-şi schimbă doar unele moduri ale expresiei. În prima fază a activităţii sale de prozator, în *Fantome* şi în *Cireşul lui Lucullus* (acest din urmă volum iscălit în colaboraţie cu Şt. O. Iosif), ca poet şi ca moldovean (cel puţin de formaţie), Anghel nu putea să nu se inspire din trecut şi să nu ne evoce fie mediul familial, fie mediul patriarhal al Iaşilor copilăriei. [...] într-o proză poetică graţioasă şi uşoară, în care putem găsi una din verigile impresionismului, al cărui punct de plecare merge, desigur, mai departe, şi se poate fixa în *Scrisorile* lui Constantin Negruzzi, de un cuprins mai variat, lunecînd de la o pagină de cronică la anecdotă şi la statistică, de la amintiri de copilărie la cercetări filologice şi de la critică la folclor; varietatea şi, în genere, caracterul didactic al creatorului impresionismului român, D. Anghel le-a înlocuit prin fantezie, cu jocuri de icoane, şi mai ales cu poezia infuză a nostalgiei şi cu duioşia faţă de tot ce a dispărut, după ce ne-a încîntat şi care acum e rechemat, ca o fantomă, din lumea umbrelor „prin farmecul misterios al cuvintelor“ în „viaţa iubită odinioară cu atîta patimă“. Iar cînd acest lirism familial de evocator de umbre iubite vrea să se înalţe mai sus spre nuvelă, el nu alege decît tot un moment poetic, pe care-l fixează: momentul în care bătrînul Lucullus îşi afundă capul în mîini şi începe să plîngă sub ploaia de petale a cireşului, adus de el odinioară din Asia în Europa sau momentul în care Pherenike simte durerea la umăr, cînd fiul ei Criton e muşcat, într-o luptă, de adversarul său...

Această formă de impresionism cu infiltraţii de ziaristică, spre sfîrşitul activităţii lui Anghel, a făcut loc unei alte forme literare, poemului în proză... Şi aici, firesc, punctul de plecare e tot fantezia, ce poate schimba ordinea firească a lucrurilor. *Oglinda fermecată* ne dă cheia acestei literaturi: poetul se visează stăpînul unei oglinzi, în care lucrurile se reflectează altfel, după voinţă; peisagiul întreg, plopii din aleea din faţă, casele părinteşti ies din imutabilitatea lor detestată, căci „o duşmă-

nie contra alcătuirii firești a lucrurilor — exclamă poetul — fierbea în sufletul meu, monotonia aceloraşi decoruri înălțate de ani şi în care mă îngrădise o voință ce nu era a mea, mă răzvrăti". Dar cum oglinda fermecată dispare odată cu visul, o egală răstălmăcire şi nouă alcătuire a lucrurilor prin puterea fanteziei încearcă scriitorul în poemele sale în proză, unele parabole, altele legende şi cele mai multe raportîndu-se la însăşi condiția poetului şi la nobilele lui iluzii. Forma lor nu mai are, însă, cursivitatea ziaristică dar amabilă şi nici căldura evocatoare şi duioşia *Fantomelor*, ce se încarcă de imagini împinse în cadența unei cantilene obositoare ; unele particularități topice, cum e, de pildă, aşezarea tuturor determinărilor înaintea părții de cuvînt determinate, a adjectivului înaintea substantivului şi a adverbului înaintea verbului, dau acestei proze un caracter de manierism insuportabil — ceea ce vom dovedi cu cîteva exemple luate numai dintr-un singur poem, *Cedrul* : „*Imperiosul* glas, pe care îl aducea vîntul torid din *galbenele pustiuri* [...] *Mari, bătrîni şi aproape de cer* ca şi dînsul, trebuie să fie acum terebinții, chiparoşii pe care i-a lăsat acolo. *Lungi şi rămuroşi,* poate unii au căzut la pămînt, *tremurători şi sonori,* cînd poate alții etc., etc." Genul însuşi este, dealtfel, hibrid şi sensul poetic, simbolul sau anecdota se îneacă, de cele mai multe ori, în verbozitate retorică. Dacă publicul n-a citit cu interes aceste cantilene, tinerii scriitori, de o vocație incertă, le-au devorat însă ; de pe urma lor literatura română a fost invadată, astfel, de numeroase încercări poetice, nesusținute însă de fantezia şi de talentul real al lui D. Anghel.

[*Istoria literaturii române contemporane*, vol. III, *Evoluția poeziei epice*, Ed. Ancora, 1928, p. 215—220. (Reprodus din *Istoria literaturii române contemporane*, vol. II, Ed. Minerva, Buc., 1973, p. 157—159.)]

G. CĂLINESCU

D. ANGHEL

Puțină, impopulară, proza lui D. Anghel este excepțională şi revoluționară. Fără ea nu s-ar înțelege proza

Scanned with OKEN Scanner

de mai tîrziu a lui T. Arghezi care perfecționează și sistematizează maniera angheliană. Poetul a plănuit și un roman fantezist după formula Macedonski. Hipparc, sculptor setos de glorie, ar fi plecat pe mare cu iubita, spre a găsi celebritatea în Insulele ioniene. Marea, îndrăgostită de Didona lui, ar fi pricinuit naufragiul triremei. Aruncat pe țărmurile cetății Tomis, Hipparc ridica în amintirea frumoasei femei o statuie, pe zidurile orașului, pe care marea o smulgea de acolo. În altă epocă o turburare a păturilor ar fi scos statuia, care lua loc într-un muzeu. Desigur un roman simbolic : artistul creează opera de artă prin suferință. Dintr-o altă carte, *Arca lui Noe*, n-au rămas decît fragmente. Motivul inițial era clasa domnului Hube, profesor neamț, pripășit în țară și care avea obiceiul să dea fiecărui școlar numele unui dobitoc. Simplul pretext de a înșira amintiri și observații despre tot ce mișună în „arca lui Noe", adică în viață. În proză Anghel e mult mai plastic și mai stringent liric. Poezia mobilelor vetuste găsește un poet cu sensibilitatea materiei grele [...]

Anghel e un metaforist pe urmele lui Jules Renard și pagina lui e plină de adverbul comparativ *ca* : serele, „*ca* niște palate de cleștar" ; flori cu fețele palide, „*ca* niște convalescente îndărătul unor geamuri de spital" ; firele de iarbă „*ca* o armată minusculă în pas gimnastic" ; tresăriturí, „*ca* undele fugare pe care le trezește simunul" ; limba leului, roșie, „*ca* o petală de stranie floare". Împreună cu Jules Renard, Anghel mînuiește abil umorul animist [...]

Ceea ce nu înțelesese Gârleanu în Jules Renard, a priceput Anghel. Și anume că toată poezia cotețului stă în a descoperi nota esențială a animalului, așa cum fabula o stabilește pe cea morală, și a o dezvolta excesiv, într-un soi de caractere plastice [...]

La Anghel se observă tendința de a sistematiza viziunea animistă, trecînd peste micul humor, în plin miraculos. Instrumentele agricole apar ca o armată apocaliptică [...]

Pe nesimțite comparația simplă e părăsită pentru o asociație plastică, dînd naștere la un univers nou, fantastic, creat după legi absurde din simplul plac al ochiului. Acesta e stilul Arghezi și Urmuz. Doctorul, trăsura

Scanned with OKEN Scanner

lui, caii și vizitiul sunt văzuți într-o compoziție sincretică :

„Era deci un doctor, plus toate derivatele lui, și ei de douăzeci de ani stăpîneau un oraș. La anumite ceasuri, se trezeau cu toții, privind prin opt ochi somnoroși lumina, tot atîtea fălci se deschideau formînd un uriaș căscat, diferite combustibile înghițeau fiecare și apoi ciudata mașină alcătuită se punea în mișcare".

Mîinile, ochii se tratează, monografic, ca piese scăpînd din trup cu o viață proprie [...].

De observat expresia „în linii mari", care insinuează calitatea de obiect material al profesorului, descriptibil pe porțiuni, nu prin reducție la o notă morală dominantă. A vedea animalul ca obiect, inertul ca animal, partea ca entitate independentă și colectivul ca un individ, acesta este umorul întrevăzut de Anghel și continuat de alții și care constă în definitiv în a strica cu fantezia și în cea mai perfectă ținută de seriozitate descriptivă logica acestei lumi, recompunînd una complet gratuită. Astfel clasa lui Hube, văzută în timp, e un mic monstru ce-și primenește capetele :

„Anii curgeau și, ca un flux necontenit de valuri, nesimțit, generațiile vechi împingeau pe cele noi, copacul vieții tot alte foi schimba, și numai domnu' Hube sta neclintit și privea cu disperare la această hidră ce-și reînnoia capetele necontenit. Să simți eterna tinerețe ce vine spre tine, veșnicul zăpor primăvăratec ce-ți dă asalt biruitor, pururea metamorfoză ce ți se dezvăluiește sub ochi, și să nu ți-o poți apropia ca să renaști și tu, — poate fi ceva mai sfîșietor ?"

Prozatorul supune percepția unei adevărate disocieri plastice. În viziunea creației biologice, într-o pagină dintre cele mai remarcabile, regnul animal e conceput ca un singur monstru în continuă metamorfoză, parodie a spiritului universal și a selecției naturale :

„Ele au stăruit și s-au selecționat, s-au îndepărtat una de alta și s-au adaptat diferitelor medii, și-au stins lumina ochilor ca să nu mai vadă soarele, prefăcîndu-se cîrtițe și călătorind sub pămînt, și-au exagerat personalitatea ridicîndu-și gîtul deasupra arborilor și ascunzîndu-și numele lui Dumnezeu sub pseudonimul de girafă, s-au strîns în mușuroaie ori s-au răzlețit în pustiuri, au întins aripi

Scanned with OKEN Scanner

să se înalțe în albastru ori s-au coborît în adîncurile nebănuite, aprinzîndu-și un far luminos deasupra orificiului veșnic căscat ca să înghită o pradă, s-au făcut mlădioase, șerpuitoare alge, ori monstruoase balene ce aruncă necontenit clisme văzduhului cînd li se urăște cu imensitatea infertilă a singurătăților în care trăiesc, meduze ce mai poartă în gelatinosul lor trup reflexul curcubeului primitiv, ramificată și tentaculară caracatiță i-a plăcut să fie, ori neagră sepie ce aruncă un nour de cerneală în limpezimile în care se reflectează cerul s-a transformat, precum și în ființa mea neliniștită și ciudată i-a plăcut să se manifeste spre deznădejdea mulților mei semeni".

[*Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Ed. Fundația pentru literatură și artă, Buc., 1941, p. 612.]

ȘERBAN CIOCULESCU

IV. PROZATORUL

c. Viziunea plastică

D. Anghel e unul din prozatorii noștri cei mai interesanți sub raportul viziunei plastice. Literatura lui e un prilej de nesecate încîntări ale ochiului. S-ar spune că scriitorul, înainte de a pune mîna pe condei, mînuise mulți ani penelul. Poet al amintirii, Anghel e prevăzut cu o memorie vizuală tot atît de impresionantă ca și aceea afectivă. Îl este ușor să evoace peisaje familiare, — și nu ne gîndim numai la cele esențiale, ca grădina fermecată a copilăriei, — precum și să reconstituie ambianța interioarelor, recurgînd la cele mai vechi aduceri-aminte. Cu toate acestea, prin natura sensibilității, ca și prin tehnică, prozatorul nu este un descriptiv, pentru că, dintre unelte, îi este nesuferită precizia și o repudiază. Obiectele și ființele retrăiesc în paginile lui prin intensitatea emoției și a culorilor, dar nu și prin limpezimea contururilor. Dacă ar fi fost pictor, D. Anghel n-ar fi strălucit decît prin culoare, invederîndu-se insuficient prin desen. Proza lui este la tot pasul operă de colorist, în tonuri vii, exuberante, de meridional, uneori melancolic estompate.

Scanned with OKEN Scanner

O întrebare firească este aceea de a ști dacă Anghel a avut cultură plastică și în ce măsură. A colindat muzeele, aceasta este sigur, și o spune undeva. A cules impresii și s-a lăsat înfiorat de emoții, în contemplarea operelor de artă. Îi plăceau cărțile în ediții frumoase, ilustrate, își mobila interiorul cu scoarțe și covoare în tonuri armonioase, poate și cu bibelouri, așa cum apucase de la părinți, cu tablouri oferite de prieteni, sau obținute cu prețuri amicale. Mîndria interiorului său o constituia Sfinxul pictorului bavarez, Franz von Stuck, profesorul lui Kimon Loghi (afară numai dacă nu era o copie).

În tovărășia mai tînărului său compatriot, gazetarul, la începuturi socialist, Adolphe Clarnet, vizitase expozițiile impresioniștilor, a căror revoluție se impusese gustului public, după treizeci de ani de grea luptă. Nu se arătase însă impresionat de realizările lor, rezervîndu-și impresiile. În schimb, era un admirator entuziast al lui Kimon Loghi [...] Anghel e furat de virtuozitatea coloristică, de înclinările decorative și fantasmagorice, de idealizările edulcorate ale tînărului pictor, care i se pare însă „un mare artist", dar „înainte de toate,... un poet" ; din aceste pricini, „nici nu poate fi înțeles de sufletele comune și lipsite de orice fantezie" *(K. Loghi,* în *Proză).* Limita gustului său artistic nu poate fi făcută cu acest singur exemplu, dar cînd alături de aceste însuflețite aprecieri, care nu-și cruță spațiul, găsim prea puține rîndurile închinate unui adevărat meșter, cu banale afirmații ca „florile lui Lukian sunt unice" sau „numai un suflet de senzitiv ca al lui Lukian poate să surprindă cu atîta adevăr farmecul misterios ce împresoară viața unei flori" *(op. cit.)* ne dăm seama că Anghel nu-și educase simțul plastic, spre a ajunge la o severă conștiință artistică, în domeniul picturei. Proza lui, după cum vom vedea, rivalizează în toate felurile cu pictura, pe care o simțea prin obscure afinități, fără să o poată judeca, în calitate de „cunoscător" [...]

Scriitorul vede pictural, direct, în pete de culori, realizate prin obiectele contemplării [...]

Ca în pictura impresionistă, fără să fi lucrat sub înrîurire directă, Anghel urmărește tremurul aerului și al luminii :

Scanned with OKEN Scanner

„În moară, pulberea albă de făină cernută mărunt se ridica pretutindeni, juca în sulurile de raze, se anina în mrejele de paianjen și nu mai avea astîmpăr în orice mișcare". *(Răzbunarea lui Arghir,* în *Cireșul lui Lucullus.)*

Impresioniștii au văzut cei dintîi că umbra nu e neagră sau cenușie, înfățișînd-o în tonuri albastre sau viorii. D. Anghel se folosește de același procedeu [...]

Contemporan cu poantiliștii postimpresioniști, Anghel transpune procedeele lor în proză. O floare este „un punct luminos" *(Două agonii,* în *Oglinda fermecată).* Straturile multicolore sunt văzute în puncte „albastre și roșii, viorii și galbene" *(Din tainele lumii, op. cit.).*

Dumnezeu sau „nevăzutul artist, care conduce destinele naturii", „ca un pointilist dibaci, a aruncat pretutindeni o serie de puncte verzi, înveselind negrele ramuri... aruncă aur... presară beteală..." *(Convalescentul* în *Triumful vieții).*

Păsările migrătoare sunt surprinse cinematic, ca niște „negre puncte (ce) se arată și nălucesc în albastru, dispar ascunse de un nour, se arată mai mari..." *(Pîinea noastră, cea de toate zilele* în *Oglinda fermecată).*

Anghel n-a procedat ca impresioniștii, atenți să urmărească sub cerul liber varietatea tonurilor în succesiunea ceasurilor. La el memoria vizuală dictează coloristului plin de fantezie tablouri parcă prinse „sur le vif" :

„Luna, ridicată peste duzi, lumina și, străbătînd printre stîlpii albi ca marmura de care spînzurau perdelele de glicină cu struguri albaștri, pardosea cerdacul cu un mozaic fantastic de puncte albe ce licăreau la cea mai mică adiere de vînt" *(Umbra casei* în *Cireșul lui Lucullus).*

Rolul imaginației e adeseori covîrșitor, ca în admirabila bucată *Tîrgul Cucului,* scrisă cu prilejul unui incendiu care bîntuise cartierul evreesc din Iași. Anghel nu asistase la sinistru, dar i-a fost un joc să-l reconstituie prin închipuire, cu penelul substituit condeiului și cu conștiința jocului.

„Colorez cerul ca de-o aurora, apoi ca un pictor grăbit arunc flăcări ici-colo, sub streșine vechi, pun umbre mari de fum pe care le despletesc în șuvițe, stropesc cu

Scanned with OKEN Scanner

scîntei întunerecul, luminez geamurile ca într-un apus de soare, și în strada aceea strîmtă schițez în grabă o lume săracă și chinuită, cum a apucat-o graba ceasului aceluia rău, în temeiul nopții.“ [...]

Anghel reușește a fi neîntrecut și în pitorescul realist, în cărbune, care se completează cu un tablou de ajun, vinerea seara pînă tîrziu noaptea.

Am urmărit cîteva din procedeele plastice mai frecvente în proza lui Anghel, învederîndu-le analogia cu acelea ale picturei franceze contemporane, impresionistă (apropierea relativ la poezie a fost făcută și de domnul B. Munteanu, în *Panorama*) și poantilistă. Ele nu sunt însă efectul unui studiu personal, al condiționării luminii și culorilor, de variația ceasurilor și a anotimpurilor, ca la artiștii plastici respectivi. Am văzut de asemenea, că Anghel nu s-a arătat impresionat de expozițiile în care se anticipau cu strălucire viziunile lui plastice de mai tîrziu. Despre o influență directă și conștientă, nu poate fi așadar vorba. De aceea, ne vedem nevoiți să atribuim similitudinea procedeelor, strictei structuri optice a lui D. Anghel. Pe retina lui prodigioasă, se fixau pete de culori vii și luminoase sau puncte de variată gamă cromatică, precum și impresiile coloristice exacte ale unui vechi plain-air-ist crescut în mijlocul naturei, din vîrsta cea mai fragedă. Mediul cosmic al copilăriei lui Anghel nu a fost însă natura primitivă, răscolită de muncile plugarilor. Ochii lui s-au deschis întîia oară asupra profuziunei de culori a grădinei artificiale, cu flori rare, sădite de mîini meștere, și crescute printre irizările havuzurilor. De aceea, primele impresii, întipărite pe retina sa, au fost acelea ale unei naturi decorative și feerice, adevărat refugiu compensator, pentru orfanul lipsit de mîngîierile materne și de solicitudinea tatălui, prins în angrenajul speculațiilor agriculturii extensive. [...]

Fără stăruința poruncitoare a impresiilor infantile, nu s-ar putea explica îndeajuns la poetul și prozatorul din vîrsta maturității predilecția statornică pentru fantasticul, feericul și decorativul, în evocarea peisajului.

Nu ne mai rămîne decît să încercăm a desluși aceste concepte, în raport cu sensibilitatea autorului nostru.

Ce este în definitiv, fantasticul la D. Anghel? Prin eliminare, ne apare limpede că nu este facultatea logică

Scanned with OKEN Scanner

și constructivă, prin care maeștrii genului proiectează cu imaginația lor creatoare, făpturi singulare, existențe stranii, experiențe de viață neobișnuite, spre a inspira cititorului sentimentul neliniștei, al spaimei și al misterului. Literatura fantastică a lui D. Anghel, cum am văzut, nu se desfășoară decît arareori pe planul epic, iar cînd se încumetă să-l încerce, se arată timidă și nu-și duce premizele pe un fir logic susținut, mulțumindu-se să sugereze înapoia unei cortine opace, teatrele unor experiențe stranii, care i-au rămas lui însuși nepătrunse.

Fantasticul nu e așadar pentru D. Anghel planul unor acțiuni omenești determinate de o altă ordine, ci îndeosebi o modalitate a naturei cosmice, în ea însăși un permanent miracol, prin jocul capricios al luminei și varietatea culorilor. Aparența se confundă, pentru subiectul contemplativ, cu esența ; omul, în experiența poetică a lui Anghel, e un privitor fermecat, în esența lui, static și receptiv, așezat înaintea obiectivului unui caleidoscop, care-i oferă mirajuri nesfîrșite. Fantasticul nu rezidă atît în viziunea subiectivă a individului, conform unei estetice idealiste ca aceea a simbolismului, adăpat la izvoare filozofice germane ; cîmpul optic al scriitorului e mai curînd un ecran pe care se perindă nesfîrșitele viziuni ale unui univers fermecat : „nouri trec, întruchipînd mirajuri“ *(Vacanța,* în *Cireșul lui Lucullus).*

Ce sunt aceste mirajuri neexplicitate, decît felurite imagini, familiare, proiectate în grandios, compuse vremelnic și descompuse ca într-o țesătură ireală, pe un război nevăzut ?

După observația domnului Tudor Vianu, natura lui Anghel e adeseori raportată la domeniul civilizației.

Vezuviul, pe cer, „își însamnă dunga lui de fum și norii ce se grămădesc spre dînsul par niște vagoane fantastice duse de o locomotivă uriașă“ *(Spovedanii, op. cit.).*

Vulturii captivi, din parcul Expoziției, poartă parcă, în loc de aripi, „niște fantastice mantale de doliu, una peste alta“ *(În parcul Expoziției, op. cit.).*

Iată și un peisaj de iarnă : „Ninsese peste noapte și un ger tăios zugrăvise fantasticele lui arabescuri pe geamurile maestrului“ *(Maestrul, op. cit.).*

Scanned with OKEN Scanner

Fantasticul, astfel înțeles, în sensul plastic, iar nu existențial, revine foarte des în lexicul obișnuit al lui Anghel ; o altă varietate verbală, mai rară, este fantasmagoria.

„Anotimpurile și-au schimbat fantasmagoria decorurilor... Unul purta totuși hermina albă a zăpezilor, celălalt rugina și purpura frunzelor veștede, altul verdele fraged, stropit de spuma albă-trandafirie a florilor de cireș, sau aurul mișcător al holdelor coapte...“ *(Spovedanii, op. cit.)*.

S-ar spune un panou decorativ, al succesiunii anotimpurilor, surprinse în tonurile lor caracteristice. „Hermina albă a zăpezilor“ e o metaforă care și-a tocit noutatea, după Anghel, prin abuz ; observația e valabilă și pentru „rugina și purpura frunzelor“ (mai ales „rugina“), și pentru „aurul mișcător al holdelor coapte“ (unde nota de mișcare salvează clișeul verbal). În schimb, „verdele fraged stropit de spuma albă-trandafirie a florilor de cireș“ este o notație impresionistă a primăverii, care și-a păstrat toată frăgezimea.

Făpturile care populează fantasmagoriile sunt nălucirile. Anghel nu le descrie, cum ar face un adevărat creator epic, din domeniul fantasticului, dar le vede și le sugeră. Mai exact, sugeră trecerea, folosindu-se de forma activă a verbului :

„...afară zăpada albă nălucea“ *(Din lumea Parcelor,* în *Cireșul lui Lucullus)* sau :

„În vastul atelier, care însera acuma, nudul statuelor albe nălucea fantomatic și o atmosferă de vis, priitoare fantasticului, se împînzise în jurul nostru“ *(Prevestiri,* în *Povestea celor necăjiți)*.

„Nălucea fantomatic“ e o tautologie, dictată de nevoia clarității conceptuale.

Altădată, de bună seamă, tot noaptea, pe lună, raza „...cheamă și nălucește...“ ; iar fluturii de noapte zboară „nălucitori“ (ambele citate din *Oglinda fermecată,* pag. 14).

Fantasticul lui Anghel, neorganizîndu-se epic, era firesc să se răsfețe în decorativ.

Scanned with OKEN Scanner

Un citat mai amplu decît cele precedente este exemplificator pentru viziunea obișnuită a poetului :

„Fantezia nebună a vîntului a aninat ghirlănzi pretutindeni, ca pentru o mare recepție. Cel mai ingenios artist n-ar fi putut să găsească motive mai decorative, mai caste. A prefăcut copaci în policandre minunate cu turțuri sclipitori, a brodat dantele scumpe, a lucrat în filigran cele mai subțiri mlădițe, care se desenează pe cer ca într-o feerie... Cele cîteva gherghine, nescuturate însă, încovoindu-se sub glugile lor de zăpadă, par niște lampioane colorate cari au rămas aprinse“ *(Hoțul* în *Cireșul lui Lucullus).*

Natura în prețuirea lui Anghel, prin bogăția jocurilor ei de lumină și de culori, rivalizează cu arta, depășind-o ; depășirea se exercită pe planul picturei decorative, bidimensională. Universul lui Anghel e prevăzut cu posibilități multiple de valori plastice, dar este lipsit de a treia dimensiune : volumul, care dă formelor consistența pipăită. În acest fel, pictura lui, poate sărăcită de tonus vital, se complace în decupaje ingenioase, al căror preț rar este transparența aeriană și sintetismul.

Puțini artiști ai paletei verbale au avut ca Anghel darul să adune, într-o singură frază, mănunchiul anotimpurilor, divulgîndu-și totodată meșteșugul cu candoare :

„Frumoasa natură ce se preschimbă veșnic, bogată în decoruri și în priveliști, pe care cei patru mari pictori, ce sunt anotimpurile, vin pe rînd s-o zugrăvească cu penele lor înmuiate în aur și purpură, în lumină și întuneric“ *(Culegătorul de stele căzătoare,* în *Oglinda fermecată).*

O mistică trebuie descifrată în omagiile repetate pe pe care poetul umil le închină naturii. Este misticismul naturist, al civilizatului care găsește în regresul către natură, terapeutica morală împotriva destrămării sufletești, din societatea modernă. Eugenio d'Ors vede în această mistică, un semn caracteristic al structurei baroce, căreia îi înglobează și romantismul. La D. Anghel, naturismul transpus pe planul decorativ și feeric, corespunde de o parte acestei nevoi de reîmprospătare sufletească, în irizările havuzurilor din parcul copilăriei, de alta, unei

compensări religioase, deoarece își pierduse credința. Dealtfel, Dumnezeu nu e pomenit în proza sa, decît ca să se explice cauzal, geneza universului nostru, cu splendorile lui decorative :

„...Dumnezeu își aprinde luminile uriașului candelabru ceresc, luminînd deopotrivă tot pămîntul“ *(Mortul recalcitrant*, în *Proză)*.

Este prea puțin ca să deducem din această fugitivă metaforă existența unei simțiri panteiste, dar este suficient ca să ne lămurim încă o dată asupra caracterului esențialmente decorativ al viziunii lui Anghel.

Astfel formulat, termenul poate apărea limitativ și depreciator. Ca un adevărat estetist, Anghel are însă o altă scară de valori. În axiologia sa implicită, este frumos ceea ce contribuie la împodobirea existenței și la izgonirea urîtului (în ambele înțelesuri ale cuvîntului : spleen-ul modern și neesteticul). Viața e un șir de experiențe negative, care i-ar imprima individului ales, apetența morbidă a neființei, dacă sălciul existenței n-ar putea fi învins prin luxul decorativ al naturei.

Viziunea estetistă, compensatoare, a lui Anghel este feerică.

Rostind ocazional elogiul basmelor lui Perrault, scriitorul român a evocat fugitiv „lumea fantasticului“, făcînd să se perinde o pestriță nomenclatură mitologică de : Silvanii și Elfe, Nixe ori Cobolzi, Smei și Pajure, și „mărturisind că nu-i e rușine să frecventeze această lume“ *(Povestea celor necăjiți)*. Altădată a evocat vremea îndepărtată a copilăriei, pomenind de o bătrînă slujnică, „Șeherezada copilăriei *sale*“, de la care i-ar fi rămas „pasiunea pentru fantastic, dragostea de legende și ființe supranaturale, iubirea pentru tot ce trăiește pe altă lume decît pe a noastră“ *(Fantome*, pag. 24—5 ; *cf.* și pag. 228, unde asociază pe unul din frații săi la „farmecul povestirilor“, de pasiunea lor comună pentru basme și de așteptarea lor încrezătoare în trezirea și întreruperea acestei lumi fantastice). Feericul propriu-zis al vîrstei mature, la Anghel, este elaborat pe planul viziunei decorative a naturei, care-i satisface nevoia de frumos, prin iluzia unei realități secunde, artificiale.

[*Dimitrie Anghel. Viața și opera*, Ed. Publicom, 1945, p. 133—143.]

PUBLICISTUL

[...] Articolul de ziar sau de revistă i-a oferit lui D. Anghel posibilitatea să participe direct la frămîntările epocii, să-şi expună punctul de vedere faţă de diferite probleme de ordin etic, social-politic şi cultural. Publicistica, îndeosebi, spulberă opinia că „poetul florilor“ ar fi fost un visător iremediabil, abstras complet din mijlocul realităţilor, de multe ori dramatice, nereceptiv la ecourile vieţii din jur.

Problema fundamentală a epocii în care scriitorul şi-a desfăşurat viaţa şi activitatea era aceea a marilor răscoale ţărăneşti din 1907, faţă de care mulţi scriitori ai timpului îşi spuseseră cu curaj cuvîntul, în chiar vîltoarea tragicelor evenimente. Împreună cu Şt. O. Iosif, Dimitrie Anghel îşi va mărturisi convingerile prin poeziile *1907* şi *Scrisoarea deschisă a unui melc* din *Caleidoscopul lui A. Mirea,* dar şi singur nu va ezita să ia atitudine în apărarea maselor oprimate. În articolul *Represiune pentru represiune,* apărut în *Ramuri* din 7 noiembrie 1910, poetul rememora împrejurările în care „o pată roşie de sînge s-a întins peste ogoarele ţării noastre“, amintindu-şi fiorii de groază ce-l stăpîniseră atunci. Articolul este un veritabil pamflet, tonul de dezaprobare severă a represiunii împletindu-se cu lirismul reţinut al compasiunii pentru nenumăratele şi nevinovatele victime ţărăneşti [...]

Acest articol n-a izvorît dintr-o atitudine sentimentală de moment, în perioada în care marile răscoale ţărăneşti erau din nou evocate în presa vremii, mai ales de către revistele *Facla* şi *Viaţa socială* ale lui N. D. Cocea, ci era determinat de atitudinea generală a lui Dimitrie Anghel faţă de realităţile vremii sale, faţă de societatea în care trăia. A fost scriitorul în dezacord şi, mai mult, în conflict cu realităţile societăţii româneşti din acel timp? Fără îndoială că da! ⊙ demonstrează unele scrieri în proză şi, cu deosebire, articolele sale, prin intermediul cărora putea să-şi spună deschis opinia, să aprecieze fără reţinere diferitele manifestări şi fenomene publice. Resentimentele scriitorului converg către membrii claselor parazitare, către aşa-zisa „lume bună“, pe care o cunoştea

Scanned with OKEN Scanner

bine prin propria sa experiență de viață și ale cărei caracteristici le-a înfățișat cu mijloacele pamfletarului. Edificator, printre altele, este articolul *Mafia,* apărut în ziarul *Minerva* din 3 aprilie 1912. Arătînd, inițial, că „buna noastră societate" nu era decît „o castă de privilegiați, care-și împart toate bunurile și toate plăcerile vieții", D. Anghel pătrundea în resorturile ei interioare și îi dezvăluia mecanismul de funcționare. Cuvintele cad greu, dur, cu un obiectiv precis, închizînd în ele repulsie și sarcasm. Ceea ce îi oferea „lumii bune" posibilitatea să supraviețuiască, se arăta în articol, să nu-și destrame rîndurile și necontenit să profite, ca o mafie, erau întîi de toate relațiile stabilite la club, acolo unde „aurul care se rostogolește pe masa verde îi înfrățește pe toți". Și, sub fascinația aurului, a delirului pasiunilor josnice, „biografiile fiecăruia nu vor avea nici un secret pentru celălalt; tainele de alcov ori operațiile în marginea codului fiind știute, un serviciu la timp nu se poate refuza". De remarcat este faptul că poetul sesiza prăpastia socială care despărțea mafia „lumii bune", a privilegiaților, de restul celorlalți oameni, care se zbăteau amarnic pentru a-și asigura existența. [...] Cel ce visa „în grădină", extaziat de miresmele florilor, știa așadar să vadă și dincolo de zidurile grădinii și, ceea ce trebuie subliniat, își dădea seama ce atitudine era necesar să adopte. Făcînd dovada unei lucide conștiințe scriitoricești, însuflețită de nobile sentimente de umanitate și de justiție socială, Dimitrie Anghel chema pe mînuitorii cuvîntului să acționeze împotriva privilegiaților și paraziților [...]. În această frumoasă atitudine a lui Dimitrie Anghel se întrevede, indiscutabil, un ecou, tardiv dar pronunțat, al înrîuririi exercitate de mișcarea noastră socialistă în anii adolescenței sale ieșene, cînd debutează la *Contemporanul.*

Ceea ce recomanda confraților săi — „sarcasm și ironie" la adresa „castei de privilegiați" — Dimitrie Anghel însuși introdusese în articolele sale care înfățișau polemic practicile și moravurile reprobabile ale „înaltei societăți" românești din primele decenii ale secolului al XX-lea. De pildă, în articolul *O măsură a d-lui Stelian,* publicat în *Cumpăna* din 21 martie 1910, aluzia caustică, persiflarea disimulată sînt mînuite cu iscusință de pamfletar, dînd pe față ridicolul de care se acopereau reprezentanții „lumii bune". Aparent, faptele sînt relatate strict informativ:

prințul Știrbey organizează, în crama sa, o petrecere ca „în cabareturile din Montmartre", cu o scenă improvizată, cu pian, cîntăreți și dansatoare, cu cuplete franțuzești. În finalul relatării își face loc însă ironia fină, persiflarea care vizează simandicoasele fețe ale gazdelor și musafirilor din „elită" ce încearcă să autohtonizeze moravurile pariziene : „Se-nțelege — scrie D. Anghel — cînd nu poți face mai bine, te mulțămești să importezi și gluma și spiritul de la Paris.

Și lumii îi place.
Așa e lumea noastră bună."

Iar după un scurt spectacol revuistic, asemănător celor „care se joacă în cabareturile de a treia și a patra mînă din suburbiile pariziene", scriitorul notează cu aceeași ironie disimulată : „Dar publicului nostru select îi place. Chestie de gust !"

Alteori, pentru a satiriza postura jalnică a celor fascinați de moravurile pariziene, D. Anghel nu mai apelează la procedeele disimulării, ci se adresează direct, sentențios, cuvintele închizînd și dispreț și indignare. Citățm, în acest sens, articolul *Tinerețe,* apărut în *Ramuri* din 5 decembrie 1910, a cărui finalitate satirică se îndreaptă asupra acelora care transformau anii de „studii" la Paris într-o continuă desfrînare, cu consecințe funeste. Față de tipul de profitor și parazit, scriitorul manifestă o netă ostilitate. Pamfletele care conturează imaginea acestui tip excelează prin dinamica interioară a comentariului, prin succesiunea rapidă a frazelor care cad parcă întocmai ca o avalanșă pentru a-l strivi pe insul respectiv sub puterea adevărului lor. Pamfletul *Colecționari,* apărut în *Ramuri* din 19 decembrie 1910, îl prezintă pe reprezentantul „lumii bune" lipsit de un suport moral, de orice preocupare majoră, cu existența golită de orice sens activ. [...]

[...] Articolele și pamfletele lui D. Anghel anunță pe autorul „biletelor de papagal" și al „tabletelor", care începe să-și desfășoare activitatea ziaristică, după întoarcerea sa din Elveția, tocmai în perioada anilor 1911—1912. Dezinvoltura și virulența expresiilor, stilul figurativ cu subtext satiric, asocierile și comparațiile neașteptate, capabile să sugereze concret și plastic caracteristica dominantă a unei fizionomii sau a unei stări de lucruri, toate

Scanned with OKEN Scanner

aceste trăsături sînt prefigurate în publicistica lui D. Anghel. Iată, de pildă, cum îl definește autorul *Fantomelor* pe parvenitul politic ajuns deputat, în articolul *Reflexiile unui poet,* apărut în *Tribuna* din 1 aprilie 1911 și introdus în volumul *Steluța* cu titlul *Arivistul* : „De vorbit nu vorbește, fiind dat că unui deputat nu i se cere absolut ca să vorbească, ci să fie un număr, să îndeplinească o majoritate. Apoi chiar dacă ar vorbi, ce-ar putea spune inertul individ ? Ce poate să facă o stridie, decît să-și deschidă scoica și să caște ? Cum se poate afirma o minte care a stat într-un fund de craniu ca un burete într-un jgheab de stîncă ?“ La fel ca Tudor Arghezi, D. Anghel stabilește o relație cu elemente telurice, subumane, sugerînd degradarea individului respectiv.

Aversiunea față de clasele parazitare și simpatia pentru cei mulți, umiliți, sînt constante în publicistica lui D. Anghel. Poetul nu se simte apropiat și solidar decît cu cei chinuiți, apăsați de oameni și de vremuri. În pamfletul „Veterinarii“, aceste atitudini ale scriitorului ies în evidență cu claritate. Ascuțișul critic se îndreaptă aici asupra acelora care batjocoreau țărănimea, asupra acelora care, printre altele, inventau pesta bovină și organizau, din culise, adevărate campanii de presă alarmante, numai pentru a profita, stînd săptămîni în șir la conacele boierești. Indignarea scriitorului capătă amploare cînd prezintă situația țărănimii oropsite, construind două tablouri flagrant contrastante : pe de o parte boierii și veterinarii care își consumă timpul în petreceri, iar pe de altă bieții țărani supuși unor dispoziții inumane [...] Că Dimitrie Anghel cunoștea realitățile dureroase și dramatice din viața țărănimii, spre care își trimitea compasiunea și solidaritatea sa, o dovedește și articolul *În expoziția lui Verona,* publicat în *Semănătorul* din 18 noiembrie 1907, deci chiar în anul marilor răscoale. Articolul are un evident sens polemic antisămănătorist, înlăturînd vălul idilizant, demonstrînd adevărata realitate din viața țărănimii de atunci, pornind de la un tablou al lui Verona [...]

Publicistica lui Dimitrie Anghel depășește caracterul unei comune activități ziaristice. Ca și colegii săi de generație, Tudor Arghezi și Gala Galaction, Anghel învestește publicistica sa cu valorile artei, ridică articolul de ziar sau de revistă în sfera literaturii, îl realizează cu mijloacele scriitorului. De aceea, la peste cincizeci de ani

Scanned with OKEN Scanner

de la apariția lor, articolele lui D. Anghel nu par niște simple intervenții în presă, cu o valabilitate restrînsă la momentul respectiv, ci pot procura și acum o lectură interesantă, comunicînd ceva cititorului, atrăgîndu-l nu numai prin ideile și semnificațiile lor, ci și prin mijloacele de expresie cu care au fost realizate, prin substanța lor artistică. În articolele și pamfletele sale, scriitorul adoptă modalități diferite, adecvate temei, în măsură să pună în lumină ideea centrală, să creeze atmosfera necesară înțelegerii complete a problemei dezbătute. Astfel, în articolul *Represiune*, apărut în *Cumpăna* din 18 decembrie 1909, pentru a face unele considerații de ordin critic la adresa ziarelor vremii, scriitorul apelează inițial la procedeele narațiunii, pregătind terenul, incitînd atenția cititorului : „O negură deasă acoperă orașul. De-abia se vede la doi pași. Umbre apar și dispar ca după niște cortine. Felinarele luptă greu împotriva acestei năvale de întuneric, în care guri nevăzute își amestecă strigătele, lansînd apelul știrilor senzaționale ale gazetelor de tiraj". Înfățișînd plastic momentul apariției ziarelor, goana și strigătele vînzătorilor, D. Anghel trece treptat la chestiunea care-l preocupă, expunîndu-și punctul de vedere asupra presei din acel timp. „O notă comună dă un caracter de unitate gazetei românești — spunea scriitorul — și aceasta este violența de limbaj și lipsa totală de urbanitate în stil." Anghel critica îndeosebi plaga „reportajului senzațional cu tot bagajul lui de crime monstruoase, de sinucideri tragice și delapidări ingenioase", relevîndu-i consecințele nefaste, arătînd că „fantezia aceasta sîngeroasă se repercutează și ea în sufletele naive ale diverșilor cititori". Într-un alt articol, *Cîntece*, publicat în *Cumpăna* din 15 ianuarie 1910, folosește același procedeu. Mai întîi asistăm la o sugestivă evocare a vieții cotidiene pariziene, în mijlocul căreia iau naștere, spontan, admirabile șansonete [...]

Alteori scriitorul renunță la comentariile directe, sensul și finalitatea unui articol sau unui pamflet reieșind din subtextul unei relatări întocmite cu mijloace foarte apropiate de cele ale epicului. Bunăoară, în pamfletul *Statuia lui Cuza-Vodă*, apărut în revista *„1907"* din 18 octombrie 1910, pentru a satiriza pe edilii Iașului din acea vreme, demagogi și patriotarzi, care mutau statuile de colo, colo, certîndu-se între ei, dînd naștere la dispute

interminabile, D. Anghel folosește ingenios personificările, alegoriile, verva stilului umoristic. Astfel, statuia lui Gheorghe Asachi capătă funcții umane, confesiunea pe care o face prin viu grai închizînd o usturătoare ironie la adresa edililor Iașului [...]

Ca scriitor, Dimitrie Anghel a fost preocupat în publicistica sa și de unele aspecte ale literaturii române din acea epocă. O activitate de recenzent și cronicar literar n-a avut, dar a intervenit uneori pentru a lua apărarea unui confrate nedreptățit sau pentru a indica o linie de principiu în viața scriitoricească. Amintim, în acest sens, articolul *Pe un volum al lui Emil Gîrleanu,* publicat în *Ramuri,* din 16 ianuarie 1911, în care, cu o putere de percepție sigură, cu un gust artistic format, relevă originalitatea schițelor lui Emil Gîrleanu *Din lumea celor cari nu cuvîntă* față de cele ale lui Jules Renard și Louis Pergaud [...] În aceeași ordine de idei menționăm și articolul *Pe un volum ce nu se mai citește,* apărut în *Viața românească* din octombrie 1910, în care reînvia cu pietate figura bunului său prieten Ion Păun-Pincio.

Atitudinea de pamfletar și polemist a lui D. Anghel o întîlnim și în articolele consacrate problemelor de ordin literar. Astfel, cînd ministrul justiției din acel timp interzisese magistraților și avocaților să mai practice literatura, să-și recite sau să-și citească în public lucrările lor, D. Anghel nu ezită să-l apostrofeze deschis, pe un ton caustic, în articolul *O măsură a d-lui Stelian,* apărut în *Cumpăna,* din 21 martie 1910. Poetul pleda pentru libertatea literaturii și artei, respingea măsurile arbitrare, administrative luate împotriva creatorilor de frumos de către oficialitatea politică a statului burghez [...]

În articolul *Ieri și astăzi,* scris împreună cu Șt. O. Iosif și publicat sub semnătura A. Mirea în *Cumpăna,* din 11 decembrie 1909, se spunea că „în afară de a fi scriitori, sîntem și noi cetățeni, și că prin urmare, nimic din ce e comun durerilor și bucuriilor celorlalți, nu poate să ne fie străin. [...]" Într-adevăr, prin publicistica sa îndeosebi, Dimitrie Anghel ni se relevă un scriitor cu o conștiință cetățenească, cu o atitudine activă în fața vieții, capabil să servească o cauză nobilă, ideile de umanitate și echitate socială, opus tipului de „scriitor eteric, care consumă luciu de lună", cum se spunea în același articol, și cum l-au considerat unii, în mod eronat, pînă acum.

Scanned with OKEN Scanner

Prin articolele și pamfletele sale, Dimitrie Anghel a fost prezent în contemporaneitatea sa, a luat atitudine deschisă într-o serie de probleme majore ale societății românești din primele decenii ale acestui veac. Aversiunea sa a îndreptat-o împotriva paraziților și beneficiarilor avuției, iar cu cei mulți, aflați în suferință, s-a mărturisit întotdeauna solidar, privindu-i cu compasiune și înțelegere, luîndu-le apărarea.

Realizată la un nivel de artă superior, publicistica lui Dimitrie Anghel constituie o componentă importantă a operei pe care a transmis-o posterității.

[*Dimitrie Anghel*, Ed. Tineretului, 1966, p. 102—115.]

ION VLAD

DIMITRIE ANGHEL, PROZATORUL

[...] Anghel anunță și pregătește substanțial proza de mare plasticitate, vigoare și mobilitate a lui Anghezi și, în ultimă analiză, a creatorilor de felul lui G. Galaction. Degajînd vocabularul, trecînd peste pragul care desparte lirica de epica obiectivă, Anghel deschide calea spre *proza artistică*, în diversele ei direcții și cu un registru mult mai bogat decît pînă la el. Pe Arghezi îl anticipează mai ales în direcția pamfletului și a stilului satiric. Există și la Anghel un martor la actele demne de a fi sancționate ; e prezent un „mandatar“ al conștiinței scriitorului. Papagalul din proza lui Anghel *Coco* (amintind ciclul „tabletelor“ argheziene și revista unde au început să apară : „Bilete de papagal“) amendează cu severitate compromisurile morale care devastează familia. Ca un funest și tenace urmăritor, „reprezentantul“ conștiinței scriitorului stigmatizează parazitul social care își creează un adăpost din averea unei soții nedispusă să cedeze vîrstei. Interesant că atît sursele satirei și obiectul ei, cît și tonul mușcător reclamă observarea apropierii dintre cei doi pamfletari. Comentariul e dozat savant, e dezvoltat treptat și cu o minuție menită să scoată efectul satiric cel mai

Scanned with OKEN Scanner

sugestiv și acidulat. Finalul amintește tradiția fabulei și alegoria cu intenții didactice a speciei. Uciderea papagalului vrea să semnifice înăbușirea și gîtuirea conștiinței, a mărturiei ei. Dar proza e construită nu numai pe existența acestui dinamizator al conștiinței, ci și pe un element compozițional frecvent la Anghel și — prin extensiune — la o seamă de prozatori ai epocii. Este *laitmotivul*, care aici funcționează cu o intenție și cu un rezultat satiric, demascator. Motivul diamantelor (trei diamante) e reluat în noi circumstanțe, potențînd ideea că viața familială și socială burgheză se edifică prin compromisuri și că e supusă aceloraşi legi. Cele trei diamante au aparținut fostului soț, și actualul profitor le-a moștenit împotriva oricăror norme etice, ca și cînd le-ar fi jefuit deposedînd un cadavru, în urma unei veritabile crime. O crimă mai teribilă decît una aducătoare de moarte (vezi *Coco*, în vol. *Proză*).

Scriitorul are uneori fervoarea asocierilor de epitete contrastante, neașteptate, într-un comentariu volubil, înclinat să șarjeze sau să schițeze caricatural un mediu sau o fizionomie vulnerabilă. Iată-l desenînd printr-o aglomerare voită (și de efect) elementele caracteristice pentru o cafenea. [...] Imaginea tinde spre reprezentarea directă a infirmităților morale și spre exprimarea repulsiei estetice a scriitorului față de fauna cafenelelor. Viziunea nu e caricaturală ci una sumbră, comunicînd o anume sensibilitate a creatorului, refuzul său de-a accepta spectacolul populat de figuri dubioase, cartofori, declasați etc.

Pamfletul lui Anghel se diferențiază nuanțat în funcție de obiectul intrat sub observația sa. Cînd condamnă abateri morale cum ar fi cupiditatea, goana după bani etc. se recurge la limbajul foarte colorat al umorului de diverse grade. Totul depinde de natura și intensitatea conflictului comic, căci în fond el decide și utilizarea procedeelor sale proprii. Comentariul coroziv și de un teribil sarcasm devine o posibilitate adesea verificată, ca în *Moartea babacului*, unde se demască filistinismul relațiilor familiale și mobilul lor : averea, moștenirea ei. [...] Comentariul, inițial ironic, se transformă în acuză directă, de ordinul satirei, însoțită de descrierea unui spectacol prost jucat. E aici și o explorare a umorului macabru și a grotescului, în tradiția unor mari umoriști, mai ales în imaginea de panopticum, mult amplificată a înmormîn-

Scanned with OKEN Scanner

tării. Scena e vrednică de un mare creator și amintește un pasaj celebru din nuvela lui Lev Tolstoi, *Moartea lui Ivan Ilici* (momentul condoleanțelor ipocrite). [...] Anghel are o reacție estetică, emoțională la tonuri și culori. Are receptivitate plastică, gîndește sintetic în forme, linii, lumini și umbre, ca și în acest pasaj în care efectul alternanțelor de alb-negru este magistral și de un simț impresionant al ironiei, ce copleșește batjocoritor și sarcastic mediul. Anghel este adesea maliții os și cu cît ironia sa este mai fină și disimulată în comentariu, cu atît mai evidentă este maliția sa. Anghel nu rîde oricum și la orice prilej. El urăște și își face simțită prezența în cursul comentariilor participînd angajat. Proza sa nu obiectivează mediul și împrejurările, ci dimpotrivă e mereu vizibilă prezența artistului, intervenția sa fermă, fără echivocuri. Viziunea satirică a pamfletarului nu ocolește însă rîsul robust, plin, laturile ridicole ale celor supuși investigațiilor sale satirice. *Colecționarii* (critica acidulată a parazitismului păturilor avute), *Coco*, *Din partea reposatului* etc. au solicitat atitudinea satirică față de fenomenele judecate. Mai puține sînt lucrările care să declanșeze rîsul tonic, viguros. O proză este fără îndoială *Mortul recalcitrant*, scrisă după exemplul povestirii orientale, cu o pronunțată notă de oralitate, alertă și cu surprize la tot pasul, de unde și reacția promptă a cititorului cucerit de ea. Povestirea ne face să ne gîndim la creația lui Caragiale, similară prin proveniență și — în acest caz — chiar prin motiv *(Pastramă trufanda)*. Peripețiile urmează modelul povestirii populare. Treptata lor dezvăluire, succesiunea întreruptă de scurte digresiuni, modul direct al narațiunii (aici prezentă), oralitatea și umorul fac ca povestirea să cîștige un loc aparte în creația sa. Se povestește simplu, fără complicații, familiar ; se pregătește fabulația prin consacratul : „A fost odată un om bogat și omul acesta avea doi feciori...“ *(Mortul recalcitrant*, în *vol. cit.)*, ca apoi să intre în „fabula“ orientală, nu fără multiple aderențe în tradiția folclorică românească. Ca în speciile folclorului, se intenționează o sentință morală despre repercusiunile poftei pentru bani. De asemenea, în ordinea acelorași creații, sentința se comunică în afara oricăror tendințe didacticiste, cu firesc și umor, fără nimic forțat în evoluția împrejurărilor. Povestirea se învecinează cu unele din același domeniu tematic, arătînd că lipsa de

Scanned with OKEN Scanner

recunoştinţă, nerespectarea unor jurăminte şi goana după bani nemunciţi se pedepsesc în cele din urmă, inevitabil. Peripeţiile, cu încercarea de a transporta clandestin un mort, sînt relatate cu satisfacţia firească a anecdotei, savurată şi de către povestitor şi de auditoriul său, cu grija pentru detalii şi pentru finalul neaşteptat, deşi previzibil oarecum.

O pagină de umor autentic, izvorît dintr-o atitudine neîntîlnită în alte creaţii, este *Kermessa.* Într-un fel, proza produce o plăcere estetică deosebită, de aceeaşi natură ca şi cea generată de lectura lui Rabelais sau Villon sau pe care ţi-o dă o carte cum este *Colas Breugnon.* D. Anghel compune un univers ce stă sub semnul antropomorfismului şi se creează de aici un peisaj hilar, fantast, populat de animale, de felul celui din romanele populare ale evului mediu. Scriitorul îşi elaborează aici imaginea cu mijloace descriptive (compoziţia e de pictură) zugrăvind universul domestic cu păsările şi vieţuitoarele din regnul obişnuit. D. Anghel surprinde reacţia animalelor şi stabileşte prompt analogii cu mişcarea interioară a unui om, într-o largă personificare a întregului mediu. [...] Impresia e neaşteptată şi cucereşte, stimulînd umorul stenic, pregătit prin descrierea tuturor momentelor premergătoare petrecerii. Prezentarea se face cu o vădită plăcere, iar scriitorul însuşi pare a fi sedus de încîntarea de a repovesti ceea ce a văzut. Totul se animă şi dobîndeşte însuşiri aproape inimaginabile. Porcul se opreşte în faţa butoiului : „Ca Oedip în faţa unei enigme" ; butoiul „nu rămase nesensibil desmierdărilor" şi se înfiripă chermesa ca o descărcare hiperbolică, pantagruelică. (Urmînd o altă direcţie, se cuvine totuşi amintită nuvela *Între cotețe* a lui Al. Macedonski.)

*

„E drept — remarca odată D. Anghel — că sufletul împrumută lucrurilor care îl înconjoară viaţa lui ascunsă şi că fiecare casă, de la o vreme, ar putea să spună stăpînul care o locuieşte" *(Casa albă,* în vol. *Povestea celor necăjiţi).* Reflecţia lui Anghel nu trebuie înţeleasă literal, ci acceptînd că oamenii acţionează conştient asupra mediului lor intim, împrumută ceva din personalitatea lor obiectelor, sau în orice caz, ele exprimă gustul şi sensibilitatea oamenilor, orizonturile şi preocupările lor. Se

petrece, hotărît, *o sensibilizare a ambianței materiale* a omului, care și-a conceput un anumit interior, a animat o casă, o odaie. Parțial locurile pot să-l definească, să evoce respirația și pulsul uman de altădată. Lucurile, să zicem cele din inventarul domestic, sau altele, menite să satisfacă gustul pentru frumos, reflectă într-o oarecare măsură personalitatea omului deoarece ceva din el se proiectează asupra lor. Le învestește cîteodată cu atributele propriei sale ființe. Așa se explică înclinația lui Anghel de a le acorda o existență oarecum aparte și de a descifra în ele mișcări omenești. Lucrurile, mărturisește scriitorul cu emoție, „au și ele o înfățișare proprie ; care se întristează ori se înveselesc ca și o față de om sub imperiul ascuns al gîndului care îl cercetează" *(Artă apusă,* în vol. *Proză).* Deținătoare ale unei deosebite capacități, lucrurile sau obiectele cele mai eteroclite se însufletesc în proza lirică a lui D. Anghel, dobîndesc atribute individualizatoare. [...] Anghel e unul dintre scriitorii capabili să dezlege tăcerea lucrurilor, făcîndu-le să vorbească, să ne restituie o lume de mult dispărută. E adevărat, pentru unii rămîn niște obiecte, eventual utile ; pentru Anghel însă ele n-au „secrete", le cunoaște limbajul, îi fac confesiuni. Ca și la I. A. Bassarabescu sau la Al. Macedonski, obiectele se metamorfozează în mărturii însuflețite (și nu de puține ori personificate) ale unor biografii sau medii umane. [...]

[...] Poezia evocării are ca pretext, cel puțin în proza sa, un obiect oarecare : un ziar, o carte deschisă și uitată la o pagină, un bilet vechi și mototolit de spectacol etc. Toate au parcă puterea basmelor și încep deodată să se prefacă în oameni de altădată, în glasuri proaspete de copii, în șoapte, umbre și vis. [...]

Situația cea mai frecventă pentru poemul său o reprezintă reîntoarcerea la locul copilăriei sau unde scriitorul a trăit un eveniment (mai ales de natură pasională) intens. Locurile au acumulat și conservat umbrele trecutului și, cîteodată, simpla lor revedere produce o suită de evocări cristalizate în proză. Lucrurile își au concretețea lor, duc și acum la experiențele senzoriale cele mai directe și vii. Tocmai de aceea poate, amintirea reînvie fapte și locuri de altădată ca apropiate, palpabile, tangibile, așteptînd să fie contemplate. Impresiile ieșite la lumină odată

Scanned with OKEN Scanner

cu reîntoarcerea la locurile amintirilor sînt precise, încît fac să se șteargă diferența temporală. [...]

Specifică prozei de evocare — creație de efecte artistice neașteptate și profund originale — este viziunea plastică personală a artistului, întreținută constant de pasiunea sa pentru pictură. Anghel este un admirator al școlii impresioniste și procedează în maniera ei, bineînțeles apelînd la posibilități de „transcriere" literară. În sistemul său de imagini, sugerarea culorii ocupă un loc fundamental și se obțin, descriptiv, largi reprezentări vizuale prin acumulări caleidoscopice de lucruri, profiluri omenești etc. Se realizează efecte vizuale stranii chiar printr-o anumită dezordine — intenționată — și prin aglomerarea obiectelor reprezentate. Se procedează ca după o rețetă și se reconstituie universul eteroclit de obiecte, estompîndu-se cîteodată vagul lor. Efectul este maxim și face să crească sugestivitatea lucrurilor evocate, subliniindu-se veridicitatea lor.

*

Compozițional vorbind, prozele sale au numai un punct de plecare (un pretext narativ) care motivează efuziunea descriptivă, bogăția mijloacelor plastice, care sensibilizează evocarea și îi dau o densitate lirică remarcabilă. Elementul epic poate fi amintirea cuiva, o întîmplare, un obiect etc. Iată, de pildă, reconstituită o lume de altădată de un pitoresc ieșit din comun, ca o izbucnire de culori, de efecte sonore și vizuale, de alternanțe între umbre și lumini. În cazul poemului *Ceasornicul bunicii,* un afiș este factorul dinamic pentru desfășurarea evocării. Ea însă nu duce la impresia de melodramă fiindcă Anghel procedează împotriva convenționalismului obișnuit în literatura de evocare. El aglomerează voit impresii și reacții felurite în aceeași imagine, în așa fel că se creează o distanțare pentru a contempla lucid și în același timp mișcat relicvele trecutului. [...] Alteori, ca în *A. D. Holban,* evocarea copilăriei e însoțită de impresii vizuale cu totul neobișnuite datorită unei aglomerări de lucruri diverse, eterogene și tocmai de aceea expresive. Notarea lucrurilor sugerează un amestec bizar, într-o succesiune aparent dezordonată : cărți, ziare, scrisori, cartoane cu desenuri, panoplii cu arme vechi etc. *(A. D. Holban,* în *vol. cit.).* Dealtfel D. Anghel pare să simtă o anumită pre-

dilecție pentru acest gen de descriere scontînd un efect deosebit din imaginea de ansamblu, din aglomerarea în compoziție a unor aspecte opuse sau ieșite din comunul faptelor de viață (vezi *Fluturul rampei,* în vol. *Steluța).*

Una dintre prozele cele mai izbutite este fără îndoială evocarea Bucureștilor de la începutul veacului, cu agitația pricinuită de noutatea zborului lui Blériot. Momentul e cu adevărat unic și-i îngăduie scriitorului să-și verifice talentul. Imaginea „exodului" spre marginea capitalei, unde urma să aibă loc demonstrația miraculoasă a secolului, copleșește prin spațiu și mișcare. Cuprinderea unui vast cîmp de oameni, trăsuri etc. are proporții de amplă compoziție. Vocabularul pare inepuizabil găsind echivalentul fiecărui element nou adus în discuție. Ca și în celelalte creații, D. Anghel urmează învățămintele artei plastice, referindu-se la ea sau căutînd corespondentul lexical al culorii. [...]

Aceleași procedee se îmbogățesc prin intervenția comentariului livresc folosit cu discernămînt și, ca atare, capabil să strecoare o nuanță de ironie subtilă și discretă. Infuzia de livresc nu e la D. Anghel ostentativă, contrar unor experiențe ulterioare din proza românească. La el asocierea livrescă a unor aspecte de cultură condensează imaginea și adaugă la calitatea ironiei. În *De vorbă cu un afiș* și, îndeosebi, în poemul-eseu *Misterul din str. Navarre* se cultivă un umor colorat de prezența reflecției intelectuale (amintind, doar ca fenomen, de C. Hogaș și mai tîrziu de Geo Bogza). Interiorul locuit de un om cu tare maniacale, din cea de-a doua proză amintită, e zugrăvit prin folosirea contrastelor obținute cu ajutorul comparației. Termenul cu care se face comparația este totdeauna net și izbitor. E vorba de un interior încărcat cu păsări și animale împăiate, creînd o impresie de straniu, de ireal chiar, grăitoare pentru definirea automatismului sufletesc al celui înfățișat. [...]

Pagina cea mai concludentă pentru formula adoptată de D. Anghel în zugrăvirea unui mediu, urmărind realizarea unei imagini expresive, este însă *Agora modernă* la care ne-am mai referit. Interiorul unei cafenele îi oferă substanța pentru acest exercițiu artistic dificil, dar în același timp foarte sugestiv. Descrierea are la el o valoare funcțională superioară, fiindcă exprimă atitudinea estetică a scriitorului față de un anumit mediu și obser-

vația sa lucidă, critică. Avem de-a face cu notația pătrunzătoare, în măsură să depășească relieful exterior al fenomenelor cercetate și să detecteze sensul lor, esența acestora. Este vizibilă și aici înclinația spre observarea unui grup, într-o compoziție vastă. Anghel procedează prin asocierea participării emoționale a cititorului chemat să-și formeze el însuși imaginea în mod intuitiv. [...] În direcția aceasta, D. Anghel își perfecționează maniera de a picta încercînd în *Tîrgul Cucului* să sugereze plastic și în imagini construite pe efectul vizual atmosfera de „ghetto" a cartierului sărac locuit de evrei. Mecanismul lăuntric al imaginilor descoperă mai întîi rolul prim al amintirilor, căci Anghel revede locurile prin efortul și jocul aducerilor-aminte. Un amestec savant de amintiri, culori, siluete etc. produce imaginea de ansamblu (imaginea-viziune) a locurilor înfățișate. În cazul acestui poem descriptiv, compoziția este și mai amplă deoarece unghiul și perspectiva sînt mult mai largi, mai cuprinzătoare. După sugerarea — prin aceeași invitație făcută imaginației cititorului — a ulițelor sordide, scriitorul își concentrează atenția asupra interioarelor, plasînd în ele un conglomerat de lucruri disparate și de un grăitor efect pictural. Privirea pare grăbită, hotărîtă să rețină cît mai mult într-un spațiu limitat, inventariind parcă. [...] Există în acest poem al lucrurilor și culorilor un pasaj care ne poate conduce spre sursele procesului artistic specific lui D. Anghel. Recunoaștem la el cîteva din procedeele tehnice ale picturii impresioniste și ale unor tendințe subordonate acestei școli. Scriitorul elaborează imaginea prin notația succintă, rapidă, imediată. Se reține anumite detalii exacte, numai în măsura în care ele pot suplini un ciclu întreg de fenomene înrudite ; altfel le trece cu vederea, interesîndu-l rezultatul final, impresia generală și definitorie pentru aspecte investigate. Perspectiva adoptată îi permite să refacă peisajul, să nu respecte întocmai fiecare contur sau fiecare element. Important este ce anume comunică și cît de sugestivă va fi reprezentarea obținută de cititor. Firește, acesta e chemat să participe, să urmeze cu mobilitate efortul de elaborare al scriitorului, să adopte aceleași convenții : „Colorez cerul ca de-o aurora, apoi *ca un pictor grăbit* (s.n. — I.V.) arunc flăcări ici-colo sub streșine vechi, pun umbre mari de fum pe care le despletesc în șuvițe, stropesc cu scîntei

întunerecul, luminez geamurile ca într-un apus de soare și în strada aceea strîmtă schițez în grabă o lume săracă și chinuită...“ (Idem).

Cursul meditațiilor, cristalizate în imaginea poemelor sale, începe din momentul cînd scriitorul e reținut de un fapt, banal cîteodată, dar capabil să declanșeze suita meditațiilor sale lirice. În orice caz, faptul — pretext al poemelor (căci majoritatea sînt poeme în proză) — prin caracterul său concret, pregnant, determină reacția emoțională a scriitorului și dă posibilitatea de a construi un sistem de imagini ample, durabile. Se poate descoperi la scriitor și o anumită tendință spre reprezentarea sintetică, incluzînd în ea o existență completă, cu toate etapele, cum întîlnim în poemul (liric prin dominanta lui) *Rochia bunicii* (în vol. *Proză*). Obișnuit însă, poemul se compune simetric prin existența a doi termeni bine precizați. Scriitorul deschide creația printr-o reflecție, adesea aforistică, prilejuită de o anumită manifestare pe plan uman (sau descoperită în universul natural). Este motivul inițial, prezentat uneori ca o confesiune personală, ca apoi să treacă la comentariu, sau la relatarea unui aspect de viață. Acestea, la rîndul lor, duc la realizarea imaginii propriu-zise, în care se contopesc și se explică toate celelalte elemente pregătitoare. Consacrînd acest tip compozițional de poem în proză, D. Anghel pregătește specia așa cum o întîlnim, bunăoară, la E. Isac, în aceeași viziune artistică. Astfel, în *Un boem* (ca să dăm un alt exemplu din seria creațiilor sale) atmosfera se înfiripă treptat. Întîlnim un prim motiv elegiac, reflexiv, comunicat discret : „Am văzut odată un cocor rănit, trăgînd de moarte, la marginea unei dumbrăvi unde căzuse, pe cînd tovarășii ca o săgeată neagră se depărtau în zare“. Acestui element introductiv îi urmează comentariul grav și delicat despre rămînerile definitive, mai copleșitoare decît moartea. Atmosfera fiind pregătită, scriitorul aprope pie metafora înstrăinării de planul real, relatînd cazul unui străin rămas definitiv la Iași, cu nostalgia și regretul unei plecări care n-a mai avut loc niciodată. Este tocmai substanța și explicația poemului : viața unui om luminat din unghi elegiac (*Un boem*).

*

Stabilind cîteva din trăsăturile prozei lui Dimitrie Anghel, trebuie să recunoaştem că sîntem încă departe de a fi epuizat tot ceea ce este demn de relevat. Proza sa este cu mult mai bogată şi mărturia ei artistică incomparabil mai vastă. E şi acesta un argument pentru o eventuală revenire asupra creaţiei sale, fiindcă avem convingerea că tocmai în capitolul prozei (inexplicabil de puţin cercetat) D. Anghel este un scriitor original, cu merite în dezvoltarea prozei româneşti din deceniile trei şi patru ale veacului nostru. Artist înzestrat cu o sensibilitate excepţională, trăind mereu neliniştea creaţiei şi dorinţa autodepăşirii, Dimitrie Anghel a lăsat o moştenire artistică vrednică de o cercetare atentă şi completă. Prin el proza a descoperit soluţii şi valori noi : a evoluat spre cultivarea atentă a expresiei, a devenit mai bogată în posibilităţi de exprimare. Şi dacă ea a dat romancieri şi poeţi de valoare, dacă ea explorează universul sufletesc al omului în cele mai fine şi inefabile nuanţe ale lui, aceasta se explică şi prin prezenţa lui D. Anghel.

[*Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Series Philologica, Fasciculus II, Cluj, 1963, p. 31—48 (Reprodus din vol. *Convergenţe*, Editura Dacia, Cluj, 1972, p. 191—202.)]

VIRGIL ARDELEANU

DIMITRIE ANGHEL

[...] Este el creatorul poemului în proză, dar şi al pamfletului. A avut disponibilităţi pentru o observaţie acidă. Însă, prin forţa lucrurilor, observaţia aceasta n-a mers spre particularizare, ci tot spre o „desprindere“ de ordin estetist. Îndeosebi titlurile din volumul postum ne arată că, spre sfîrşitul vieţii, autorul plăsmuia un soi de pilule moderniste, ţărmurite de umor „plat“ şi verb contondent. *Arca lui Noe*, aşa s-ar fi numit, probabil, volumul, nu e mai puţin angheliană ca *Fantome* sau *Oglinda fermecată*. E la fel de metaforică şi de plastică. Are însă un plus de luciditate, ca să nu spunem un strat de mizantropism ce se revendică de la o existenţă angoasată de urît. Şi, mai ales, se simte un prezent controlabil, în po-

fida faptului că deformațiile, captate de o pană voit schematizantă, frizează uneori absurdul. După o viață întreagă jertfită cuvîntului, Anghel a ajuns să jongleze cu opticile, să le substituie fulgerător, să detecteze posibilitatea unor imagini rafinate pe tărîmurile cele mai pustii. Un asemenea proces demonstrează uriașă pasiune pentru artă, deosebită ambiție în a demonstra că proza poate rezista și fără fir narativ, numai prin efuziuni, ironii, reflecții și descripții. [...] Intrați în Grădina Plantelor din Paris. Nu vă uitați la florile care s-au trezit în acest început de primăvară, ignorați-i și pe oamenii, nu prea manierați, dimprejurul cuștilor. Priviți numai păsările și animalele [...] e o descriere care împrumută ceva din asociațiile unui intelectual, sau poate, prin antiteză, din experiența redusă și viziunea simplificatoare a copilului. Nu sîntem astăzi martorii unei arte unde mimarea primitivismului și a infantilismului trec drept manifestări ale spiritului modernist ? Iată că Anghel a intuit și el această modalitate, pe care, transcriind-o neologistic, a învestit-o cu umor. Situația se repetă în multe locuri. Aici, habitudinile animalelor sînt văzute ca practici ale oamenilor. În altă parte, lucrurile, uneltele sînt privite ca niște animale preistorice. Urmarea, potrivit intenției, e o apocalipsă : „Pluguri și secerători care umblau pe lanuri ca niște dihănii cu aripi fantastice..." [...] *(Dușmanul mașinismului.)* Cascada de comparații dă naștere unui animism ce întoarce semnificația, evidențiind tocmai reducerea la tăcere a mașinilor-monștri.

Părăsind grădinile și cîmpurile, să intrăm acum într-o instituție de învățămînt. Și anume în clasa *Domnului Hube*. [...] Îngrozit de uniformitatea elevilor, de răgetele perpetue ale acestora, învățătorul crede a se afla la cîrma arcei lui Noe și procedează în consecință : „tinerele vlăstare încredințate pedagogului erau toate dăruite cu numele unui dobitoc, toate speciile pure ori impure își aveau reprezentantele lor [...] privindu-l și pe el ca pe o specie degenerată, să nu întocmești un portret unde neologismul e amestec de înduioșare și grotesc, unde trăsătura fistichie pare contur ferm, iar omul o arătare de pe alte tărîmuri ? Să nu fii tentat de un unghi care filtrează și devitalizează ? [...] Ori de cîte ori întîlnește oameni care și-au pierdut personalitatea, Anghel ni-i arată contopiți cu mediul, profesionalizați pînă la granița incredibilului.

Scanned with OKEN Scanner

Probabil că asemenea imagini șochează. Logica obișnuită e sfărîmată. Bipedul e înlocuit pe nesimțite cu patrupedul, și invers. Uneori, aceștia, nici nu pot fi identificați, într-atît par a-i fi legat soarta. Lucrurile, se înțelege, s-au strecurat și ele în sufletul ființelor ce le stăpînesc și, ca atare, figurează un ansamblu fantasmagoric, nu mai însuflețit decît o elevatoare transformată în dinozaur. Nimeni, credem, n-a surprins în proza românească, la un mod atît de îndrăzneț, o astfel de stranie simbioză : „Era deci un doctor plus toate derivatele lui, și ei de douăzeci de ani stăpîneau un oraș. [...] Se va zice că aceasta e numai pură fantezie, gratuitate, simplă plăcere a ochiului. Ni se poate înfățișa și sub acest aspect. Dar Urmuz, pe care încercăm să-l reactualizăm, n-a procedat, aparent, altfel. Numai aparent, pentru că ceea ce va fi exercițiu la autorul așa-zisului „roman în patru părți", *Pîlnia și Stamate*, la Anghel avea rotundă încărcătură artistică. Gratuitatea se relevă numai unei priviri superficiale, în spatele ei fiind ascunsă o tristă schiță omenească. Nu e monomanie ridicolă, precum în *Sunt lacrimae rerum,* ci impresionantă degradare. Fapt evident, dacă întoarcem pagina, și citim pasajul în care animismul împrumutat străduțelor din oraș provoacă un plîns la fel de jalnic ca și acela al ființei plurale. [...] Să intrăm și-ntr-o cafenea literară, într-o *Agoră modernă.* [...] Ați văzut cum, mimînd numai pictura sau adunînd, în imaginație, obiecte eteroclite a fost în stare să reînvie *Tîrgul Cucului.* Încercați să-i folosiți metoda. Așadar, umpleți un local cu mult fum. [...] Dar nu a oricărei cafenele, ci a uneia „dotată" cu subiectivitate... expresionistă, cu urme de grotesc și, pe ici pe colo, de irațional. V-a ieșit o pînză în care ați prins tocmai ceea ce e drept să pară automatizat, dezumanizat unui privitor lucid și neviciat de bîrfa literară. Cafeneaua, cu ritualurile ei atît de lipsite de sens, nu poate da altă impresie decît aceea a unui conglomerat monstruos de culori vii și mohorîte, de disjuncții... epatante. Oamenii au aici tot atîta personalitate cît și punctele zburătoare. E un ansamblu de coșmar, pe care, dacă vrei să-l prinzi bine, trebuie să-l transpui într-o gamă, unde fragmentul și apendicele sînt de-sine-stătătoare, țin loc de întreg neutru. [...] Să se mai observe că ciudatul portret, făcut numai din mirosuri, reține atenția dintr-o singură privire și în chip constant. N-avem deloc impre-

sia monotoniei cromatice. Culorile, recte cuvintele, sînt alese cu o rară pricepere a contrastului. Aproape fiecare neologism, smuls celei mai neașteptate asociații, stă lîngă un cuvînt autohton. Astfel, „mirosul“ nu e „scîrbos“, ci „pestilențial“, turceasca „mahala“ nu e așezată lîngă neaoșa „drojdie“, ci lîngă „chintesența“, adică „chintesența mahalalelor“ etc. Sînt toate acestea probe de gust și măsură, intuiții ale unor remarcabile efecte artistice, cum s-a mai putut vedea doar la Arghezi.

Arta neologistică și subtextuala viziune fantezistică cuceresc îndeosebi în *Arca lui Noe* și *Kermessa*. Pendulînd între contraste spectaculoase, utilizînd cuvîntul nou, acolo unde eram obișnuiți a vedea banale și autohtone expresii, privind totul printr-un unghi de năstrușnică putere demiurgică, tratînd ființa supremnă de burghez cuminte și porcul drept înțelept, inversînd deci ordinea „firească“ a naturii și propunînd una de superior joc al inteligenții — Anghel dă la iveală irezistibile pagini umoristice. Nimic nu e mai la locul cuvenit, deși parcă nimic nu e schimbat. *Arca lui Noe*, bunăoară, ni se înfățișează ca o interpretare a cunoscutului motiv biblic, într-o „poveste“ care, în liniile principale, nu se abate de la tradiție. Dar ce risipă de umor, melancolie și scepticism. Cîtă dezolare în a constata că oamenii, semenii lui Dumnezeu, nu sînt toți la fel de frumoși, de cumsecade. Ideea, conform principiului anghelian, e așezată în introducere [...] Însuși demiurgul a observat cu stupoare că din mîna lui au ieșit și pocitanii. Pentru a nu lăsa omenirea să se degradeze total, el ia hotărîrea unei radicale trieri. Acum, Anghel își rîde pe față de geneză ca și de selecția naturală, legînd actul creațiunii de expediția maritimă a lui Noe, singurul om care mai păstra ceva din înfățișarea neglijentului părinte [...] din această excepțională bucată, în care, peste îndrăzneala ironiei, se remarcă reversul procedeului din *Doctorul, trăsura și caii*. Pe cîtă vreme, acolo, automatizarea inspirase procedeul asocierii, de astă dată asistăm la acela al disocierii. Ginta eteroclită e percepută ca o fiară apocaliptică din care, prin degenerare, sau poate prin perfecționare, se desprind speciile cunoscute. Darea cu tifla tuturor teoriilor științifice, ca și concepției biblice atinge acum limita. Cîtă deosebire între geneza lui Voiculescu *(Pescarul Amin)* și aceea din *Arca lui Noe*. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Kermessa, în schimb, se desfășoară de la un cap la altul într-un rîs nestăvilit. Arareori ne-a fost dat să citim o proză în care neologismul cel mai prețios, asociațiile livrești să dea naștere unei sarabande a orătăniilor. Excepționale descrieri ale neamului înaripat ne-a dat Macedonski *(Între cotețe)*. Anghel nu se rezumă însă la paleta coloristică (nici n-are strălucirea predecesorului său) și împinge tabloul spre jovialitatea flamandă. În *Kermessa* întîlnim un Jules Renard român (apropierea e demonstrată de G. Călinescu), un virtuoz al animismului, care, surprinzînd cu sagacitate elementele specifice peisajului domestic, dezvoltă, spre încîntarea noastră, necunoscute „concepții de viață". [...]

După meditația butoiului — trouvaille unic în proza noastră, — iată și gîndurile unui porc. Cine și-ar fi putut imagina că înfățișarea slinosului patruped poate conduce spre o caracterizare atît de umoristică și totuși atît de proprie : „[...] Tăcut și filosof îi făcu ocolul, mirosi îndelung cu rîtul lui roz, temător își ținu coada întoarsă în semn de întrebare, și, apoi, fie prin voință, fie dintr-o imperioasă necesitate, oprit în fața cepului ce era singurul punct reliefat din atîtea rotunzimi, începu să se scarpine". În cele din urmă cepul cedează și se revarsă în curte un soare lichid, ametitor. Toți și toate beau la disperare, într-o scenă care nu se poate asemui decît cu atacul lighioanelor din *Între cotețe*. [...]

Nu este laboriosul Dimitrie Anghel un precursor autorizat al prozei moderne ?

[*Steaua*, XIX, 4 (219), apr. 1968, p. 71—76 (Reprodus din vol. *Proza poeților*, E.P.L., Buc., 1969, p. 174—190).]

TUDOR VIANU

VII. INTELECTUALIȘTI ȘI ESTEȚI

3. *D. Anghel*

I-a fost dat lui Dimitrie Anghel să ducă mai departe atîtea din îndrăznețele inițiative ale lui Macedonski și ceea ce a rămas neîmplinit la Șt. Petică. Pînă la Galac-

Scanned with OKEN Scanner

tion și Arghezi, D. Anghel ne oferă sinteza cea mai rotunjită a curentului estetic și intelectualist. Sînt mulți ani de cînd am afirmat înrudirea temperamentului stilistic al lui Anghel cu acela al lui Macedonski [1]. Cercetarea ulterioară m-a întărit în această convingere. Deși, din punctul de vedere al istoriei literare, va fi greu să se stabilească legături personale între influentul membru al grupului semănătorist și autorul *Cărții de aur*, afinitățile lor de structură nu sînt contestabile, încît nu este orientare a prozei lui Macedonski care să nu revină, uneori cu două și cu trei decenii mai tîrziu, la rafinatul stilist care, de la 1911 pînă la moartea sa, în 1914, a publicat mai multe volume de scrieri în proză, reunite parțial în volumul postum din 1924. Regăsim aci evocarea patriarhalelor figuri de altădată, ca în *Nălucile din vechime* ale lui Macedonski, aplecarea asupra interioarelor și naturilor moarte, cu descrierea „dulcilor intimități (ce) se desprind dintr-o gospodărie veche", în care lucrurile stau nemișcate și vremea trece peste ele, nimic nu le schimbă, soarele poate pătrunde ici-colo „și le mai pălește fața cu sărutările lui fierbinți, o mărgea poate dintr-o perină se desprinde, o fotografie dintr-o ramă se acopere de-o ușoară negură" (*Proză*, p. 3). După norma internă a curentului, natura este văzută și aci prin analogie cu lucrurile, astfel că scriitorului i se poate părea odată că „în rama ferestrelor, cerul se decolora peste arborii mari" (p. 7), așa cum s-ar putea întîmpla cu o bucată de stofă sau de pînză. Imaginația artificioasă a estetului devalorizează natura, elimină patosul ei tradițional, încît luna însăși poate apărea ca „o podoabă aninată, așa, într-o doară, de cineva fără gust și fără simțămînt artistic. — Se vede cît de colo, continuă estetul sceptic, că-și dădea seama că ieșise din convenționalul lucrurilor existente și indignată parcă la fapta mea nebună, își trase un nor peste față și se acoperi, și așa — întunecat, peisajul rămase și mai straniu" (*Un vis simbolic* [2], *Proză*, p. 9—10). Nu lipsesc din recuzita estetismului nici pietrele și alte materiale prețioase, „smaraldul și chihlimbarul" cu care sînt asemănate frunzele primăverii și ale toamnei,

[1] În articolul scris la moartea lui Macedonski, în *Sburătorul* din 1920, republicat în *Studii și portrete literare*, *Ramuri*, 1939.

[2] Sub titlul *Oglinda fermecată*, în volumul la fel intitulat, apărut la *Flacăra*, în 1911.

apoi „safirele“ limpezi ale ochilor, strugurii ca niște boabe de „rubin“ ș.a. Dacă adăugăm obsesiunea sentimentelor stranii, care trecuse ca o undă și prin sufletul lui Petică, obținem în figura literară a lui D. Anghel o imagine dintre cele mai asemănătoare chipului lui Al. Macedonski. Ceea ce continuă să-i despartă este, la Anghel, puținătatea înzestrării sale vizuale. Imaginile lui Anghel, destul de rare, sînt mai degrabă schematice, atunci cînd i se pare a recunoaște în ochii compozitorului Verdi, zărit odată la Roma, „două puncte negre neclintite, ca două note pline ce i-ar fi adormit în ochi“ (p. 39), sau în ochelarii fostului său profesor de limba germană, d-l Hube, „două nule, ce i s-ar fi urcat din catalog pe nas“ (p. 79). „Poetul florilor“ sacrifică și în proza sa vechiului cult, dar pana sa se mulțumește să noteze „florile albe și galbene ale salcîmilor, petele viorii de umbră, lumea multicoloră de tufare“ (p. 57). Nimic asemănător deci cu exuberanța coloristică a lui Macedonski, cu plăcerea sa nesecată de a reține tonurile și valorile.

Caracterizările lui Anghel aparțin rareori datelor sensibile. Ele sînt susținute de obicei prin mijloace intelectuale, prin asociații din domeniul științelor, al istoriei, al politicii, pentru care echivalențele în limbă sînt totdeauna neologistice. Anghel este, după Macedonski, primul scriitor care a îndrăznit să întrebuințeze limba unui român instruit din ziua de azi, trecut prin școli și prin lecturi variate, cunoscînd o limbă străină, gîndind cu noțiunile abstracte ale culturii lui. Talentul cu care el a întrebuințat neologismul, proscris de poetica tradițională, conferă cazului său literar însemnătatea unei pietre de hotar în dezvoltarea stilistică a prozei mai noi. Căci Mecedonski, prin asociațiile sale intelectuale și prin neologismele care le exprimă, întrece uneori măsura bunului-gust. Astfel, reluînd exemplul înfățișat mai sus, cînd, pentru a ne descrie zgomotele produse de sfărîmarea unei uși, autorul *Cărții de aur* ne vorbește despre „stridenta voce a lemnului violat în afinitățile lui moleculare“, simțim hotărît că este prea mult. Nu este nevoie de atîta știință pentru a auzi cum se sfărîmă o ușă. Intelectualizarea impresiei atinge aci pedanteria. Cît despre expresia „norii antropomorfi“, amintită de asemeni, nu putem admite că este mai fericită. Căci dacă Macedonski vrea să ne spună că norii aveau forme omenești, expresia „antropomorfi“ nu

Scanned with OKEN Scanner

era deloc potrivită. Limbajul filozofilor amintește uneori despre credințe sau concepții antropomorfice, adică despre acelea care atribuie naturii sau divinității intenții sau o personalitate deopotrivă cu a omului. Niciodată adjectivul „antropomorfic" nu este legat, în întrebuințarea care i se dă cuvîntului, de reprezentarea unui lucru particular și concret. Dacă Macedonski folosește totuși expresia și în astfel de conexiuni, el o face prin nesocotirea nuanțelor celor mai evidente ale sentimentului lingvistic. Niciodată Anghel nu cade în astfel de erori. Manevrarea neologismului este la el mult mai sigură și mai firească. Intelectualismul lui nu ia niciodată forma supărătoare a pedanteriei.

Anghel recurge la cuvinte neologistice, în anumite împrejurări precise, a căror delimitare poate alcătui ca un început al unei estetice consacrate acestei categorii lexicale. Mai întîi, atunci cînd dorește să înfățișeze idei de proveniență savantă pentru care vechiul fond al limbii nu poate oferi echivalențele juste. Iată, de pildă, începutul bucății *Arca lui Noe* : „Trăind în tulbure vremi [3] și neștiind ce poate să aducă ziua de mîine, cum nu știa Noe înainte de a fi înștiințat printr-o misivă divină, am privit cu bunăvoință pe toți cei ce mă înconjoară, crezîndu-i pe toți de esență eternă, ca unii ce erau făptura lui Dumnezeu. Toți semenii mei, după scripturile învățate, înfățișau însăși făptura și prototipul supremului creator, reflexul magicei lui oglinzi, gemenii uniformi ai aceluiași tipar ; creatorul însă, în naivitatea lui primitivă, nu putea ști, nici bănui de teoriile viitoare, de adaptările ce fiecare dintre jucăriile fantaziei lui uriașe, măturate cu un gest plictisit de pe masa lui de sculptor în infinit, trebuiau să le îndure într-un mod fatal" (*Proză*, p. 67). Multe din expresiile pe care cititorul le va fi subliniat în această mostră stilistică, „esența eternă, prototipul supremului creator, reflexul magicei lui oglinzi, gemenii uniformi ai aceluiași tipar", ne introduc într-o lume de reprezentări mistic-platonice, în care raportul dintre creator și creatură este acela al unui prototip cu reflexele

[3] Inversiunea poetică (adjectivul înaintea substantivului), des întrebuințată de Anghel în scrierile pe care le analizăm aci, impresionează ca un efect de manierism poetic, prin care prozatorul continuă să sacrifice pe altarul formelor lirice ale exprimării.

sale. Vorbind despre lucruri atît de înalte, scriitorul se apropie de ele din mai multe perspective, le aproximează din unghiuri deosebite, încît alături de vocabularul împrumutat misticei platonice, el găseşte şi pe acela neaoş, transmis prin învăţătura tradiţională a credinţei strămoşeşti, „scripturile învăţate", potrivit cărora urma să se vorbească despre „semenii noştri", despre „Dumnezeu", despre „făptura" lui. Scriitorul pare a nu fi un relativist şi un sceptic, şi conştiinţa lui găseşte, pentru a se exprima, mijloace de un mare interes artistic, atunci cînd stilizează pasagiul citat prin două serii de termeni, derivaţi din două obîrşii felurite, dintr-una savantă şi mai nouă şi dintr-alta populară şi tradiţională. Şi pentru a nu mai lăsa nici o îndoială în această privinţă, sfîrşitul pasagiului adaugă a treia aproximare a realităţii supreme, vorbind despre „teoriile" mai noi cu privire la ea, „adaptările" invocate de biologia modernă pentru a-şi exprima mulţimea şi varietatea formelor vieţii. Cine încearcă atîtea ipoteze, nu aderă cu adîncimile lui la nici una din ele, încît eliminînd solemnităţile credinţei, poate înfăţişa totul drept „jucăriile unei fantazii uriaşe", ceea ce legitimează expresia neologistică finală, jurnalistică şi tri-vială ; creaturile trebuiau să ajungă la adaptări variate, „într-un mod fatal". Abia acum ni se lămureşte întreaga semnificaţie stilistică a pasagiului considerat în întregimea lui. Pendularea între registre stilistice deosebite este atitudinea unui sceptic care încearcă să se salveze prin umor din melancoliile care îl bîntuie. O atitudine care explică îndeajuns expresia din primele rînduri ale pasagiului : „misiva divină" care alcătuieşte desigur un mod glumeţ de a vorbi. Întreaga bucată, evocînd soarta variată a creaturilor şi, printre ele, a sărmanului poet, este menţinută într-o atmosferă de umor subliniat de melancolie.

Dar cu aceasta atingem principala funcţiune a stilului neologistic în proza lui D. Anghel. Manevrarea neologismului este pentru Anghel un mijloc al umorului său. Iată, în continuarea bucăţii *Arca lui Noe*, prelucrarea umoristică a vechiului motiv biblic : „Şi astfel, Noe, întîiul armator al vremurilor, primi comanda unui titanic *steamer*, ce avea să înfrunte surplusul imenselor rezer-

vorii de lichiduri neîntrebuințate pe care le deținea cel înalt și cu care se hotărîse să dușeze patruzeci de zile și patruzeci de nopți biata omenire". Prezentarea lui Noe ca un „armator", a corabiei lui ca un „titanic *steamer*", a potopului ca un „duș", asociind arhaicul cu modernul, miticul cu realul, sublimul cu trivialul, creează sistemul de contraste care alcătuiește baza psihologică a surîsului impus în cele din urmă cititorului. Iată și evocarea animalelor îmbarcate de Noe în corabia lui : „Ce era, se întreabă scriitorul, această chintesență de bestii, ce reprezintă această somatoză închisă într-o cutie de lemn purtînd marca aceluiași concesionar, spre care țel mergea internaționala aceasta ce nu putea fi pusă la același diapazon, ce era acest tamazlîc de ginte eteroclite, dinte și corn, copită și unghie, gură și ventuză, gheară și periferii catifelate, glas și răget, instinct și inteligență, candoare și brutalitate... ?" Procedeul semnalat mai sus se repetă și aici. Noe este un „concesionar" ; adunarea animalelor o „internațională" și, pentru a da mai mult relief neologismului savant, asocierea lui cu un cuvînt din fondul mai vechi al turcismelor limbii produce îmbinarea contrastantă și înveselitoare prin sine însăși : „un tamazlîc de ginte eteroclite". Altădată, ni se vorbește despre un doctor care nu era văzut decît într-o trăsură, trasă de doi cai bătrîni și condusă de un vizitiu din altă vreme, un grup vetust și meloncolic al micului oraș de provincie. „Era deci un doctor plus toate derivatele lui", ne spune scriitorul. Existența lor nu putea fi concepută decît ca o „pluralitate". „Derivate", „pluralitate" alcătuiesc un mod pretențios de a vorbi, pe care scriitorul îl voiește pentru a sublinia mai energic modestia tristă a aparenței evocate prin el. În Grădina Plantelor din Paris, scriitorul vede „împrejurul unui lac minuscul, ca o piscină, ibișI cu piciorul de mărgean, cuprinși de un etern narcisism... cocori degenerați și fumurii... și într-un bazin în care ai spune că și-au spălat copacii chlorofilul, cîțiva crocodili beți ca niște lazaroni" (*op. cit.*, p. 113). Aluzia mitologică, preciziunea științifică sînt manifestările unei atitudini savante și lucide care se înveselește pe propria-i socoteală în fața naturii odihnind în inconștiență primitivă.

O altă valoare a neologismului, așa cum îl întrebuințează Anghel, provine din facultatea lui de a varia expresia aceluiași lucru, ca unele care pot proveni din izvoarele cele mai deosebite ale culturii. Iată, în această privință, interesantul pasagiu din bucata *În Grădina Plantelor* : „În straturi, toate florile primăverei. Pajiștile verzi, ca niște covoare bine îngrijite, mărginesc drumurile la soare, mai încolo norodul florilor străine, un babel de neamuri și de culori, o enciclopedie de nume bizare, un țintirim plin de epitafe medicinale, o internațională de miresme". Tabloul este construit în discretă amplificare retorică și pentru a obține variația în expresia aceleiași noțiuni colective : „norod", scriitorul se adresează legendei, științei și politicii, în tezaurul lexical al cărora găsește pe rînd „babel, enciclopedie, epitafe medicinale, internațională". O vorbire cu preocupări de purism n-ar fi dat atîtea echivalențe, cu asociații secundare atît de felurite. Graiul neologistic face mai bine acest serviciu, corectînd impresia de monotonie a repetiției, prin percepția unei varietăți caleidoscopale. În sfîrșit, neologismul face uneori posibilă exprimarea sentimentelor de indignare. Iată, în bucata *Agora modernă,* descrierea șoaptelor veninoase, strecurate de boemii cafenelei literare în urechea emulului mai bătrîn : „la semnalul dat de marele lor maestru, își destupă micele lor istorioare, captatele lor zvonuri, fermentatele lor știri, ignobilele lor cancanuri, ca să le verse în confidențialul suflet al marelui preot, ce face artă cu ele..." *(op. cit.,* p. 32). Înlocuiți în „fermentatele, ignobilele știri" adjectivul neologistic printr-unul neaoș, lucrurile ar fi fost mai greu de spus fără sugerarea impresiei de dezgust, pe care scriitorul delicat o evită. „Confidențialul suflet" este apoi o formulă a ironiei care strecoară, sub expresia amabilă, intenția usturătoare. Nimeni, în aceeași măsură cu Anghel, n-a scos din folosința neologismului mai multe valori ale fineței stilistice. Însemnătatea contribuției lui literare trebuie căutată în această direcție.

[*Arta prozatorilor români,* vol. II, Biblioteca pentru toți, nr. 364, 1966, p. 78—87.]

Scanned with OKEN Scanner

MIHAELA MANCAȘ

RITMUL PROZEI LUI DIMITRIE ANGHEL. ANALIZĂ STILISTICĂ

[...] În analiza care urmează am ales, pentru a demonstra caracterul poetic al prozei lui D. Anghel, ritmul.

Nu intenționăm să întreprindem decît o analiză pe text a diverselor varietăți de ritm în proza lui Anghel, analiză pe care o credem necesară în stabilirea valențelor poetice ale acestei opere[1]. Vom observa că ritmul se realizează sintactic prin procedee specifice poeziei, și nu prozei, cum ar fi antepunerea determinării, situarea sistematică a verbului la începutul sau la sfîrșitul frazei ș.a. Aceasta va permite formularea unor concluzii privitoare la proza poetică a lui Anghel. [...]

Vom analiza într-o primă fază ritmul rezultat din construcția sintactică a frazei, paralelismele sintactice și repetițiile pe diverse planuri, pentru a trece apoi la analiza structurilor sonore. Cele două moduri de analiză nu demonstrează decît realizarea unei proze ritmate la două stadii diferite : paralelismele sintactice constituie un ritm potențial, mai puțin evident, iar analiza succesiunilor sonore regulate subliniază mai clar caracterul ritmat al unor părți din proza scriitorului.

Paralelismul sintactic se realizează la D. Anghel prin două procedee de bază : pe de o parte construcții sintactice simetrice (fraze în care se repetă același tip de propoziții) și pe de altă parte repetarea acelorași sintagme, propoziții sau fraze în același text.

Exemplul cel mai simplu de ritm realizat prin mijloace sintactice îl constituie fraza construită simetric, pe baza aceluiași tip de propoziție [...] Simetria frazei este dată de propozițiile atributive, care determină fragmentele subiectului multiplu, despărțindu-le și situîndu-se în imediata lor apropiere. Se creează astfel un echilibru între părțile propoziției principale și determinantele lor atributive, accentuat de faptul că sînt introduse toate

[1] O analiză oarecum asemănătoare întreprinde I. Coteanu, în *Despre tehnica stilului la Mihail Sadoveanu*, în vol. *De la Varlaam la Sadoveanu*, București, E.S.P.L.A., 1958, p. 462—480.

Scanned with OKEN Scanner

prin același pronume relativ, *care*, precedat sau nu de prepoziții.

Repetarea în același context a unor propoziții eliptice de predicat sugerează, în exemplul care urmează, o accentuare a ritmului spre sfîrșitul frazei. Procedeu adesea întrebuințat de Anghel, construcția paralelă are trei termeni :

„Un penel nevăzut ca muiat în bunătate le îndulcește trăsăturile cele mai aspre ; gura cu liniile cele mai amare capătă un zîmbet de blîndețe ; ochii cei mai răi, străluciri de adorare ; gesturile cele mai nestăpînite, îmlădieri de leagăn ; glasul cel mai hursuz, inflexiuni mîngîietoare“ *(Puteri ascunse, Povestea celor necăjiți,* p. 53).

Spre deosebire de exemplele precedente, în care paralelismul sintactic era realizat cu ajutorul unui singur element, există în proza lui Anghel fraze în care efectul ritmic este dat de asociații mai greu de observat la prima vedere :

„Și acei ce poartă pe aripile lor diafane întunerecul, cît ține ziua, făcîndu-se una cu scoarța copacilor ori cu pulberea cenușie a drumurilor, încep să zboare și ei bătînd aerul, zdrențe de catifea și bucăți de mătase, cusuții cu fir și stropiții cu purpură, somnoroși întîi și nesiguri, mai vioi pe urmă și mai îndrăzneți, căutînd raza care cheamă și nălucește, nectarul care îmbată și dă viață“ *(Fluturul morții, Oglinda fermecată,* p. 14).

Structura ritmică a textului este binară : sintagmele paralele sînt indicate prin legătura realizată cu ajutorul conjuncției *și*. Primul grup : „zdrențe de catifea și bucăți de mătase“, are o structură sintactică identică a celor două părți : substantiv și atribut substantival prepozițional. Al doilea grup : „cusuții cu fir și stropiții cu purpură“, se individualizează nu numai prin structura sintactică identică, ci și prin utilizarea substantivată și articulată a celor două participii. Celelalte două grupuri formează o structură mai unitară decît primele, căci se realizează în cadrul lor o gradație, dată de adverbul *întăi* în primul și *pe urmă* în al doilea („somnoroși *întăi*, și nesiguri mai vioi *pe urmă* și mai îndrăzneți“), de trecerea de la pozitiv la comparativ a adjectivelor și de contrastul lexical, care se realizează între părțile respective ale sintagmelor (*somnoroși — mai vioi, nesiguri — mai îndrăzneți).* Construcția simetrică se extinde și

la subordonatele artibutive din final, legate cîte două prin *și* atunci cînd determină același cuvînt : „(raza) care cheamă și nălucește, (nectarul) care îmbată și dă viață".

Ritmul întregii fraze este subliniat de faptul că toate aceste sintagme paralele sînt unități sonore, a căror individualitate este dată de semnele de punctuație despărțitoare. Structura ritmică binară este marcată de așezarea sintagmelor paralele în grupuri de cîte două.

Inversiunea poetică repetată sistematic într-o frază sau într-un text și situarea verbului la sfîrșitul propoziției, procedee sintactice adesea remarcate la Anghel, au în proza acestuia și funcția de a realiza efecte ritmice. [...] În afară de funcția stilistică de menținere a tonului liric și, după cum vom vedea, în strînsă legătură cu aceasta, inversiunea poetică este la Anghel și o sursă a ritmului :

„*Triste*, cele trei note funebre ca rupte din inima umbrei, *revenire*, *jalnice* ca scăpate dintr-o urnă funerară, unde au dormit îndelung, *se redeșteptară*. *Sfioasă*, îndepărtata chemare de glorie *căută să se strecoare* iarăși, dar sunetele de fanfară muriră. *Deznădăjduite*, degetele *urniră* alte note..." (s.n) (*Sonata lunii*, în *Oglinda fermecată*, p. 156).

Ritmul fragmentului reprodus decurge din repetarea propozițiilor formate, fără excepție, după o schemă în care pe primul loc se află complementul de mod (sau element predicativ suplimentar), iar pe ultimul predicatul.

În aceeași ordine de idei trebuie să menționăm una dintre particularitățile interesante ale acestor poeme în proză : un anumit tip de paralelism sintactic domină în general o întreagă bucată, realizîndu-se astfel o remarcabilă unitate de stil, care apropie mult proza de poezie. *Mama*, de exemplu, este constituită ca unitate din punct de vedere stilistic, alături de alte procedee, prin utilizarea cu precădere, în construcții paralele, a adverbului, repetat pentru simetrie. Contrastul se stabilește și prin sensul lexical diferit al adverbelor celor mai frecvente (*acolo, de acolo, desigur, de bună seamă, de aci, fără de vreme, așa de puțin, așa de curînd*) și adverbul *abia* corelativ cu *parcă*, care apar o singură dată, în fraza finală, și contrastează cu celelalte prin lipsa de precizie. Alte poeme în proză au ca element de bază procedee al căror prim scop nu este realizarea ritmului : interogația și exclamația

în *Povestea unui mușuroi*, prezentul ca timp al narației în *Ex voto*, repetarea pronumelui de persoana a II-a în *Tata* ș.a. Nu numai elementele ritmice contribuie deci la stabilirea unității stilistice, dar ele ocupă un loc important între procedeele utilizate cu acest scop. Antepunerea determinării față de determinat revine, în afară de *Sonata lunii*, și în *Cedrul*, aici generală atît pentru adjective, cît și pentru adverbe [...]

Ritmul prozei este determinat și de situarea verbului la sfîrșitul propoziției, mai ales în cazul unei fraze formate prin juxtapunere. Procedeul nu mai are nimic dintr-un manierism poetic, dacă privim utilizarea lui repetată în funcție de realizarea ritmului. Ș. Cioculescu observă că el nu e abuziv, ceea ce vine în sprijinul afirmației noastre. Ca și în cazul analizat precedent, numai unele bucăți în proză își datoresc ritmul acestei structuri a frazei *(Jertfa, Mama)* [...]

Am analizat pînă acum ritmul rezultat din regularitatea repetării anumitor construcții sintactice. Mai interesante sînt, însă, ritmurile rezultate din combinarea procedeelor amintite cu repetarea unor anumite sintagme sau fragmente de propoziții, într-un context mai restrîns sau mai larg. Se formează astfel într-o bucată de proză un laitmotiv, un fel de refren care o structurează, creîndu-i un ritm.

Procedeul utilizării laitmotivelor, deși se înscrie pe aceeași linie a realizării ritmurilor, se diferențiază de procedeele amintite pînă acum. Apariția în același scop a aceluiași fapt de stil în contexte de dimensiuni diferite are efecte stilistice variate, cu atît mai puternice cu cît contextul antrenat este mai larg. Repetarea unui întreg fragment, în contextul dezvoltat al unui poem, are un efect artistic sporit față de revenirea aceluiași cuvînt în contextul, mai redus, al unei fraze sau al unei propoziții. Se poate, deci, stabili o ierarhie chiar în cadrul paralelismelor sintactice, pe baza elementului care se repetă și a dimensiunilor contextului antrenat în construcția paralelă. [...]

Ajungem în fine la un exemplu în care ritmul este realizat prin combinarea mai multor paralelisme :

„*După marginea curbă a mării*, unde se închide orizontul, *acolo* unde încep apele albastre ale Bosforului, e o altă lume și tu *de acolo* ai venit. Multele lucruri ciu-

Scanned with OKEN Scanner

date ce dorm în sufletul meu *de acolo* mi le-ai adus. Nostalgia ce o resimt în fața marilor ape, cînd văd o pînză albă, fîlfîind ca o aripă de albatros, *de la tine* trebuie să-mi vie. Îngustele caice, cu șirul lor de vîslași, plecați pe rame, *de aceea* mă farmecă.

De după marginea curbă a mării, unde palatele de marmoră coboară cu treptele lor pînă în valuri, *de acolo,* ca valurile aceste ce călătoresc și murmură necurmat, îmi vin amintirile" (s.n.) *(Mama, Fantome,* p. 10).

Se remarcă în primul rînd sintagma-refren cu care încep cele două aliniate — „după marginea curbă a mării" — și care schițează un ritm al întregului fragment de poem. Toate frazele care compun fragmentul au verbul propoziției principale situat pe ultimul loc, ceea ce dă o cadență muzicală textului. În fine, sursă de ritm este și anafora (repetarea aceluiași cuvînt sau grup de cuvinte), figura de stil care determină întodeauna un ritm în contextul în care apare : repetarea sintagmei *de acolo,* variată uneori cu *de aceea* și *de la tine,* întotdeauna plasată imediat înaintea verbului. Paralelismul rezultă din construirea tuturor complementelor cu prepoziția *de.*

Varietatea repetițiilor și paralelismelor în proza lui Anghel este remarcabilă. Vom da, în încheierea acestei părți a discuției, un ultim exemplu, în care ritmul se bazează nu pe repetarea unei aceleiași sintagme, ci a unui singur element în diverse forme gramaticale, figură de stil cunoscută sub numele de poliptoton. Ca și anafora, accentuarea prin poliptoton este o sursă de ritm :

„Și acum, *tu* omule de abanos, pîntecosul din alte vremuri, deformatul de oglinda soartei, *tu* cel cu casa tăcută zidită pe nisip, spre care se strecurau oamenii — umbre în așteptarea cuvîntului tău de prooroc, *tu* cel ce erai totul și de la care se așteptau toate, *tu* cel devenit umbra celui care a fost, contrastul zilei de ieri, siluetă tristă de ex-om [...] *te* mai recunoști *tu* după o zi de trudă, *tu,* care porți culoarea zidurilor pe unde treci, așa șters și fumuriu cum ești, cînd dai cu ochii de oglindă, *te* mai întrebi *tu* ce *ți*-au devenit tovarășii și ce ai devenit *tu însuți* în curgerea vremurilor ! [...] *vă* mai întîlniți vreodată voi, spre casa tăinuită a fostului prooroc, și dacă *vă* mai întîlniți, *vă* mai întrebați *voi* de ce *v*-am părăsit și *v*-am lăsat să rătăciți stinghere pe tristele și tăcutele străzi ale orașului, unde clopotele se tînguiesc de-a pu-

ruri..." (s.n.) (*Povestea unui mușuroi*, în *Fantome*, p. 79—80).

Procedeul acesta este mult mai gramaticalizat, realizat cu un material lexical foarte redus : pronumele de persoana a II-a la singular, în diverse cazuri în prima parte, și la plural în a doua parte a fragmentului. Persoana rămîne aceeași la toate pronumele utilizate în text (personal, posesiv, reflexiv și de întărire). Cadența frazei este subliniată de accentul care cade întotdeauna pe pronume ; spre deosebire de sintagmele repetate, analizate anterior, pronumele are un corp fonetic redus, ceea ce accentuează ritmul.

B. Pentru realizarea unei imagini cît mai complete asupra caracterului ritmat al unor părți din proza lui D. Anghel, vom proceda la o analiză a ritmului ca succesiune regulată de silabe accentuate și neaccentuate. [...]

În analiza structurilor sonore interesează două aspecte : *ritmica aritmetică*, în care regularitățile provin din numărul elementelor sonore, și *ritmica tonică*, în care regularitățile au la bază distribuția silabelor accentuate și atone.

Instrumentele de analiză sînt simple : fraza se taie în *versuri*, separate de obicei prin punctuație. Despărțirea frazei în unități ritmice reprezintă partea subiectivă a analizei. „Versurile" sau unitățile ritmice sînt despărțite în cadrul frazei prin pauza care se realizează normal în fluxul vorbirii după un număr de silabe, de multe ori subliniată prin punctuație sau prin conjuncții. Pe cît posibil au fost evitate segmentările arbitrare, adică cele nemarcate prin nici un element de către autor. Versurile pot fi *egale* (cu același număr de silabe), *asemănătoare* (cu același număr de picioare) și *identice* (cu aceeași succesiune de silabe tonice și atone) ; pentru determinarea picioarelor se segmentează sistematic fraza după silaba accentuată [...]

Există în proza lui Anghel diverse forme sau stadii de ritmare. Se întîlnește, mai întîi, repetarea unui singur „vers" ritmat într-un context. Mai adesea la Anghel este ritmată doar o parte a frazei, rămînînd în aceasta un membru a cărui structură nu e regulată. În sfîrșit, întîlnim fraza ritmată în întregime, cu diverse variante.

În exemplul care urmează, sintagmele care se repetă alcătuiesc un fragment ritmat în mijlocul frazei :

Scanned with OKEN Scanner

„...și clopotele, clopotele acelea care în orașul tăcut al Iașilor întovărășesc toate împrejurările vieții, *clopote pentru viață și clopote pentru moarte, clopote pentru dureri și clopote pentru bucurii,* au început parcă să sune iarăși, încet, încet, pe urmă tot mai tare, pînă s-au pierdut din nou într-o vagă armonie, ca atunci cînd ți se pare că începe să cînte liniștea ea însăși...“ (*Ex voto,* în *Fantome,* p. 35). Versurile sînt :

1. clópote / pentru viáță 3+4
2. (și) clópote / pentru móarte 3+4
3. clópote / pentru duréri 3+4
4. (și) clópote / pentru bucurii 3+5

Versurile 1, 2 și 3 sînt egale, avînd același număr de silabe ; 1 și 2 sînt chiar identice, întrucît accentele se succed pe exact aceleași silabe. Identică este și prima parte a fiecăruia dintre cele patru versuri, formată din trei silabe cu prima accentuată.

Succesiunile de silabe ritmate nu scindează întotdeauna frazele. Uneori ele au, dimpotrivă, funcția de a realiza o legătură între părțile textului, ca de exemplu în fragmentul următor, unde două versuri egale sînt plasate în finalul frazelor :

„Nemărginita poezie risipită așa de darnic, de la lacrima stelei din infinit și pînă la stropul de lumină al licuriciului, *mi-au luminat îndeajuns ochii.*

Freamătele împrăștiate care trec pe vîrfurile ierburilor plecate, ca și pe înaltele frunzare ale copacilor, *mi-au fermecat cu prisos auzul*“ (s.n.) (*Fata din dafin,* în *Fantome,* p. 230).

Versurile :

1. mi-au luminát / îndeajúns / óchii 4+3+2

și

2. mi-au fermecát / cu prisós / aúzul 4+3+3

au un număr crescător de silabe : nouă-zece. Primul și al doilea picior al fiecăruia este identic accentuat, pe ultima silabă. Ritmul este dat și de plasarea simetrică, la sfîrșitul frazelor, a celor două versuri. Cu excepția ultimului picior, care are o silabă în plus în al doilea, versurile sînt identice.

Scanned with OKEN Scanner

Alteori o întreagă parte a unei fraze este ritmată[1]:

„Universul e plin de forme și culori și simțurile dincolo de viața conștientă, atunci cînd gîndul nu mai poate merge înainte, caută, dibuiesc și presimt o altă lume:

1. în care / alte fórme / se schițează, 3+4+4
2. în care / alte culóri / nălucésc, 3+4+3
3. în care / alte súnete / vibreáză". 3+5+3

(*Prinosul unui iconoclast*, în *Triumful vieții*, p. 71.)

Între versurile 1 și 3 diferența este de o silabă la piciorul al doilea și al treilea, dar locul accentului se păstrează (⏑ / ⏑ ⏑ ⏑ / ⏑ ⏑ ⏑ / ⏑). Structura regulată este determinată de picioarele aproximativ egale, de trei și patru silabe. Fraza are cadență și datorită versurilor 1 și 3, construite pe baza succesiunii acelorași vocale, cu o singură diferență la silaba a șasea, cînd primul vers are *o* acolo unde al treilea are *u* (dar și în cazul acesta vocalele au aceeași trăsătură comună, labilitatea):

în/ca/re/al/te/*for*/me/se/schi/țea/ză/
în/ca/re/al/te/*su*/ne/te/vi/brea/ză/

Fragmentul următor nu este interesant atît prin ritmica sa, cu ultimul membru al frazei neritmat, ci mai ales prin realizarea unei rime în interiorul frazei:

1. Cuvínte de vís a căutát 9
2. vórbe ce fac drúmuri de catifeá, 10
3. anúme pentru páșii de fantómă, 11
4. tónuri crepusculáre a împrăștiát, 12
5. imágini îndoliáte a găsít, 11
6. sclipírile le-a adumbrít,
și voi ați venit cu drag să-i țineți tovărășie.

(*Epilog*, în *Fantome*, p. 226.)

Versul 3 este egal cu 5 (unsprezece silabe). Primele patru versuri sînt progresive ca număr de silabe: 1 are nouă, 2 — zece, 3 — unsprezece și 4 — douăsprezece. În fragment rimează versurile 1 și 4, 5 și 6.

[1] Transcriem direct în formă de „versuri" părțile ritmate ale frazelor sau frazele întregi. Forma inițială a frazei poate fi ușor urmărită, deoarece despărțirea în „versuri" se face de obicei pe baza punctuației.

Fragmentele de proză ritmate în întregime au o structură mai complexă. Pasajul următor poate fi împărțit în mai multe grupuri distincte de versuri.

I Și acéi / ce poártă / pe arípile lor /diafáne/
întunerécul, cît ține zíua, / 5
făcîndu-se úna / cu scóarța copácilor / 13
ori cu púlberea / cenușíe / a drúmurilor 14
încép / să zbóare și éi / pătînd áerul, / 12

II zdrénțe / de catifeá / și bucắți / de mătáse, 13
cusúții / cu fír / și stropíții / cu púrpură, 13

III somnoróși întăi / și nesíguri, 9
mai viói pe urmă / și mai îndrăznéți, 11

IV căutînd ráza / care chéamă / și nălucéște, 14
nectárul / care îmbátă / și dă viáță. 13

(Fluturul morții, în *Oglinda fermecată,* p. 14.)

Prima grupare constituie o introducere mai lungă, în care picioarele au un număr mai mare de silabe : șase alternînd cu cinci.

Grupul al doilea și al treilea coincid cu paralelismele sintactice deja observate. Al doilea grup are structura :

2 + 4 + 3 + 4 zdrénțe / de catifeá și bucắți / de mătáse

3+2+4+4 cusúții cu fír și stropíții cu púrpură.

Fără prezența copulei care leagă cele două grupuri, neaccentuată și neglijabilă în pronunțare, simetria ar fi perfectă :

2+4+2+4 / 3+2+3+4

În aceeași situație se află adverbul *mai,* cu care se realizează comparativul în cele două versuri ale grupului al treilea :

5 + 4 somnoróși întăi și nesíguri
6 + 5 *mai* viói pe urmă și *mai* îndrăznéți

Ca și în cazul precedent, *mai* nu este aici accentuat, așa încît se poate face abstracție de prezența lui ; simetria ar fi altfel perfectă : 5+4 / 5+4.

Picioarele de patru silabe, alternînd cu cele de două și trei silabe, realizează în aceste două grupuri de versuri, care stau la baza ritmicii întregii fraze, o succesiune sonoră extrem de regulată. În cel de al patrulea grup numărul dominant de silabe al picioarelor crește din nou la cinci : 5+4+5 / 3+5+5.

Exemplul de mai sus este edificator pentru paralelismul existent între construcțiile sintactice simetrice și succesiunea regulată de silabe accentuate și atone în cadrul aceleiași fraze. Ritmul, complex, rezultă din completarea unui procedeu prin celălalt.

Ritmica ultimelor două fraze pe care le supunem analizei este aceeași, ele constituind un întreg care nu mai poate fi împărțit în fragmente asemănătoare prin numărul de silabe al grupurilor respiratorii predominante :

1. Córt / lîngă córt, 4 (1+3)
2. la un sémn / dát, 4 (3+1)
3. ca și cînd / un vînt puternic / ar báte, 11 (3+5+3)
4. cád / la pămînt, 4 (1+3)
5. fócurile / se sting, 5 (3+2)
6. cáii / înhămáți / în grábă / își súnă zurgălăii,
7. dáncii și feméile / sár în cărúțe,
8. oámenii / încálecă, 7 (3+4)
9. și négru / noród, 5 (3+2)
10. cu táinele / lui, / 5 (4+1)
11. apucînd / cáre la răsărít, / cáre la apús 13 (3+5+5)
12. se fáce / nevăzút, 6 (3+3)
13. urmîndu-și / fiecáre / cálea lui. 10 (3+4+3)

(*Țiganii*, în *Fantome*, p. 214.)

Această frază este fragmentată în versuri scurte, ceea ce îi conferă o cadență evidentă. Versurile 6 și 7 sînt o pauză între cele două părți ritmate. În rest, doar versurile 3 și 11, plasate și ele simetric față de începutul și sfîrșitul frazei, sînt lungi. Chiar imaginea grafică a fragmentului transpus în versuri îi sugerează ritmul : părțile scurte alternează regulat cu cele lungi. Ritmica este accentuată de egalitatea versurilor : 1, 2 și 4 au cîte patru silabe, 5, 9 și 10 cîte cinci ; restul versurilor scurte au șase (12) și șapte silabe (8). Versul de cinci silabe urmează grupul celor de patru silabe, iar cel de șapte precede grupul

Scanned with OKEN Scanner

celor de cinci silabe. În felul acesta se realizează o succesiune de grupări sonore a cărei regularitate este puțin obișnuită în proză : 4 — 4 —4 ... 5 ... 7 — 5 — 5. În versurile 9 și 10 accentele sînt plasate identic :

9. și négrul noród — ⏑ / ⏑ ⏑ /
10. cu táinele lúi — ⏑ / ⏑ ⏑ /

În aceeași situație se află versurile 1 și 4 :

1. córt lîngă córt — / ⏑ ⏑ /
4. cád la pămînt — / ⏑ ⏑ /

Ritmul frazei se datorează predominării picioarelor de trei silabe ; cadența rezultă din scurtimea picioarelor și a versurilor.

Aceeași regularitate caracterizează și ultimul exemplu pe care-l vom analiza :

1. Cavalérii / se întrecéau / și éi ;	10 (4+4+2)
2. trăsúrile / se învecináu,	9 (4+5)
3. mirézmele / se amestecáu,	9 (4+5)
4. bícele purtáu / un șfíchi de flóare	10 (5+5)
5. și míile / de petále / cădeáu	10 (4+4+2)
6. în norôiul / drúmului	7 (4+3)
7. sub copítele / cáilor.	8 (5+3)

(*Calvarul florilor*, în *Povestea celor necăjiți*, p. 75—76.)

Aici intervine în plus un element pe care nu l-am luat în considerare pînă acum, dar care, în exemplul de față, nu poate fi neglijat : verbele fiind toate la imperfect, accentuate identic, se creează în frază o rimă interioară, în toate cazurile — cu o singură excepție — verbele situîndu-se la sfîrșitul unităților ritmice regulate. Observăm că rimează între ele unitățile 2 și 3, ambele de 9 silabe ; în aceeași rimă sînt situate și versurile 1 și 5, compuse din 10 silabe. Se obțin astfel versurile 1, 2, 3 și 5, a căror egalitate ca număr de silabe este accentuată și prin rimă.

Cu două excepții (două picioare de două silabe și două de trei), grupurile respiratorii care se succed regulat alternează între patru și cinci silabe.

Scanned with OKEN Scanner

Versurile 2 și 3 sînt identice : au un număr egal de silabe, iar accentele sînt plasate în același mod :

2. trăsúrile se învecináu 4+5 ⏑ / ⏑ ⏑ / ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ /
3. mirézmele se amestecáu 4+5 ⏑ / ⏑ ⏑ / ⏑ ⏑ ⏑ ⏑ /

Cel de-al doilea picior al versurilor 1, 2 și 3 rimează cu primul picior al versului 4 și cu al doilea picior din versul 5. Interesant e faptul că rimează grupuri sonore aproximativ egale (cinci și patru silabe).

Aproape identic este plasat accentul și în versurile 6 și 7 :

6. în noróiul drúmului 4+3 ⏑ ⏑ / ⏑ / / ⏑ ⏑
7. sub copítele cáilor 5+3 ⏑ ⏑ / ⏑ ⏑ / / ⏑ ⏑

Diferența provine numai de la silaba în plus a versului 7, dar ritmul nu are de suferit în urma acestei neregularități.

Caracterul ritmic al unor părți din proza lui Anghel, demonstrat prin paralelisme sintactice, se verifică, deci, și printr-o metodă incomparabil mai mecanică, analiza succesiunii regulate de silabe accentuate și atone. Așa cum am arătat, cele două metode se îmbină, punînd în evidență două straturi distincte în structura ritmică a prozei scriitorului. Acolo unde paralelismul sintactic este mai clar, textul se dovedește a avea și o structură sonoră deosebit de regulată.

Din exemplele alese a reieșit, credem, destul de clar faptul că proza lui Anghel are un caracter ritmic. Afirmația se poate face cu certitudine pentru unele fragmente ale ei, dintre care o parte au fost analizate mai sus. O distincție este însă absolut necesară : pasajele ritmate sînt întotdeauna intercalate între altele cu topică normală și grupuri sonore neregulate. Se deosebesc de acestea prin conținutul lor liric, în strînsă legătură cu structura sonoră. Bucățile de proză nu sînt însă în întregime ritmate. Niciodată ritmurile nu dau impresia de monotonie.

Afirmația privitoare la caracterul prin excelență liric al prozei lui D. Anghel, la caracterul ei poetic, formulată de multe ori și demonstrată îndeobște cu puține argumente, capătă, prin analiza ritmică, un suport necesar.

[*Studii de poetică și stilistică*, E.P.L., 1966, p. 234—250.]

Scanned with OKEN Scanner

COLABORĂRILE LITERARE

Scanned with OKEN Scanner

SEXTIL PUȘCARIU

A. MIREA

A. Mirea s-a născut la cafeneaua Lorena, în rue de l'École din Paris. Într-o seară, pe cînd eram în cafeneaua aceasta, Iosif și cu Anghel se apucară să traducă o poezie de Verlaine. După ea urmară altele, apoi traduceri din Ibsen. După întoarcerea în țară ei au scris împreună și proză și o piesă de teatru — *Cireșul lui Lucullus, Legenda funigeilor* —, iar într-o bună zi apărură niște versuri bizare, cu rime neobișnuite, cu neologisme care, parcă, voiau să-și bată joc de cititorul răpit de frumusețea unui vers. Un spirit ascuțit și rafinat strălucea în aceste versuri, care erau uneori cinice, pentru ca în momentul următor din ele să se desprindă un sentiment curat și un suflet de copil.

Cine era acel A. Mirea, care le iscălea ? Lumea se întreba intrigată, iar cei vizați de ironie ar fi vrut să-și cunoască redutabilul lor adversar. Cînd, în sfîrșit, s-a știut cine erau autorii, lumea se întreba, ale căruia din cei doi erau cele mai strălucitoare mărgele din acest Caleidoscop ? Într-o seară frumoasă petrecută în grădina de la *Continental* cu cei doi amici ai mei, cînd vinul, deși era de gheață, ne înflăcărase pe cîteșitrei, de cîte ori rămîneam un moment singur cu unul din ei, el mă asigura că Mirea e celălalt, că tot ce e frumusețe poetică și scăpărare de talent, era opera tovarășului său. Desigur că scînteia se năștea prin ciocnirea amnarului de cremene, dar această lepădare de sine mă emoționa, lauda pe care o aducea fără nici o invidie unul altuia era atît de sinceră, încît n-am cutezat niciodată să rup pe Mirea în două, să încerc să analizez care era contribuția fiecăruia din ei. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Deodată cu răcirea prieteniei între bărbatul bănuitor și prietenul casei cu conștiința împovărată, Mirea începu să amuțească. Era epoca între cele două vizite ale scriitorilor bucureșteni la Cernăuți. Întîia oară erau încă amîndoi cu voie bună și au citit un act din *Legenda funigeilor* ; a doua oară Iosif și soție-sa au plecat imediat după ședătoarea literară.

Cînd, fără să bănuiesc nimic despre cele ce se petrecuse între ei, îi făcui imputări lui Anghel că nu mai apar versurile lui Mirea, și îi spuneam că ar fi păcat să înceteze colaborarea lor, „nu e nici un păcat", îmi răspunse el, „căci ne-am dat îndeajuns măsura talentului nostru unit. Acum e vremea să arătăm iarăși, fiecare din noi, ce poate crea singur"...

Și precum în cafeneaua Lorena asistasem la nașterea poetului A. Mirea, de astă dată avui impresia că petrec la groapă pe același poet.

[*Călare pe două veacuri*, E.P.L., 1968, p. 214—217.]

[D. ANGHEL]

„CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA"

[...] Noi am început prin a traduce. Citirile comune, cu exaltarea firească a unor oameni ce simt frumosul, au născut în noi dorința de a le exprima în limba noastră, de a le da o formă. De aci tovărășia. Or, lucrul e firesc : vorba aduce vorba ; cu nimeni nu te simți mai bine decît cu un tovarăș și gîndurile care le simți confuze în tine, simțirile tale tainice prind să se lămurească, să capete contur, chemate de vorbă, mișcate de o judecată, evocate printr-un cuvînt just, fixate într-o imagine. Totdeauna te simți mai elocvent, mai ingenios, mai îndrăznet în fața cuiva care te înțelege și răspunde gîndurilor tale. Cuvîntul caută ripostă, din care scapără lumina, precum spada caută spadă și naște o scînteie. Farmecul vorbei e cuceritor, el aduce amintirile, el deșteaptă lucrurile adormite în cine știe ce colț de creier, el luminează deodată o priveliște văzută și umbrită de vreme.

Scanned with OKEN Scanner

Şi pe urmă, între doi inşi ce şi-au cultivat oarecum sensibilitatea se stabileşte ca un fel de fluid nevăzut, care-i face de multe ori să gîndească acelaşi lucru, să rostească simultan aceeaşi vorbă, să închege acelaşi vers. Aceasta poate părea ciudat multora, dar lucrul este aşa.

Noi, în seri tîrzii, după ceasuri de muncă încordată, am rămas uimiţi de multe ori auzindu-ne spunînd aceeaşi frază sau acelaşi cuvînt, care ne lipsea — fapt care ne-a făcut să credem într-o fatalitate bizară a formelor, a expresiilor ce trebuiau să fie ineluctabil aşa, şi nu altfel. În ceasurile acele, cele mai frumoase ceasuri poate, cînd sufletele noastre vibrau atît de unison, elaborarea se făcea într-un chip uimitor şi aproape fără nici o sforţare, — şi odată subiectul pus şi discutat, se îmbrăca de la sine, parcă ar fi fost cineva nevăzut care ne-ar fi şoptit versurile şi ne-ar fi dat imaginea justă. Zilele însă în care fiecare era tulburat de cine ştie ce gînduri sau necazuri proprii, vremea cheltuită era inutilă, şi producţia noastră fără nici o noimă. Subiectul, care ni se părea absurd atunci, reluat altă dată, reînvia şi căpăta valoare în ochii noştri.

Aşa, am scris multe versuri, lirismul din noi l-am pus în *Legenda funigeilor,* cu gîndul de a scrie mai tîrziu pentru teatru, dialogul fiind pentru colaboraţie forma cea mai potrivită. Împrejurările însă ne-au deviat.

Dar opera dramatică cere izolare, linişte, concentrare şi continuitate. Şi tocmai nota caracteristică a timpului în care trăim e zbuciumul necurmat, e goana după existenţa zilnică, e sentimentul de revoltă care naşte surd la fiecare pas şi un apel necontenit la luptă a tuturor forţelor spre îmbunătăţirea societăţii noastre. Fatal era să fim furaţi şi noi de acest tulbure vîrtej.

Am suprimat dar pe liricii din noi, amînînd pentru vremuri mai prielnice, veleităţile noastre. Hărţuiţi pe nedrept, îmboldiţi de meschinăriile diverselor reviste, dezgustaţi de noroiul ce încerca să se arunce asupra noastră, nevoia de a răspunde, de a ne apăra şi a lovi la rîndul nostru, ne-a hotărît într-o bună zi să încercăm satira, scriind în acest gen cea dintîi bucată care se chema „O dramă într-o colivie“, şi după care au urmat toate celelalte. Pseudonimul ales a fost luat la întîmplare, necrezînd că vom continua în sensul acesta şi că acest pseudonim va ajunge vreodată să figureze pe frontispiciul a

Scanned with OKEN Scanner

două volume scrise în doi ani consecutivi sub titlul de *Caleidoscopul lui A. Mirea,* care a avut pînă și deosebita cinste de a fi premiat de Academia Română.

În acest al doilea volum cititorii vor găsi un amestec bizar de veselie și tristețe, de revoltă și resignare, de sarcasm și duioșie, de ură și de indulgență, de răbdare și impetuozitate. Vor vedea în treacăt privelişti rupte din viața zilnică, vor resimți reflexul pasiunilor care au frămîntat lumea noastră în anii din urmă. Vor întîlni forme și ritmuri diverse și, dacă au suflet, se vor îndurera și vor zîmbi, cum am făcut și noi cînd le-am scris.

Noi ne-am făcut, prin urmare, reclama cuvenită.

Ce va aduce noul an, nu știm. Dar ceea ce știm este că orice ar spune critica română, nouă ne este absolut indiferent.

[*Seara,* I, nr. 26, 5 febr. 1910, p. 1.]

C. D. ANGHEL

FRATELE MEU, POETUL D. ANGHEL

(Despre colaborările literare)

[...] Cu Iosif afinități nebănuite l-a făcut să lege o prietenie care a dus la o colaborare literară atît de strînsă, încît personalitatea fiecăruia din ei s-a contopit într-o nouă ființă cu însușiri deosebite, în *A. Mirea.* A. Mirea avea și stăpînirea inteligenței și vioiciunea asociației de idei și de imagini și spiritul ironic al lui Anghel, cum și profunzimea sentimentului și tehnica savantă a versului, ce caracteriza pe Iosif.

Colaborarea avea loc în acest chip. Anghel care era un improvizator oral, dicta. La el, cînd îl stăpînea transa inspirației opera se zămislea în creier pe de-a-ntregul și pusă la punct cu toate amănuntele, așa că el o dicta, preumblîndu-se ca și cum ar fi citit-o dintr-o carte.

Iosif, cu condeiul în mînă, conducea inspirația celuilalt, o impulsiona sau o potolea după nevoie, și o șlefuia în timp ce o așternea pe hîrtie. Cînd colaborarea Dioscurilor se desfăcu, Anghel se servi de un secretar-stenograf care să-i prindă dictatul [...]

Scanned with OKEN Scanner

Dar în colaborarea Dioscurilor se intercală înrîurirea unei terțe persoane, care la început o stimulă, dar apoi îi fu funestă. Bazată pe o legătură ideală de prieteșug, colaborarea nu a mai putut subsista cînd un alt sentiment dominant cuceri inima lui Dim. Anghel. El care pînă atunci tratase dragostea cu oarecare dezinvoltură, acum cade victima unei patime biruitoare [...]

[*Adevărul*, XLVI, nr. 14 993, 17 noiembr. 1932, p. 4.]

ION MINULESCU

AMINTIRI DESPRE DIMITRIE ANGHEL

(Colaborarea literară)

[...] Dinamica lui creatoare avea nevoie de o colaborare geamănă. Voluptatea lui de a-și savura opera înfăptuită nu consta într-o singularizare personală, ca la alți artiști, ci din contră, în dedublarea lui, în nu importă cine altul i-ar fi părut, în clipa aceea, că ar face parte integrantă din propria lui ființă. Așa credem că se poate explica pe înțelesul tuturor colaborarea cu Iosif, la care de data aceasta renunțase complet, dar pe care, lăsînd la o parte orice modestie personală, simțeam că, „faute de mieux", încearcă s-o continue cu mine.

Nu afirm un paradox. Dar cine l-a cunoscut bine pe Anghel a observat că una din marile lui voluptăți era să-și terorizeze tocmai prietenii care-i erau mai dragi. Dorințele lui erau ordine. Noroc însă că stăpînul nu reclama de la sclavul improvizat decît un singur serviciu, un serviciu pe care, la drept vorbind, orice sclav s-ar fi simțit mîndru să i-l poată face. Colaborarea cu stăpînul...

Cînd mi-a propus pentru prima oară să colaborez cu el, am înghețat [...] Cînd mi-a precizat însă că vrea să traducă *Pannyra cu tocurile de aur* a lui Samain, m-am topit de o plăcere unică pînă atunci... plăcerea și cinstea de a-mi putea vedea numele meu de debutant tipărit alături de numele celui care începuse să fie socotit ca un pontif al literaturii noastre.

Scanned with OKEN Scanner

Şi acum o mică paranteză. Anghel pe vremea aceea tot mai publica la *Sămănătorul,* fie că nu credea sosit momentul s-o rupă definitiv, fie că neavîndu-se bine cu Ilarie Chendi, nu putea publica în *Viaţa literară,* fie că revista lui Macedonski nu vrea s-o ia în serios, fie că simboliştii nu reuşiseră încă să-şi înjghebeze decît reviste din care nu apăruseră decît trei numere şi atîta tot... Destul să spun că pentru a ne putea publica prima noastră traducere în „Sămănătorul" a trebuit s-o semnăm cu pseudonimul Gabriel Sutzu, deoarece Scurtu nu admitea pentru nimic în lume ca numele meu să apară alături de numele lui Anghel în revista lui. [...]

[Conferinţă la Radio, în 15 noiembrie 1932 (Reprodusă din vol. *Articole vorbite,* Ed. Cartea românească, 1974, p. 114—115).]

VICTOR EFTIMIU

D. ANGHEL

(Colaborarea literară)

[...] Acest ieşean, macedonean de origine, ca şi omonimul său Bolintineanu, ca şi Alexandru Macedonski, ca şi Gala Galaction, ca şi Octavian Goga, îmi arăta — deşi eram mult mai tînăr decît el — o prietenie care mă măgulea, pe care o preţuiam. Îl admiram şi-l iubeam. Am scris împreună două prologuri : *Teatrul* şi *Războiul.*

„Am scris împreună" e un fel de a vorbi, fiindcă adevăratul autor al atîtor poeme semnate alături de altcineva — Şt. O. Iosif, Leon Feraru, Vasile Savel, Victor Eftimiu — era el, Mitif. Colaboratorul juca mai mult rolul unui stimulent decît al coautorului. Anghel dicta, preumblîndu-se prin odaie, celălalt făcea mai mult oficiul de secretar. Minunatele cronici din *Caleidoscopul lui A. Mirea,* şi care au avut un mare succes pe vremuri, erau considerate ca fiind ale lui D. Anghel şi Şt. O. Iosif, cînd, de fapt, ele poartă mai mult pecetea celui dintîi : umor, eleganţă, muzicalitate, ironie, surîs melancolic.

Cu Şt. O. Iosif, Anghel a mai semnat două piese de teatru în versuri : *Cometa* şi *Legenda funigeilor.* În *Co-*

Scanned with OKEN Scanner

meta e vădită mîna lui D. Anghel ; în poemul fantastic *Legenda funigeilor* trece, mai curînd, inspirația lui Șt. O. Iosif, care era mai cald, mai duios, mai impregnat de-o poezie nordică, învăluită în ceață. [...]

[*Amintiri...*, în *Contemporanul*, nr. 47, 20 noiembrie 1964, p. 3 (Reprodus din vol. *Portrete și amintiri*, E.P.L., 1965, p. 514—515.)]

G. IBRĂILEANU

ȘT. O. IOSIF ȘI D. ANGHEL — „LEGENDA FUNIGEILOR"

[...] E sigur că doi scriitori nu pot colabora așa de intim, ca în poema de care vorbim, decît cînd între talentele lor este o mare asemănare. Și în adevăr, dacă d. Anghel e ceva mai „modern" și mai puțin precis decît d. Iosif, dacă d. Iosif e ceva mai „liric" și mai „național" decît d. Anghel, apoi amîndoi se disting prin același sentimentalism discret, prin aceeași subtilitate, dacă nu adîncime și avînt, de simțire și de gîndire, prin aceeași sinceritate și *primordialitate* (s.a.) a emoției și prin aceeași putere de evocare — ori de sugestie — cu ajutorul celor mai adecvate imagini, chiar cînd n-au un extraordinar relief... Și cînd zic că acești doi poeți au așa de multe însușiri comune, vreau să arăt numai marea lor înrudire sufletească — și atîta tot : nu vreau să spun că sînt și absolut de aceeași forță.

D. Iosif este mai cunoscut, este chiar ceea ce se cheamă consacrat, poate și din pricină că vîna sa poetică e mai puternică, dar desigur și din cauza acelor însușiri care-l deosebesc de d. Anghel. Căci dacă d. Anghel, care e un poet în adevăratul înțeles al cuvîntului, nu e cunoscut și apreciat precum merită, aceasta vine și de acolo că poezia sa e și prea puțin semnificativă din punct de vedere etnic, și prea puțin socială — căci nu găsesc un termen mai propriu, dar mă explic imediat : d. Anghel e un poet absolut „intim", un soliloc în toată puterea cuvîntului, un om care scrie, parcă, curat pentru sine, un om care, în adevăr, nu se adresează la nimene... Și un

Scanned with OKEN Scanner

om în afară cu totul de preocupațiile zilei — iar noi trăim (și cînd oare e altfel ?) într-o vreme de ideal și de luptă ...Poeziile d-lui Anghel sînt atît de mult întruparea unor senzații rare și, uneori, excepționale, încît ele nu se pot cita relativ la aproape nimic din lucrurile zilei, — și numai rar și le poate cita cineva sie însuși relativ la propriile-i afaceri de sentiment... Vă puteți imagina poezii ale d-lui Anghel recitate în ocazii festivale ?

Dar dacă d. Anghel, cu toate că e „modern", nu este așa de contemporan, căci nu este în nota zilei — opera sa, totuși, e mai durabilă decît a multor altora, căci acele senzații pe care le exprimă el în versurile sale, deși sînt rare, sînt însă mai „etern" omenești decît strigătele de actualitate ale altora, care mîne nu vor mai găsi răsunet...

Și *Legenda funigeilor* conține ceea ce au mai bun acești doi poeți, și ceea ce au comun sufletește [...]

Și va rămînea prin frumusețea remarcabilă a formei și prin delicatețea și duioșia sentimentelor exprimate în ea.

Iată o operă de artă, care, în adevăr, nu urmărește nimic, — decît emoția estetică. Nici „teză", nici „document", nici chiar o intenție definită „psihologică"... Dacă ar fi să fie pe lumea aceasta o „artă pentru artă", apoi desigur că această poemă ar fi un exemplu desăvîrșit... Autorii s-au izolat de lumea reală, s-au refugiat în o altă lume, de cîntece misterioase, de luciri de lună, în lumea unui *Vis al unei nopți de vară,* și și-au scris poema lor...

Poema aceasta este numai versificarea unei legende ; este o legendă pentru legendă. Dacă în *Tannhäuser,* de pildă, ca să nu mă îndepărtez de d. Iosif, legenda este simbolică, dacă, prin legendă, Wagner vrea să ne spună *altăceva,* apoi în *Legenda funigeilor* autorii se mărginesc să ne povestească o legendă — și atîta tot.

Dar nu ! Mă înșel : *Legenda funigeilor* nu este nici ea o legendă pentru legendă : ea este un pretext pentru niște admirabile versuri, în care doi artiști de talent au exprimat cele mai delicate sentimente în forma cea mai strălucită. Se zice că această poemă va fi pusă în muzică de un cunoscut compozitor... E aproape de prisos, căci deja ea este o muzică... În ea, nu numai „stativele cîntă", cîntă și razele de lună — cîntă toate versurile...

... Căci ceea ce face ca această poemă să fie o muzică delicioasă, este nu numai sonoritatea versului și frumu-

Scanned with OKEN Scanner

seţea imaginilor, ci, şi, mai ales, emotivitatea rară întrupată într-însa ; în această poemă e zugrăvită o suferinţă ca toate suferinţele — şi de aceea aşa de mişcătoare — dar o suferinţă sublimizată, încadrată într-un decor feeric şi înconjurată de supranatural — atîtea elemente care-i dau acel mister, ce înalţă şi poetizează emoţia noastră, ridicînd-o pînă la fiorul nelămurit, dar adînc, pe care ni-l dă muzica.

Cu această poemă, autorii şi-au luat un serios angajament faţă cu literatura română, şi dorim să se ţină de dînsul.

[*Viaţa românească*, II, nr. 12, dec. 1907, p. 480—481 (Reprodus din *Opere*, vol. II, Ed. Minerva, 1975, p. 352—355).]

ANGHEL ŞI IOSIF

Într-o interesantă broşură intitulată *Opera literară a poetului Dimitrie Anghel* [...] d-na dr. Silvia T. Bălan caracterizează opera lui Anghel cu ajutorul volumelor de versuri *În grădină* şi *Fantazii* şi al volumelor de proză *Fantome* şi *Oglinda fermecată*. În adevăr, numai aceste volume sînt semnate de Anghel singur.

Dar Anghel nu va fi complet definit fără operele iscălite împreună cu Iosif. Şi cu atît mai mult am avea dreptul să procedăm astfel, cu cît avem mărturia d-nei Natalia Negru (în romanul *Helianta*) că partea de colaborare a lui Anghel este covîrşitoare. Vom adăuga că anume incidente cunoscute nouă *(Cometa, Caleidoscopul, Carmen saeculare, Legenda funigeilor* au apărut în *Viaţa românească)* ne-au hotărît, acum patru ani, să subscriem la declaraţia Heliantei.

Dar şi fără mărturia Heliantei, şi fără informaţiile noastre, am putea fi îndreptăţiţi să spunem că cel puţin *Cometa* şi *Caleidoscopul* sînt de Anghel — secondat de Iosif.

Aşa cum îi ştim pe Anghel şi pe Iosif ca oameni şi ca scriitori, Anghel putea să scrie singur *Cometa* şi *Caleidoscopul*, dar nu şi Iosif. Nu-ţi trebuie mult simţ critic ca să pricepi că tradiţionalistul, patriarhalistul, sentimentalul Iosif, mai mult poet (indiferent de ce grad) decît

Scanned with OKEN Scanner

artist, nu putea scrie *Cometa* și *Caleidoscopul* și nici nu avea cu ce contribui mult la ele.

Caleidoscopul și mai ales *Cometa* presupun un autor artist, fantezist, om de lume, spiritual, „franțuzit", arhicitadin, ceea ce era Anghel și ceea ce nu era Iosif. Numai *Legenda funigeilor*, lirică, epică, romantică, influențată de literatura germană, familiară lui Iosif (traducătorul lui *Tannhäuser* etc.), și nu și lui Anghel, n-ar fi putut-o scrie Anghel singur, dar nici Iosif.

Acum, că fără Iosif, *Cometa* și *Caleidoscopul* ar fi fost întrucîtva altfel nu importă. Nu voim să spunem decît că, în genul acesta, numai Anghel era capabil să realizeze o operă, nu și Iosif.

Dealtfel, *Legenda funigeilor* e prima lor colaborare la o operă originală, și la început colaborarea trebuia să fie reală. Mai pe urmă a rămas obiceiul — forma fără fond. Pe vremea aceea (rezumam noi acum patru ani *Helianta*), Anghel era într-o fază a biografiei lui morale, cînd, pe de o parte, omul are verva la culme, iar pe de altă parte, în afacerile practice, poate atinge culmile generozității și ale depersonalizării.

Și cum, după părerea noastră — și credem a majorității lectorilor lui Anghel —, opera de căpetenie e partea lui din *Cometa* și din *Caleidoscop,* și cum această parte este cu siguranță, mai mult decît covîrșitoare, trebuie să avem odată curajul de a caracteriza pe Anghel și prin aceste opere, chiar cu inconvenientul de a-i acorda și ceea ce nu e al său — fără îndoială foarte puțin —, dacă n-am avea putința să *simțim* partea lui Iosif.

Altfel, Anghel, frustrat de opera sa de maturitate, operă eminentă și în sine și din punct de vedere al dezvoltării literaturii noastre din ultimii douăzeci de ani, va rămîne, *pe nedrept* (s.a.), prea sărac, căci *Fantazii* este cam inconsistentă, iar *În grădină* — curioasă combinație de născînd impresionism modern și de vlahuțism (prin ritm, ton declamator, exclamativ, sentențios) — nu va putea rezista „dintelui vremii", dacă cumva mai rezistă încă. Avem impresia că Anghel și-a găsit genul potrivit naturii sale abia în *Cometa* și în *Caleidoscop*. Dealtfel, acestea au fost volumele cele mai gustate de public, din cele cîte au purtat iscălitura lui Anghel sau și a lui Anghel.

Scanned with OKEN Scanner

D-na dr. Silvia T. Bălan a eliminat din opera lui Anghel aceste volume. După uzanțele cele mai stricte, are dreptate. Dar trebuie să dăm o dată Cezarului ce e al Cezarului.

Și se întîmplă că prin acest *suum cuique,* Iosif rămîne destul de avut. Și, în sfîrșit, noi nici nu concepem cum s-ar putea face *racordarea* între opera iscălită numai de el și *Cometa.*

Ceea ce ar rezulta ar fi ca acel hircocerb, animal cu două naturi imaginat de scolastici și amintit undeva de Renan.

[*Viața românească,* X, nr. 11, noiembr. 1926, p. 286—287, la rubrica *Miscellanea,* semnat P. Nicanor et Co. (Reprodus din *Opere,* III, Ed. Minerva, 1976, p. 377—379).]

E. LOVINESCU

DIOSCURII.
D. ANGHEL ȘI ȘT. O. IOSIF

[...] Scriu : Iosif *era* așa, Anghel *era așa*... Erau. Astăzi, fiecare din acești doi poeți, luat în parte, nu mai e. Unindu-se într-o colaborare totală, ei fac la un loc un *nou poet* (ș.a.) de care trebuie să ținem seamă fără a încerca să știm ce-a adus unul și ce-a adus celălalt. [...]

Literatura noastră cunoaște astăzi doi Dioscuri. Fără a cerceta meritele probabile ale fiecăruia din ei, să vedem care sunt roadele laolaltă ale unui an de muncă.

*

Legenda funigeilor e cea dintîi lucrare a Dioscurilor, de cînd s-au urcat împreună pe corabia Argos pentru a aduce din Colchida lîna de aur...

E un poem și nu o dramă, îndeplinind toate cerințele genului. N-are figuri lămurite, o acțiune bine înnodată, al cărei interes să iasă din ciocnirea caracterelor deosebite. E o simplă legendă dramatizată. [...]

Unii critici au găsit un simbol în acest poem. Nu-l văd. Fondul basmelor și legendelor e cele mai adese antropomorfic. Mitologia greacă, ca și cea a tuturor po-

Scanned with OKEN Scanner

poarelor, e plină de legende, ce tind să dea o origine omenească animalelor. După credința celor vechi, minunata țesătoare lidiană, Arachne, s-a spînzurat de supărare, fiindcă Minerva îi stricase o broderie măiastră. Zeița a prefăcut-o atunci în păianjen. *Legenda funigeilor* e de aceeași natură ; ea e o pagină din *Metamorfozele* lui Ovid, trecută mai întîi prin elaborarea unui poet german. Nu are alt simbol...

*

Cometa e, în adevăr, un meteor al literaturii noastre. Pe neașteptate, și-a desfăcut coada-i luminoasă. Dacă nu ne-a dat comedia în versuri, ne-a dat cu siguranță versul comic, în toată strălucirea lui : săltăreț și spiritual, cu rimă bogată și neașteptată, cu un amestec măsurat de cuvinte înaripate și de cuvinte greoaie, pe care apa vieții le aduce în valurile ei tulburi. Piesa în sine, nu e adîncă ; n-are nici intrigă, nici caractere. În schimb e o *saynète*, cu efecte neașteptate de situații și de cuvinte, cu un „marivaudage" sentimental, delicat și subtil. [...] *Cometa* ne amintește pe *Cyrano de Bergerac* ; deși-i lipsește „panașul" lui Cyrano, Tity are totuși aceleași scăpărări de cuvinte, aceeași siguranță de spirit și mai cu seamă același sentimentalism discret, care străbate potolit de sub tiradele lui comice. L-a furat însă pe Cyrano ca albina. După cum spunea Anatole France, se poate fura și ca albina și ca furnica. Albina aleargă din floare în floare spre a suge nectarul și a-l preface în miere ; furnica fură grăuntele întreg, adeseori mai mare decît dînsa, și se face nevăzută în tainița ei.

Să nu urmăm niciodată pilda furnicii, și cît mai adesea pe cea a albinii...

*

Caleidoscopul lui A. Mirea e cea din urmă lucrare a Dioscurilor. *Homo duplex ! Liber duplex !* În adevăr are o îndoită înfățișare : pe de o parte versuri duioase cîntă pe un poet pierdut în floarea tinereții sau prind un peisaj în metru antic. Partea lirico-sentimentală stă cam înmărmurită lîngă celelalte cronici ritmate, pline de vervă... Muza *Caleidoscopului* cu un ochi rîde, cu celălalt se uită cu tristețe la jocul de umbre și de năluciri al vieții...

Scanned with OKEN Scanner

Pretutindeni, versuri de o formă desăvîrșită. Poeții au dreptate să spună ei înșiși :

Voi rîde dar, în versuri săltărețe
Din care nici un vers nu va fi șchiop...

Rime bogate și neașteptate ; icoane noi [...]

Și ceea ce întrece și bogăția de rime și de cuvinte e o fantezie ușoară. Însușirea de căpetenie a celor doi Dioscuri. Așteptăm de la ea lucruri atît de frumoase, încît să ne pară bine că nu le-am scris noi. [...]

[*Convorbiri critice*, II, nr. 14—18, 15 iulie—1 sept. 1908, p. 567—574 (Reprodus din *Critice*, vol. I, ed. a II-a, Ed. Alcalay, București, 1920, p. 47—57).]

D. ANGHEL.

1. Colaborația lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif n-a produs un poet nou, ci a continuat pe Anghel. 2. „Legenda funigeilor". 3. „Cometa". 4. „Caleidoscopul lui A. Mirea [...]"

1. Colaborația lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif reprezintă fuziunea a două temperamente deosebite fără să reprezinte și elaborația unui nou poet. Senin, duios, resemnat, Șt. O. Iosif e, după cum știm, trandafirul ce-și scutură petalele la ușoara suflare a vîntului ; intimistă, poezia lui e o confesiune șoptită, într-un decor pueril de fluturi, de raze de lună, de flori campestre. Și Anghel cîntă florile, dar florile lui sînt flori prețioase de grădină ; subtilul și impalpabilul se insinuează într-un vers nuanțat, neprevăzut, bogat în expresie figurată. Romantic, într-un sens, Anghel ne evocă, în genere, decorul și motivele marilor romantici : castele cu turnuri crenelate, cerul torid al Spaniei, luptele cu tauri, erotismul castelanilor, cavalerul cu *sombrero* (s.a.) și cu mîneci dantelate, *senioritele* (s.a.) supravegheate de mature duene. Elementul esențial al acestui talent nu-i dealtfel, emotivitatea ca la Șt. O. Iosif, ci fantezia. [...]

Scanned with OKEN Scanner

Din fuziunea acestor două temperamente poetice deosebite n-a ieșit, după cum am spus, și un poet nou : prin biruința elementului celui mai viguros, colaborația a confirmat numai talentul lui Anghel, pe bază de fantezie, de vervă rostandiană, de invenție verbală : contribuția lui Șt. O. Iosif nemaidistingîndu-se, fără a săvîrși vreo nedreptate, putem, deci, înscrie în capul acestui articol numai numele lui Anghel.

2. *Legenda funigeilor* e prima operă a acestei colaborații în care, dealtfel, partea lui Șt. O. Iosif mai e încă perceptibilă. Un poem și nu o dramă cu figuri precise, cu o acțiune distinctă și cu un conflict de caractere deosebite ; o simplă ficțiune cu aspect de legendă, dar în realitate imitată și dramatizată după un poet german [...]

3. *Cometa* și-a desfăcut, în adevăr, coada-i luminoasă ca un meteor al literaturii noastre ; de nu ne-a dat comedia în versuri, ne-a dat, cu siguranță, versul comic, insinuant, spiritual, neprevăzut prin imagini și rimă, versul rostandian al comediei de salon, liric și eroic. Piesa, dealtfel, n-are nici intrigă, nici caractere ; e un simplu „marivaudage", sentimental [...]

4. Continuînd verva sentimentală a *Cometei, Caleidoscopul lui A. Mirea* o desface în monedă mai măruntă în domeniul evenimentelor cotidiene. El a creat tipul cronicii rimate, gen devenit repede național [...]

[*Critice*, vol. II, ed. a III-a definitivă, 1926, p. 54—64 (Reprodus din *Scrieri*, vol. I, E.P.L., 1969, p. 68—72).]

ADEVĂRUL COLABORAȚIEI LUI D. ANGHEL CU ȘT. O. IOSIF

[...] În 1909, adică în chiar momentul colaborației lor, nu puteam cunoaște metodele acestei colaborații și, chiar de le-aș fi cunoscut în parte, nu-mi era dat să vorbesc despre ele, fără a nu produce jigniri legitime ; poeții voiau să pară un tot indisolubil ; indiscreția ar fi fost prematură ; de aici și tonul precaut al articolului meu : să vor-

bim de colaborația celor doi poeți „fără a încerca să știm ce a adus unul și ce a adus celălalt". De atunci au trecut însă 16 ani ; poeții au murit ; discreția contemporanului a făcut loc datoriei istoricului de a cerceta, ajutată, dealtfel, și de confidențele lui Anghel, după desfacerea colaborației, și de declarațiile tuturor celor ce au colaborat incidental cu Anghel, ca d-nii Leon Feraru, I. Minulescu sau Victor Eftimiu. Adevărul trebuie să fie cunoscut de viitorii cercetători : în variatele sale colaborări, n-a existat decît un singur autor principal : Anghel. E, în adevăr, ciudat că acest om lipsit de facilitatea elocuțiunei, nu-și vedea versul său ci-l auzea ; nu putea scrie, ci dicta : de aici și necesitatea „colaboratorilor" și a „secretarilor" săi. Procedeul „colaborației" era următorul : nervos, frenetic, Anghel se preumbla prin odaie în posesiunea „demonului", în timp ce „colaboratorul" ședea la birou. Lucru aproape de necrezut, toate versurile lui atît de cizelate și perioadele frazelor lui prețioase, încărcate, artificiale, n-au fost chinuite pe o foaie de hîrtie, ci elaborate în cap și dictate pur și simplu ca un articol de ziar „colaboratorului" docil, care, nici nu îndrăznea să facă obiecții ! În aceste condiții, colaborația cu irascibilul Anghel era un chin, pe care nu l-a putut suporta mai îndelung decît blîndul și mult răbdătorul Iosif. După ce nuvela sau poezia erau isprăvite, urma, firește, o perioadă de elimare, în care colaborația devenea reală ; principalul era făcut ; iată cauza pentru care, întreaga operă poartă exclusiv pecetea personalității lui Anghel. Adevăr istoric, ușor de controlat prin toți ceilalți colaboratori ai lui Anghel. Și acum se pune întrebarea : în posesiunea acestui adevăr de istorie literară, trebuiam oare să mai mențin vechea afirmație a unui „poet nou" și legenda „dioscurilor", sau trebuiam să contribui prin mărturia mea la stabilirea realității ? [...]

Dar d. Perpessicius mi-ar putea obiecta că de e reală numai existența lui Anghel în aceasta „colaborație" atunci nu putea fi vorba de nașterea unui „poet nou". Nici această obiecție n-ar fi îndreptățită : deși rezumîndu-se numai la Anghel, poetul A. Mirea e un poet nou ; *Caleidoscopul* și *Cometa* reprezintă o fațetă nouă a autorului *Grădinii* și al *Fantaziilor*.

[*Sburătorul*, IV, nr. 2, serie nouă, apr. 1926, p. 26—27.]

Scanned with OKEN Scanner

Elementul esențial al talentului lui Anghel, fantezia, a sfîrșit prin a evada din poezia lirică, pentru a încerca să se organizeze *teatral* în *Cometa,* în care, de n-avem adevărata comedie, avem sub influența lui Rostand, versul comic și liber de orice constrîngere, versul *umoristic,* în cele două volume ale *Caleidoscopului lui A. Mirea,* publicat de D. Anghel și Șt. O. Iosif, în care colaborația lui Iosif nu se simte, iar talentul lui Anghel se prezintă cristalizat într-o nouă specie poetică. [...] Prin amestecul unui lirism de adevărat poet, prin perfecție formală, prin lipsă de pasiune politică și chiar a elementului satiric, prin zborul planat în pura atmosferă a fantaziei fără altă finalitate decît cea a unui joc spiritual superior, genul creat de Anghel este cu totul altceva decît satira politică sau numai personală a lui Orășanu sau Ranetti. *Caleidoscopul* lui Anghel este mai înainte de toate un minunat joc de ape colorate, de imagini, de viziuni chiar, de asociațiuni de cuvinte disparate, de rime neprevăzute, de aluziuni literare, de vervă rostandiană, de sentimentalism dizolvat în umor, de observație caricaturală — o fuziune fericit dozată a unor elemente cotidiene, ce surprind tocmai prin cotidianul lor, în flacăra purificatoare a poeziei. Ar fi de prisos să facem citații : caleidoscopul e o operă populară ce a creat chiar o specie literară cu o vitalitate aproape supărătoare. Căci oricare ar fi arta și fantezia poetului, nu trebuie să uităm că avem de a face în realitate, cu o cronică rimată extrasă din noroiul actualității, al cărei interes iese, în parte, tocmai din această actualitate, din aluzii și asociații barocе, din violentarea limbii, din virtuozitate, jonglerie și simulare. Iată pentru ce, prețuind talentul lui Anghel, nu prețuim și genul ce s-a dovedit de o facilitate extraordinară și de o putere de propagare, în care îi stă propria-i condamnare.

[*Istoria literaturii române contemporane,* vol. III, *Evoluția poeziei lirice,* Editura Ancora, 1927, p. 253—254 (Reprodus din *Istoria literaturii române contemporane,* vol. I, Ed. Minerva, Buc., 1973, p. 537—538).]

Scanned with OKEN Scanner

ŞT. O. IOSIF ŞI D. ANGHEL. „LEGENDA FUNIGEILOR, COMETA, CALEIDOSCOPUL LUI A. MIREA"

[...] Cele trei broşuri ce mi s-au dat în cercetare : *Legenda funigeilor, Cometa* şi *Caleidoscopul lui A. Mirea* sînt o fericită dovadă că poezia românească îşi caută o cale nouă, găsind inspiraţie în tot ce poate mişca sufletul omenesc şi mai cu seamă mînuind o limbă de o fluiditate extraordinară. [...]

D-nii Iosif şi Anghel sînt doi romantici în toată puterea cuvîntului. *Funigeii,* în loc de a fi sforile pe care le ţese toamna, sunt firele de tort ale cămăşii fermecate, pe care o fată tînără le ia din razele de lună [...]

Dar dacă s-ar întîmpla ca fata să păcătuiască şi să dea cămaşa făr' de moarte altuia decît celui menit, atunci s-ar prezenta excelenta ocazie de a scrie o admirabilă baladă :

Blestemul cade-asupra ta,
Să ţeşi viaţa-ntreagă, (...)

Legenda, care pare a fi scandinavă sau germană, în toate cazurile nu românească, e fără însemnătate. Dar nici nu ne interesază de unde vine şi ce valoare are legenda. Ea e pretextul unor versuri minunate, şi atît ajunge.

Cometa e o lucrare românească şi mai nouă.

Tity, ştrengar subţire, poet şi om de spirit, dar poet care nu cere premii Academiei, şi deci îşi poate permite glume pe socoteala ei, vîntură toate inimile femeieşti, pînă ce e prins în mrejele amorului. Rorò opreşte Cometa din zbor şi o leagă de soarta pămîntească a oamenilor.

Va să zică nimic extraordinar ca invenţie, ba chiar oarecum platitudine în felul cum sfîrşeşte acest Don Juan astronom, cu o cerere de mînă dintre cele mai burgheze, pe cînd ar fi fost logic să treacă mai departe ; că doar aci stă caracteristica — şi poate şi farmecul — bărbaţilor ştrengari : în nestatornicia lor, în căldura şi sinceritatea cu care ard la fiecare caz nou, şi în netrăinicia cazului. Comete, în adevăr...

Scanned with OKEN Scanner

Dar dacă subiectul e banal, desfășurarea lui e de o vioiciune atît de nouă, versurile curg cu o îndemînare atît de artistică, încît cititorul e surprins și subjugat. Atît Cometa cît și Roró sînt doi romantici plini de spirit, care ar avea dreptul să ia cîmpii și să declame în scenă. Ei bine, toate aiurările lor sînt logice, spiritul și digresiunile lor sînt firești, fiindcă și unul și altul sînt *vii*, calitate hotărîtoare pentru creațiunile literare.

Aci stă îndrumarea nouă, de care vorbeam la început. Din nenorocire, mai toată literatura românească de pînă astăzi, aceea care cu adevărat creează : teatrul, romanul și nuvela, a zămislit oameni imposibili, nu numai nereali, dar și nesărați, dulcegi, miorlăiți și plicticoși. Protagoniștii din *Cometa* sunt, dimpotrivă, verosimili, sunt plini de haz și de vervă, produsul unei rase latine vioaie, care-și ascunde emoțiunile și rîde, pe cît se poate omenește rîde printre lacrămi.

Repet părerea mea de rău, foarte personală, că minunatul poet, care trece printre femeile piesei, ca un vînt de primăvară printr-o grădină, se preface în bărbat legitim, devine un fel de d-l Cometescu, cetățean onorabil, familist și decorat cu *răsplata muncii*. Recunosc că, pe scenă, e mai bine așa, fiindcă scena își are logica ei aparte, care nu este totdeauna logica consecventă a caracterelor.

Aș mai avea de făcut mici observațiuni asupra unor licențe de limbă, ca *sumbru, caravanseraiu, jeremiade* etc. și o rugăminte, adresată unor oameni de talent, de a se feri de extravaganțe : a compara sufletul cu un *Kodak*, este tot una cu a compara pămîntul, care se învîrtește împrejurul lui însuși, ca un cîine care vrea să-și muște coada.

În fine, *Caleidoscopul* este o culegere de versuri de tot soiul, în care se găsesc două-trei bucăți superioare, din care una mai cu seamă de o absolută frumusețe, *Glasul lui Memnon* [...]

În *Emaux et Camées* se găsește o poezie, *L'Obélisque de Luxor* în care Théophile Gautier pare a se fi inspirat de la aceeași idee a unui colos așezat în fața imensității [...]

Autorii noștri au rămas în poezia legendei, dar nu și în realitatea celor petrecute cu statuia lui Amenhotpu III,

Scanned with OKEN Scanner

care, în urma unui cutremur, a fost decapitată, și numai trunchiul cînta în Aurora. De unde ar urma că statuia, trunchiată orizontal, nu putea avea *creștetul crăpat în două*. Și despre dînsa trebuie să fie vorba, fiindcă aceasta era statuia vocală cea mai cunoscută printre multele *Memnonia* ale timpului ; dar aceasta, de la Septim Sever încoace, nu mai cînta, deoarece împăratul roman îi pusese la loc sfărîmăturile..

Firește, exactitatea istorică nu are importanță, dacă poezia e bună.

*

Am dar onoarea a propune Secției literare să acorde acestor lucrări întregul premiu Adamachi, sau dacă și alte publicațiuni ar avea merite reale, să dea precădere poeziei și romanului, în împărțirea premiului. [...]

[*Analele Academiei Române*, seria II, tom XXXI, Buc., Partea administrativă și dezbaterile, 1908—1909, p. 265—269.]

MIHAIL DRAGOMIRESCU

„LEGENDA FUNIGEILOR"
DE ȘT. O. IOSIF ȘI D. ANGHEL

I

Este un poem dramatic (mai bine un libret liric) [...] Influența lui Wagner și cu deosebire a lui Maeterlinck este vădită — prea vădită. În afară de cîteva bucăți pur lirice, — care sînt în adevăr frumoase — poema în întregul ei păcătuiește prin vagul relațiunilor de timp și spațiu, prin lipsa de motivare și contur, iar ideea ce caută să pună în relief, cum că amorul e mai puternic decît iubirea de frate, nu are în ea nimic puternic și interesant. Este produsul unei imaginații prea fantastice : pulsul realității sufletești se simte în ea prea slab sau mai deloc. Asemenea producțiuni lipsite de contur și energie și mai cu seamă lipsite de pecetea unei originalități individuale,

Scanned with OKEN Scanner

nu trebuiesc încurajate la poeți formați ca Iosif și Anghel. Dar vom reveni.

[*Convorbiri critice*, II, 2, 15 ian. 1908, p. 87.]

II

Revenind asupra acestui „poem dramatic", facem observațiunea că interesul său nu e nici de natură dramatică, nici de natură epică. Nu e de natură dramatică, fiindcă nu întîlnim nici intrigă închegată, în care să se vădească un conflict [...] nu întîlnim nici caractere [...] Nu e de natură epică, pentru că, la lipsa de caractere și de intrigă, se adaogă lipsa formei epice și lipsa de originalitate în înlănțuirea evenimentelor ce sînt date de-a gata de legendă. Interesul poemei este numai liric și anume, pe de o parte, în părțile ce par scrise numai de Anghel, și în care se dă expresiune unei sentimentalități în care visul și realitatea se împreună într-o impresiune originală, armonioasă și caldă, care nu are decît defectul de a nu fi susținută, fie din pricina cunoscutei apucături manieriste a poetului, fie din pricina colaborației ; — pe de altă parte, în părțile ce par scrise numai de Iosif, în care accentul realității senine și clasice, caracteristice acestui poet, iese la iveală, fără destulă armonie originală, dar cu destulă energie poetică :

Din bucățile ce par a fi ale lui Anghel sînt de citat, mai întîi, cîntecul Runei din act. II [...]

Replica Runei :

O, taci, să nu te-audă luna !

(efectul colaborației ?) e copilăresc și ridicul. Cu atît mai poetic se pare pasagiul următor al lui Hunar, în care totuși întîlnim prozaisme și ruperea desenului armonic în versurile finale !

Și s-a întunecat pe urmă iar fereastra [...]

Și mai departe, după oarecari pasagii îngîimate, măreața imagine, care se sfîrșește totuși prozaic și în fraze rău construite și dezbinate (iar colaborația ?) :

Paienjeniș de raze e-ntins din stea în stea
Și ca o plasă largă, cuprinde universul, [...]

Scanned with OKEN Scanner

Din bucățele ce par scrise numai de Iosif (parte din act. II, mare parte din act. III) sînt de citat, din aceeași mărturisire a lui Hunar, pasagiul în care acesta arată ce jertfe cere iubirea :

Să te desfaci de toate ! [...]

Tot așa cîntecul deznădăjduit al Runei din act. III, care însă nu e deloc la înălțimea celui din actul II, dar cu deosebire corul funigeilor, în care găsim pasagii descriptive frumoase, al căror farmec însă e cam stricat de armonia eminesciană, care, admirabilă la Eminescu, e neplăcut cînd o întîlnim la alți poeți posteriori lui : E vorba de firele de pînză ce sub blestemul ce izbește pe Runa, se prefac în fire de paianjăn (funigei) :

Cum ne urzeau a tale mîni,
Noi dispăream pe geamuri, (...)

Concluzia acestor reflecții este că mai bine ar fi făcut acești poeți să scrie o serie de bucăți lirice, fără legătură între ele și fără colaborație. Am fi avut cîteva opere mai mari și mai complete, mai sănătoase, decît o operă mai mare dezechilibrată, ibridă și falsă fundamental în concepțiune.

[*Convorbiri critice*, II, 8, 15 ian. 1908, p. 338—340.]

„COMETA" DE D. ANGHEL ȘI ȘT. O. IOSIF

Deși pusă sub numele a doi poeți care au compus împreună *Legenda funigeilor*, această operă lirică-dramatică este, atît în fond cît și în formă, *numai* (s.a.) opera lui Anghel. Iosif poate va fi ajutat numai cu sfatul, și foarte rău a făcut de și-a pus numele sub o lucrare, în care nu putem descoperi nimic, dar absolut nimic, din propria sa manieră. Dacă din punct de vedere moral, această pseudo-colaborație ar putea fi condamnată, din punct de vedere estetic este un enorm cîștig. În *Cometa* nu mai avem a face cu o lucrare poetică *ibridă*, ci cu opera unui singur poet, și de-aci și marea ei valoare față de înaintașa ei. În adevăr, — și aceasta o vom vedea cu ocazia reprezentării sau apariției volumului — *Cometa* este o lucrare care va face epocă în evoluția dicțiunii noastre dramatice. Deși

mult influențat de Rostand, deși uneori prea manierat, dînd precădere prea mult efectului de rimă, decît ideii, deși esențialmente liric (căci toate personagiile nu sînt decît fragmente din unul singur, Tity, iar acest unul singur este chiar poetul), Anghel se arată în această lucrare ca cel mai minunat, cel mai îndrăzneț și mai sigur mînuitor al versului *comic* (s.a.) pe care l-am avut vreodată. Ranetti pe lîngă dînsul este cu desăvîrșire superficial și plat. Dacă mai punem că cu ajutorul acestui vers, Anghel îmbracă creațiunile unei admirabile fantezii romantic-umoristice — unică în literatura noastră și făcînd contrast cu imaginația realistă și incisivă a lui Caragiale, — avem tot dreptul să accentuăm importanța acestei lucrări, și să sperăm de la autor și alte lucrări, care ar putea face epocă în literatura noastră.

[*Convorbiri critice*, II, nr. 13, 1 iul. 1908, p. 541—542.]

DRAMA POPORANISTĂ

[...] Considerînd că *Iosif* și *Anghel*, care erau mai întîi de toate sămănătoriști, — au colaborat, în ultima parte a vieții lor, la *Viața Românească*, putem vorbi de dramele lor *Legenda funigeilor* și *Cometa* publicate în această revistă, ca de două producții poporaniste. [...] Cum însă, și în noua formațiune, se vedea aceeași lipsă de grijă caracteristică în privința prozei, prea neologizate, și aproape același radicalism în privința fondului, ca și în trecut, — colaborarea lui *Iosif* și *Anghel* din acest timp poate fi considerată ca tributară poporanismului deși inspirația lor e cu desăvîrșire în afară de sfera lui de idei.

Oricum ar fi, nici „Legenda funigeilor“ nici „Cometa“ nu sînt capodopere. Nu numai pentru că nu izvorăsc dintr-o singură inspirație ; dar și, pentru că, mai cu seamă, sînt lucrări de imitație, remarcabile numai prin formă. *Legenda funigeilor* este o imitație după *Maeterlinck* în ce privește lipsa cadrului de spațiu, de timp și de cauzalitate și în ce privește tonalitatea lirică. Sentimentalismul în care plutește îi ia nervul dramatic. E o operă lirică dialogată în care efectul este mai mult psihologic decît estetic. E o operă de talent, și atîta tot.

Scanned with OKEN Scanner

Cometa iarăși este o inteligentă imitație după *Cyrano de Bergerac* de *Edmond Rostand*. Oricîtă vervă ar avea însă personagiile, și cu deosebire personagiul principal; oricît de ingenioase ar fi întorsăturile acțiunii, — conflictul e slab și intriga nu destul de interesantă, cum și trebuia să fie o lucrare care n-a țîșnit dintr-o inspirație unică și care în același timp a fost făcută după calapodul altor opere. Ca și „Legenda funigeilor" n-are rădăcini în solul românesc și nu e decît o operă de talent, remarcabilă prin forma fluentă.

[*Sămănătorism, poporanism, criticism*, Ed. Institutului de Literatură, 1934, p. 128—129.]

N. IORGA

CONTRA PAMFLETELOR

[...] Cu uimire vede cineva pe doi poeți de valoarea d-lor Iosif și Anghel, blîndul Iosif și cîntărețul florilor, întovărășindu-se pentru ca, în versuri impecabile, cu neașteptate și bizare rime, cu o virtuozitate de tehnică, admirabilă desigur, dar foarte periculoasă, să lovească în dușmani adevărați sau închipuiți, așa cum numai de la un Chendi se poate aștepta cineva. Și pare că acest vers de capriciu și patimă, de bătaie de joc pentru idei și pentru oameni, nu poate cuprinde nici el anumite insulte, și iată că, pe lîngă paginile duioase pe care d. Anghel le scrie întru amintirea vechilor prieteni morți și pe care le iscălește tot „A. Mirea", deși d. Iosif nu s-a împărtășit nicicînd de aceeași viață ieșeană din anii '90, se publică în *Cumpăna* alte rînduri, în care tovărășia defensivă și ofensivă triumfă pentru că la cine i-a criticat cu bunăcredință au găsit... un nas turtit (și oare, domnilor, nasurile d-voastre proprii să fie tot așa de perfecte ca și contururile icoanelor d-voastre poetice ?).

[...] Din fericire, *acest* spirit nu capătă forma de carte decît doar în *Caleidoscopul* prin care poeții cei mai în vază din România sacrifică gustului puțin cam pervertit al bucureștenilor. De mult îmi ziceam aceleași lucruri, și articolele d-lui Bogdan-Duică despre noua literatură

Scanned with OKEN Scanner

în stil de foileton plin de aluzii răutăcioase și de cronici cu multă acrobație în vederea publicului mi s-au părut drepte. Credeam însă că nu e bine să exprime cineva o părere care jignește atîta lume, fără a folosi nimănuia. Cînd am găsit însă măcar încă un dezgustat de această direcție a literaturii noastre, pe care mult timp am visat-o închinată unor foarte nobile scopuri, — m-am hotărît a scrie și eu aceste rînduri de protestare.

E frumos să aibă cineva un talent, dar cea dintîi datorie față de dînsul e a-l respecta însuși : contagiunea pamfletului nu trebuie lăsată a-l atinge.

[*Neamul românesc literar*, II, nr. 11, 10 mart. 1910, p. 1, 3.]

SCRIITORUL DE AZI : d. D. ANGHEL

[...] Acum vreo doi ani înaintea tribunalului special al literelor române, cu judecători numiți de ei înșiși și avînd fiecare altă judecată, a răsărit un mare producător literar anonim, a cărui firmă burgheză ascundea două talente boeme, dintre care unul era foarte mult prețuit ca autor de poezii de un caracter intim și duios. În noul venit „A. Mirea", ar fi căutat cineva însă zădarnic însușirile talentului d-lui Iosif : discreție, melancolie, mister. Aici era un fel de Cyrano, cu o mînă în șold și alta pe sabie, cu mustățile în vînt și ochii provocători. Grija-i de căpetenie era să uimească prin noutatea paradoxală a ideii, comice, satirice, ba chiar a subiectului luat dintr-o lume fantastică absolut personală, și cu atît mai mult prin raritatea epitetului și izbucnirea, mai zgomotoasă decît luminoasă, a unei rime pe care nu oricine ar fi putut s-o găsească, dar pe care oricine o putea prețui. La aceasta d. Iosif participa desigur cu îndelungata-i experiență poetică, de migălos căutător al formei. În factură erau doi tovarăși, desigur, dintre care unul, cel mai cunoscut și apreciat, căuta după indicațiile celuilalt ; în desfășurare însă, și mai ales în inspirație, era unul singur, d. D. Anghel.

[...] S-a crezut nedreptățit și a simțit o plăcere amară în aceasta. Cînd s-a ivit iarăși ca poet, căută în lumea

Scanned with OKEN Scanner

florilor eroii săi, într-o vreme cînd ni dădeam cu toții silința să aflăm literaturii românești alte izvoare și altă îndreptare. Imnurile către florile scumpe de oraș mare erau o sfidare.

Și ea n-a prins tocmai mult. Arta a fost prețuită de oricine, toți au găsit-o prea artificială, și au regretat alegerea. Erau și prea multe flori la un loc, și odaia prea bine închisă, și de la o vreme simțeai, între atîtea mireșme, puțin dezgust. Atunci d. Anghel a mers un pas mai departe în revolta sa ; a desființat un poet, l-a absorbit în sine, și-a făcut plăcerea de a inventa un „A. Mirea", pe care l-a scos provocător înaintea fiecăruia, cu buzunarele pline de *confetti* epigramatice pentru toate reputațiile, și a început a vorbi lumii despre aristocratice serate în care se fac prețioase jocuri de cuvinte și de idei moderne, despre ultimele rafinări ale gustului parizian și despre cele mai individuale proiectări în albastru. *Forma* a interesat din ce în ce mai mult, și răposatul „A. Mirea" a avut ceasul său în poesia română. Decît nesinceritatea față de inspirația cea mare, mai bine desigur virtuozitatea în mica inspirație.

Apoi „A. Mirea" a scris și proză. Avea amintiri ieșene, strălucite ca stil, adesea superioare ca gîcire a sufletului, ca înțelegere a atmosferei culturale și politice, totdeauna amestecînd adînca simțire cu întorsătura de ironie a lui Cyrano, care caută duelul. Aici d. Iosif trebuia să se retragă. Vădit nu era experiența sa, și colaborarea mai departe la îmbrăcarea altei experiențe putea duce la ridicul. D. Anghel s-a înfățișat atunci singur. O lume întreagă răsare în amintirile acestui om foarte încercat, care are abia patruzeci de ani.

Pentru a vădi puterea talentului său, scriitorul l-a răspîndit, îndată, pretutindenea. Unde nu-l afli azi ?, și, oriunde, te oprește o clipă, căci e ceva în fiecare pagină a sa. A păstrat caracterul său de desfidere și, luînd toate subiectele pe rînd, de la schiță pînă la nuvela tragică — și mîni așteptați-vă la orice, căci provizia de subiecte e mare și voința de *a se dovedi, superioară* —, el ține — și izbutește — să arate concurenților celor mai tari că pe terenul lor îi poate ajunge și — Doamne ferește ! — îi poate și întrece.

Un mare talent liber, anarhic, în perpetuă revoltă și în perpetuă producere, dînd pagini interesante și uneori

Scanned with OKEN Scanner

pagini mari unei literaturi pe care pretinde a o ignora în existența și în tendințele ei, — acesta e scriitorul care, dacă va urma așa, poate fi, mîne măcar, cel mai de vază dintre tineri.

Căci el are însușirea cea mai mare în literatură : se poate înnoi de cîte ori ia condeiul în mînă.

[*Neamul românesc literar*, II, 44, 31 oct. 1910, p. 689—691.]

AL. CIORĂNESCU

DRAMA IDEALISTĂ

[...] *Legenda funigeilor* (1907) e produsul imaginației bizare și a spiritului caustic, și oarecum demonic, al lui Dimitrie Anghel, adulterat cu lîncezeala lirică și cu sentimentalismul patetic al lui Șt. O. Iosif. Povestea e simplă, și morala ei destul de săracă. Atmosfera e aceea a evului mediu german, deificată prin Wagner și interpretată prin geometria abstractă a lui Maeterlinck. [...]

Legenda nu e decît un sîmbure dramatic nepus în valoare. Faptul că Hunar moare în luptă, pe cînd iubitul Runei se întoarce sănătos, nu mai poate constitui o dramă, pentru că se lăsase prea limpede ghicit din chiar clipa în care Runa își călcase legămîntul. Sfîrșitul legendei nu mai conține nici o surpriză, și devine cu totul inutil. Dealtfel, întreaga acțiune stagnează, și desfășurarea, așa cum se perindă de-a lungul celor trei acte, e cuprinsă toată, în lămuririle pe care Runa le primește de la maica ei asupra blestemului care apasă pe fata care și-a călcat legămîntul.

În afară de această inerție a acțiunii, ca în orice dramă idealistă, caracterele nu sunt îndeajuns accentuate. Motivarea lipsește, de pildă în prea repedea îndrăgostire a Runei, pentru că ceea ce interesează, e mai puțin psihologia personagiilor, cît simbolul pe care îl reprezintă, și problemele omenești cărora le caută dezlegare. Marea scenă de iubire dintre cei doi îndrăgostiți e falsă din punctul de vedere al realităților sufletești, pentru că nu constituie decît o sublimare, o maximă concentrare a pa-

Scanned with OKEN Scanner

siunilor contrarii care agită pe Runa. Ea răspunde totuşi unei realităţi poetice, pentru că dovedeşte ceea ce face însuşi sensul poemei dramatice, faptul că iubirea primează asupra tuturor celorlalte sentimente şi că rătăcirile la care poate duce sunt îndeajuns răscumpărate prin puţina fericire pe care numai ea o poate da. Drama nu e, într-adevăr, o condamnare a Runei, cu tot sfîrşitul tragic, pentru că simpatia spectatorului nu rămîne mai puţin alături de dînsa, participînd la fiecare dintre sfîşierile ei. Dimpotrivă, ea e o exaltare a iubirii, fie şi vinovate, a iubirii care şterge păcatul şi care, întocmai ca aceea a Margaretei din *Faust*, cu care dealtfel Runa are atît de multe asemănări, deschide porţile iertării pentru cel vinovat.

Dar ceea ce interesează mai cu seamă în această legendă dramatică e poezia. Fără ea, drama nu are nici un interes, cu acţiunea şubredă şi cu personagiile schematizate la extrem, care-i fac tot aparatul teatral. Poezia salvează totul, o poezie savant orchestrată, sub influenţa muzicii lui Wagner, ajungînd la note simfonice de mare amploare [...] Multiplicitatea acordurilor care se întretaie, tenacitatea unor anumite laitmotive, toată această polisimfonie stăpînită puternic de un mit pretutindeni prezent, aceea a triştilor funigei prevestitori de moarte, toată această sensibilitate muzicală, atît de diversă şi totuşi strunită şi concentrată spre aceleaşi efecte, sunt datorite amintirii copleşitoare a lui Wagner, care n-a avut poate niciodată o mai netedă influenţă în literatura română.

Fără îndoială că se poate vorbi şi de alte izvoare străine. Astfel am semnalat curioasele asemănări ale Runei cu Margareta. Atmosfera războinică a Germaniei din evul de mijloc, glorificarea lumii germane, pot să vină în parte şi din uitata dramă *Ullranda* a Carmen Sylvei. Anumite insistenţe enigmatice numai în aparenţă, un anumit ermetism sub vălul căruia se pătrunde uşor şi aerul de mister sunt influenţe ale lui Maeterlinck din *Douze chansons* mai degrabă, decît din *Pelléas et Mélisande*. Dar Wagner e pretutindeni prezent, mai cu seamă prin stăruinţa laitmotivelor, prin cele trei versuri care se repetă necontenit în cîntecul stativelor [...]

În privinţa resurselor verbale, dealtfel, *Legenda funigeilor* nu are pereche în literatura dramatică, în afară de

Scanned with OKEN Scanner

cazul cînd s-ar gîndi cineva s-o pună în concurență cu *Cometa* izvorîtă din colaborarea aceloraşi autori. Solemnă, patetică, înduioşată, persuasivă, suavă, fantască rînd pe rînd, limba celor doi poeți e o mîngîiere a auzului şi o împrospătare a versului dramatic, din care puțini autori dramatici de mai tîrziu au ştiut să tragă profit. Lipsită de interes din punctul de vedere al spectacolului, piesa nici nu se menține decît prin frumusețea expresiei, prin varietatea formelor şi prin multiplicitatea mijloacelor poetice, care fac din această legendă poate cea mai desăvîrşită declamație pură a teatrului românesc. [...]

COMEDIA ÎN VERSURI

[...] Acei care au adoptat cei dintîi verva şi scăpărările de spirit ale scriitorului francez (Rostand, n.n.), panaşul purtat cu mîndrie de personagiile lui, au fost Anghel şi Iosif, cei doi poeți a căror colaborare ne-a dat una dintre cele mai reuşite întrupări ale teatrului simbolist.

În realitate, nici Anghel nici Iosif nu erau oameni de teatru. Pentru a urzi o intrigă dramatică, pentru a campa cu putere anumite caractere, le lipsea forța creatoare, suflul de viață ; în schimb, unul are sentimentalitatea şi duioşia, puterea evocărilor pline de căldură, pe cînd celalt adaugă la acestea grăuntele de diabolism benin, fermentul spiritual şi coloritul verbal. Împreună, cei doi poeți se apropie astfel îndeajuns de inspirația facilă şi abundentă a lui Rostand, care apare îndeaproape imitat în *Cometa* (1908).

Subiectul trădează, prin simplicitatea lui, lipsa de experiență dramatică a celor doi autori. Lumea e aceea a mondenităților galante şi a plăcutelor conveniențe sociale, o lume de tineret în care bătrînii apar doar fantomatic, pentru a sublinia cadrul, şi care amintește întrucîtva pe cea din *Romanțioşii*. [...]

[...] Ceea ce interesează în *Cometa* nu e drama, ci poezia. Limba celor doi poeți-colaboratori e poate cea mai sprintenă şi mai colorată din cîte a cunoscut versul dramatic românesc. Alimentată din experiența cronicii rimate, căreia îşi dedicase o bună parte din activitate A. Mirea, această limbă a adus de acolo uşurința cu care trece de la un subiect la altul, viteza asociațiilor de idei,

Scanned with OKEN Scanner

pregnanța detaliului precis, care uneori ar putea să pară prozaic, dacă n-ar fi salvat de culoarea plină de vioiciune și bogată în contraste a întregului. În același timp însă, această fantezie verbală, această suculență a torentului de imagini pestrițe, nu sunt fără a aminti verva lui Cyrano, în cunoscuta comedie eroică a lui Rostand.

De la poetul francez, cei doi poeți români n-au luat numai verbozitatea. Tity Roznov el însuși nu e altceva decît o nouă ipostază a lui Cyrano. Felul lui de a-și masca sentimentele și fondul cel adevărat al sufletului, printr-un strat gros de bună voie silită, care nu reușește totuși să devină opac, amintesc pe eroul lui Rostand. Soarta lui, de a fi luat în rîs de aceea pe care o iubește cu adevărat, și căreia nu i se mai poate mărturisi pentru că e greu să se mai dea crezare unui om ca el, are o izbitoare asemănare cu a bietului Bergérac, îndrăgostit în taină și fără nădejde de frumoasa Roxane.

Tiradele personagiilor sunt învățate la cea mai bună școală a lui Rostand. Astfel declamația lui Roro împotriva modei [...] sau aceea în care Tity Roznov povestește sub apologul cometei rătăcitoare printre astre, propria lui concepție de viață [...]

Evident că toate aceste fantezii imitate după celebrele tirade ale lui Cyrano sunt, față de acest model, în ton minor. Resursele sunt departe de a fi la fel de ample și de variate. Oricît ar merge imaginația poetului, care devine iarăși cronicar de rimă veselă, din țara Cafrilor la Hammerfest, cercul de imagini, ca și varietatea expresiilor, apar cu mult mai restrînse. Respirația nu e la fel de largă, și suflul poetic ostenește înainte de a fi epuizat tot elanul. Uneori tirada se încîlcește printre imaginile neașteptate. Autorul își dă seama că a pornit pe drumuri lăturalnice și parează prin mijloace facile : cînd interlocutorii atrag atenția lui Tity că a întrebuințat o imagine greșită, sau că divaghează, el răspunde invariabil : „mă rog, ce-s eu de vină ?“ sau „mă rog, așa sunt eu“, și trebuie să-l luăm așa cum este. De altă parte, prin unele detalii, piesa apare prea strîns legată de anumite contingențe contemporane. Astfel, de pildă, sarcasmul cu care e încărcată Academia, pentru vina de a nu distinge totdeauna cărțile care într-adevăr ar trebui să fie premiate, ironiile aprige la adresa bătrînilor ce-au devenit „chirilici ca Biblia Scheiană“, care nu-i o Biblie, ci numai o Psal-

Scanned with OKEN Scanner

tire, toată această vervă cheltuită pentru un subiect astăzi de un interes perimat, ne întoarce la apucăturile de cronicar poetic al lui A. Mirea.

Scăderile nu sunt însă de natură a întuneca meritul acestei comedii în versuri. Rezultat mai mult decît fericit ale unei simple prinsori, ea a dat viață pentru prima oară acestui gen literar, și a impus un model. Oricît de curios s-ar părea acest lucru, față cu fragilitatea unei compoziții ocazionale, și care are mai curînd aparențele unui joc poetic decît pe acela ale unui efort de creație, *Cometa* a dat în chip definitiv tonul comediei în versuri, care pînă atunci își căutase drumurile în zadar.

[...] Cu începutul acestui veac, exemplul lui Rostand se impune în chip suveran, atît prin atracția acestui model, cît și prin aceea exercitată de cea dintîi imitație reușită a lui, *Cometa* lui Anghel și Iosif. Devenind la rîndul ei model aceasta se așază alături de *Cyrano de Bergérac* în spiritul scriitorilor dramatici de mai tîrziu, pentru a da naștere unui gen cu destul de numeroase exemple, dar în care aceeași reușită n-a mai fost niciodată ajunsă.

[*Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui*, Ed. Casa Școalelor, 1943, p. 171—199.]

ȘERBAN CIOCULESCU

III. POETUL

c. *Colaborarea cu Șt. O. Iosif*

Colaborarea lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif constituie unul din punctele în parte încă nedesluşite pentru critica și istoria noastră literară. Legată în 1902, consolidată în 1907 prin răsunătoarea ivire a noului poet liric și satiric, A. Mirea, menținută și prin compunerea unor poeme dramatice și a unor variate bucăți în proză, desfăcută din motive de ordin intim, prietenia dintre cei doi poeți ridică treptat problema contribuției fiecăruia la opera comună.

Prin temperament și fizionomie literară, poeții se deosebesc pînă la contrast. Șt. O. Iosif e un suflet duios și un poet de structură tradiționalistă, pe linia lui Coșbuc,

Scanned with OKEN Scanner

așadar, perfect încadrat *Sămănătorului* prin inspirația htonică. Fără a fi un revoluționar, Anghel neliniștește pe șeful mișcării sămănătoriste prin izolarea lui reticentă și prin îndrăzneala de a-și alege ca temă de ispirație, florile, în loc de a da o poezie în acord cu directiva grupării. Noul venit e un artist rafinat, crescut într-un mediu occidental, o fire complexă, contradictorie, mistuită de patimi și numai în parte reaclimatizată. Poeții făcuseră cunoștință la Paris în 1900, cînd Șt. O. Iosif, ajutat de Virgil Cioflec, a vizitat Expoziția, în cursul unei călătorii prin Apus. Reîntors în țară (1902), D. Anghel s-a găsit iarăși la un loc cu autorul *Patriarhalelor,* la Dumbrăveni, unde întreprind traduceri din poeziile lui Verlaine. Culegerea, realizată în primăvara anului următor, cuprinde 20 de poezii. În alegerea bucăților, a călăuzit un gust temperat, pentru sectorul convenabil al poeziei verlainiene. Poeții s-au putut pune ușor de acord, întîlnindu-se în aceeași preferință pentru nota duioasă a originalului. Tălmăcirile nu se depărtează de text, interpretîndu-l credincios, cu unele echivalențe șterse, în care ghicim inițiativa lui Șt. O. Iosif. [...]

Nu trebuie împinsă mai departe căutarea contribuției fiecăruia dintre colaboratori la această traducere, deoarece simbioza lor, în 1902, e mai bine realizată decît în anii următori, cînd personalitatea lui Anghel, depășind faza poemului *În grădină,* își va accentua mai precis contrastele structurale, față de Șt. O. Iosif. Deocamdată colaborarea ni se pare desfășurîndu-se armonios, pentru că ambii poeți simt la unison și dispun de un material verbal mai puțin diferențiat. Caracteristic este faptul că prefața, scrisă după toate probabilitățile de D. Anghel, are un ton de duioșie pioasă, în care l-am putea recunoaște tot atît de bine pe Șt. O. Iosif ; proza scăpărătoare de mai tîrziu a lui D. Anghel se presimte în metaforele închinate scurtei cariere a lui Rimbaud. Dintre cei doi poeți, Șt. O. Iosif are în 1903 o situație literară superioară : a tipărit trei volumașe de poezii, dintre care al doilea, *Patriarhale,* l-a consacrat ca pe un fruntaș al tinerei generații. Totuși, traducerea e prezentată în frontispiciu, în această ordine a colaborării : D. Anghel și Șt. O. Iosif. D. Anghel ar fi avut inițiativa întreprinderii, în sectorul limbii și literaturii franceze, mai puțin fami-

Scanned with OKEN Scanner

liare lui Șt. O. Iosif ? sau putem bănui că, într-adevăr, rolul acestuia este de pe acum mai șters ?

Acest din urmă considerent poate fi înlăturat, deoarece peste trei ani apar *Poesii* de Henric Ibsen, traduceri de Șt. O. Iosif și D. Anghel (București, Minerva, 1906). Acum trece înainte numele lui Șt. O. Iosif, care aduce un text intermediar german, iar D. Anghel este, desigur, handicapat în privința limbii. [...] De astă dată, tonul tălmăcirii e aproape neîntrerupt al lui Șt. O. Iosif [...]

Pe cît se pare, în transpunerea lui Ibsen, colaboratorii n-au mai lucrat împreună, la rezolvarea dificultăților, ca în tălmăcirea lui Verlaine, unde nicăiri o traducere n-ar putea fi atribuită pe de-a-ntregul unuia singur ; ci metoda pare a fi fost împărțirea materialului și lucrarea deosebită ; iar dacă împărțirea materialului a fost la început mai echitabilă, pînă la urmă Șt. O. Iosif a rămas să ducă greul lucrării. Este, firește, o ipoteză, pe care o prezentăm cu precauție, după atenta examinare a traducerilor din Verlaine și din Ibsen (pe de altă parte, n-am putut identifica textul intermediar din Ibsen, care nu este însă acel apărut în editura lui Philipp Reclam Jun., No. 4484—87).

Cîteva poezii originale, scrise de cei doi poeți în colaborare, au fost retipărite postum, de C. D. Anghel, în ediția de *Opere complete, Poezii,* Cartea Românească. *Troica* (Cumpăna, 11 decembrie 1909, din scăpare — fără nume de autor) înfățișează goana unei troice, urmărită de lupi. Nu s-ar putea afirma că întreaga poezie i-ar aparține lui D. Anghel ; versurile mai expresive, cu figurație nouă, poartă însă pecetea îndrăznelilor lui. [...]

Poezia *Înainte !* de conținut etic și de factură aforistică, publicată la apariția revistei *Cumpăna,* prin anumite versuri de rezonanță tradiționalistă, face sensibilă și prezența lui Șt. O. Iosif ; versurile relevante sunt iarăși ale lui D. Anghel. [...]

Dacă în aceste două bucăți proporția colaborării pare a se menține într-o balanță oarecum echitabilă, *Închinare Iașului,* scrisă în metru amfibrah și cu sprinteneala lui Anghel, păstrează prin accentul paseist, amprenta dominantă a lui Șt. O. Iosif. Cu un răsunet necrofilic profund, poezia închinată amintirii lui T. Rebreanu (*Un poet necunoscut)* poate fi atribuită exclusiv lui Anghel. Un alt grup de compuneri exclud orice colaborare a lui Șt. O. Io-

Scanned with OKEN Scanner

sif ; este vorba de frumoasa poezie *Centifolia,* lauda rozei, *Necunoscutul,* elogiul vîntului neliniștit de miazănoapte și *Cometei,* care prin verva și strălucirea lor nedisconti-nue nu lasă nici o îndoială asupra atribuirii. Reciproca nu este însă întîlnită vreodată ; cu alte cuvinte, în operația gingașă a disocierii celor două talente conlucrătoare, n-avem prilejul de a descoperi vreodată exclusiv timbrul egal și placid al versului lui Șt. O. Iosif.

Cu *Legenda funigeilor,* s-a pus întîia oară, criticei noastre, chestiunea dozării contibuției fiecăruia dintre cei doi asociați literari. Ilarie Chendi a evitat să înfrunte fățiș problema, mulțumindu-se cu insinuări și relevînd ca abuziv inserțiunea cîtorva versuri de-ale lui Anghel, altădată semnate de el, în compunerea dramatică iscălită de amîndoi (în ordinea : Șt. O. Iosif și D. Anghel). Singur Mihail Dragomirescu a împins mai departe, cu deosebită sagacitate, investigația. [...]

Privită de aproape, piesa dezvăluie totuși o colaborare mai efectivă decît în trecut, un control strîns, exercitat de Anghel asupra pasagiilor compuse de Iosif, care a adus probabil legenda, în trăsăturile ei esențiale și caracterele schematice ale eroilor, cu excepția lui Hunar, dialecti-cian al amorului, de tip Anghel. Astfel, chiar tonul scăzut, de mister maeterlinckian, adus la portativul lui Șt. O. Iosif, e frazat cu dexteritate, afirmînd prezența atentă a lui D. Anghel. Sunt apoi fragmente de simbioză desăvîrșită, în care nu se mai poate deslușI compunerea unilate-rală [...]

Din aceeași colaborare mai efectivă ca niciodată, re-zultă folosirea meșteșugită a versului liber, în dialogul pasional din actul II. În genere, atribuirile lui M. Drago-mirescu sunt exacte ; nu-i putem însă împărtăși conclu-zia, adoptată și de domnul Al. Ciorănescu, a ibridității operei, din cauza colaborării unor spirite opuse și nera-cordabile. Altul e vițiul fundamental din *Legenda funi-geilor* : geometrismul linear al acțiunei, în contrast cu atmosfera mistică. Numai o acțiune în arabescuri, cu în-tîrzieri bine calculate, care ar fi dus la aceleași rezultate, ar fi împrumutat piesei o structură dramatică, mai vie și mai interesantă. Lirismul, de profundă rezonanță, covîr-șește dramaticul, redus la ultima expresie a anemiei. [...] Cu toate lipsurile ei, *Legenda funigeilor* rămîne un mo-ment interesant în evoluția literaturei noastre dramatice

Scanned with OKEN Scanner

și totodată momentul cel mai intim al colaborării dintre cei doi scriitori de altă structură.

Cometa este o comedie de salon, compusă din inițiativa lui D. Anghel, spre a dovedi prietenului său, domnul Dumitru Burillianu, că limba noastră poate da subtilități și nuanțe, în aparență numai apanagiul celei franceze. De bună seamă, prinsoarea a fost cîștigată. Nicăiri, în versul nostru dramatic, nu s-a desfășurat pînă atunci o mai scăpărătoare ploaie de artificii, de o asemenea calitate lirică. Invenția dramatică nu este bogată, dar corespunde limitelor stricte ale necesităților scenice. [...] Anodină, în definitiv, acțiunea e pusă în valoare nu prin situații surprinzătoare, ci prin dialoguri spumoase, mai ales cînd protagoniștii sunt Tity și Roro, precum și prin zborul liric al fanteziei.

Participarea lui Șt. O. Iosif, la scenariu, nu este probabilă. Structura versului, facilitatea lui strălucită, bogăția rimelor, verva nesecată, gama lirismului, sunt toate ale lui Dimitrie Anghel. [...]

Tity nu e altceva decît proiecția propriului temperament al autorului, trecut prin lectura lui Rostand, la treapta unui romanțios nelecuit, dar înfășurat, cîteodată, în faldurile mai pretențioase ale pelerinei romantice. Anghel nu uită să-i atribuie sensibilitatea olfactică, cu piatra de încercare a identificării florilor, în noapte, pe întuneric, după aroma specifică a fiecăreia. În locul dialecticei diabolice din *Legenda funigeilor,* poetul a împrumutat nouei sale încarnații, idealul temperat al căsniciei, dezaprobat de celalt hidalgo al literelor noastre, Duiliu Zamfirescu, raportorul academic, care a trecut cu eleganță peste săgețile repezite împotriva venerabilei instituții.

Contemporanii nu s-au mai înșelat, de rîndul acesta, asupra atribuirii paternității. În termeni drastici, M. Dragomirescu a condamnat semnătura de împrumut a lui Șt. O. Iosif. [...]

Rolul lui Șt. O. Iosif, în redactarea *Cometei,* se reduce la simplul secretariat. [...] Asupra elocuției și conversației lui, după mărturiile verbale ale domnului Corneliu Moldovan, Anghel ar fi fost un causeur încîntător, cînd se găsea în dispoziție bună, între camarazi literari. Atunci declama versuri franceze sau din propriile-i poezii, își susținea răspicat teoriile literare, își afirma simpatiile

Scanned with OKEN Scanner

și antipatiile estetice, cu însuflețire. E însă cert, că prezența unui secretar literar, îi servea ca un stimulent, înlesnindu-l în elaborare, pe care o avea înceată. După despărțirea de Iosif, și-a găsit un astfel de secretar, în persoana debutantului de la *Cumpăna,* Vasile Savel, care a rămas uimit de capacitatea improvizatoare a lui Anghel. Cît privește versul, se vede că actul compunerii solitare, la birou, se întovărășea la Anghel cu un fel de inhibiție, stîrnită de scrupulul artistic. Fiecare vers îi era un prilej de îndoieli și neliniști. În Franța, simțea nevoia să verifice muzicalitatea poemelor sale, recitindu-le, cum am văzut, tîrziu noaptea, unei prietene, care nu ne cunoștea limba. [...]

Geneza *Caleidoscopului* trebuie văzută iarăși unilateral, în reacțiunea lui Anghel, foarte sensibil la cea mai măruntă critică. Iosif era un contemplativ pur, cu totul neînarmat împotriva adversităților soartei sau a ostilităților publicistice. Impulsul combativ a pornit de la Anghel, care simțea într-însul rezerve necheltuite de sarcasm și ironie, precum și mari disponibilități de vervă polemică. Lui Anghel, tăios, necruțător și improvizator strălucit. Iosif nu-i putea aduce, în noua colaborare, decît prestigiul unui nume mai cunoscut, prin consfințirile oficiale [...]

Caleidoscopul lui A. Mirea e un potpuriu literar, în care lirismul cel mai prestigios se învecinează cu cronica rimată nepretențioasă, așa cum a vrut să se prezinte întîi întreprinderea, cu toată modestia, asociațiile cele mai neprevăzute, combativitatea, insistența în polemică, gama variată a umorului, niciodată jignitor, chiar cînd pleacă de la disprețul pentru adversar (Virgil Cioflec, G. Bogdan-Duică, Simion Mehedinți, Ilarie Chendi, M. Dragomirescu, etc.), rezerva nesecată de subiecte, de la faptul-divers la simbolul liric rar, admirat de Duiliu Zamfirescu, fantezia decorativă și feericul, termenii tehnici, neologismele, jocurile de cuvinte, rimele funambulești, mai toate calități al căror paralelism cu însușirile lirice din *Fantazii* și din proza sa ulterioară sunt foarte ușor de stabilit. În *Crezul meu,* cu care se deschide primul volum, parada conștiinței de sine a stihuitorului impecabil și euforia rîsului „sincer fără sfială", sunt exclusiv ale lui Anghel. Materialul cotidian, actualitatea, sector important în *Caleidoscop,* a fost selectat cu agerime de același, deoa-

Scanned with OKEN Scanner

rece Iosif nu se interesa de actualitate. Este nespus de greu stabilirea aportului personal al poetului *Patriarhalelor*, chiar cînd tema lirică pare a proveni din sectoarele inspirației lui. Astfel, în *Nunta la țară*, un dublu epitet, încadrînd substantivul „Vechea datină păgînă", atestă, fugitiv, unul din procedeele poetului tradițional ; poate că, în compunerea părții a doua, cuprinzînd datina împărțirii vălului nupțial între fete, ca și în finalul duios, de un lirism direct, Iosif a avut rolul principal. Tonul lui Șt. O. Iosif mai e sensibil în poeziile dedicate *Lui Grigorescu* și *Lui Eminescu* (poate și *Statuei lui Heine*), cu unele ingeniozități în tratare și cu forme sintactice (predicatul la începutul propoziției) care sunt ale lui Anghel (observația e valabilă și pentru *Nuntă la țară*). Cîte un vers izolat, la rari intervale, amintește factura lui Iosif :

Un tînăr trist și palid și supt de nemîncare
(O lacrimă la dosar sau *tribulațiile unei petiții.)*

Ca și în *Cometa*, Anghel nu pierde prilejul să-și manifeste iubirea pentru flori, identificate după miros, ca și locurile, rechemînd fantomele amintirilor sale [...]

În *1907* amîndoi colaboratorii au un punct de vedere comun cu privire la răscoalele țărănești : împotriva clasei burgheze, stăpînitoare și în favoarea țăranului, „mult-oropsitul de toți". Gîndul lui A. Mirea zboară pios spre mormintele celor căzuți, și îndeosebi ale țăranilor văzuți cu reminiscențe clasice (versul este dealtfel compus în hexametrul dactilic) :

Oameni cinstiți de tot satul, cu gestul Romanilor antici
Poala sumanului alb ca o togă pe ochi aducîndu-și...

Este una din pecețile pe care sămănătorismul le-a pus pe spiritul lui D. Anghel.

Euforia metaforică e un alt element tipic din *Caleidoscop*, împrumutat de Anghel de la Rostand. Un apel literar, lansat prin *Viața românească*, provoacă o serie de epitete și metafore [...]

Viziunea lui A. Mirea este aceea a unui citadin, care-și găsește motive variate din aspectele multiple ale vieții urbane, fără acea reacțiune amară, care ar fi dat desigur tonul, dacă inițiativa i-ar fi aparținut lui Șt. O. Iosif. Zgomotul de bîlci infernal al marelui oraș e comentat cu amuzament, în *Neurastenie*, ca și caracterul pestriț al afi-

Scanned with OKEN Scanner

șelor, lipite pe toți pereții. Insula de verdeață a unei grădini, ca Cișmigiul, inspiră lui Anghel, tema unui concert simfonic, în care instrumentele felurite le dețin copacii și păsările (*Wagnerism*). Cînd, spre a varia decorul, poetul își propune să pună viața de la țară în contrast cu spectacolul orașului, cele cîteva *Sonete rusticane*, rod al acestei inspirații, sunt compuse cu aceeași fantezie în asociații și cu același material verbal împestrițat cu neologisme, în vederea obținerii unor efecte umoristice. În banchetul imaginar pe care și-l oferă, A. Mirea alătură pe „intransigentul Sterea" și pe Titu Maiorescu, zeflemisindu-l pentru că :

„Făceau acuma curte Muzei poporaniste a lui Goga", spre marea supărare a lui Duiliu Zamfirescu, care-și acoperea fața „să nu mai vadă așa oroare" (*Banchetul meu*).

Prin varietatea tonului și a motivelor, dintre care nu lipsesc simbolurile scumpe lui Anghel (*Paingul, Amorul orb, Nunta la țară, Omul de zăpadă, Glasul lui Memnon*), uneori cu poantă satirică (*Hornarul*), prin lirismul fantastic și feeric. *Caleidoscopul lui A. Mirea* este o operă vie, cu tot caracterul ocazional, în genere atît de friabil, al celor mai numeroase dintre poeme.

Cu *Caleidoscopul*, se încetățenește în literatura noastră o specie nouă, cronica rimată, de ținută artistică, în a cărei compunere, spiritul umoristic se dozează în aceeași măsură cu lirismul. A. Mirea este mai puțin satiric decît umoristic, dacă prin satiră înțelegem un instrument de flagelare a viților sau a alcătuirii sociale, iar prin umor, un instinct al jocului, propriu inteligenții, a cărei maliție operează incisiuni fine în obiecte, fără a le nimici. Nicăiri inteligența lui D. Anghel nu s-a arătat mai la largul ei, într-o continuă paradă de exaltare, în afirmarea vieții, a bucuriilor ei și chiar a melancoliilor pe care le stîrnește reversul lucrurilor. Dacă ar fi totuși să nu trecem peste unele aspecte satirice ale *Caleidoscopului*, constatăm că maliția lui D. Anghel, cînd nu se manifestă voioasă, se sublimează de drojdiile amărăciunilor, prin simplul exercițiu al inteligenței și al fanteziei. Dintre contemporani, cu excepția lui N. Iorga, care sesizîndu-se de sectorul pamfletăresc al *Caleidoscopului*, a găsit cu cale să-l condamne, și a lui G. Bogdan-Duică, care a rezistat farmecului, șicanîndu-și propriile plăceri, majoritatea literaților au gustat cum se cuvenea acest ospăț de rafinată voio-

Scanned with OKEN Scanner

Scanned with OKEN Scanner

șie. [...] Ca și în compunerea *Cometei,* Șt. O. Iosif a fost absorbit pînă la anulare, de personalitatea complexă și seducătoare a lui D. Anghel, care n-a avut nevoie decît de stimulentul unei prezențe, ca să-și pună în valoare un mănunchi de multiple virtualități.

În poemul compus din inițiativa oficialității, cu prilejul împlinirii unei jumătăți de veac de la Unire, *Carmen Saeculare,* introducerea în proză, cu motivul rampei și al iluziei scenice, prin „fantasmagoria decorurilor", este una din frumoasele pagini ale lui D. Anghel. Frazarea amplă a versului, ușurința compunerii, întorsăturile versului dramatic (cu procedeele invocării, exclamației și interogării), avîntul oratoric, unele procedee picturale, ingenioasa interpretare a tîlcului despărțirii capului de trunchiu, prin jertfa lui Mihai, alte cîteva imagini pregnante, mai totul indică inițiativa și factura lui D. Anghel ; subiectul convențional nu i-a oferit însă cîmpul cel mai potrivit libertății de mișcare ; dialogul dintre *Danubiu* și *Doina,* în cursul căruia se deslușesc destinele țării noastre, este un cadru artificial, cu posibilități limitate. Variațiile verbale, prin care se identifică verva asociativă a lui D. Anghel, nu realizează grandiosul, așa cum s-ar fi cuvenit. [...]

Fără ca secretariatul lui Șt. O. Iosif să se facă simțit într-un mod mai activ, *Camen Saeculare* păcătuește prin modul minor al virtuozității principalului colaborator, cu o impreseie sălcie de confecțiune.

Înainte de a trece la lucrările de proză, semnate solidar, vom mai examina traducerile în versuri sau proză, ale fecundului atelier, care a funcționat timp de cîțiva ani, fără întrerupere.

Camoëns, poem dramatic într-un act, după scriitorul german Eigius Franz Joseph, baron de Münch-Bellinghausen, cunoscut subt numele de Friedrich Halm, poet liric și dramatic, este un apolog etic, care pune în opoziție romantică, mizeria materială a Poetului, cu acceptarea orgolioasă a destinului. [...]

Dialogul e strălucit, în traducerea română, cu virtuozități în mlădierea versului, care fac să presupunem că Șt. O. Iosif n-a contribuit cu altceva decît translațiunea din limba germană, apoi liber fasonată de D. Anghel. [...]

Din mai cunoscuta poemă dramatică a lui Th. de Banville, *Gringoire,* fragmentele în versuri, anume faimoasa

Balada spînzuraților, precum și cele două strofe cu tema relațiilor dintre stăpîni și iobagi, sunt de factura lui D. Anghel. De bună seamă, alegerea poemei i-a aparținut aceluiași admirator al poemului romantic, fantazist și funambulesc, pe care-l gusta, pentru unele afinități structurale.

Mai neînsemnată este traducerea în proză a unor legende de Al. Dumas-Fiul, *Strigoiul Carpaților*, fără legătură cu folclorul nostru.

Tălmăcirea apărută postum, abia în 1929, din fabulele lui La Fontaine a fost efectuată în anii colaborării de la *Cumpăna* (1909—1910). Nu e o nouă creație, dar reconstituie liber, în versuri sprintene și cu expresii familiare, din capitalul lexical al lui Anghel, unele din frumusețile originalului. Greierul lipsit de orice mijloace de traiu, este „ififliu". Deși limbagiul e în genere transpus pe registrul neaoș, autorului ocazional franțuzit, îi mai scapă un barbarism, cerut de rimă :

Am cîntat, de nu-ți *displace.*
— Ai cîntat ? Ei, n-am ce-ți face,
Acum joacă, fătul meu !

(Greierul și furnica)

Nicăiri nu apare mai nelegitimă colaborarea dintre D. Anghel și Șt. O. Iosif, ca în paginile de proză din *Portrete* și *Cireșul lui Lucullus*.

Evocările din *Portrete* apar în 1910 (*Biblioteca pentru toți*, n-rul 580), cu semnătura pe coperta exterioară : Iosif (sic) și D. Anghel, iar pe falsul-titlu în ordine inversă. Majoritatea bucăților sunt portretizări a unor prieteni din tinerețea ieșeană a lui D. Anghel : Neculai Beldiceanu, care-l inițiase cu scepticism în misterele audiției colorate, prin 1890, Gheorghe din Moldova, cunoscut în țară și reîntîlnit la Roma (1892), Eduard Gruber, editorul lui Creangă (1890), I. Păun-Pincio, camaradul care l-a însoțit în Italia și l-a îngrijit la Roma de febră tifoidă (1892), Vasile Cosmovici, întîlnit în primii ani de ședere la Paris și apoi la *Sămănătorul*, Artur Stavri, colegul dela Institutele Unite din Iași, de asemenea reîntîlnit în aceleași reviste de literatură, politicianul A. D. Holban, cunoscut în casa părintească (bucata va intra apoi în volumul de amintiri ieșene, *Fantome*, 1911), Maestrul Kiriac, vecin de coridor la Paris, socialistul Rakovski cunoscut la Con-

Scanned with OKEN Scanner

stanța (1907), un tip de boier moldovean scăpătat (iarăși „ififlíu") și o slujnică bătrînă *(Tipuri dispărute);* li se adaogă un portret satiric, semnat din eroare Șt. O. Iosif în *Cumpăna, Un arivist* (accidentul invers se întîmplase cu bucata precedentă), și cîteva pagini polemice *(D. Panu și poezia noastră* și *Doi directori,* — cu privire la *Pompiliu Eliade* și *Al. Davilla).* Așa cum a observat atunci la apariția în revistă a bucăților, N. Iorga, materialul amintirilor îi aparținea exclusiv lui Anghel („Aici d. Iosif trebuia să se retragă. Vădit nu era experiența sa, și colaborarea mai departe la îmbrăcarea altei experiențe putea duce la ridicul"). Rolul lui Iosif n-a putut fi altul decît al secretariatului, ca la redactarea *Cometei* și *Caleidoscopului.* Cînd își va redacta singur amintirile pentru compunerea *Fantomelor,* poetul va găsi un accent mai intim, un timbru profund de melancolie, o undă emotivă contagioasă, în timp ce multe din paginile strînse la un loc subt titlul *Portrete,* prin faptul dictării, sunt lipsite de lirismul thanatofilic, realizat fără colaborator. Din acest punct de vedere, compunerea și prezentarea *Portretelor,* cu titlul colaborării, nu este numai o mistificare, dar și o eroare estetică. În *Portrete* tonul general este acela al amintirii orale, care-și interzice emoția, fără să lase a presimți profunda vrajă muzicală din *Fantome.*

Colaborarea nominală se lichidează cu volumul *Cireșul lui Lucullus,* în care varietatea de teme și ton dezvăluie ultima oară, paternitatea exclusivă a lui D. Anghel. Aici atinge proza autorului *Fantaziilor* o mare bogăție plastică, pe care o analizăm în altă parte. Ca un martor nepărtinitor al evenimentelor, Vasile Savel glosează astfel despre *Cireșul lui Lucullus* : „se vădea că numele lui Iosif era de împrumut numai *(op. cit.)*".

[*Dimitrie Anghel. Viața și opera,* Ed. Publicom, 1945, p. 75—102.]

POMPILIU CONSTANTINESCU

[ACTUALITATEA LUI DIMITRIE ANGHEL]

Dintre scriitorii noștri ce nu mai sunt în viață, Dimitrie Anghel merită, cu siguranță, să fie înfățișat într-o ediție completă și definitivă ; dacă Șt. O. Iosif a avut no-

Scanned with OKEN Scanner

rocul să găsească în d. Șerban Cioculescu un editor pios și atent [...], Anghel nu se mai află de mult în circulație publică. Un destin ciudat i-a legat în viață prin acea tainică lege a contrastelor, care adună firile diametral opuse într-o prietenie, de data asta literară și umană, pe care numai o tragedie a frînt-o [...] Multă vreme figurile lor literare au apărut îngemănate printr-o colaborare care s-a văzut totuși, pe măsură ce-și publicau și operele strict individuale, că nu este o fuziune creatoare a două temperamente și expresii artistice, la antipozi, ci numai o asociație de nume, pe coperte. [...]

Prin tot ce-a scris, fie sub aspectul de colaborare, fie ca producție strict individuală, Anghel se desprinde categoric de Iosif și de sămănătorism, continuînd tradiția artistică a lui Macedonski, a fantezismului și a unui simbolism, clasicizat, de înfiltrație franceză. Lui Iosif îi erau familiare lirica intimistă și baladismul german, pe lîngă Eminescu și Coșbuc; traducerile făcute în colaborare din Verlaine, Henri de Régnier și Ibsen indică exclusiv gustul și orientarea lui Anghel, fiindcă Iosif a mers singur la Heine și baladiștii germani, la Shakespeare și Corneille, la Goethe, Schiller și Wagner. Toată proza artistică fie în presupusa colaborare cu Iosif (*Portrete, Cireșul lui Lucullus),* fie individual semnată (*Oglinda fermecată, Triumful vieții, Povestea celor necăjiți, Steluța, Fantome)* poartă exclusiva pecete a fanteziei lui Anghel.

La fel *Caleidoscopul lui A. Mirea, Legenda funigeilor* și *Cometa* sunt roadele fanteziei lui, și nu ale unei colaborări active cu Iosif, din care să fi rezultat un scriitor nou.

Într-o eventuală ediție completă și definitivă, fiecăruia va trebui să i se restituie ceea ce-i aparține, fără a publica de două ori operele în colaborare.

[*Scrieri* 1, E.P.L., Buc., 1967, p. 24—25.]

VLADIMIR STREINU

COLABORAREA IOSIF—ANGHEL

Drama conjugală de la Buciumeni [...] a creat scriitorului sinucigaș o reputație momentană considerabilă. Atră-

gînd simpatia publicului, pînă la care opera sa nu era făcută să ajungă, Dimitrie Anghel devine în toamna lui 1914 un fel de erou wertherian, termen absolut imprevizibil al vieții lui stilizate și, în fond, raționale. Scriitorul admirat numai între confrați intră deodată într-o fază improprie de acută popularitate a numelui. Dar, musafir neașteptat al celei mai efemere conștiințe publice, el își reintegrează destinul firesc și neschimbător, din care singur se dăduse afară, retrăgîndu-se foarte curînd în vechea stimă a confraților pentru scriitorul „subțire" ce fusese. Necunoscută marelui public înainte de Buciumeni, opera lui va continua să-i rămînă tot atît de necunoscută. Și nu era vina nimănui : publicului îi lipsea rafinamentul ca să se apropie de această operă, căreia și ei îi lipseau cantitatea și forța.

Autorul micului număr de proze și versuri, colecția rară de cizeluri, scumpe obiecte de aplicație artistică, era astfel la sfîrșitul primului război mondial aceeași figură aristocratică, în orice caz neaclamată vreodată de gustul popular. Și izolarea i se preciza cu atît mai mult, cu cît lucra mai insistent comparația cu fostul prieten, colaborator și rival din dragoste — Șt. O. Iosif. Acesta, copleșit de nostalgia vetrei ardelene și exponent liric al momentului național, fusese tot timpul un poet frecventabil și fără multă întîrziere chiar oficializat. Dintre noii poeți postbelici unii vor apuca direcții mai puțin cercetate înainte de război, vor practica o artă mai disociată de valorile publice, se vor singulariza numai în cîțiva ani pînă la ezoterismul intelectual și magic al literaturilor bătrîne și, dobîndind conștiința izolării de publicul din ce în ce mai indiferent la elucubrația individualistă, își vor aminti cu stăruitoare simpatie de Dimitrie Anghel.

Altfel, poeții aceștia de după război erau în general, dintr-o cauză sau alta, obscuri, neorganizați și muzicali, inspirația lor amestecînd postulatele simbolismului și suprarealismului francez cu ale expresionismului german și ale futurismului italian. Momentul propriu-zis artistic nu putea fi al lui Anghel. El fusese un poet clar, totdeauna în minte cu ideea unității poemului și un versificator, un ritmicist clasic, fără efluvii sau magnetisme. Poeții noi erau însă, ca și el, amatori de imagini rare, deși le asociau în mare număr și neorganic ; dar concepeau cu toată simpatia mai cu seamă pe confratele despărțit,

Scanned with OKEN Scanner

ca și ei, de publicul neînțelegător. Orientarea tinerilor se modificase așadar, cu privire la perechea Iosif-Anghel, sub influența unui ideal mai curînd etic decît estetic.

Criticei timpului îi va fi destul ca să facă din Anghel un precursor și să nedreptățească pe Iosif. Frumoasa prietenie, desfăcută în viață de o femeie, va fi astfel nimicită a doua oară, postum, de critică : admirația pentru unul îl va costa totdeauna pe celălalt. Putem întrevedea de la început care din doi va ieși micșorat, după cum criticul aparține unui curent literar sau altuia. Încă din timpul vieții lor, N. Iorga își admonesta propriul colaborator, pe Anghel, pentru vremea pierdută prin grădini „boierești", păstrîndu-și laudele întregi pentru Iosif, iar Ovid Densusianu, plin de rezerve față de acesta, menționa inspirația „aleasă" a celuilalt. În general, nimic nu se va schimba din această valorificare în contratimp. E unul dintre automatismele criticii noastre. Și momentul Anghel eclipsează încă gloria nu mai puțin autentică a lui Iosif, căruia singurele servicii, ce i s-au prestat în ultimii douăzeci de ani din partea criticei noi, i-au venit de la Perpessicius, fără însă ca numitul automatism să nu mai funcționeze. Favoarea pentru poetul aristocrat durează încă, durează în plin, cum e plăcut să se constate, chiar în unele concluzii critice apăsătoare pentru prieten, cum este nedrept să se mai continue.

Astfel, rămînînd la epoca de după întîiul război mondial, de la E. Lovinescu pînă la ultimul critic care s-a ocupat cu raporturile de valoare dintre ei, Șerban Cioculescu [1], opinia cea mai acceptată e defavorabilă uitatului Iosif. Fie că e vorba de opera lor în colaborare, în care caz Anghel dictează inspirat, în „transă", colaboratorului redus de cele mai multe ori la situația de „secretar", fie că li se compară opera originală, noua împrejurare făcînd ca poetul adevărat să fie tot același față de cel care, „duios", cultivă „locul comun", situația nu se schimbă ; Iosif e mereu nedreptățit. Bineînțeles că nimeni n-ar vrea să propună o nedreptate nouă pentru repararea celei mai vechi ; dar chiar cu această aparență, care nu poate fi o intenție, nu trebuie să se arate cel puțin atît cît, aparținînd lui Iosif, se acordă, fără să fie nevoie, lui Anghel ? Ei au lucrat împreună la numeroase opere originale și

[1] Vezi monografia *Dimitrie Anghel*, 1945.

Scanned with OKEN Scanner

traduceri ; au compus, sub aceeași lampă, versuri pline cînd de melancolie, cînd de umor, poeme dramatice, amintiri și evocări în proză ; au potrivit alături cuvintele aceloraşi traduceri, smulgîndu-și fără îndoială unul altuia foaia de hîrtie pe care scriau.

După ultimul critic însă, care e și ultimul detectiv al acestei colaborări, Anghel apare în „versurile mai expresive, cu figurație nouă“ [...] Contribuția lui Șt. O. Iosif, în cîte o traducere, stă în „unele echivalențe șterse“, într-o rimă ca „dragă-pribeagă“ [...] iar alteori i se întîmplă să fie „absorbit pînă la anulare de personalitatea complexă și seducătoare a lui D. Anghel.“

Automatismul critic, ca orice mișcare închisă în sine, căreia nu i s-a retras impulsul exterior, continuă nestînjenit, chiar dacă e confruntat cu un document decisiv. Documentul provine de la Anghel însuși, care, vrînd să lumineze procesul conlucrării cu Iosif, răspunsese indirect unor polițisme din epocă. „Între doi inși, ce și-au cultivat oarecum sensibilitatea, scria el, se stabilește ca un fel de fluid nevăzut, care-i face de multe ori să gîndească același lucru, să rostească simultaneu aceeași vorbă, să închege același vers. Aceasta poate părea ciudat multora, dar lucrul este așa. Noi, în seri tîrzii, după ceasuri de muncă încordată, am rămas uimiți de multe ori auzindu-ne spunînd aceeași frază sau același cuvînt care ne lipsea — fapt care ne-a făcut să credem într-o fatalitate bizară a formelor, a expresiilor ce trebuiau să fie ineluctabil așa și nu altfel. În ceasurile acele, cele mai frumoase ceasuri poate, cînd sufletele noastre vibrau atît de unison, elaborarea se făcea într-un chip uimitor și aproape fără nici o sforțare — și, odată subiectul pus și discutat, se îmbrăca de la sine, parcă ar fi fost cineva nevăzut care ne-ar fi șoptit versurile și ne-ar fi dat imagina justă.“ Comentînd documentul, criticul nu neagă „fluidul“, dar îl condiționează de „afinitatea spirituală dintre colaboratori“ și îl recunoaște ca forță a lui Anghel, care „l-ar fi modelat pe Iosif pînă la consonanță“. Încetinit un moment, automatismul poate, prin urmare, funcționa iarăși din plin : „rolul lui Iosif s-a redus la simplul secretariat“. [...] Cînd mărturisirea lui Anghel însuși, căruia modestia nu-i era obișnuită și în această împrejurare specială, de altă parte, nici nu i se poate suspecta de stili-

Scanned with OKEN Scanner

zare, e trecută cu vederea (și atunci, mai era necesară citarea documentului ?), ce se mai poate adăuga ?

Dar, cu toate acestea, străduindu-se în atît de intima și inextricabila chestiune a colaborării, care a dat pe noul poet A. Mirea, ce procedeu ar avea puterea să separe profilurile suprapuse ? Critica, făcînd fără îndoială mai mult decît i se cerea, trecînd cu alte cuvinte dincolo de analiza literară, în analiza oarecum chimică, și-a tratat impresiile cu fel de fel de materii colorante, le-a privit în soare și apoi din nou le-a îmbăiat vrăjitorește la întuneric, dar rezultatul a rămas același : decolorarea profilului Iosif revela încărcat profilul Anghel. [...] Din analiza ultimului critic extragem mai întîi concluziile despre versificație. Sub o formă sau alta, posibilitățile prozodice, de la hexametrul accentual pînă la vioiciunea banvillescă sau rostandiană și de la omofonia clasică pînă la rima burlescă, sînt ale lui Dimitrie Anghel ; mai mult decît atît : însăși „folosirea meșteșugită a versului liber“ o datorăm aceluiași. Ar fi fost destulă amintirea monometriei de 18 silabe din volumul *În grădină,* reluată de cîteva ori și în *Fantazii,* ca prima parte a concluziei să nu mai fi fost posibilă. Amintirile, care i se opun, sînt însă mai numeroase. Anghel întrebuințează în primul volum o singură dată altă măsură de vers decît cea de 18 silabe, și anume în *Fantazie* („În Elseneur e pace de mult și nu s-aude...“) în al doilea volum, minus partea de traduceri, unde e de luat în seamă și metrul originalelor, versul lung scade la 16, 14 și 12 silabe și apare de asemenea versul scurt de 11, 10, 9, 8 și 7 silabe. Ca forme ritmice, iambul este exclusiv în primul volum și domină de sus chiar în al doilea, unde, probabil experimental, sînt încercate de două ori *(Ceasurile* și *Visătorul)* versurile trohaice, iar o singură dată *(Fantome)* cele amfibrahice. Rima, în ambele volume, arată o rezervă, o cumințenie tradițională, chiar un fel de sfială inexpresivă, alunecînd de cele mai multe ori la forma tolerată, sub care însă nu cade. Strofic, gruparea versurilor se face, cu o mișcare aproape automată, în catrenul fundamental activității lui Anghel. Cît privește versul liber, poetul nu l-a întrebuințat niciodată în opera proprie. Altfel, această prozodie simplă, căreia i se dă ocol, din cîțiva pași, silabicește și ritmic, e bine stăpînită de poetul căruia îi lipsea congenital invenția formală.

Scanned with OKEN Scanner

Acest autor de versuri calme și poleite devine pe neașteptate verslibrist în *Legenda funigeilor,* după cum ni se spune, și acrobat liric în *Caleidoscopul lui A. Mirea,* după cum s-a observat de oricine. Variația de strofe, de ritmuri, de măsuri și rime ar fi provenind, zice-se, de la Rostand. Deși ne închipuim destul de greu cum imitarea unui maestru ar putea să trezească aptitudini necunoscute, ca să nu spunem inexistente, la un poet deplin format, am primi totuși ideea. Dar, lăsînd la o parte faptul că versul liber nu putea veni în nici un caz de unde nu exista (Rostand nu l-a folosit), ne lovim de cîteva date ale istoriei literare. *Legenda funigeilor,* în care e semnalat versul liber, apare în 1907, cu doi ani după primul volum al lui Anghel și cu doi ani înainte de al doilea ; în același timp *Caleidoscopul lui A. Mirea* (2 vol., 1908—1910) încadrează apariția celui de-al doilea volum, fiind întrucîtva concomitent, ceea ce însemnează că poetul lucra cînd singur, cînd în colaborare, cam în aceeași perioadă. Aceasta fiind situația, e de conceput ca nimic din verslibrismul legendei și nimic din acrobațiile caleidoscopului, dacă e adevărat că ele trebuie înscrise la activul lui Anghel, să nu fi trecut în activitatea lui ulterioară ? Nu stăruim asupra lipsei de vioiciune metrică din primul său volum, deși lucrul ni se pare destul de semnificativ dar cumințenia versificației din *Fantazii,* monoritmia iambică predominantă, disciplinatele catrene și rimele de atîtea ori obișnuite sau debile mai puteau rămîne aceleași după experiența *Caleidoscopului...* ? Întrevedem de pe acum a cui trebuie să fie acea frenezie prozodică din înzestrarea fantomaticului A. Mirea, dacă, împotriva satisfacției ce ne vine de la noul poet, ne-am decis totuși să-l disociem. Cum pînă acum nu s-a mai văzut un poet care, distribuindu-și darurile neunificabil, să fie mai întîi tehnician virtuoz în colaborare cu altul și apoi lipsit de invenție formală în propria sa operă, putem fi siguri deocamdată că proteismul colaborării nu vine de la Anghel.

Cazul celuilalt colaborator ne ajută să credem că, oricum, exercițiile tehnice complexe în doi lasă urme sau deprinderi în lucrul propriu ulterior. Căci admițînd, împotriva evidenței deja apărute, că politehnicismul colaborării ar aparține lui Anghel, Iosif continuă să rămînă cu gustul eterometriei, al felurimii ritmice, al

Scanned with OKEN Scanner

combinației strofice și al rimelor surprinzătoare ; el se comportă mai departe și de unul singur, în *Cîntecele* de la 1912 (ulterioare cu doi și patru ani față de *Caleidoscop,* cu cinci față de *Legendă...),* ca savant artificier, ca acrobat banvillesc, care, din trapez în trapez, cu un salt mortal, umilind legea gravitației, săgetează spațiile ca să se rostogolească alături și odată cu stelele în eternitate. Dar plăcerea formală, aptitudinea și latența caleidoscopică sînt la Iosif mult mai vechi, putînd fi urmărite dincolo de perioada conlucrării cu Anghel, în volumele care îi asigură o poziție notorie în lirica noastră mai înainte ca prietenul să fi devenit cineva și chiar în procesul genetic al operei sale. Iosif derivă formal din polimetria poeziei germane și din marea știință prozodică a lui Coșbuc. Aceste două rădăcini dau de cu vreme lăstare în opera care, tehnicește, este identificabilă de la început. De la Coșbuc el moștenise pornirea să se joace cu varietatea strofică, ireductibilă la un singur tip, la o strofă fundamentală, cum va fi catrenul la Anghel ; de la același predecesor, ardelean ca și el, deținea îndemînarea versului scurt în măsuri și jongleria sunetelor ca mijloc onomatopeic (*Ielele* e din 1902), după cum îi datora de asemenea gustul experiențelor ritmice și, în parte, ideea rimelor compuse. În același timp, traducătorul lui Heine, putînd să fi descoperit farmecul armoniilor imitative în poezia germană — unde procedeul („Klangfarbe" sau „Tonmallerei") se constituie în tradiție de la Klopstock însuși —, luase cunoștință de posibilitățile polimetrului, foarte experimentat de poeții germani, lăsîndu-se ademenit chiar de versul liber, care este, în dublul lor sistem prozodic, al doilea mod firesc de versificație și este, îndeosebi la frecventatul Heine, metrul ciclului *Nordsee,* din care va traduce. În traducerile de la 1900, din Heine, Șt. O. Iosif — tradiționalistul — întrebuințează astfel versul modern cu o libertate și îndemînare necunoscute poeților de școală franceză, după cum îl întrebuințase încă din 1895 ca traducător din Goethe și Schiller și după cum îl va întrebuința în *Icoane din Carpați,* ca poet original, în 1902 sau în alte bucăți de mai tîrziu. Concluzia nu este, așadar, decît una : virtuozitatea tehnică din *Caleidoscopul lui A. Mirea* și versul liber din *Legenda funigeilor* aparțin aceluia ale cui fuseseră înainte de colaborare și cui îi și vor rămîne după desfacerea colaborării.

Scanned with OKEN Scanner

Ideea, cu aspect de prejudecată, a modernismului lui Anghel i-a atras falsa gloriolă de verslibrist, cînd el fusese neîntrerupt parnasian supravegheat, precum și complicarea talentului său formal de o simplicitate clasică cu fantezismul tehnic al unui Banville sau Rostand ; de altă parte, aceeași idee — piesă primă în automatismul critic semnalat — a păgubit situarea lui Iosif de prestigiul savantei lui versificații, care, devenind impunătoare și indenegabilă în volumul din 1912, i-a fost explicată melodramatic prin concurența cu rivalul, care îi răpise între timp soția, prin hotărîrea de a dovedi infidelei, într-un „duel" poetic cu fostul prieten, că „a părăsit pe cel mai bun" (vezi *Introducerea* la ultima ediție Șt. O. Iosif, *Poezii*, 1944). Adevărul este că unui poet ca Iosif, care va face pe un N. Iorga să-i observe mereu „marea bogăție de forme" *(Istoria literaturii române contemporane*, 1934), nu i s-ar fi putut în nici o împrejurare dicta de un altul, căruia îi lipsea cu totul invenția și spontaneitatea formală ; și este iarăși adevărat că nici lui Anghel, care dispunea de rafinament intelectual și de puține, dar precise și noi imagini olfacto-vizuale, nu i s-ar fi putut impune celălalt, cu văzul și mirosul aproape vacante.

Iosif se orienta după vuiete, după complexele lărmuitoare, după șuiere, zgomote și șopote, după acorduri, melodie și cîntece, versurile avînd de aceea pornirea firească la efectul onomatopeic, la jocul formelor în construcția ritmului, rimei și strofei, la reprezentarea sonoră și muzicalitate. Ca și la înaintașul Coșbuc, imaginile cele mai expresive și mai numeroase erau la el de ordin acustic. Anghel însă se orienta după forme, după contururi, după culori și miresme, opera sa înțelegîndu-se prin sculptorii și pictorii academici în unire cu specialiștii esențelor de flori : un Ingres combinat cu un Coty. Ca și la înaintașul Macedonski, imaginile lui cele mai puternice erau imagini olfactice și vizuale de faun intelectualizat. Urechea unuia, plină de scoicile de zvonuri și vibrații, alcătuindu-se de la celălalt cu ochii și nările vii, cărora lumea li se traducea de asemenea trunchiat, numai ca icoană și parfumuri, mersese necesar la compunerea unei fizionomii întregi de poet. Dar la masa colaborării, odată cu darurile sale și cu nivelul de om mai cultivat, Anghel aducea și o penurie de lirism care se remunera din sensibilitatea mai adevă-

Scanned with OKEN Scanner

rată a prietenului. Rafinatul, decorativul, „modernul", cum i se va zice cam abuziv, în definitiv diletantul și amatorul era de aceea mereu în căutarea unei muze străine pe care s-o îmbrace ; colabora cu tineri ca Victor Eftimiu și Leon Feraru, cu oricine care supunea spiritului său de artizan disponibil o intuiție lirică ; mai mult decît lucra de unul singur, colabora și traducea din poeți oricît de feluriți ; dar mai stăruitor flirta cu muza lui Iosif, pe care critica i-o va ceda atît în timpul vieții, cît și postum, deși, spre deosebire de soție, ea nu-și părăsise poetul niciodată.

Steril și aplicat, amant al muzei altuia prin structură, Anghel raționalul, satanicul, dar nu foarte complicatul, era colaborator născut al lui Iosif, elementar și spontan, atras de estetismul omului cultivat, poate și fascinat oarecum, în felul primitivilor cărora li s-ar pune deodată oglinda dinainte. Iosif instinctivul, angelicul, dar nu simplul, era în aceeași măsură colaboratorul născut al lui Anghel. Fiecare venea cu ceea ce lipsea celuilalt : unul cu mai multă materie primă, altul cu aptitudine de a prelucra mai pronunțată. Colaborarea nu implica un antagonism, ca să fie nevoie să distingem dintre luptători pe cine învingea, și nici o identitate de temperamente, din care să rezulte ceea ce cunoaștem de mai înainte de la fiecare în parte ; și, fie una, fie cealaltă, psihologia poeților le-ar fi refuzat deopotrivă ca bază de conlucrare mai susținută. Dacă Iosif și Anghel au colaborat atît de îndelung și de armonios cum ne informează documentul citat și analizat de mai sus, e semn că nici unul nu anula și nici nu potența pe prieten. Sub lumina aceleiași lămpi și aplecați pe aceeași foaie de hîrtie, cu trăsături complementare, identificabile sau neaparente, ei au compus figura unui alt poet, în care nu putem recunoaște pe unul singur fără să renunțăm la cîteva dintre semnele particulare ale celuilalt și, mai ales, la figura întreagă a poetului nou. Operația disocierii, cînd nu e nedreaptă, e oțioasă și, în orice caz, păgubitoare.

[*Revista Fundațiilor regale*, XIII, nr. 1, ian. 1946, p. 144—150 (Reprodus din vol. *Versificația modernă*, E.P.L., 1966, p. 327—335.)]

Scanned with OKEN Scanner

A. MIREA

I

[...] Fragmentul scris era arătat, uneori, pentru o primă verificare Nataliei [1]. „Între Anghel și Iosif — ne spunea Natalia Negru în vara anului 1958, la București — se realiza armonizarea ideală. Enunța unul o frază, un vers; enunța și celălalt. Cumpăneau, cerneau amîndoi, alegeau ce era mai artistic, și numai la urmă Iosif fixa pe hîrtie cu scrisul lui fin, grațios-caligrafic." Anghel, nervos, nu ședea o clipă locului. Șlefuirea expresiei îi aparținea lui Iosif, care versifica uimitor de lesne. [...]

Ce aparține lui Iosif și ce i se datorește lui Anghel, din producția literară apărută sub semnătură comună? Întrebarea și-au pus-o și contemporanii. [...]

Pentru a se distinge cu mai multă claritate partea de contribuție a fiecăruia dintre poeți, va trebui să se țină seama nu numai de deosebirile lor temperamentale, ci și de preferințele tematice, de stil, de concepție asupra artei, de atitudinea față de viață și societate. Totodată, discuția nu poate fi purtată în general, considerîndu-se opera de colaborare în bloc. Așa cum au observat și unii contemporani, unele dintre cărțile semnate împreună de Anghel și Iosif sînt totuși mai mult creația unuia decît a celuilalt; alte scrieri ne apar însă într-adevăr ca opere ale unui al treilea poet. [...]

*

[...] Iosif și-a scris cu propria-i mînă sentința, într-un proces intim, probabil în deplină necunoștință de cauză. Tity Roznov, eroul *Cometei*, „cometa" strălucitoare, înamoratul plin de vervă, un fel de Cyrano de Bergerac, fiu de moșier, bogat în fantezie ca și în bunuri materiale (acestea, numai în piesă), nu era altul decît Anghel. Poetul Colum, așezat, duios, o pierde pe Roro cucerită de Tity, așa cum Iosif o va pierde pe Natalia. Bunul Iosif

[1] Natalia Negru, *Și iată, mă gîndesc la voi...*, în *Adevărul literar și artistic*, IX, 419, 16 dec., 1928, p. 5.

Scanned with OKEN Scanner

n-a descifrat simbolul, a caligrafiat conștiincios ce-i dicta Anghel, a șlefuit încîntătoarele versuri, fără să tresară nici cînd amicul său plasa ultimul act la țară, așa, ca la Buciumeni... „În *Cometa* — ne-a spus Natalia Negru — cred că Iosif nu a avut alt rol decît să măiestrească versuri pentru sentimentele intime numai ale lui Anghel."

*

[...] Admițînd că *Legenda funigeilor* și *Cometa* aparțin în mai mare măsură celui din urmă (Anghel n.n.), iar *Carmen saeculare* celui dintîi (Iosif, n.n.), nu vom susține totuși paternitatea unuia sau a celuilalt asupra creațiilor în întregul lor, de la idee și subiect, pînă la fiecare replică, tiradă, imagine și vers în parte.

O operație de disociere se poate întreprinde pînă la un punct și în domeniul prozei. În primul rînd, vom distinge o categorie de lucrări asupra cărora nici nu avem de discutat. În volumele semnate de amîndoi — *Cireșul lui Lucullus* și *Portrete* — sînt bucăți de Iosif și altele de Anghel : au apărut în presă cu semnătură individuală [2]. În rest, tema, anumite detalii biografice, atmosfera ne îndreptățesc să presupunem că rolul principal în compunerea unei lucrări — de proză sau poezie — l-a jucat Anghel sau Iosif. În volumul *Cireșul lui Lucullus*, din fantezia lui Anghel vor fi răsărit povestirile despre antichitatea latină sau grească *(Cireșul lui Lucullus, Răsplata lui Criton)* ; amintirile din Italia *(Spovedanii)* nu pot fi decît ale lui. Tot ale lui (repetăm — fără să excludem chiar în acestea orice contribuție a lui Iosif), credem că sînt schițele de evocare a tainei ce învăluie lucrurile vechi, ca *Povestea unei console*, povestirile de atmosferă romantică, în care realul și fantasticul se împletesc într-un mod caracteristic *(Umbra casei, Idolul)*. Nu vom putea înlătura orice coeficient de nesiguranță. Chiar dacă am avea manuscrisele, nu am obține argumente în plus (totul a fost scris de mîna lui Iosif). Faptul că în *Scrisoare*

[2] Din *Cireșul lui Lucullus*, paginile intitulate *Bullier* aparțin lui Anghel, care le-a tipărit cu numele său (în *Cumpăna*, an. I, nr. 3, 11 decembrie 1909, p. 43—45). Din *portrete*, bucata *Un arivist*, e a lui Iosif (*Cumpăna*, an. I, nr. 2, 4 decembrie 1909, p. 27—28) ; în schimb *Racovski* (tot în *Cumpăna* din 4 decembrie 1909) și *Tipuri dispărute* (*Cumpăna*, nr. 7—8, ianuarie 1910, p. 102—109) sînt scrise de Anghel.

Scanned with OKEN Scanner

veche întîlnim numele, puțin obișnuit la noi, Enric, pe care Anghel îl folosește în *Din tainele lumii* (în volumul *Oglinda fermecată),* poate fi totuși un indiciu că *Scrisoare veche* aparține acestuia. Mai siguri putem fi în cazul acelor povestiri în care descoperim (ca în *Spovedanii)* date biografice precise. Astfel, în *Al doilea colonizator al Daciei* este vorba despre locul de naștere al lui Anghel, Corneștii, despre colonizarea moșiei cu italieni, pe care a făcut-o tatăl scriitorului. Criteriul biografic ne îndreptățește să punem pe seama lui Anghel „portretele", din volumul cu același titlu, ale lui I. Păun-Pincio, Eduard Gruber, Gheorghe din Moldova etc. Același criteriu ne determină să considerăm ca a lui Iosif schița *În spital* (din *Cireșul lui Lucullus*), fiindcă Iosif a fost internat într-o iarnă la spitalul Sf. Spiridon din Iași. Tot ale lui Iosif presupunem că sînt schițele din viața satului *(Răzbunarea lui Arghir* etc.), povestirea *La țară* (la Buciumeni ?). Iosif a scris adesea despre poeții tineri care trebuiau să lupte cu indiferența celor ce ar fi putut să-i ajute. De aceea, poate că *Maestrul* îi aparține lui, ca și *Vacanța,* în care sînt ironizați artiști de tipul poetului Mercantili (din *O viață). Din lumea parcelor,* schiță despre sfîrșitul a trei bătrîne surori, va fi fiind oare tot a poetului care, și în proza lui, s-a înduioșat de singurătatea apăsată de amintiri a celor bătrîni ? Chiar dacă operația aceasta de separare, a contribuției fiecăruia dintre poeți, nu ne poate duce la concluzii atît de sigure încît să afiliem o lucrare sau alta creației personale a unuia dintre ei (cu puținele excepții pe care le-am numit), ea nu ni se pare totuși inutilă. O listă, cum am și alcătuit (incompletă), pe lîngă că ne indică în linii mari aportul în colaborare a lui Iosif și Anghel, în ceea ce privește poemele dramatice și proza, ne mai dovedește că în aceste sectoare avem de a face mai puțin — ca să folosim termeni fizico-chimici — cu un aliaj, și mai mult cu un amestec.

Aliajul se produce însă în *Caleidoscopul lui A. Mirea.* Reamintim că lucrările pomenite pînă aici nici n-au fost semnate A. Mirea, ca și cînd scriitorii înșiși ar fi voit să marcheze diferența pe care nădăjduim că am reușit s-o demonstrăm. În *Caleidoscop,* opera cea mai valoroasă a creației comune, A. Mirea nu e, într-adevăr, „nici el, nici celălalt", ci un poet nou. Și aici putem identifica date

Scanned with OKEN Scanner

biografice asupra cărora nu există vreo îndoială : de pildă, prietenia lui Iosif cu Cioflec și călătoria lor la Paris (Cioflecărie), reîntoarcerea lui Iosif din Bucovina, de la serbările „Junimii" *(Colloquium)*. Acestea sînt însă amănunte a căror greutate specifică rămîne neînsemnată. Contopindu-se în A. Mirea, cei doi poeți și-au topit laolaltă, chiar dacă nu întotdeauna în proporții egale, însușirile personale : duioșia, căldura sentimentului, ușurința de versificare ale lui Iosif ; fantezia, verva spumoasă, ironia lui Anghel. Însușindu-ne părerea lui Ibrăileanu că vîna poetică a lui Iosif e mai puternică prin latura socială și națională — adăugăm : și etică — ne credem îndreptățiți să afirmăm că „tendința" din *Caleidoscop* i se datorește în primul rînd lui. Pentru a nu cădea totuși în greșeala celor ce au exagerat contribuția unui poet pentru a o anula pe a celuilalt, ne vedem obligați să repetăm că însușirile personale ale poeților s-au valorificat prin sinteză. Fără ascuțimea satirică și arta parodiei, laturi caracteristice ale *Caleidoscopului* și care-i aparțin lui Anghel, contribuția lui Iosif n-ar fi fost pusă în valoare [...].

[*Șt. O. Iosif*, E.P.L. 1964, p. 106-115.]

M. I. DRAGOMIRESCU

COLABORAREA LITERARĂ D. ANGHEL — ȘT. O. IOSIF

Dintre toate colaborările literare ale lui D. Anghel, cea mai întinsă, mai durabilă și mai apreciată de cititori și de critică este cea cu Șt. O. Iosif, cunoscută și prin sfîrșitul ei spectaculos și tragic. Ea a început la Paris prin traducerea unor poezii de Verlaine și de Ibsen, continuată la Dumbrăveni în 1902 vara, apoi toamna la București. Din cele peste 600 de poezii ale lui Verlaine, au fost traduse doar 20 : patru din *Poeme saturniene*, două din *Serbări galante*, cinci din *Cîntecul cel bun*, două din *Romanțe fără cuvinte*, patru din *Înțelepciune*, două din *Odinioară și altădată* și una din *Epigrame*. Semnificativă pentru selecția cuminte este ponderea mare a ciclului *Cîntecul cel bun*, în comparație cu simbolistele *Romanțe*

Scanned with OKEN Scanner

fără cuvinte. Au fost preferate versurile care să nu violenteze gustul cititorului român de la începutul secolului, de aceea au putut apărea în tradiționalistele *Convorbiri literare* și *Sămănătorul*. Lipsesc din traducere poeziile de rezonanță modernă : *Never more, Cîntec de toamnă, Arta poetică* etc. D. Anghel nu voia să apară propagator al simbolismului. [...] Comparate cu alte tălmăciri și mai ales cu cea a lui G. Georgescu, sînt mai apropiate de textul și de spiritul verlainian.

Poezia lui Verlaine n-a rămas fără ecou în opera celor doi colaboratori. În ciclul *În grădină*, publicat cam în același timp cu traducerile din Verlaine, se simte tonalitatea sentimentală și muzicalitatea versurilor acestuia. Uneori ecourile sînt evidente, ca în *Florile* (...), amintind de *Après trois ans*. [...]

La Iosif, George Călinescu surprinde accente verlainiene din *Doina* și din *Mandolinate*. [...]

Tălmăcirile din Ibsen au apărut, în periodice, cam în același timp cu cele din Verlaine. Se află în volumul apărut în 1906 sub semnătura Șt. O. Iosif și D. Anghel, toate textele esențiale pentru conturarea personalității poetice a lui Ibsen.

Unele versuri au rezonanța poeziei lui Iosif :

„Încep să răsune
Tălăngi de la turme
Și gîndul ei zboară spre soare-apune"

(În Alpi)

În altele este evidentă prezența lui Anghel :

„Din miazăzi sosește un vînător bizar,
Noianul fără margini el a avut să-nfrunte".

(În nemărginire)

Deși, ca scriitor modern, Anghel folosește frecvent neologismul, nu-i erau străine cuvintele populare, moldovenismele. Ele apar și în traducerea din Ibsen : megieș, oceagul, ghilit, (...) zaplaz, horbotă, roș, mreajă, zuliar, țintirim etc.

Întîlnim în aceste poezii de Ibsen o energie răzvrătită în însetarea ei de absolut și un individualism mîndru, pe care le vom găsi și în personalitatea lui Anghel.

Către H. de Régnier este sigur că s-a îndreptat Anghel, care a mai tradus din poezia lui. Tălmăcirea *Arătare* este

Scanned with OKEN Scanner

un pastel marin, așa cum va mai scrie Anghel, în 1906—1907, la Constanța.

Iosif a putut avea inițiativa de a traduce *Către noapte* de Shelley, din care a mai publicat singur, *La o ciocîrlie*. Tot el a adus forma brută a baladei *Agnes* de Arany (singura dintre colaborări introdusă într-un volum al lui D. Anghel : *Fantazii),* ca și a baladei romantice *Voevodul nebun* a obscurului poet german A. Lebert. În toate aceste traduceri contribuția lui Anghel se confirmă prin aceeași prezență a moldovenismelor.

În ultima perioadă a colaborării lor, Anghel și Iosif au tradus 26 din cele 243 fabule ale lui La Fontaine. Felul cum s-a făcut alegerea dovedește intenția polemică, multora lipsindu-le elementul alegoric, protagoniștii fiind oameni. Ca admirator al lui La Fontaine și excelent cunoscător al limbii franceze, Anghel a avut inițiativa traducerii, care nu se depărtează de original, cu frecvente neologisme, proprii lui Anghel în această etapă a evoluției sale artistice (1909—1910).

Poemul dramatic în versuri *Camoëns,* a lui Fr. Halm, tradus de Anghel și Iosif este construit pe antiteza dintre scriitorul de geniu și societatea portugheză mercantilă, fiind o pledoarie pentru un statut material demn al scriitorului, pentru care lupta, prin înființarea Societății scriitorilor români, îndeosebi Anghel, vicepreședinte al primului comitet. Tot pe el ni-l destăinuie ca făuritor al versurilor, muzicalitatea lor cam retorică și lexicul.

Traducerea comediei într-un act *Gringoire* de Th. de Banville, semnată „Dim. Anghel și Șt. O. Iosif", este probabil realizată de Anghel, care s-a recunoscut în poetul „sărac și urît". Stilul o confirmă : *figurine, ferestre trilobate, vitraliuri romboidale* etc. Prezența lui Iosif este amintită de cuvîntul „plta".

Romanul *Strigoiul Carpaților* de Al. Dumas-tatăl, tradus de Anghel și Iosif, a fost ales pentru localizarea acțiunii în țara noastră, traducerea, cursivă este lipsită de intenții artistice.

Pentru perioada 1900—1910, traducerile lui Anghel și Iosif sînt dintre cele mai valoroase, constituind o acțiune de răspîndire a unor valori ale literaturii universale într-o formă care se citește și astăzi cu satisfacție. Structura lor stilistică urmează evoluția artistică a lui Anghel : pînă

Scanned with OKEN Scanner

în vara lui 1906, mai sentimental și liric, după aceea, mai modern, combativ, polemic, mai complex și mai rafinat.

*

Creațiile originale ale colaborării Anghel-Iosif sînt atît de numeroase încît pot singure consacra un scriitor.

Închinare Iașului este o poezie ocazională, pe linia tradiționalismului sămănătorist, în metru amfibrah, avînd vigoarea verbului anghelian. La antipod e *Înainte !*, cu care se deschide întîiul număr al revistei *Cumpăna,* afirmînd depărtarea de ideologia sămănătoristă a grupului Sadoveanu, Chendi, Iosif dar mai ales a lui Anghel, căruia i-a fost, pe drept, atribuită. *Centifolia* e chiar prin temă, specifică „poetului florilor". Tot el se dovedește autorul poeziilor *Troica* — prin îndrăzneala imaginilor și a expresiei — *Necunoscutul* și *Cometei* — prin gustul pentru fantastic și mister. Despre aceste poezii, Ș. Cioculescu scrie „n-avem prilejul de a descoperi vreodată, exclusiv, timbrul egal și placid al versului lui Șt. O. Iosif."

Poemul dramatic în versuri *Legenda funigeilor* (1907) apare semnat Șt. O. Iosif și D. Anghel, ceea ce a făcut pe unii să releve rolul primului. Dar este evidentă influența teatrului poetic simbolist al lui Maeterlinck, din care Anghel s-a inspirat în poezia *Alesul,* scrisă cam în același timp. [...]

Unii comentatori disting prezența lui Iosif dar atmosfera stranie, expresia artistică rafinată, sugestia și simbolul, muzicalitatea și lexicul, dovedesc că elaborarea primordială a fost a lui Anghel, care se afla într-un moment al evoluției lui artistice.

În *Cometa,* comedia în versuri, în trei acte, D. Anghel și Șt. O. Iosif :

> ...au vrut să deie elitei o dovadă,
> Că dulcea noastră limbă, cînd o vorbesc poeții,
> Nu-i mai prejos ca graiul simpaticei Luteții".
>
> *(Prolog)*

Piesa însă se susține prin verva strălucitoare, bogăția de imagini, vioiciunea ritmului, varietatea stilului și bogăția rimei. [...]

Anghel va fi caracterizat prin personajul Tity Roznov :

> Un palid Ahasverus, un rătăcit din drum,
> Un bard căzut din lună, subt braț cu un volum,

Scanned with OKEN Scanner

Volumul lui de versuri, umplut ca un herbariu
Cu mîndre flori presate.

Sînt evidente aluziile la poezia lui Anghel. Poetul Colum îi atribuie lui Tity caracteristica lui Anghel de a-şi dicta versurile :

Că-i un poet din fire, ce nedeprins să scrie,
Ca un Nabab aruncă imensa-i bogăţie
În daruri de cuvinte şi glume sclipitoare.

Limbajul artistic este de o mare varietate şi îndrăzneală, caracteristic noii etape a stilului anghelian din *Caleidoscopul lui A. Mirea* şi din unele pagini de proză : arhaisme, moldovenisme, dar mai ales neologisme, nume proprii şi multe cuvinte străine (en vogue, Worth, M-me Paul, Almanahul Gotha, five-o-clock-uri, salamalek, aeternum vale, mein Fraulein, manolà, seguidilla.

[...] Poemul dramatic *Carmen Saeculare* are două personaje : Doina, care „simbolizează graiul şi sufletul neamului nostru", şi Danubiul, ce „reprezintă geniul bun al neamului şi civilizaţia romană" cum explică Ion Scurtu în recenzia apărută în ziua spectacolului. [...]

Versificaţia ca şi lexicul indică rolul fundamental al lui Anghel, chiar dacă Iosif şi-a putut aduce contribuţia de talentat evocator al trecutului. *Carmen Saeculare* este o *Cîntare a României* din care lipseşte suflul mesianic al lui Alecu Russo.

Cea mai importantă operă a colaborării Anghel-Iosif este *Caleidoscopul lui A. Mirea.* [...] Cronici rimate mai publicaseră Eliade, Asachi, Bolintineanu, Orăşanu, Haşdeu, Teleor, iar dintre contemporani C. Ranetti şi Al. Doinaru, dar ele n-au atins valoarea celor din *Caleidoscopul lui A. Mirea,* admirabile prin strălucirea imaginilor, varietatea temelor şi a formelor artistice, prin îmbinarea umorului şi satirei cu melancolia. Nu timidul Iosif, ci irascibilul şi îndrăzneţul Anghel putea iniţia un război în versuri cu sistemul social-politic, cu aşa-zisa „lume bună", cu oficialitatea culturală şi cu o parte din „gintea literară".

Caleidoscopul lui A. Mirea reprezintă noua ipostază — combativă — a personalităţii umane şi artistice a lui D. Anghel, propulsată de două evenimente : unul social, Răscoala din 1907, altul intim, iubirea pentru Natalia

Scanned with OKEN Scanner

Negru, pe care urmărea s-o cucerească prin dovada talentului, superior lui Iosif. În *Caleidoscop* nu vom afla date din biografia lui Iosif, în timp ce deseori se fac referiri la Anghel, la rudele, prietenii sau adversarii lui. Astfel, în *Protestul cîrciumarilor*, el își destăinuie origina :

> Da, mă revolt cu voi alături, chiar eu, umilul cronicar
> Căci nu-mi tăgăduiesc strămoșii, da, sunt nepot de cîrciumar !

[...] *Caleidoscopul lui A. Mirea* a făcut senzație în epocă și pentru că se referea la personaje din contemporaneitate ; înțelegerea lui azi necesită explicații. Varietății tematice îi corespunde diversitatea modalităților artistice : balade, poeme, sonete, pasteluri, scenete, tablouri, portrete, pamflete, ode, într-o versificație în care strofele, măsura versurilor, rima, mărturisesc capacitatea lui Anghel de a-și înnoi expresia.

*

Mai mult decît oricare din colaborări, proza este a lui Anghel. [...]

Cele mai multe din prozele semnate Anghel și Iosif sînt exclusiv amintiri ale primului. [...]

În aceste pagini D. Anghel își caută formula artistică pentru proză. [...]

[Ele] au pregătit și au prefigurat artistic pe prozatorul D. Anghel. Cîteva din procedeele de compoziție și de stil care vor caracteriza proza lui Anghel, apar aici. Astfel, găsim acel început aforistic : „Sunt întîmplări miraculoase în viața aceasta“ *(Idolul)*, „Sunt lucruri care dăinuiesc și pe care parcă un tăinuit destin le ocrotește și le păstrează pentru cine știe ce scop ascuns, după care brusc le nimicește și le face să dispară“ *(Povestea unei console)*, „Viața e un amestec de ceasuri vesele și triste“ *(Bullier)*, „Mare lucru mai e pe lumea asta și dorința de a te face celebru“ *(Tainele celebrității)*, „Fiecare epocă își are martirii ei necunoscuți“ *(I. Păun-Pincio)*, „Sunt unele ființi în adevăr paradoxale“ *(Eduard Gruber)*. Poate fi recunoscută aglomerarea verbală și nominală caracteristică stilului prozei lui Anghel : „Apoi, cuptoare de cărămizi umplură locul, arzînd mocnit săptămîni întregi, harabale aduceau lătunoaie și scînduri, căruțe pline de nisip presurau drumul, schele se ridicau pretutindeni, varnițe clocoteau pufnind în stropi albi, sitele de sîrmă dîrdîiau alegînd

Scanned with OKEN Scanner

nisipul, și un zgomot plin de o viață care naște, umplea văzduhul de dimineață pînă seara" *(Al doilea colonizator al Daciei)*, sau „...cheiurile lucii de lumină se colorau de felurimea covoarelor cu țesături bogate, a lăzilor cu scumpeturi, deschise în grabă, a trofeelor, a statuelor de marmură, a coloanelor de porfir, a armurelor și caștelor de bronz, a straniilor plante aduse din tropice, a nenumăratelor comori..." *(Cireșul lui Lucullus)*.

Vom găsi în unele pagini ale prozei de colaborare procedee poetice, formulări de mare vibrație lirică și de muzicalitate, specific angheliene : „o cupă de cleștar, rostogolită de sandala lui, sună prelung ca ecoul unui rîs de femee" *(Cireșul lui Lucullus)*, „Dar deodată o undă de vînt trecu mișcînd ramurile, și o ploaie de petale fragede îl făcu să rîdice ochii în sus" *(Cireșul lui Lucullus)*, „și în timpul acesta fantoma albă lunatică, înainta liniștit ținînd o verbină în mînă" *(Umbra casei)*.

Există de asemenea acea cadență ritmică, obținută prin repetarea unor structuri gramaticale, din proza lui D. Anghel : „Cenușa și pulberea din care te ridici, dacă nu izbutești să te scuturi de ele la vreme, se iau după tine, se-nalță în raza de soare, se-mprăștie peste tot ce faci și-ți recad pe urmă pe creștet, învățîndu-te să te pocăiești și să-ți aduci aminte de unde te-ai ridicat" *(Un arivist)*.

Străbătut de melancolie și de presentimentul morții, este poemul în proză *Spovedanii*, asemănător atîtor altora pe care le va publica Anghel singur.

*

În perioada aceasta de colaborare intensă, 1907—1910, D. Anghel aproape a renunțat să mai semneze singur, dăruindu-se total operelor semnate cu Șt. O. Iosif, dar concepute și realizate în primul rînd de el. Iosif a putut participa la discutarea temelor înaintea elaborării, a contribuit, desigur, cu experiența lui de poet și traducător la găsirea unor formulări, dar creația semnată de ei împreună îl reprezintă pe D. Anghel, ca gust, ca experiență umană și ca expresie artistică. Cine ar încerca o integrare a acestei creații în opera lui Iosif ar fi izbit imediat de neaderența ei, de cît de străină este acestei matrice artistice. În același timp, opera lui Anghel ar apărea sărăcită fundamental.

Scanned with OKEN Scanner

Opera semnată de Anghel în colaborare cu Iosif, Minulescu, Eftimiu și Feraru, este de aceleași dimensiuni cu cea publicată sub proprie semnătură. Singur, el a tipărit aproape 1 100 de pagini de creație originală (950 proză, 150 poezie) și 400 de traduceri în colaborare, el a publicat aproape 1 100 de pagini, poezie, proză și teatru original, și peste 600 de traduceri. Dincolo de mărime, această operă este importantă prin valoarea ei artistică, conferind creației lui D. Anghel dimensiuni și semnificații noi, avînd importanță în evoluția literaturii române, a speciilor și stilurilor.

[*Luceafărul* XV, 29 (533), 15 iul. 1972, p. 7.]

Scanned with OKEN Scanner

TABEL CRONOLOGIC *

1872 16 iulie. S-a născut la Cornești, jud. Iași, scriitorul Dimitrie D. Anghel, fiu al moșierului Dimitrie A. Anghel (1833—1888), și al Erifiliei Leatris (1845—1879).

1879—1889 Urmează, la Iași, școala primară și clasele I, II și III ale gimnaziului, cu întreruperi și repetenții, părăsind definitiv școala în clasa a IV-a.

1887—1893 Ca și frații săi, Constantin (1867—1935) și Paul (1869—1937), activează în mișcarea socialistă din Iași. Ia parte la ședințele Cenaclului literar condus de N. Beldiceanu.

1888 După moartea tatălui, fiii lichidează moștenirea, încurcată în datorii. Cu banii obținuți, C. D. Anghel și Paul D. Anghel își vor continua studiile la Paris, unde va sosi și poetul, Mitif, în vara anului 1893.

1890 oct. Debutează la *Contemporanul*, cu poeziile eminesciene *Plînset de grier* și *Zîna codrilor de brad*.

1893 febr.-iulie. Călătorește în Italia, împreună cu I. Păun-Pincio.

1893—1902 Stabilit la Paris, frecventează cafenelele literare și cercurile de studenți români. În primii ani, face parte din grupul socialist al românilor din Franța.

1894—1901 Colaborează la periodice din țară: *Adevărul*, *Adevărul literar*, *Lumea nouă științifică și literară*, *Povestea vorbei*, *Litera-*

*) Un tabel cronologic mai amplu, în ediția *D. Anghel — Proză*, în B.P.T., 1975, p. XXIII—XLVI.

TABEL CRONOLOGIC *

1872 16 iulie. S-a născut la Corneşti, jud. Iaşi, scriitorul Dimitrie D. Anghel, fiu al moşierului Dimitrie A. Anghel (1833—1888), şi al Erifiliei Leatris (1845—1879).

1879—1889 Urmează, la Iaşi, şcoala primară şi clasele I, II şi III ale gimnaziului, cu întreruperi şi repetenţii, părăsind definitiv şcoala în clasa a IV-a.

1887—1893 Ca şi fraţii săi, Constantin (1867—1935) şi Paul (1869—1937), activează în mişcarea socialistă din Iaşi. Ia parte la şedinţele Cenaclului literar condus de N. Beldiceanu.

1888 După moartea tatălui, fiii lichidează moştenirea, încurcată în datorii. Cu banii obţinuţi, C. D. Anghel şi Paul D. Anghel îşi vor continua studiile la Paris, unde va sosi şi poetul, Mitif, în vara anului 1893.

1890 oct. Debutează la *Contemporanul*, cu poeziile eminesciene *Plînset de grier* şi *Zîna codrilor de brad*.

1893 febr.-iulie. Călătoreşte în Italia, împreună cu I. Păun-Pincio.

1893—1902 Stabilit la Paris, frecventează cafenelele literare şi cercurile de studenţi români. În primii ani, face parte din grupul socialist al românilor din Franţa.

1894—1901 Colaborează la periodice din ţară: *Adevărul*, *Adevărul literar*, *Lumea nouă ştiinţifică şi literară*, *Povestea vorbei*, *Litera-*

*) Un tabel cronologic mai amplu, în ediţia *D. Anghel — Proză*, în B.P.T., 1975, p. XXIII—XLVI.

tura și arta română, Adevărul de joi, Pagini literare, Curierul literar.

1895—1900 Face cîteva călătorii prelungi în România.

1900 Îl întîlnește, la Paris, pe Șt. O. Iosif, cu care se împrietenește.

1902 Întors definitiv în țară, începe colaborarea la *Sămănătorul.*

1903 iunie. Apar: *Traduceri din Paul Verlaine,* semnate de D. Anghel și Șt. O. Iosif.

1905 februarie. Debutează cu volumul de poezii *În grădină.*

1906 mai. Apar *Poezii* H. Ibsen, traduse de Șt. O. Iosif și D. Anghel.

vara — 1907 primăvara. Este inspector la Direcția administrării bunurilor statului din Dobrogea, la Constanța.

1907 12 noiembrie. După plecarea lui N. Iorga, este cooptat în conducerea *Sămănătorului.*

26 august. Încep să apară în *Sămănătorul,* versuri semnate A. Mirea, pseudonimul unora din colaborările lui D. Anghel cu Șt. O. Iosif.

oct. Apare *Legenda funigeilor,* poem dramatic de Șt. O. Iosif și D. Anghel.

1908 Apare *Cometa,* comedie de D. Anghel și Șt. O Iosif.

22 iunie. D. Anghel și Șt. O. Iosif se retrag din conducerea *Sămănătorului,* colaborînd, în continuare, la *Viața românească, Viitorul, Ordinea, Minerva, Luceafărul.*
iulie. Apare *Caleidoscopul* lui A. Mirea, vol. I, de D. Anghel și Șt. O. Iosif.

1909 februarie. D. Anghel scoate volumul de poezii *Fantazii.* Apare *Carmen Saeculare,* poem istoric de D. Anghel și Șt. O. Iosif.

27 noiembrie — 1910, 15 aprilie. Apare revista *Cumpăna* scrisă de M. Sadoveanu, D. Anghel, Șt. O. Iosif și Ilarie Chendi.

Scanned with OKEN Scanner

1910 ianuarie. Apare *Caleidoscopul* lui A. Mirea, vol. al II-lea.

aprilie. Se produce ruptura cu Şt. O. Iosif, de soţia căruia se îndrăgostise Anghel.

aprilie—mai. Sînt tipărite volumele *Cireşul lui Lucullus* şi *Portrete* de D. Anghel şi Şt. O. Iosif.

1911 29 ianuarie. În timp ce se afla la Paris cu Natalia Negru, îi arde locuinţa din Calea Victoriei. Revenit în ţară, este internat în sanatoriul de boli nervoase.

Îi apar volumele de proză *Povestea celor necăjiţi* şi *Fantome.*

21 iunie. Tribunalul Ilfov admite divorţul Nataliei Negru.

15 oct. Este numit inspector al Artelor.

noiembrie. Se căsătoreşte cu Natalia Negru.

1912 Scoate volumele de proză *Oglinda fermecată* şi *Triumful vieţii.*

1912—1913 Semnează cu pseudonimul Ola Canta, versuri şi proză în colaborare cu Leon Feraru.

1913 ianuarie. Îi apare volumul de proză *Steluţa.*

1914 27 octombrie. După continui neînţelegeri familiale, se sinucide la locuinţa Nataliei Negru din Buciumeni, jud. Tecuci.

13 noiembrie. Moare după o internare de două săptămîni la Clinica din Iaşi a fratelui său, dr. Paul Anghel.
Este înmormîntat la Cimitirul „Eternitatea" din Iaşi.

Scanned with OKEN Scanner

BIBLIOGRAFIE SELECTIVĂ

I. OPERE

A. EDIŢII ANTUME. SEMNATE D. ANGHEL

1) Originale

În grădină, poem, Socec, (Bucureşti), fără dată (ian.-feb. 1905). Prima mie. Editat de G. Juvara. Desenuri de Kimon Loghi, 56 p.

Fantazii, Editura librăriei Socec, Bucureşti, (feb.) 1909, 116 p.

Povestea celor necăjiţi, fantezii şi portrete — Biblioteca „Lumina", nr. 13. „Librăria nouă", fără dată (mart.-apr. 1911), 126 p.

Fantome, Editura Minerva, Bucureşti, (mai) 1911, 238 p.

Oglinda fermecată — fantazii, Editura revistei „Flacăra", Bucureşti, (ian.) 1912, 158 p.

Triumful vieţii — fantazii şi portrete, Editura librăriei Leon Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 711, (Bucureşti), fără dată, (feb. 1912), 96 p.

Steluţa — fantazii şi paradoxe, Editura librăriei Universala, Alcalay, „Biblioteca pentru toţi", nr. 870, fără dată (ian. 1913), 95 p.

2) Traduceri

G. A. Caillavet şi Robert de Flers *Amorul veghează*, comedie în 4 acte, Editura librăriei Leon Alcalay. „Biblioteca pentru toţi", nr. 463—463 bis, (Bucureşti), fără dată, (1909) 133 p.

Oscar Wilde *Pescarul şi sufletul său* (proză). Cu un studiu asupra lui Oscar Wilde de C. Stere, Editura Cartea românească. Biblioteca „Minerva", nr. 103, Bucureşti, fără dată, (1911), 96 p. Ed. II-a, 1915, 99 p.

Scanned with OKEN Scanner

În colaborare

Cu Șt. O. Iosif

1) Originale

Legenda funigeilor, poem dramatic în 3 acte, Editura Viața românească, Iași, 1907, 59 p.

Legenda funigeilor, poem dramatic în 3 acte, Editura librăriei Universala, Alcalay, „Biblioteca pentru toți", nr. 534 (1909), 48 p.

Cometa, comedie în 3 acte în versuri, Editura librăriei Socec, București, (iul.) 1908, 76 p. Ediția a II-a. Biblioteca populară „Socec", nr. 113—114, 1912, 93 p.

Caleidoscopul lui A. Mirea. Publicat de D. Anghel și Șt. O. Iosif. Editura Minerva, București, Vol. I, (iul.) 1908, 203 p.

Carmen Saeculare, poem istoric în 2 părți, Editura librăriei Socec. Biblioteca românească „Socec", nr. 63, București, (feb.) 1909, 43 p..

Caleidoscopul lui A. Mirea. Publicat de D. Anghel și Șt. O. Iosif. Editura Minerva, București, vol. II, (ian.) 1910, 165 p.

Cireșul lui Lucullus, proză, Editura Minerva, București, (apr.) 1910, 235 p.

Portrete, Editura librăriei Leon Alcalay, „Biblioteca pentru toți", nr. 580, fără date, (mai 1910), 90 p.

2) Traduceri

Traduceri din Paul Verlaine. Biblioteca „Sămănătorul", nr. 38. Cu un *Cuvînt înainte* și o *Notă biografică* la sfîrșit, nesemnate. Portretul lui Verlaine de J. Al. Steriade. București, (mai) 1903, 95 p.

Henric Ibsen *Poezii.* Editat de M. Lupescu, Institutul de arte grafice și editură „Minerva", București, (mai) 1906, 74 p.

Al. Dumas-tatăl *Strigoiul Carpaților*, roman, Biblioteca „Minerva", nr. 38, București, 1909, 106 p.

Fr. Halm, *Camoëns*, poem dramatic într-un act, Editura librăriei Socec, Biblioteca românească enciclopedică „Socec", nr. 73, București, 1909, 51 p.

Th. de Banville *Gringoire*, comedie într-un act. Tip. coop. „Poporul", București, (aug) 1910, 88 p.

Cu Victor Eftimiu

1) Originale

Războiul, prolog în versuri, recitat de Al. Davila la serbarea „Furnicei", Editura Inst. de arte grafice „Flacăra", Buc., 1913, 8 p.

Scanned with OKEN Scanner

Călăuza serviciului maritim român. Publicată de concesionarii D. Anghel și I. Oncescu, (în română și franceză), 1909, București, 114 + 16 p.

B. EDIȚII POSTUME. SEMNATE D. ANGHEL

1) Originale

Poezii. Opere complete. *În grădină. Fantazii.* Inedite. Traduceri, Editura Cartea românească, București (iulie 1922), 211 p.

Proză. Opere complete, Editura Cartea românească, București, 1924, 192 p.

Nuvele-Amintiri, în „Pagini alese din scriitori români", nr. 37, Editura Cartea românească, București, fără an, 32 p.

Nuvele, în „Pagini alese din scriitorii români", nr. 77, Editura Cartea românească, București, fără an, 31 p.

Poezii, în „Pagini alese", seria nouă, nr. 60, Editura Cartea românească, îngrijirea ediției, bibliografia și prefața de D. Murărașu, București, 1946, 40 p.

Poezii și proză. Ediție îngrijită și note bibliografice de Mihail Dragomirescu. Cuvînt înainte de Valeriu Râpeanu. E.S.P.L.A., „Biblioteca pentru toți", București, 1957, 407 p.

În grădină (poezii și proză), ediție îngrijită de Andrei Rusu. Prefața, tabelul biobibliografic, temele de Margareta Iordan. „Biblioteca școlarului" nr. 53, Editura Tineretului, 1963, 282 p. Ediția a II-a în 1966.

Poezii. Originale, traduceri și opere în colaborare (cu Șt. O. Iosif, Victor Eftimiu, Leon Feraru și Ion Minulescu). Îngrijirea ediției, prefața, tabelul cronologic, nota asupra ediției, bibliografia de M. I. Dragomirescu. E.P.L. „Biblioteca pentru toți", nr. 445, București, E.P.L., 1968, LX + 415 p.

Poezii și proză. Antologie, postfață și bibliografie de Georgeta Horodincă. Text stabilit de Mihail I. Dragomirescu. Colecția „Arcade", Editura Minerva, 1972, 263 p.

Proză. Text îngrijit, prefață și tabel cronologic de M. I. Dragomirescu, Editura Minerva, „Biblioteca pentru toți", nr. 859, Buc., 1975, XLVII+294 p.

Versuri și proză. Ediție îngrijită și prefață de Eugen Marinescu, Colecția „Lyceum", Editura Albatros, 1978, L + 187 p.

Scanned with OKEN Scanner

În colaborare

Cu Șt. O. Iosif

1) Originale

Carmen Saeculare, poem istoric în două părți, Editura Cartea românească, 1929, 40 p.

Caleidoscopul lui A. Mirea. Îngrijirea ediției, cuvînt înainte și bibliografie de Mihail Dragomirescu. „Biblioteca pentru toți", 1956, 174 p. Ediția a II-a 1957.

Legenda funigeilor, poem dramatic în 3 acte. Ilustrațiile și coperta de Adriana Mihăilescu, Editura Ion Creangă, 1971, 63 p.

Caleidoscopul lui A. Mirea. Ediție îngrijită, prefață, tabel cronologic și notă de Ion Roman, „Biblioteca pentru toți", nr. 779, Editura Minerva, 1974, 409 p.

Cireșul lui Lucullus. Ediție îngrijită și note de Ion Roman, „Biblioteca pentru toți", nr. 874, Editura Minerva, 1976, 461 p.

2) Traduceri

La Fontaine, *Fabule.* Editura Cartea românească (1929), 73 p.

Cu Ion Minulescu

2) Traduceri

Victor Hugo, Albert Samain, Charles Guérin, Henri Bataille, Henri de Régnier, tălmăciți în limba românească de Dimitrie Anghel și Ion Minulescu, cu 5 gravuri, de Petre Grant. Tipografia Luceafărul, 1935, 20 p.

Traduceri în limbi străine

Le cerisier de Lucullus, Collection „Les milles nouvelles". I. Gallequi, Paris, 1911—1912.

Cireșul lui Lucullus, traducere în limba cehă de Jindra Hušková-Flajšhansová, în volumul *Lukulova třešeň a jivé rumunské novely*, Praga, 1926, 253 p.

La chouette (Cucuveaua), în *Anthologie de la littérature roumaine des origines a XX-e siècle*, par N. Iorga, Paris, Librairie Delagrave, 1920, p. 207—211.

Scanned with OKEN Scanner

a) Volume

Bălan Silvia T., *Opera literară a poetului Dimitrie Anghel.* Editura Cultura națională, 1925, 49 p.

Bote Lidia, *Simbolismul românesc*, E.P.L., 1966, 496 p.

Călinescu G., *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent.* Editura Fundația regală pentru literatură și artă, 1941, p. 608—613 și 615.

Cioculescu Șerban, *Dimitrie Anghel. Viața și opera.* Editura „Publicom", 1945, 168 p.

Ciopraga Const., *Literatura română între 1900 și 1918*, Editura Junimea, Iași, 1971, p. 155—156 și 331—351.

Ciorănescu Al., *Teatrul românesc în versuri și izvoarele lui*, Editura Casa școalelor, 1943, p. 171—174 și 191—195.

Clarnet. *Mitif, poetul florilor*, Editura Vremea, 1929, 96 p.

Corespondență: Șt. O. Iosif, Dimitrie Anghel, Natalia Negru... Ediție îngrijită, note și cuvînt înainte de Horia Oprescu, E.P.L. 1969, 484 p.

Cornel Th., Arghezi T., Polyzu R., *Figuri contimporane din România. Dicționar biografic ilustrat*, 1909, p. 67—68.

Dragomirescu Mihail, *Sămănătorism, poporanism, criticism*, Editura Institutului de literatură, 1934, p. 67—68 și 121—129.

Horodincă Georgeta, *D. Anghel. Portret în evantai*, Editura Cartea românească, 1972, 248 p.

Iorga N., *Istoria literaturii românești contemporane.* II. *În căutarea fondului*, Editura Adevărul, 1934, p. 101—102, 217—218, 223 etc.

Lovinescu E., *Istoria literaturii române contemporane*, III, Editura Ancora, 1927, p. 243—254 și vol. IV, 1928, p. 215—220; *Memorii. 1900—1916*, vol. I, Editura Cugetarea, 1930, p. 197—204; *Istoria literaturii române contemporane.* 1900—1937, Editura Socec, 1937, p. 138—140, 221, 331—332.

Micu D., *Inceput de secol. 1900—1916. Curente și scriitori*, Editura Minerva, 1970, p. 402—422 și 595—596.

Mîndra Vicu, *Clasicism și romantism în dramaturgia românească*, Editura Minerva, 1973, p. 164—165 și 201.

Munteano B., *Panorama de la littérature roumaine contemporaine*, Ed. du Sagittaire, Paris, 1938, p. 146—148.

Murărașu D., *Istoria literaturii române*, Editura Cartea românească, 1941, p. 608—611, bibl. 915 p.

Negru Natalia, *Helianta: două inimi stinse*, Editura Viața românească, 1921, 224 p.

Scanned with OKEN Scanner

Puşcariu Sextil, *Cinci ani de mişcare literară (1902—1906)*, Biblioteca „Minerva", nr. 49, 1909, p. 66—68 ; *Călare pe două veacuri*, E.P.L., 1968, p. 176—183, 208—217, 270—276.
Roman I., *Şt. O. Iosif. Cap. A. Mirea*, E.P.L., 1964, p. 99—124.
Rotaru I., *O istorie a literaturii române*. II, Editura Minerva, 1972, p. 157—163.
Sadoveanu M., *Anii de ucenicie*, Editura Cartea românească, 1944, p. 262—264 şi în *Opere*, vol. 16, p. 577—579.
Savel V., *Contimporanii*, I, Arad, Editura librăriei diocezane, 1920, p. 1—94.
Vianu T., *Arta prozatorilor români*, Editura Contemporană, 1941, p. 250—257, ed. II, în „Biblioteca pentru toţi", vol. II, nr. 364, E.P.L., 1966, p. 78—87 şi în *Opere*, vol. V, 1975, p. 212—218.
Vîrgolici T., *Dimitrie Anghel*, Editura Tineretului, 1966, 142 p.

b. Studii, articole, cronici, recenzii etc.

(selectiv)

Adam Ion, *Dimitrie Anghel. Centenarul unui scriitor necunoscut încă pe măsura meritelor sale*, în *Scînteia*, XLI, 9226, 1.VIII.1972, p. 4.
Anghel C. D., *Crîmpeie din viaţă. Note despre D. Anghel*, în *Flacăra*, IV, 5—6, 22.XI.1914, p. 33—34 ; *50 de ani de la naşterea lui Anghel*, în *Flacăra*, VIII, 2, 22 dec. 1922, p. 45 ; *Fratele meu, poetul D. Anghel*, în *Adevărul*, XLVI, 14993, 17.XI.1932, p. 3—4.
(Anghel D.), *Caleidoscopul lui A. Mirea*, în *Seara*, I, 26, 5.II.1910, p. 1.
Anghel Rodica, *D. Anghel, văzut de fratele său*, în *Jurnalul literar*, Iaşi, I, 1, 1.I.1939, p. 2.
Anghel Vlad, P. D., *Despre Mitiţ Anghel*, în *Însemnări ieşene*, I, 5, 1.III.1936, p. 190—191.
Ardeleanu V., *Proza lui Dimitrie Anghel*, în *Steaua*, XIX, 4 (219), IV.1968, p. 56—76, în vol. *Proza poeţilor*. E.P.L., 1969, p. 127—190.
Anghel T., *D. Anghel*, în *Cronica*, I, 1, 12.II.1915, p. 4—6, în vol. *Tablete de cronicar*, E.S.P.L.A., 1960, p. 65—66 şi în *Scrieri*, vol. 27, *Proze*, Ed. Minerva, 1975, p. 119—122 ; *Medalion — D. Anghel*, în *Adevărul*, LX, 16734, 5.XII.1946, p. 1—2, în vol. *Scrieri*, vol. 27 *Proze*, Ed. Minerva, 1975, p. 123—125.
Banu C., *Încă unul*, în *Flacăra*, an. IV, nr. 5—6, 22.XI.1914, p. 25—27.
Bălan I. D., *D. Anghel. Feerie şi alegorie*, în vol. *Valori literare*, E.P.L., 1966, p. 105—107.

Scanned with OKEN Scanner

Bianu I., *D. Anghel — Fantome*, 1911 ; *Oglinda fermecată*, 1911, în *Analele Academiei Române*, seria a II-a, tomul XXXIV, 1911—1912, p. 185—189.

Bogdan-Duică G., *Carmen Saeculare*, în *Luceafărul* — Sibiu, VIII, 5, III.1909, p. 110—112 ; *Cometa*, în *Ramuri* — Craiova, V, I, 1.I.1910, p. 4—9 ; *Caleidoscopul lui A. Mirea*, vol. I, în *Ramuri* — Craiova, V, 2, 15.I.1910, p. 25—30 ; *Caleidoscopul lui A. Mirea*, vol. II, în *Ramuri* — Craiova, V, 5, 1.III.1910, p. 99—103 ; *D. Anghel — Oglinda fermecată*, în *Românul* — Arad, II, 55, 8 (21).III.1912, p. 1—3, *D. Anghel — Triumful vieții*, în *Românul* — Arad, II, 59, 25.III (7.IV). 1912, p. 1—3 ; *D. Anghel — Poezii*, în *Societatea de mîine*, I, 34, 7.XII.1924, p. 680 și 35, 14.XII. 1924, p. 698—699.

Cazimir Șt., *A. Mirea, un precursor al lui Topîrceanu*, în *Analele Universității C. I. Parhon*, seria *Științe social-filozofice*, 15, 1959, p. 129—137.

Călin Liviu, *Mitif, poetul florilor însuflețite*, în *Tomis* — Constanța, VIII, 23 (109), 10.XII.1973, p. 6—7 în vol. *Recitind clasicii*, Editura Junimea, Iași, 1975, p. 90—95.

Călinescu G., *D. Anghel, în Jurnalul literar*, I, 48, 26.XI.1939, p. 2, în vol. *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*, Editura Fundației pentru literatură și artă, 1941, p. 608—613 bibl. p. 915 ; *Material documentar. D. Anghel*, în *Studii și cercetări de istorie literară și folclor*, IX, 3, 1960, p. 527—528.

Chendi Ilarie, *Literatura decadentă... Șt. O. Iosif și D. Anghel — Legenda funigeilor*, în *Viața literară și artistică*, I, 49, 16.XII.1907, p. 389—390 ; *Cireșul lui Lucullus și Portrete de D. Anghel și Șt. O. Iosif*, în *Luceafărul* — Sibiu, IX 15—16, 1 — 16.VIII.1910, p. 387, în vol. *Schițe de critică literară*, Editura Cultura națională, 1924, p. 58—59 ; *D. Anghel — Povestea celor necăjiți*, în *Luceafărul* — Sibiu, X, 11, 1.VI.1911, p. 264—265, în vol. *Schițe de critică literară*, Editura Cultura națională, 1924, p. 55—58, *Pagini de critică*, E.P.L. 1969, p. 445—448.

Cioculescu Șerban, *D. Anghel, poetul*, în *Gazeta literară*, IV, 51 (197), 19.XII.1957, p. 7 ; *Dimitrie Anghel, prozatorul*, în *Gazeta literară*, V, 2 (200), 9.I.1958, p. 3—4 ; *O autentică personalitate*, în *România literară*, V, 29, 13.VII.1972, p. 16—17 ; *Un nou portret al lui D. Anghel*, în *România literară*, V, 39, 21.IX.1972, p. 7, în vol. *Itinerar critic*, III, Editura Eminescu, 1979, p. 150—159 ; *Critica literară și D. Anghel*, în *Analele Universității București — Limba și Literatura română*, XXI, 1—2, 1972, p. 179—184, în vol. *Itinerar critic*, II, Editura Eminescu, 1976, p. 266—273 ; *Poet al feericului — Dimitrie Anghel* în *România literară*, VIII, 46,

Scanned with OKEN Scanner

Papadopol Paul, *Dimitrie Anghel — caracterizare biografică*, în *Gîndul nostru*, Iaşi, V, 1—2, I—II, 1926, p. 14—17.

Perpessicius, *Despre Dimitrie Anghel*, în *Mişcarea literară*, I, 67, 20—27.XII.1924, p. 5 ; *Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel*, în *Limbă şi literatură*, vol. VII, 1963, p. 5—28, în vol. *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, III, E.P.L., 1967, p. 65—98 ; *Poezia lui Dimitrie Anghel* în *Gazeta literară*, IX, 47, 19.XI.1964, p. 1, în vol. *Alte menţiuni de istoriografie literară şi folclor*, III, 1967, p. 99—105.

Piru Alexandru, *Verlaine, Anghel, Iosif*, în *România literară*, V, 29, 13.VII.1972, p. 16—17, în vol. *Reflexe şi interferenţe*, Editura Scrisul românesc, Craiova, 1974, p. 194—198.

Prodan, C. I., *D. Anghel — În grădină*, în *Literatura şi arta română*, IX, 2, 25.II.1905, p. 123.

Puşcariu Sextil, *D. Anghel şi Şt. O. Iosif. Traduceri din Paul Verlaine*, în *Luceafărul* — Sibiu, III, 4, 15.II.1904, p. 105 ; *Poeţii noi*, în *Junimea literară* — Cernăuţi, I, 6, VI.1904, p. 82—85 ; *D. Anghel — În grădină*, în *Luceafărul* — Sibiu, IV, 10, 15.V.1905, p. 215—217.

Râpeanu Valeriu, *Un scriitor uitat : Dimitrie Anghel*, prefaţă la vol. *Poezii şi proză*, 1957, p. 3—26, apoi sub titlul : *Două destine literare : Panait Cerna şi Dimitrie Anghel*, în vol. *Noi şi cei dinaintea noastră*, E.P.L., 1966, p. 55—84.

Sadoveanu Izabela : (Evan), *D. Anghel — În grădină*, în *Voinţa naţională*, XXII, 6191, 24.XII.1905, (6.I.1906), p. 1—2, în vol. *Impresii literare*, Editura Minerva, 1908, p. 151—163 ; *Şt. O. Iosif şi Dimitrie Anghel — Legenda funigeilor*, în *Viaţa românească*, III, 1, I. 1908, p. 143—144 ; *Caleidoscopul lui A. Mirea, I*, în *Viaţa românească*, III, 8, VIII, 1908, p. 295—296 ; *D. Anghel — Fantazii*, în *Viaţa românească*, IV, 3, III. 1909, p. 425—426 ; *D. Anghel şi Şt. O. Iosif — Caleidoscopul lui A. Mirea, II*, în *Viaţa românească*, V, 3, III.1910, p. 466—467 ; *D. Anghel, Şt. O. Iosif — Cireşul lui Lucullus*, în *Viaţa românească*, V, 5, V.1910, p. 262—263 ; *Povestea celor necăjiţi*, în *Viaţa românească*, VI, 5, V.1911, p. 305 ; *Fantome*, în *Viaţa românească*, VI, 9, IX.1911, p. 451 ; *Oglinda fermecată*, în *Viaţa românească*, VII, 2, II.1912, p. 294 ; *Într-o culă olteneasă*, în *Adevărul literar şi artistic*, XIII, 718, 26.XIII.1934, p. 4. *Fraţii Anghel*, în *Adevărul literar şi artistic*, XVII, 854, 18.IV.1937, p. 12.

Sadoveanu Mihail, *Amintiri despre D. Anghel*, în *Însemnări literare* — Iaşi, I, 5, 3.III.1919, p. 4—6, în *Opere*, vol. 19, E.S.P.L.A., 1964, p. 105—108, *Cronica bucureşteană* (despre focul de la Luvru),

Scanned with OKEN Scanner

SUMAR

Receptarea critică a operei lui D. Anghel / 5

Notă asupra ediției / 48

OMUL

RODICA P. ANGHEL
D. Anghel văzut de fratele său / 50
PERPESSICIUS
Un capitol inedit din biografia lui Dimitrie Anghel / 52
SEXTIL PUȘCARIU
Dimitrie Anghel / 56
VICTOR EFTIMIU
D. Anghel / 59
MIHAIL SADOVEANU
Amintiri despre D. Anghel / 62
ION MINULESCU
Amintiri despre Dimitrie Anghel / 65
E. LOVINESCU
Ambianța literară a epocei : D. Anghel / 67
NATALIA NEGRU
[Despre D. Anghel și Șt. O. Iosif] / 71
TUDOR ARGHEZI
D. Anghel / 74

POETUL

N. IORGA
Un poet al florilor : D-l D. Anghel / 78

Scanned with OKEN Scanner

D. C. OLLĂNESCU
D. Anghel : „În grădină“ / 79
O. DENSUSIANU
D. Anghel, „Fantazii“ / 80
[MIHAIL DRAGOMIRESCU]
„Fantazii“ de D. Anghel / 81
TH. CORNEL, T. ARGHEZI, R. POLYZU
Anghel D. D. / 83
N. DAVIDESCU
Poezia lui D. Anghel / 84
G. BOGDAN-DUICĂ
D. Anghel, „Poezii“ / 87
SILVIA T. BĂLAN
Opera poetică a poetului Dimitrie Anghel / 92
E. LOVINESCU
D. Anghel / 98
G. CĂLINESCU
D. Anghel / 102
POMPILIU CONSTANTINESCU
[Actualitatea lui Dimitrie Anghel] / 105
VALERIU RÂPEANU
Un scriitor uitat : Dimitrie Anghel / 109
CONST. CIOPRAGA
D. Anghel / 118
D. MICU
Un simbolist baroc / 123
GEORGETA HORODINCĂ
Artifex / 126

PROZATORUL

ILARIE CHENDI
D. Anghel : „Povestea celor necăjiți“ / 138
IZABELA SADOVEANU
D. Anghel — „Fantome“ / 140
I. BIANU
D. Anghel : „Fantome“ ; „Oglinda fermecată“ / 141
EUGEN (ION) VINEA
„Steluța“, fantazii și paradoxe de D. Anghel / 144

Scanned with OKEN Scanner

N. IORGA
D. Anghel / 146
E. LOVINESCU
D. Anghel / 147
G. CĂLINESCU
D. Anghel / 148
ŞERBAN CIOCULESCU
IV. Prozatorul. c. Viziunea plastică / 151
TEODOR VÂRGOLICI
Publicistul / 159
ION VLAD
Dimitrie Anghel, prozatorul / 165
VIRGIL ARDELEANU
Dimitrie Anghel / 174
TUDOR VIANU
VII. Intelectualişti şi esteţi / 178
MIHAELA MANCAŞ
Ritmul prozei lui Dimitrie Anghel / 185

COLABORĂRILE LITERARE

SEXTIL PUŞCARIU
A. Mirea / 198
[D. ANGHEL]
Caleidoscopul lui A. Mirea" / 199
C. D. ANGHEL
Fratele meu, poetul D. Anghel / 201
ION MINULESCU
Amintiri despre Dimitrie Anghel / 202
VICTOR EFTIMIU
D. Anghel / 203
G. IBRĂILEANU
Şt. O. Iosif şi D. Anghel — „Legenda funigeilor" / 204
Anghel şi Iosif / 206
E. LOVINESCU
Dioscurii. D. Anghel şi Şt. O. Iosif / 211
D. Anghel / 210
Adevărul colaboraţiei lui D. Anghel cu Şt. O. Iosif / 211
„Caleidoscopul lui A. Mirea" / 213

Scanned with OKEN Scanner

DUILIU ZAMFIRESCU
Șt. O. Iosif și D. Anghel. „Legenda funigeilor, Cometa, Caleidoscopul lui A. Mirea" / 214
MIHAIL DRAGOMIRESCU
„Legenda funigeilor" de Șt. O. Iosif și D. Anghel / 216
„Cometa" de D. Anghel și Șt. O. Iosif / 218
Drama poporanistă / 219
N. IORGA
Contra pamfletelor / 220
Scriitorul de azi : d. D. Anghel / 221
AL. CIORĂNESCU
Drama idealistă / 223
Comedia în versuri / 225
ȘERBAN CIOCULESCU
III. Poetul / 227
POMPILIU CONSTANTINESCU
[Actualitatea lui Dimitrie Anghel] / 237
VLADIMIR STREINU
Colaborarea Iosif—Anghel / 238
ION ROMAN
A. Mirea / 247
M. I. DRAGOMIRESCU
Colaborarea literară D. Anghel — Șt. O. Iosif / 250

Tabel cronologic / 258

Bibliografie selectivă / 261

Scanned with OKEN Scanner